

કાળ ખંજરી

૨૩૩

શિયદા

જરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગૂજરાતી કૌશીરાઈ વિભાગ]

અનુક્રમાંક

૨૧૭૨૭ વિમત

ગ્રંથનામ

સુપ્રસંગી

વર્ગિક

૬-૩

દર મહિનાની ૧૫ મી તારીખે બક્ષીસ સમારંભ રાખવામાં આવ્યો છે.

આજ સુધી હજારો લોકોને ફાયદો થયો છે, તેજ તમેએ પણ કેમ ન મેળવવો ?

એ સારું કક્ત એકજ વાર દોઢ રૂપીયો ખર્ચ કરી અલ્પ મોલી) (બહુ ગુણી

નવજીવન બોંડ ખરીદ કરો અને

મેમ્બર થઈ દરેક મહિનાની ૧૫ મી તારીખે ૧ રૂપીયાથી ૨૫૦૦ રૂપીયા સુધીનાં રોકડાં ઇનામો મેળવો.

એ શીવાય મેમ્બરના લગ્ન સારું રૂ. ૨૫૦૦) સુધી અને મૃત મેમ્બરના વારસ સારું રૂ. ૨૦૦૦) સુધીની બહેનશી રાખેલી છે.

આજ સુધી તમેએ સદા, લોટરી, રેસીસમાં કેટલાક પૈસા ભરી પોતાના ભાગ્યની પરીક્ષા કરી હશે. તેમાં તમેને જીત્યામાં આવ્યું હશે કે ભરેલાં પૈસાને ફરીવાર ઉપયોગ થતો નથી. પણ હમારી બેંકમાં તેવું કશું જ નથી કારણુ કક્ત એકજ વાર રૂ. ૧૥ ભરી બોંડ ખરીદવાથી તમાગ હયાતી સુધી તેના ઉપયોગ થાયજ થાય છે. એ શિવાય (તમે તેટલી વાર ઇનામો મેળવ્યા હોય છતાં) એ બોંડ વંશપરંપરા ચાલે છે તેથી તમે-સ બાલક બચાઓને પણ ઉપયોગી થઈ પડે છે—એ સારું આ ઇનામમાં લઈ કક્ત રૂ. ૧૥ સારું મન મહોલું કરી પોતાનું અને બાલક બચાઓનું કલ્યાણુ સાધી લ્યો.

(૧) દરેક મહિને રૂ. ૧૫,૦૦૦ સુધીનાં ઇનામો બહેનચામ આવે છે.

(૨) ઇનામો મેળવવા સારું કંઈ પણ ખર્ચ કરવી પડતી નથી.

(૩) ઇનામોની બહેનશી બોંડના રકમના વ્યાજમાંથી થાય છે.

(૪) બોંડ પાછો કરવાથી વ્યાજ સાથે પૈસા પાછા મળે છે.

(૫) ઇનામની રકમ પોસ્ટ ખર્ચ જતાં બાકી પુરુસુરી મળે છે.

વહુ વીગત આજેજ મંગાવો અને ખાતરી લ્યો.

દરેક જગ્યાએ મહેનતુ અને વીરવાસુ મેજ-ખાત્રીએ છે.

ધી નવજીવન બેંક લીમીટેડ. ચારંગાખાડ સીટી

મેન. એસ. રેલ્વે.

એકજ મુલાકાત તમોને અભયબી પમાડશે.

છેલ્લાં ત્રેવીસ વર્ષથી
પોતાની માનસીક શક-
તીથી પહેલા નખરના
હીપ્નોટીસ્ટ તરીકે માન
મેળવનાર પ્રોફેસર મોતી-
વાલા તમારા હડીલા
રોગો આત્મીક બળથી
સારા કરે છે. તમારો
ભવિષ્યનો સાથી પત્ની
અથવા પતી કેવો મળશે
તે તમારી આંખે દેખા-
ડશે. તમારા મનની શુચ-
વણીનો ઉકેલ કરી ખરો
રસ્તો ખતલાવશે. મનના
વિચારો પારખશે, તમારા
બંધ સવાલો જાણી
લેશે, અને તેનો આખો-
હુખ જવાબ આપશે, કે
જે જાણી તમે અભયબ
થશો. તમારા નશીબની
પ્રત્યેક બાબતોની આ-
ગાહી આપશે. તમારા
પર કરવામાં આવેલા
જાદુ, મન્ત્ર, મુઠ, ચોટ,
વગેરેનો નાશ કરશે,

જન, ભુત, ડાકણ, પક્ષીત વગેરે વળગાડોને દુર કરી તેમાંથી છોડાવશે.
જો તમે રૂબરૂ મુલાકાત ન લઈ શકતા હો અને તમોને મુંઝવી
રહેલ ભવિષ્યને લગતી કોઈ પણ મુંઝવણના ઉકેલ જોઈતા હોય
તો સીલબંધ કવરમાં તમારા પાંચ સવાલો તમારી આંખ ઉપર
સાથે લખી મોકલો. તેના સચોટ જવાબો રૂ. ૧-૯-૦ આનાની
વી. પી. થી તમારા કવર સાથે પાછા મોકલવામાં આવશે અને
તમોને નડતા ગ્રહો અને ખીજ નડતરોનો ઉપાય સુચવવામાં
આવશે. સંખ્યાબંધ પ્રમાણપત્રો મળ્યાં છે. એજ અમારી સરખા-
મની સાબીતી છે. દરેક કામ ખાનગી રાખવામાં આવે છે.
પ્રોફેસર મોતીવાલા હીપ્નોટીસ્ટ. ૨૯૬; B. M. લેમી-
ગટ નં. ૩, ખીજે માળે, ગ્રાંટરોડ પુલની બાજુમાં, મુંબઈ નં. ૭.
ફોન નં. ૪૩૪૪૪.

કાળ ખંજરી

7-12

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી વિશ્વવિદ્યાલય સંગ્રહ
૨૧૭૨૫

મુદ્રક :

હરજી લલજી દામાણી

મુદ્રણ સ્થાન :

બે ઘડી મોજ આર્ટ પ્રેસ,

૧૨, ૧૪ બેક હાઉસ લેન,

કોટ..... મુંબઈ.

આવૃત્તિ પહેલી : પ્રત ૫૦૦૦

ઇ. સ. ૧૯૩૬, ક્રિ. શ. ૩.

સર્વ હક્ક કર્તાનિરવાધિન.

પ્રસ્તાવના

હાજી મહમદના જમાનાની વાત છે. જ્યારે
મેં 'રાસપુટીન' વિષે કાંઈક સાંભળ્યું હતું.
એવી જ કથા ગુજરાતીમાં લખાય તો ? તો નો
ઉત્તર એક જમાના પછી તૈયાર થયો. એ ઉત્તર
આ 'કાળ ખંજરી'ની વાર્તા. એમાં ઇતીહાસ
નથી: કલ્પના જ છે.

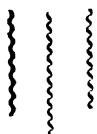
મુસ્લિમ હતી કે શહનશાહ અકબરનો સમય
લખ આ કથામાં હિન્દુ મુસ્લીમની એકતાનો સુર
પુર; પણ સમય ના પાડતો હોવાથી મારે કલ્પનાને
ખીજ આળસ લખ જવી પડી છે.

૧૫૬૬

૩મી સાઈઝનું પ્રથમ માસિક-જેની અનેક નકલો થઈ છે.

છા યા

ગુજરાતી સચિત્ર માસિક

દુકાની નવલીકાઓ અને બીજી રસ-
પ્રદ વાનગીઓનું અજોડ માસિક

કીંમત ૧// આનો

હિંદમાં વાર્ષિક લવાજમ રૂા. ૨//

આફ્રીકા-અહાદેશ-પાશ્ચીમીંગ.

બેટ પુસ્તક-“વંદેમાતરમ,” અને

દિવાળી અંક વિગેરે મફત.

C/o “બે ઘડી મોજ” ઓફીસ
ભેંડ હાઉસ લેન,
કોટ-મુંબઈ.

ઓફીસ :
દીનવાલા બીલ્ડીંગ
ત્રીબોવન રોડ
મુંબઈ ૪.

પ્રકરણ ૧ લું.

ધીમે ધીમે ખંજરી વાગતી હતી અને વાગતા ખંજરીના રવ ઉપર માણસો ભેગા થતાં હતાં, નૃત્ય કરતાં હતાં. ખંજરી બળવનારો અબજ રીતે ખંજરી વગાડતો હતો. માણસો અબજ રીતે ભેગાં થતાં હતાં. ખંજરી એક ભેદી સંસારપ હતી. અહીંયા ખંજરી વાગી અને ત્યાં માણસ ગમે તે કામમાં હોય, ગમે તેવા સંનિજોમાં હોય પણ માણસને ખંજરીના અવાજ ઉપર હાજર થયે જ છુટકો હતો. ખંજરી વાગી કે માણસોના મન સાગરના તુફાન માફક ઉછળવા લાગ્યા અને માણસો મંદીર ભેગા થવા લાગ્યા.

આ ખંજરી વગાડનાર કેદારનાથ હતો. એણે કેળવી કેળવી માત્ર ખંજરીને જ કેળવી હતી. ખંજરી એવી રીતે વાગતી કે કાળ પણ એનાથી થરથરતો. અને હા ! ખંજરી ત્યારે જ વાગતી જ્યારે કોઇનો કાળ આવવાનો હોય. કેદારનાથ ત્યારે જ ખંજરી વગાડતો. ત્યારે જ એ ખંજરી ઉપર માણસોને નૃત્ય કરાવતો. અને છેવટે આજ્ઞા કરતો કે, “ફલાણાના પ્રાણુ દ્યો.” ત્યાં પ્રાણુ લેવાની આજ્ઞા થઇ કે અહીંયાંથી કાળના દુતો છુટ્યા. જેના માટે આજ્ઞા થઇ હોય એ માણસને સંસારમાંથી હતો ન હતો કયો.

આથી જ કેદારનાથની ખંજરી કાળ ખંજરી ગણાતી. કાળ ખંજરી કહેવાતી. આજે કાળ ખંજરી વાગી રહી હતી. માણસો ભેગા થતા હતા. કોઈને ખબર નોતી કે ખંજરી શા માટે વગાડવામાં આવે છે. કેના જીવનની જ્યોત ઉપર કાળનો પવન પુફાને ચડ્યો છે કે જીવનની જ્યોત યુગ્માવાની છે. આવા આવા અનેક તર્કો કરતા માણસ ભેગા થઈ રહ્યા હતા. ભેગા થયેલા માણસો કેદારનાથના વીંધાસુ હતા. કેદારનાથને ઇશ્વરનો અવતાર માનનાર હતા. એ બધાનો એક જ સીધાંત હતો. ભગવાન કેદારનાથના શબ્દો ઉપર પ્રાણ પાથરવા. જીવન કેદારનાથના ચરણોમાં ધગવું. આ એક જ સીધાંતવાદીઓ. કાળ ખંજરી ઉપર નૃત્ય કરતા કરતા ભેગા થયા હતા. હજી સુધી ખંજરીનો બળવનાર બહાર નોતો આવ્યો. ખંજરી અંદરના ભાગમાં વાગી રહી હતી. બહાર આવેલા માણસો ખંજરીનો અવાજ સાંભળતા હતા. હવે તો બધા માણસો ભેગા થઈ ગયા. માણસો બધા આવી જવા છતાં ખંજરી વગતી બંધ ન થઈ. આજે ખંજરી કંઈ અજબ અવાજથી વાગતી હતી. ખંજરીમાં અજબ અવાજ હતો. જાણે કાળ મદીરાની મસ્તીમાં મસ્ત બની મસ્તીએ ચડ્યો હોય એ રીતે. ભેગાં થયેલાં માણસો પણ ખંજરીના ઘોર નાદમાં ધ્રુમી રહ્યા હતા, કોઈ માતું હતું.

કાળ ખંજરી જીવો વગાડે પ્રેત કરે ધમસાણુ,
જીવો ભોગણુ જાગી ઊઠી માગે ભોગ મસાણુ—

અમારો એક ખંજરી પ્રાણ

*

*

*

એક ખંજરી પ્રાણ

અમારો એક ખંજરી પ્રાણ.

થોડી પળ આ ગાવાની ધુન રહી ત્યાં તો ચાખડીનો અવાજ સાંભળાયો અને બધા માણસો આવતા અવાજ તરફ આતુરતાથી જોવા લાગ્યા. થોડી જ પળો ગઇ હશે કે એક પ્રચંડ સ્વરૂપધારી વ્યક્તિ જ્યાં માણસો ભેગાં થયાં હતાં ત્યાં આવી. અને આવતા સાથે જ એના મોઢામાંથી ગાન નીકળ્યું.

કાળ ખંજરી જીવો વગાડે, પ્રેત કરે ધમસાણુ,
જીવો ભોગણી ભગી ઉઠી, માગે ભોગ મસાણુ...ખંજરી

આ ગાનની સાથે ફરીને બધા માણસો એકત્રાન થયા. એકત્રાન થયા અને આખા મંદીરમાં જાણે ઘોર નાદ થવા લાગ્યો કે કાળ ખંજરી જીવો વગાડે. કાળખંજરી જીવો વગાડે.

પણ છેવટે ખંજરી વાગતી બંધ થઇ. અને કેદારનાથની આંખોમાંથી જવાળા નીકળવા લાગી. મોઢામાંથી શબ્દો પણ નીકળ્યા.

“કાણુ તૈયાર છે ?”

આ શબ્દો સાથે કેદારનાથની આંખો આખા મંદીરમાં પ્રદક્ષીણા ફરી ગઇ. ફરી અવાજ નીકળ્યો “કાણુ ? કાણુ તૈયાર છે ?”

જવાબ ન આવ્યો. કેદારનાથે એક યુવાન ઉપર નજર ઠેરાવી અને કહ્યું, “કુમાર.”

કુમાર યુવાન હતો, એના સરીરમાં યુવાની યનમની રહી હતી. કેદારનાથનો અવાજ આવતાં કુમારનું મસ્તક નીચે નમી ગયું. આજ્ઞા સાંભળવા.

કેદાર ખોલ્યો.

“તું તૈયાર થા.”

શુદ્ધ ચાંદીના
માદળીયામાં
પેક કરેલાં

ચમત્કારી
મેગ્નેટ
તાવીજ

આ તાવીજ બહુ જ મહેનતે યોગિવિદ્યાના પ્રતાપથી સિદ્ધ કરી ફક્ત જનસમાજના કલ્યાણ અર્થે પરોપકારવૃત્તિથી જ બનાવવામાં આવેલું છે.

ચમત્કારી મેગ્નેટ તાવીજથી થતા ફાયદાઓ

૧ ધન, પુત્ર, અને મનની ધન્યતા પ્રમાણે ફળ આપનાર.
૨ માન, આબરૂ, ધન્યતા, અને મશ્વરો, વેપારમાં લાભ આપનાર. ૩ દુશ્મન ઉપર જીત, મનપસંદ લગ્ન, સ્ત્રી પુરુષમાં અજબ પ્રેમ ઉત્પન્ન કરનાર. ૪ કોર્ટના કેસોમાં ફતેહ તથા સારા પગારે નોકરી અપાવનાર. ૫ નડતા ગ્રહોને શાંતિ પમાડનાર તથા દરેક રાશિમાં ફળ મેળવી આપનાર. ૬ કોઈ પણ જાતના બદ્ધ, મુઠં તથા જીત, પલીત, શેતાનથી બચાવનાર. ૭ રીસાચેલાઓને મનાવનાર, વિખુટાં પડેલાં પ્રેમીઓમાં મુલેહ કરાવનાર. ૮ ભયંકર આફતોથી બચાવનાર. ૯ પરીક્ષામાં સફળતા મેળવી આપનાર. જો તમેને અમારા તાવીજથી સંતોષ ન થાય તો દીવસ ૪૦ ની અંદર પાછું મોકલવાથી પોસ્ટ પેકીંગ અર્થે કાપીને પૈસા પાછા મોકલવામાં આવશે.

કિંમત તાવીજ ૧ ના રૂ. ૨-૮-૦

પ્રોફેસર મોતીલાલ હીન્નોટીસ્ટ,

B. M. જુના ઉભા પારસી, ઇમ્પીરીયલ બેંક સામે,
ફોન નં. ૪૨૭૨૭ બીજો માળે, મુંબઈ નં. ૮

બ્રાંચ-૨૯૬, B. M. બીજો માળે, ગ્રાન્ડરોડ પુલની બાજુમાં
ફોન. નં. ૪૩૪૪૪. લેમીંગ્ટન રોડ, મુંબઈ નં. ૭

“હું તૈયાર છું.”

“તૈયાર છે?”

“જીવનના છેલ્લા શ્વાસ સુધી.”

“તું જા.”

“ક્યાં?”

“કન્નરીવીહારમાં.”

આટલું બોલી કેદારનાથે ફરી ખંજરી વગાડવી શરૂ કરી અને એ ખંજરીનો અવાજ સાંભળતાં સાંભળતાં તમામ માણસો પાછા વીખરાયા.

કુમાર પણ મથો પોતાના સ્થાનમાં. પોતાના ચાર સહાયકોને તૈયાર કર્યા અને કહ્યું, “પહેલાં આસો રાજકચેરીમાં.”

બીજા બોલ્યો.

“રાજકચેરીમાં?”

“હા.”

“શા માટે?”

“મહારાજાની મુદ્રા મેળવવા.”

“મહારાજાની મુદ્રા મેળવવાની શી જરૂર?”

“જ્યાં સુધી આપણી પાસે મુદ્રા નહીં હોય ત્યાંસુધી આપણે કશું કરી શકવાના નથી.”

આ વાત પૂરી થતાં કુમારનો સાથીદાર બોલ્યો.
“મુદ્રાની કશી જરૂર નથી.”

“કુમારે પૂછ્યું કેમ?”

“મારી પાસે બનાવટી મુદ્રા છે. હું મહારાજાના હસ્તાક્ષરનો નકલ પણ બહુ જ સારી રીતે કરી શકું છું.”

“વાહવાહ ! હવે આપણને ખીજ કશી વસ્તુની આવશ્યકતા નથી.”

કુમાર અને એના સાથીદારો અંધારી રાતમાં પોતાનું કામ પુરું કરવાને માટે પોતાના સ્થાનમાંથી ચાલી નીકળ્યા.

એમને રસ્તો પણ ગુપ્ત હતો. એ રસ્તા પર કોઇને આવવાની જરૂર નહોતી. કદાચ કોઇ ભળતો માણસ આવી જતો તો એ માણસ રસ્તામાં જ રહેતો. પાછો ધરે આવી શકતો નહીં. આવા કારણથી આ રસ્તાને ઉપયોગ કોઇ કરતું નહીં.

કુમારે આ માર્ગમાં પ્રવેશ કર્યો. એના સાથીદારો પણ સાથે જ હતા. એ બધા મૃત્યુને હાથમાં લઇને જતા હતા. મૃત્યુનો તો એમને ભય જ ન હતો. કુમારના સાથીદારમાંથી એક સાથીદારે વાત શરૂ કરી.

“આપણને કોઇ ઓળખી જશે તો.”

“ઓળખી જશે તો ? તો શું ? મરવું એ તો આપણો નીયમ છે.”

“હું નીયમના માટે નથી કહેતો.”

“સારે ?”

“હું તો એ કહું છું કે જો આપણામાંથી કોઇપણ પકડાયો તો આપણી ગુપ્ત વાતો પ્રકટ થયા વીના રહેશે નહીં.”

“પણ આપણા આ પોશાકમાં આપણને પકડનાર છે કોણ ? જોતા નથી આપણો પોશાક મહારાજના અનુચર જેવો જ છે.”

“હા. પોશાક એવો છે પણ જો પકડાયા તો ”

“પકડાવાનું કારણ ?”

“આપણે જે સ્થાનમાં જઈએ છીએ એ પણ મહારાજના વીરોધી છે. મહારાજને એ પણ નાશ માગે છે. એ પણ પોતાની સત્તા જમાવવાને ઓછા આતુર નથી.”

કુમાર વિચારમાં પડ્યો. ન ખોદ્યો અને માર્ગ આપો-આપ કપાયા કરતો હતો.

કુમારને આમ અવાચક જોઈ ખીન્ને સાથીદાર ખોદ્યો,
“પણ મહારાજને આમ કરવાનું કારણ શું હશે ?”

“કારણ તો કાલુ બંદણે !”

કુમાર ખોદ્યો.

“કારણની હું કલ્પના કરી શકું છું.”

“શું ?”

“એ કન્નરીવીહારની પ્રજાને ઉશ્કેરવા માગે છે. કન્નરીવીહારની પ્રજા મહારાજની સામે બળવો કરે એવી ભગવાન કેદારનાથની મરજી છે.”

“પણ તેથી અર્થ શું સરવાતો ?”

“અર્થ એ જ સરવાતો કે કન્નરીવીહારની પ્રજા મહારાજની સામે થવાની. ખીજી બાબતથી આપણા માણસો પણ રાજાને રંજડવામાં બકા નથી રાખવાના. એટલે ભગવાન કેદારનાથના મનોભાવ ફગવા વીના રહેશે નહીં.”

“પણ ભગવાનને આમ કરવાનું કારણ ?”

“કારણ તો દેવ પોતે જાણે.”

આટલી વાતો થતા પછી બંન્ને ચુપચાપ ચાલતા લાગ્યા. હવે સવારને સમય થતા આવેલો હતો. પક્ષીગણ

રજીસ્ટર્ડ

મેગ્નેટ

ક્રિસ્ટલ

બોક્ષ

યાને

લવિબ્ય

જોવાનું

સાધન

(રજીસ્ટર્ડ મેગ્નેટ)

આ ક્રિસ્ટલ બોક્ષથી તમારાં મરણ પામેલા સગાં-રનેહીઓ તરફથી સંદેશો મેળવી શકાય છે. વળી તમારાં ગુમ થયેલાં, પરદેશ વસતાં સગાં-રનેહીઓને જોઈ શકાય છે. તેમજ દરેક ગુપ્ત બાબતનો ખુલાસો બજી શકાય છે અને તમારું નસીબ તમારી નજરે જોઈ શકો છો. લગ્ન ક્યારે અને કોની સાથે થશે, તે જોઈ શકશો. અને કમ વીજ ક્યારે મેળવી શકાશે, તે બજી શકશો. તેજ-મંદી પણ બજી શકાય છે. તેમજ લોટરીમાં હનામ લાગશે કે નહિ ? તે બજી શકશો; પુરત જ એક બોક્ષ ખરીથી પાસે રાખો.

કિંમત—રૂપેશીયલ : રૂ. ૧૦

” નંબર ૧ : રૂ. ૭-૮-૦

” નં. ૨ : રૂ. ૫-૦-૦

” નં. ૩ : રૂ. ૨-૮-૦

પોસ્ટેજ ભુદં.

પ્રોફેસર મોતીવાલા હિન્નાટીસ્ટ.

હુડ ઓફીસ : B. M. બુના ઉલા પારસી,
ધમ્પીરીયલ બેંક સામે, બીજો માળે, મુંબઈ ૮.

ફોન નં. ૪૨૭૨૭

આન્ય ઓફીસ : ૨૬૬, B. M. લેમ્બેટન રોડ, બીજો માળે,

ગ્રાન્ટરોડ પુલની બાજુમાં, મુંબઈ ૭.

ફોન નં. ૪૩૪૪૪.

મધુરા ગાન ગાતા હતા. અહીં તહીં જળના ઝીણું ઝીણું ઝરણું
ગતીમાન દેખાતાં હતાં. એ ઝરણામાં બેઠું પાણી ટાપ એકલ-
વાપ યૌવનાના યૌવન પ્રમાણે ખાલી રહ્યું હતું. હરપળે શીતળ
પવન આવ્યા કરતો હતો.

આ વખતે કુમાર બોલ્યો.

“હવે આપણે અહીંયાં જ પડાવ નાંખીએ.”

“કેમ ?”

“દીવસના ત્યાં જવું લાલદાયી નથી.”

“આપણને લાલ નુકશાન જોવાની જરૂર શી છે ?”

“જરૂર છે. લાલ હાની જોયા વીના આગળ જવું
એ મુખર્ષી છે. દીવસના આપણે તે તરફ જઈશું અને
ઓળખાઈ જઈશું તો !”

“પણ રાતના જવાથી તો ત્યાંના માણસોમાં વધારે
બેઠમ આવશે.”

કુમાર બોલ્યો.

“વધારે વીવાદની જરૂર નથી. હાલ આપણે
અહીંયાં જ રોકાઈ જઈએ. અહીંયાંના બધા બનાવથી
માહિતગાર થવા પછી આપણે શું કરવું એ નક્કી કરીશું.”

કુમારના બોલવાની સામે ટાપ થયું નહીં અને
કુમાર અને એના સાથીદારો કન્નરીવીહારની નજીક એક
ભયંકર ગુફામાં ધુપાઈ રહ્યા.

અમારાં પ્રકાશનો

બહાદુરશાહ ઝફર	...	(સમિત્ર)	...	રૂ.	૩-૮-૦
અમીના	...	"	...	"	૩-૮-૦
સુલતાના રઝિયા	...	"	...	"	૩-૮-૦
દરબારે અકબરી	...	"	...	"	૩-૮-૦
વીરહાક	...	"	...	"	૩-૮-૦
અમીઝરણાં	...	(ટુંકી વાર્તાઓ)	...	"	૧-૮-૦
પાંખડીઓ	...	"	...	"	૨-૮-૦
નવો સંસાર (સમિત્ર)	"	૩-૮-૦
પુનિત ગંગા	"		...	"	૩-૮-૦
સ્નેહ ત્રીપુટી	"		...	"	૨-૮-૦
ફણીધરનો ઝુંકારો	(ડીટકટીવ)	...	"		૦-૬-૦
ગુરુમુખન	(ઉર્દુ કાવ્ય સંગ્રહ)	...	"		૨-૦-૦
ભમતાં પંખી		...	"		૩-૮-૦
એમ તો એમ		...	"		૨-૮-૦
શમશીરે-અરબ		...	"		૪-૮-૦
પચ્ચીસી (સ્વ. આજીઝ કૃત)		...	"		૩-૮-૦
લયલા		...	"		૨-૦-૦
અથડાતાં હૈયાં		...	"		૩-૮-૦

ઉપરાંત

પૃથ્વીનો ઇતિહાસ	...	"	૪-૦-૦
અહેવાલે અખીઆ	...	"	૪-૦-૦
જગતના મહાન પેગંબર (સ્વ. અસીર કૃત)...	"		૫-૦-૦

આ ઉપરાંત બજારમાં મળતાં દરેક પુસ્તકોનો

ઓર્ડર સ્વીકારવામાં આવશે.

‘એ ઘડી મોજ’ કાર્યાલય

૧૨-૧૪, એક હાઉસ લેન, કોટ, મુંબઈ.

પ્રકરણ ૨ જી.

કુંભાર અને એના સાથીદારોને ગુફામાં રહેવા દઈ આપણે જરા રાજધાની ઉપર નજર કરીએ.

મુંબઈની આસપાસ આવેલી જોગેશ્વરી, એલીફન્ટા, ખોરીવલીની ગુફા અને એવા ખીખ અનેક જુના અને જીર્ણ ખંડેરો એ વાતની સાક્ષી પુરે છે કે મુંબઈની આસપાસમાં એક સમે મોટી રાજ્યધાની હતી. કદ્યાણના નામથી એ વાત પણ સીધી થાય છે કે જયશીખરીને હરાવનાર, સોલંકી વંશના બળવાન રાજા ભુવડ મુંબઈ નજીકની કદ્યાણી નગરીનો સ્વામી હોવો જોઈએ. અત્યારના અવશેષો એ વખતની જાહોજલાલી અને ભારતભરના ગૌરવની રણભેરી વગાડી રહ્યા છે. એ ખંડેરને જોતાં ભારતનું ભુત ગૌરવ આપણી નજર સામે આવ્યા વીના રહેતું નથી.

મોટી મોટી મુર્તિઓમાંથી કળાના તત્વો નજર તરે છે અને એ વખતનો કાળ કેવો હશે એની કદક આંખ થાય છે.

ભુતકાળમાં યોગસાધના ઉચ્ચ સ્થાને હતી. ગુફામાં જઈ જીવન ગાળવા, પહાડની તળેટીઓમાં જઈ આત્માનંદ

સેવો એ ભારતમાં પ્રચલીત વાત હતી. એજ કારણથી આવા પહોડો પોતાના ઉદર ચીરી એમાં રૂપીમુનીઓને સ્થાન આપતા. ઋષીમુનીઓ આત્મોન્નતી સાધતા-સધાવતા પોતાનું અને લોકોનું કલ્યાણ કરતા.

કેદારનાથને માટે પણ એમજ માનવામાં આવતું. કેદારનાથ રૂપનગરીમાં અતીશય બળવાન ગણાતો. એના મંત્ર જાપથી લોકોનું કલ્યાણ થાય છે એવી લોકોમાં ભાવના હતી. એ ભાવનાબળથી કેદારનાથ પુખ્તો અને અનેક રીતે રાજધાનીમાં સત્તા ભોગવતો.

પોતે સ-તા ભોગવતો પણ એની સ-તાની સામે જો કોઈ પણ થતો તો એના રૂવેરૂવાં દાનાવળ સમાન થઈ જતાં અને કેદારનાથના ચક્ષુમાંથી જ્વાળા ઝરતી. એ જ્વાળામાં પોતાની સ-તાની સામે થનારને બાળી નાખતો, ભરમી-જુત કરી નાખતો, પોતાની સામે થાય એ વાત કેદારનાથને રૂચતી નહીં.

જુતકાળમાં જ્યારે રૂપનગરી જાહોજલાલી અને કળાના શીખરે વીરાજતી હતી ત્યારે પણ ધરમભેદો હતા. ધર્મ-ભેદો તો પરંપરાથી છે. એ સમે પણ હતા, ધણા માણસો કેદારનાથને પોતાના ધર્મગુરૂ સ્વીકારવાની સાફ ના પાડતા. આ એકજ કારણને લઈ ગુરૂ કેદારનાથ નીરંતર કાળ સમાન રહેતા. નીરંતર કાળ ખંજરી વગાડતા.

કેદારનાથની ખંજરીમાં કોણ જાણે એવું તે શું બળ હતું કે એ ખંજરી જેના સાંભળવામાં આવતી તે જાન જીવો થઈ જતો. હા. એના વીરોધીઓ પર ખંજરીની અસર ન થતી.

કેદારનાથના વીરોધી રાજના પણ વીરોધી હતા. કારણ કે મહારાજ શક્તીવર્મા કેદારનાથનો પુત્રરી હતો. અને કેદારનાથની આજ્ઞામાં રહેતો. એ સાથે પ્રજા પાલનનો ગુણ પણ શક્તીવર્મામાં વખાણવા લાયક હતો. જ્યાં પ્રજાના હિતનો સવાલ આવે ત્યાં એ કેદારનાથની પરવા ન કરતો અને પ્રજાકલ્યાણમાં પગલા મુકતો. કેદારનાથને આ વાત રૂચતી નહીં અને એ ઘણી વખતે મનમાં ને મનમાં એવા વીચાર કરતો કે “હું શક્તીવર્માનો અંત લાવું” પણ એ અંત લાવવામાં ફાવતો નહીં.

એજ રીતે કેદારનાથનો વીરોધી પક્ષ પણ ઉગ્ર હતો. એ લોકો પણ શક્તીવર્માનો નાશ શોધતા હતા. કેદારનાથ વખતો વખત પોતાના વીરોધીઓને કનડવામાં પાછી પાની કરતો નહીં. પણ આ કનડગતનો આરોપ કેદારનાથ ઉપર આવવાના બદલે મહારાજ શક્તીવર્મા ઉપર આવતો અને મહારાજ શક્તીવર્મા જ અમોને હેરાન કરે છે એમ વીરોધ પક્ષ માનતો. એ વીરોધીઓનો વીરોધ વધતો જ જતો હતો.

આ વીરોધ પક્ષ રૂપનગરીથી પચાસેક માઇલનાં અંતર પર હતો. આ સ્થળે એક મોટી નગરી હતી. નગરીનું નામ હતું રસવતી.

રસવતીમાં હમણાં રસ ઝાઝો હતો. દિવસે દિવસે દુષ્કાળના કારણેને લઇ માણસોમાં ભુખમરો વધારે ને વધારે જોવામાં આવતો હતો. ભુખમરો સાથે કેદારનાથના તરફથી વીટંબણા ઓછી નહોતી આવતી.

રસવતીનો અમુક પ્રદેશ મહારાજ શક્તીવર્માએ ત્યાંની પ્રજાને બક્ષીસ આપ્યો હતો. આ બક્ષીસ આપેલા પ્રદેશ સામે કેદારનાથનો સખત વાંધો હતો અને એ વાંધો ઝીણું વખતોવખત

મહારાજ શક્તીવર્મા પાસે રજુ કર્યો હતો. છતાં મહારાજ શક્તીવર્માએ એ વાત લક્ષ્યમાં લીધી ન હતી.

જ્યારે આમ પોતાની ઇચ્છાનો વિરોધ થયો, મહારાજ શક્તીવર્માએ જ્યારે રસવતીના પ્રજ્ઞજનનો પક્ષ કર્યો ત્યારે કેદારનાથે બીજી રીતે શક્તીવર્માને તાપવા તપાવવાની બાજુ ગોઠવી.

ગુરુ કેદારનાથ મહારાજ શક્તીવર્માને એકાંતમાં મળ્યો. શક્તીવર્માએ કેદારનાથનું સ્વાગત કર્યું. કેદારનાથને ઉંઝા આસને બેસાડ્યો. થોડી વાર પછી કેદારનાથ બોલ્યા.

“ મહારાજ ! ”

શક્તીવર્માએ હાથ જોડી કહ્યું.

“ આજ્ઞા. ”

“ મને કન્નરી વિહારનો પ્રદેશ જોઈએ. ”

“ કન્નરી વિહાર ? ”

“ હા. ”

“ શા માટે ? ”

“ ત્યાં હું આશ્રમ બનાવવા માગું છું. ”

“ ત્યાં ? ”

“ હા. ”

“ ત્યાં શા માટે ? ”

“ ત્યાંના હવાપાણી મને અનુકુળ છે. ”

શક્તીવર્મા કંથુ ન બોલ્યો અને અવાચક રહી વિચાર કરવા લાગ્યો. શક્તીવર્માને વિચારમાં લીન થયેલો જોઈ કેદારનાથ જરા ક્રોધમાં આવી બોલ્યો.

“ હું ઉત્તર માગું છું. ”

“ હું શું ઉત્તર આપું ? ”

“ હા અથવા તો ના. ”

“તમેને બીજી જગ્યા માટે અનુકૂળતા કરી આપું તો ?”

“બીજી જગ્યા મને નથી જોઈતી.”

“પણ કન્નરી વીહારવાળી જમીન તો મેં ત્યાંની પ્રગ્નને મેટ આપી છે.”

“હું પણ બેટ માગુ છું.”

“પણ હવે કેમ બની શકે ?”

“ના બની શકે ?”

“ના.”

“હું કોણ છું ?”

“તમે છો પુજ્ય સ્વરૂપ.”

“અને તું ?”

“હું આપનો સેવક.”

“સેવક પોતાના પુજ્ય સ્વરૂપની આ રીતે પુજા કરે છે ? આ રીતે એના શબ્દોનો સત્કાર કરે છે ?”

“હું લાચાર છું.”

“મારા માટે ?”

“નહીં.”

“તો પછી ?”

“મારા વચન માટે. મેં એ પ્રદેશ બેટ આપ્યો છે. મેટ આપેલી વસ્તુ મારાથી પાછી કેમ લેવાય ?”

“અને મારી આજ્ઞા !”

“તમારી આજ્ઞા કવખતની છે.”

“પરીણામ ”

“પરીણામ ગમે તે આવે ”

“તારી આવી હિંમત ?”

“હીંમત નથી. માફ વચન છે. હું રાજા છું. શું રાજાનું વચન ફરતું હશે?”

“અને ગુરૂની ઇચ્છા.”

“આપની ઇચ્છા બીજી ગમે તે વસ્તુની માગણી કરી શકે છે, પણ ત્યાંની જમીનની નહીં.”

“મને તો એ જમીન જોઈએ.”

“એ માટે હું લાચાર છું.”

કેદારનાથ ઉઠ્યો. એની આંખમાંથી અંગારા ઝરવા લાગ્યા. એણે મનમાંને મનમાં દઢ નિશ્ચય કરી લીધો. જતાં જતાં એ બબડ્યો.

“હું મારી ઇચ્છા અવશ્ય પુરી કરીશ.”

કેદારનાથ ગયો. બીજા જ દિવસે એણે કાળખંજરી બજાવી અને કુમારને કન્નરીવીહારના પ્રદેશ તરફ રવાના કર્યો.

મહારાજા શક્તીવર્મા પણ મહાવીર્યમાં આવી પડ્યો. એ જાણતોજ હતો કે કેદારનાથ તરફથી કંઈને કંઈ વીટંબણા આવશે અને એના ઉપાય માટે શક્તીવર્માએ પોતાના એ મહા અમાત્યને પોતાની પાસે બોલાવ્યા. મહા અમાત્ય આવતા શક્તીવર્માએ બનેલી ઘટનાથી એમને જાણીતા કર્યા. આ વાત અમાત્યની જાણમાં આવતા એમાંથી એક બોલ્યો.

“હવે આપ શું કરવા માગો છો?”

“શું કરવું એના માટે તો મેં તમોને બોલાવ્યા છે. કહો તમારી શી સલાહ છે.”

એમાંથી એક અમાત્યે કહ્યું.

“કેદારનાથને સમજાવી લેવા જોઈએ.”

“પણ સમજાવવા કેવી રીતે? કેદારનાથને સમજાવવા જતાં કન્નરી વીહારના લોકો વધારે ઉશ્કેરાશે તેનું કેમ? તમે

જાણો છો તો ખરાં કે કન્નરી વિહારની પ્રજા આપણાથી અસંતુષ્ટ છે અને વારે વારે બળવા કરવાના કાવાદાવા રમે છે. રાજ્યમાં તુફાનો જાગે છે. પ્રજામાં અવિશ્વાસ ફેલાય એવા પગલાં એ લોક ભરે છે તો ખરા, એવામાં આપણે કેદારનાથને સમજાવવા જઈએ. એમને કન્નરી વિહારની ભુમીને કબજે આપીએ તો ત્યાંના લોકો ઉશ્કેરાય અને પરિણામ અણધાર્યું આવે. ”

“ તો પછી આપ શું કરવા ધારો છો ? ”

“ હું ત્યાં જવા માગું છું. ”

“ લશ્કર લઇને. ”

“ લશ્કર લઇને જવાથી તો ત્યાંની પ્રજા વધારે ક્રોધે ભરાશે. ”

“ અને આપણે એમને એમ જઈશું તો કદાચ—”

“ આપણો નાશ કરશે એમજને ? ”

“ હા. ”

“ પણ હું એમને એમ જવા નથી માગતો. ”

“ ત્યારે ? ”

“ હું છુપા વેશમાં કેવો લાગું છું. ”

“ આપ વેશબદલામાં બહુ કુશળ છો. ”

“ તો જુઓ હું ત્યાં વેશ બદલીને જવા માગું છું. તમે બંને મારી સાથે ચાલો. આપણે ત્યાં જઈએ. ગુરૂ મહારાજ અથવા તો એના માણસો ત્યાંના લોકો ઉપર શું કરે છે ? આ સાથે કન્નરી વિહારના પ્રજાજનના દુઃખસુખ જોવા જાણવાનો આપણને સમય મળશે અને છેવટે કાંઈ ને કાંઈ રસ્તો નીકળશે. ”

બંને અમાત્યો મહારાજા શક્તીવર્માની સાથે સંમત થયા અને બીજા દીવસની પ્રભાતે કન્નરી વીહાર તરફ જવાનું નક્કી થયું.

કન્નરી વીહાર તરફ જવા પહેલાં તેના મનમાં એક ખીજી જાણાસા જન્યત થઇ પોતાની નવી રાણી કન્નરીવીહાર-માંની જ હતી એટલે એને મળવા, ખનતું આસ્વાસન આપવા એ આજે રાતના રાણીના મહેલમાં જવા નીકળ્યો. રાણીને મળી પછી સવારે અમાત્ય સાથે કન્નરીવીહાર તરફ જવાનું એણે નક્કી કર્યું.

કન્નરી વીહારના લોહો અસંતોષી હતા એ વાત તો હવે પ્રગટ થઇ ગઇ છે. કન્નરીવીહારનો પ્રદેશ મહારાજ શક્તી-વર્માએ જીતી લીધો હતો અને વધારાના દંડમાં ત્યાંના સરદારની પુત્રી સાથે એણે લગ્ન કર્યા હતા.

આ બનાવને કન્નરીવીહારના પ્રજાજનો એક કલંકરૂપ ગણતા હતા. અને એ કલંક દુર કરવા માટે મહારાજ શક્તીવર્માનો નાશ કરવો એવી ઘણા માણસોએ દૃઢ પ્રતિજ્ઞા કરી હતી. પ્રતિજ્ઞા કરનાર પ્રતિજ્ઞા કરીને ખેસી નોહતા રહ્યા. એ લોકોએ એક ગુપ્ત મંડળ પણ ઉભું કર્યું હતું. અને એ મંડળીની અધીષ્ટાત્રી તરીકે નવીરાણીને જ નક્કી કરવી એમ બધા એકમત થયા હતા. મહારાજ શક્તીવર્માનો ઘાટ એની રાણીના હાથે જ થાય એમ કન્નરીવીહારના લોહો માગતા હતા. અને એથી રાણીને મળવા માટે કેટલાક માણસો રવાના પણ થઇ ચુક્યા હતા.

રાણી કનકજ્વતાને આ વાતની હેશમાત્ર પણ જાણ ન હતી. એ નોહતી જાણતી કે પોતાના પતીનો ધાર પોતા-ને જ કરવો પડશે.

હા, એટલું ખરું કે રાણી કનકમાળા પણ આ લગ્નથી રાજી તો નહોતી જ. એ પણ આ લગ્નને કલંક સમજતી. એ સાથે પોતે શક્તીવર્માની ધર્મસહચારીણી છે, ધર્મબંધનથી બંધાયેલી છે એ વાતનું પણ એને જ્ઞાન હતું.

પ્રકરણ ૩ જી.

રાણી કનકલતાના મનમાં રાજ્ય શક્તીવર્મા પ્રત્યે માન નોહતુ-એ સાથે એના તરફ ધીકકાર કે તુચ્છકાર પણ આવતો નહીં. જ્યારે એ માણસો કે પોતાની સખીગણના મુખથી મહારાજ્ય શક્તીવર્માના યશોગાન સાંભળતા ત્યારે પળવારના માટે એનું મસ્તક અભીમાનથી ઊંચુ થઇ જતું. અને પોતે શક્તીવર્માની પટરાણી છે એમ યાદ આવતાં પળવાર માટે એના હૃદયમાં આનંદનો સંચાર થઇ જતો.

રાણી કનકલતાનો એક નીવમ હતો. દર મહીનામાં એ એક દીવસ શોકમાં રહેતી, કાળા વસ્ત્રો પહેરતી-રંગરાગ અને આનંદના સાધનોમાં પણ શોકનો આ ભાસ થાય એવી રીતે રહેતી. અને એવીજ આજ્ઞા કરતી કે આજનો દીવસ કંઈ રીતે પૂરો કરવો. આ વાતની કોઈને જાણ ન હતી કે રાણી કાળા વસ્ત્રો પહેરી ઉત્સવ શા માટે ઉજવે છે, જ્યારે રાણી પાસે આ વાતનો ખુલાસો માગવામાં આવતો ત્યારે રાણી પોતાના મનના મનોભાવને છુપાવી એનો ખુલાસો કરતી કે “ શોકને પણ આનંદથી ઉજવવામાં મને તો

ધણી જ શાન્તી વળે છે.” આ વાતની સખી સદ્મરીમાં સત્કાર થતો. કોઇ રાણી જાણે વધારે વાત કરી નથી શકતું અને રાણી ગમે તે રીતે પોતાના દીવસો આનંદમાં વ્યતીત કરે એ એને અધીકાર છે એમ સહુ કોઇ સમજીને રાણીના શોક સમારંભમાં સાથે જ મળી જતાં.

આ શોક સમારંભ પણ અચ્છી રીતે ઉજવવામાં આવતા. આ ઉત્સવમાં પણ આનંદની લુટ ચાલતી. ધનધોર કાળી ઘટા, અંધારી રાત, ચમકતા નક્ષત્રો, કાળી વાદળીમાં ઢંકાએલી ચંદ્રીકા આ બધું શું આનંદ આપવામાં સહાય નથી બનતું ? રસ શાસ્ત્રને, નવરસને ગમે તે રીતે જીવે જાણે કે તેનો કળા પુષ્પ રીતે ઉપયોગ કરે તો અનેરો આનંદ આવ્યા વીના રહેતો નથી. રાણી કનકલતા કાળો પોશાક પહેરી અવનવો અને અલૌકિક આનંદ ઉડાવતી, પણ એ આનંદના નીચે કેવી જવાળા બળતી હતી એ વાતનું સ્મરણ માત્ર કનકલતાને જ હતું. કનકલતા સીવાય આ વાત કોઇ જાણતું નહીં. આજે પણ શોકસમારંભની રાત્રી હતી.

આજે શોક સમારંભ શરૂ થયો. ઉઘાનના ખુણેખુણાને શ્યામ વસ્ત્રોથી સજવવામાં આવ્યા હતા. કળીઓની આંખો શ્યામ થઇ ગઇ. જાણે મદીરાના શ્યામ પ્યાલા. કાળો પોશાક અને એમાં વીજળી માફક નૃત્ય કરતી આંખો કેવો ઉન્માદ મચાવે છે. રાણીનો પોશાક અને એની આંખો કાળી ઘટામાં વીજળી જેવી હતી.

કનકલતા અને એની સખીઓ અત્યારે આનંદમાં તરખોળ હતી. કનકલતાના મોઢા પર હર્ષ હતો. હૈયામાં નહીં. એના હૈયામાં તો હોળી હતી.

કેણુ જાણે શું હતું કે આજે કનકલતા આનંદ લેતાં લેતાં શોકના સીસ્કારા ભરતી હતી. નીશ્વાસ નાખતી હતી. એની આસપાસ પ્રદીક્ષણ ફરતી સખીઓ આ વાતથી અજાણુ નહોતી. પણ કનકલતા શોક શા માટે કરે છે એ વાતની કોઇને જાણુ નહોતી.

આ સખીગણુ માં એક સહચરી કનકલતાની બહુજ માનીતી હતી. બટક બોલી પણ એવીજ હતી. એણે આવીને કનકલતાને કહ્યું.

“મહારાણી !”

મહારાણી શબ્દ સાંભળતા કનકલતાની આંખો ગરમ થઇ ગઇ. એણે પોતાની સહચરી સામે ક્રોધથી જોયું. સહચરી જરા કરી. કનકલતા બોલી.

“આજે તુ મને મહારાણી કહીને ન બોલાવ.”

“કેમ ?”

“મહારાણી સાદ સાંભળતા મારા રૂવે રૂવામાં આજ લાગે છે.”

“પણ એનું કારણ ?”

“કારણ હું કાંઇ કહી શકતી નથી.”

સખી આ શબ્દો સાંભળતાં પળવારના માટે ચુપ રહી, પછી વિચાર કરવા લાગી.

“આ કાળો પોશાક, આ શોકોદગાર, આ દરેક દિશામાં છવાયેલી ગંભીરતા રાણીના મનનો પડઘો પાડે છે. ગમે તે હોય પણ રાણીના મનમાં કાંઇને કાંઇ વાત છુપાયેલી છે, અવશ્ય.”

આમ વિચાર આવતા એ રાણી પાસે આવીને બોલી.

“ જીન ! હું એક વાત પુછું. ”

“ પુછ. ”

“ સાચું કહેશો ? ”

રાણી બોલી,

“ સખી આત્રત્તતા, તું પણ મારા જ કુટુંબ-
માંથી છે. તું મારી બાળસહચરી છે. અને લગ્ન પછી
તને સાથે રાખવાનું મેં એટલા માટે નક્કી કર્યું છે. કે તું
મારા દીલમાં દીક્ષાસારૂપ બને. ”

“ તો મને આ દુઃખની વાત નહીં કહો. ”

“ કયા દુઃખની વાત ! ”

“ તમે કાળો પોશાક શા માટે પહેરો છો. આખા
ઉદ્યાનમાં શોકનો મંડપ શા માટે રચાવો છો. ”

“ સખી, મને સ્વામ રંગ બહુ જ ગમે છે. એમાં
પણ મને અઘોરિક આનંદ દેખાય છે. ”

“ પણ જો એમાં આપને આનંદ જ આવતો હોય,
તો આપ ક્ષણે ક્ષણે નિશ્વાસ કાં નાખો છો—પળેપળે હાય,
હાય, કરી હતાશ કાં થાવ છો. જીન મને કહો. ”

“ શું કહું ? ”

“ આ કાળા પોશાકની કથા. ”

“ તારે એ કથા સાંભળવી જ છે. ”

“ હા. ”

વારૂ, તો ચાલ મારી સાથે. આમ બોલીને કનક-
લતાએ આત્રલતાને હાથ પકડ્યો અને એને લઇને અંદ-
રના મોટા આલીશાન ઓરડામાં આવી. અહીંયા જે માણસો

હતા તેને કનકલતાએ ઇસારો કર્યો. બધા માણસો ત્યાંથી દુર થયા. બધાના જવા પછી કનકલતા બોલી.

“લતા. તું શું પુછે છે ?”

“એજ કે તમે આ કાળો પોશાક શા માટે પહેરો છો.”

“મારા લગ્ન કોની સાથે થયા છે ?”

“મહારાજ સાથે”

“મહારાજ કાણ છે ?”

“કાણ છે ?”

“મારી જાતીના શત્રુ, મારા કુટુંબનો નાશ કરનાર એક.....”

રાણી કાંઈ પણ વધારે ન બોલી શકી એની આંખમાં પાણી આવી ગયા.

આત્રલતા બોલી.

“બહેન, આ વાતમાં તમે કાંઈ ઊતાવળ કરો છો. મહારાજ તમારી જાતીના શત્રુ નથી. અને જો શત્રુ હોય તો તમારો પીતા તમારા લગ્ન મહારાજ સાથે કરેજ નહીં.”

“પીતાની વાત પીતા જાણે, પણ બહેન હું તો આ લગ્નને કલંકની કાળી ટોલી ગણું છું. હાથના સઉભાઅ કંકણને હાથની હાથકડી સમજી છું. અને એ કડી આ પીતાએ જ મારા હાથમાં નાખી છે ને.”

“જો આમ જ છે તો પછી તમારું અને મહારાજનું હૃદય ક્યાંથી મળતું હશે ?”

“આગ પાણીને સાથે મળેલાં તેં કદી જોયા છે ?”

આત્રલતાએ સહસા કહ્યું.

“હા.”

“હા ?” કનકલતાએ આશ્ચર્ય પામતાં પ્રશ્ન કર્યો.
આત્રલતા બોલી.

“હા, બહેન જીવોને મેઘની ધનધોર ઘટામાં વીજળી
કેવી વસેલી છે, એ અનરાધાર પાણીમાં વીજળી કેવો ચમકાર
કરે છે, જીઓ બહેન વીજળીથી મેઘની શોભા છે મેઘથી
વીજળીની. એ આગ અને પાણીને ઇશ્વરે કેવા એક કરી
રાખ્યા છે”

“મારું મન નથી વધતું”

“જે મહારાજને પ્રજાજન ઇશ્વરના અવતાર માની
પુજે છે, જેને નાના મોટા દરેકેદરેક સહૃદયથી વધાવે છે
એના તરફ તારો આવો અભાવ.”

“ગાંડી જે લોકો મહારાજને પુજે છે, એજ
મહારાજનો ધાત કરવા તૈયારીઓ કરી રહ્યા છે. મોઢા
ઉપર મહારાજને દેવ કહે છે એના હૃદયમાં એમને પીશાય
ગણનારા કોઈ ઓછા નથી. મને પણ એજ લોકમાંની ગણુ
કે જે મહારાજને પીશાય ગણે છે.”

“પણ મહારાજમાં પીશાયનો તો એક પણ ગુણુ નથી.”

“એ હું કેમ કહી શકું ?”

“શું એ વિદ્વાન નથી.”

“વિદ્વાન ન હોય તો રોજ રાજધાનીમાં બગવા થાય.”

“તો શું વીર નથી ?”

“વીર ન હોય તો આખો દેશ સ્વાધીન કેમ
કરી શકે ?”

“ત્યારે શું બુધ્ધીશાળી નથી.”

“બુધ્ધિશાળી ન હોય તો વિદ્વાનોની કદર કેમ કરી શકે?”

“ત્યારે એનામાં શું નથી?”

“મારા જાતી ભાઈઓ પ્રત્યે પ્રેમ !”

“તે કેમ જાણ્યું કે એ તારી જાતનો નાશ કરવા માગે છે. ખેન! રાજ ખટપટ છે. કામ કરનારા કોઈ હોય છે અને એના અપરાધ જવાબદાર મનુષ્ય પર આવે છે. આપણી જાતીને, આપણા ભાઈઓને ‘કાંઈ કનડતું’ હશે અને દોષ આવતા હશે મહારાજ પર.”

હજી આ વાત પુરી નથી થઈ ત્યાં એક દાસી આવી અને બોલી,

“મહારાણી.” રાણીની દ્રષ્ટી આવનાર દાસી પ્રત્યે ગઈ.

દાસી જરા ડર ખાઈ ગઈ, અને ડરતાં ડરતાં બોલી.

“બા, મહારાજ પધારે છે.”

રાજ શક્તીવર્મા કન્નરીવીહાર જવાના હતા, અને જતાં પહેલાં મહારાણીને મળવા આવવાની એની ઇચ્છા થઈ, એ રાણી કનકલતાના મહેલમાં આવ્યા. મહેલનો આજનો દેખાવ શ્યામ હતો. એ શ્યામ દેખાવમાંથી પણ સુંદરતા નીતરી રહી હતી. મહારાજએ કાળા રંગમાં અનેક કળા જોઈ. રાણી કળાની સાચી ઉપાસક હોય એમ લાગ્યા વીના એને રથું નહીં.

મહારાજના આગમનનું સુખન થતાં દાસદાસીઓ અને સખીગણ ત્યાંથી વીખરાઈ ગયાં. કનકાલતા ઉઠી આગળ આવી અને મહારાજને જોતાં અવળું મુખ ફેરવી ઉભી રહી.

મહારાજ શક્તીવર્માને હંમેશા આવો જ અનુભવ થતો આજે પણ એજ અનુભવ થયો. આથી શક્તીવર્માએ રાણીને કહ્યું.

કનકલતા, આમ અવળા ઉભા રહીને અખોલ રહેવાની એટા આજે હું ઘણા કળથી જોતો આવું છું—

હવે તું ખીલતી પુષ્પલતા પ્રમાણે મારી સામે આવીને ઉભી રહે. એ કળા મને કોક દીવસ તો બતાવ.”

કનકલતા કાંઈ ન બોલી, અને જોમ ઉભી હતી તેમજ અવળું મુખ કરીને ઉભી રહી. મહારાજ શક્તીવર્માએ ફરીથી પોતાની આશા પ્રગટ કરતાં કહ્યું.

“કનકલતા, હું જ્યારે આવું છું ત્યારે તું તારું મુખ ફેરવી લે છે, સ્નેહના સુવાસીક શબ્દો તારા મોઢામાંથી નીકળતા નથી. મને કહે તો ખરી કે મારા હાથથી એવો શું અપરાધ થયો છે. મેં એવો તે શું અનર્થ કર્યો છે કે તું મારી સાથે આવી રીતે વર્તી રહી છે?”

કનકલતાનું હૃદય હીચોળે ચડ્યું, શક્તીવર્મા જેવો બળવાન અને તેજસ્વી મહારાજ પોતાને કરગરી રહ્યો છે. એ વાતનું સ્મરણ થતા પળવાર માટે તો કનકલતા જાણે અભીમાનમાં અક્યુર થઈ ગઈ. છતાં પોતાના મોઢામાંથી ન તો એણે એક શબ્દ કહ્યો, ન તો એ મહારાજની સામે ફરી શક્તીવર્મા બોલ્યો.

“કનકલતા મારી સુર્ય જેવી કીર્તિનું તને અભિમાન નથી.” હવે કનકલતાએ અભીમાનથી કહ્યું.

“સુર્ય ગમે તેવો તેજસ્વી હોય તેથી ચક્રોરીને શું? ચક્રોરીને તેથી શાંતિ વળશે? જે સ્થિતિ ચક્રોરીની છે તેજ સ્થિતિ મારી છે. મારી શાંતિનો માર્ગ જુદો છે.”

‘શાંતિનો માર્ગ જુદો છે?’ કનકલતા તને જે રીતે શાંતિ થાય એ રીતે હું વર્તવા તૈયાર છું. કહે તને શામાં શાંતિ છે?”

“આપ મને શાંતિ આપશો ?”

“અવશ્ય, ગમે તેવા સંકટની પરવા કર્યા વિના.”

“ખરૂં કહે છે ?”

“કનક, શકતીવર્મા કદી અસત્ય વદતો નથી અને ઓલેલા બોલથી ફરતો નથી. કનકલતાએ આ શબ્દો સાંભળ્યા અને જે સ્થિતિમાં પોતે ઉભેલી હતી એજ સ્થિતિમાં રહીને પોતે કહેવા લાગી, “જે, આપ મને શાંતિ આપવા માંગતા જ હો તો આપ આવ્યા છો તેમ આદ્યા જવ. પુનઃ મારા મહેલે આવવાની તસ્દી લેતા ના.” શકતીવર્માએ આ શબ્દો સાંભળ્યા અને પોતે ધાયુ” હુ” એનાથી અવળું પરીણામ આવતાં એ બોલ્યો:

“કનક આ હું શું કહે છે ?” કનક બોલી:

“મને એમાં જ શાંતિ છે તમારા બોલવામાં સત્ય હોય—તમે વચનની કાંઈ કીંમત સમજતા હો— તો મારી માંગણીનો સ્વીકાર કરો અને આપ આવ્યા છો એમ જ પાછા જવ.

“પણ એનું કારણ ?”

“તમે આપેલા વચનમાં કારણ બતાવવાનું ક્યાં છે ?”

“પણ કાંઈ વીસ્તારથી સમજાવો તો ખરાં.”

કનકલતા કાંઈક ઉઝ થઈ અને બોલી:

“વીસ્તારથી ખુલાસો કરાવવો છે કે વચન પાળવું છે ? જે મહારાજ શકતીવર્માનું વચન હોય તો આપ આવ્યા છે તેમ પાછા આદ્યા જવ અને જે એક નબળા મનના માણસનું વચન હોય તો આપ બલે જેમ આવે તેમ બોલ્યે જવ. હું અવળી ફરીને ઉભી છું”

શકતીવર્માએ ધીરજથી કહ્યું:

“એમાં જ તું રાજ છે ?”

“હા, હમણાં તો હું એમાં જ રાજ છું, એમાં જ મને શાંતી છે.....”

“ભલે, કનકલતા તને જેમાં શાંતી હોય, એમાં તને રાખવી એ મારું વચન છે. તને શાંતી આપવી એ મારો પ્રથમ ધર્મ છે—પ્રથમ કર્તવ્ય છે. લે હું વાદાય લઉં છું. આમ ખોલી શક્તીવર્મા તરત ત્યાંથી પાછો વળી ગયો, પણ એના જવા સાથે કનકલતાના હૃદયમાં એક દાવાનળ સળગી ઉઠ્યો—એના અંતઃકરણમાં પ્રેમાંકુર પુટી નીકળ્યા—જતા શક્તીવર્માને એ જોઈ રહી. જ્યાં સુધી શક્તીવર્મા દેખાયા ત્યાં સુધી નજર ત્યાંજ રહી અને એ દ્રષ્ટીથી દુર થતાં કનકલતા પોતાના મન સાથે બળડી.

“ગયા, ચાલ્યા ગયા. એના અંતઃકરણમાં મારા માટે કેવું સ્થાન છે—મેં એનું આવું અપમાન ક્યું છતાં એક શબ્દ ન ખોલ્યા.

એ ગયા—આ એના મનની કેવી ઉદારતા. આ એના વીશાળ હૃદયનો કેવો સચોટ પુરાવો”

કનકલતા આવા વીચાર કરતી હતી ત્યાં ખે માણસ અધીકારીના વેશમાં ત્યાં હાજર થયા—કનકને અંદર આવવાની સંજ્ઞા કરી—કનક અંદર ગઇ—અંદર ગયા પછી પેલા નવા આવેલા અધીકારીઓએ પોતાના પોશાકમાંથી પોતે કાણુ છે એ બતાવી દીધું. કનકલતા સમજી ગઇ કે આ માણસો મારી જ જાતીના છે. આમ આ લોકોની ખરી સ્થિતિની ખબર થતાં કનકલતા એ લોકોને સંકેત સ્થાનમાં લઇ ગઇ અને એ એ અધીકારી તથા કનકલતા કાંઇ જુદી જ ઘટનામાં ગુંથાઇ ગયા.

પ્રકરણ ૪ થું.

સંકેત સ્થાનમાં જવા પછી કનકલતાએ જે પહેલો પ્રશ્ન કર્યો તે એ હતો કે:—

“હવે થું નિર્ણય પર આવ્યા છો?”

“અમારા બધા નિર્ણયનો આધાર કેવળ આપના ઉપર છે,”

“મારા ઉપર?”

“હા”

“હું થું કરી શકું એમ છું?”

“અમોને સહાય.”

“સહાય તો હું મારા પ્રાણના ભોગે પણ કરવા તૈયાર છું.”

“અમોને તમારા પ્રાણની આવશ્યકતા નથી.”

‘તો પછી?’

“અમોએ બીજા કોઈનો પ્રાણ લેવાનો નિશ્ચય કર્યો છે.”

“કોનો.”

“મહારાજ શક્તીવર્માનો !”

કનકલતા આ શબ્દો સાંભળતાં કંપી અને સર્વત્ર

અધિકાર છવાઈ ગયો. પોતાના પગ નીચે અંગારા પથરાઈ ગયા. “મહારાજ શક્તીવર્માનો નાશ.” આ શબ્દો કનકલતાના કાનમાં કાળખંજરી રૂપે ગુંજવા લાગ્યા. કનકલતા પોતાના પતિથી અસંતુષ્ટ હતી. એના તરફ કનકલતાને આદર ઓછો હતો. તેમાં અંકુર અંકુરના રૂપમાં જ હતા. થોડાંધણું અભાવ પશુ હતો. આ બધાનો અર્થ એવો નહોતો કે કનકલતા પોતાના સ્વામીનો નાશ કરવા સ્થાયરૂપ થાય.

એ સાથે એ વાત પણ ખરી હતી કે શક્તીવર્મા કનકલતાની જાતનો હતો નહીં—વીંધ જાતીનો હતો. એ વાત પણ કનકલતા માટે અસહ્ય વેદનાની હતી. જ્યારે જ્યારે પોતાની જાતિ ઉપર થતા અત્યાચાર સાંભળતી ત્યારે ત્યારે એની નસોતું લોહી જાણે વહેતું બંધ થઈ જતું—આખમથી અગ્નીના તણખા ખરતા અને પોતાની જાતીને દુઃખ દેનારનો નાશ કરવા એ આતુરતાથી દાંત કચકચાવતી.

કનકલતાની આવી વિપરીત સ્થિતિ હોવાના કારણથી આ બે અધિકારીઓ જાણીતા હતા એથીજ એ કનકલતા પાસે આગ્યા હતા. કનકલતાના રાજમહેલમાં એમ તો માણસને દાખલ થવાની બંધી હતી. છતાં પોતાની જાતિના માણસો આવી શકતા હતા—જે કાંઈ ફરિયાદ કરવાની હોય એ કરી શકતા હતા—ઉપરના બે અધિકારી કનકલતા પાસે આવીને મહારાજના નાશની વાર્તા કરતા હતા.

જ્યારે કનકલતાએ મહારાજના નાશની વાત સાંભળી ત્યારે એ પળવારના માટે થયરી ઉઠી. એ બોલી.

“ મહારાજનો નાશ ? ”

“ હા. ”

“ કારણ ? ”

“ કારણ આપણા ઉપર થતા અત્યાચાર. ”

‘ આપણા ઉપર અત્યાચાર થાય છે એ વાતમાં હું સંમત છું. પણ મહારાજ આવા અત્યાચાર કરાવતા હોય એ વાત મારા માનવામાં આવતી નથી. ’

એ અધિકારીઓએ રાણી કનકલતાના આ શબ્દો સાંભળ્યા અને જરા ગંભીરાઈ અને કડકાઈથી બોલ્યા.

“ કનકલતા તમે છેવટે તો એનાંજને ? ”

બીજાએ હામાં હા મેળવતાં કહ્યું:

“ પતીના નાશની ઇચ્છા કોણુ કરે ? ”

“ પણ આ પતી ક્યાં છે ? ” બતી દ્રંશ કરનાર નરરાક્ષસ છે. ”

કનકલતા બોલી:

“ આ આક્ષેપ સંપુર્ણ સત્ય નથી. ”

“ અમે એજ બતાવવા માગીએ છીએ કે અમારા તરફથી આક્ષેપ મુકવામાં આવે છે—તે સત્ય છે. સંપુર્ણ સત્ય છે. એમાં અસત્યને સ્થાન જ નથી ! ”

કનકલતા વિચાર કરવા લાગી. કનકલતાને વિચાર કરતી જોઈ બેમાંથી એક અધિકારી બોલ્યો.

“ તમે મહારાજનો અત્યાચાર તમારી આંખે જુઓ તો તમોને એના અત્યાચારનો અનુભવ થાય ને ? ”

રાણી કનકલતા એટલુંજ બોલી શકી:

“ તો...શો. ”

“ અચકાવ નહીં—અચકાવ નહીં બોલો તો તમે શું કરો ? ”

“ રાણી બોલી. અનુભવ થાય તે પછી નિર્ણય કરે. ”

“ નિર્ણય કરશો ખરાં ? ”

“ જરૂર. ”

“ જ્ઞાનો ? ”

“ મહારાજના નાશનો. ”

“ તો જુઓ, અમેએ મહારાજની સામે મસ્તક ઉઠાવવા નિશ્ચય કર્યો છે અને એક ગુપ્તમંડળની સ્થાપના પણ કરવાની છે. ”

“ ગુપ્ત મંડળ ? ”

“ હા અને એની અધિષ્ઠાત્રી ? ” બાબુવાળો બોલ્યોઃ

“ રાણી કનકલતા. ” રાણી થીજી ગઇ, એ બોલીઃ

“ કોણ હું ? ”

“ હા તમે ”

રાણી કરી ઉત્તર આપી ન શકી અને એની મૌન-વૃત્તિએ અધીષ્ઠાત્રી બનવાનો જાણે ધકરાર કરી લીધો. એ અધીષ્ઠાત્રી બોલ્યો.

“ આપણે આજે જ મળવાનું છે. ”

“ ક્યાં ? ”

“ કન્નરીવીહારની ગુફામાં. ”

“ આજે જ. ”

“ હા, આજે આ મંડળીની સ્થાપના અને પછી આપણને થતા અન્યાય સામે મોરચા. ”

“ હું તમારી સાથે જોડાવાને તૈયાર છું પણ એક શરતે. ”

“ અને તે શરત. ”

“ જ્યાં સુધી સંપૂર્ણ પણે નક્કી ન થાય કે મહારાજ અપરાધી છે ત્યાં સુધી એનો વાળ પણ વાંકો ન થવો જોઇએ. ”

“ અમેને એ વાત માન્ય છે. ”

“ તો હું પણ તમારી સાથે રહેવા અને તમોને સહાય કરવાને તૈયાર છું. ”

આ બે અધિકારીઓએ રાણી પાસેથી આ પ્રમાણેનું વચન લીધું. એટલુંજ નહીં પણ આજને આજ રાતના પાછલા પહોરે એમણે કનનરીવીહાર તરફ જવાનો નિશ્ચય કર્યો.

આ અધિકારીઓ બહાર નીકળ્યા અને બેમાંથી એક જેનું નામ દેવદત્ત હતું એ બોલ્યો:

“કનક હવે તો સોળકળાની થઇ છે”

“શા માટે ન થાય ? રાજમહેલ—રાજમહેલના શોખ—રાજરાણીના લાવા, આ બધું શું ઓછું છે અને ઓછું હોય તો પુરું કરનારી ચીજ પણ કનકલતા પાસે ક્યાં નથી ?”

“અને તે ચીજ.”

“યૌવન. યૌવનની ઘેલછા રાજવૈભવ અને યૌવન યુવાની તે વૈભવ એ બન્ને સાથે મળતાં પ્રલયકાળના ભણકારા વાગે તો એ શું કંઈ વધુ પડતું છે ?”

દેવદત્ત હસ્યો પણ એના હસવામાં ઈર્ષા હતી. એક પ્રકારનું વેર જાણે છુપાયેલું હતું. દેવદત્તના મનોભાવ એની સાથવાળો ન સમજ્યો, અને બન્ને ત્યાંથી પોતાના સ્થાને આવ્યા.

રાણી કનકલતાના મનમાં પણ વીચારનો સાગર તુફાને હતો. મહારાજ શક્તીવર્માનું એણે થોડા સમય પહેલાં જ અપમાન કર્યું હતું. છતાં એ અપમાનને ગળી જઈ મહારાજ શક્તીવર્મા ત્યાંથી વીદાય થયો હતો. જે શક્તીવર્મા ધારતે તો રાણી કનકલતાને ઇચ્છામાં આવે એવી રીતે રીખાવી શકત. પરંતુ પ્રેમી હૃદય એમ કરી શકે છે ?

હૃદય તુચ્છકાર, ધીકકાર કે અત્યાચારથી ઝીલી શકાય છે? હૃદય ઉપર વીજ્ય મેળવવા માટે બળીદાન દેવાં જોઈએ. આશાના, વીલાસોના, વૈભવના, અને છેવટે પ્રાણના.

આ બળાદાનોના પ્રમાણમાં મહારાજ શક્તીવર્માએ કેવળ અપમાન જ સહન કર્યું હતું. અપમાન સહન કરીને એણે કનકલતાના હૃદયમાં સ્થાન મેળવવાનો જાણે માર્ગ કયો હતો. કનકલતાનું હૃદય આવું આકુળવ્યાકુળ જેવું હતું પણ હવે શું થાય ? એનાથી હવે શું થઈ શકે એમ હતું ? એક તરફ મહારાજ માદ્યા ગયા હતા. અને બીજી તરફ દેવદત્તની સાથે એણે ગુપ્ત મંડળમાં જોડાવાનો વીચાર કર્યો હતો. દેવદત્ત સાથે મળતાપણુ બતાવ્યું હતું.

દેવદત્તના જવા પછી રાણી કનકલતા મનથી બબડવા લાગી: “આ હું શું કરી રહી છું ? મારા સ્વામીનો નાશ મારા જ હાથે ? એ ગમે તેવા છે પણ મારા સ્વામી છે, “શું હું મારા સ્વામીનો અંત લાવું ?” આમ બબડાટ કરી એ મુગી રહી અવાચક થઈ ગઈ. થોડીવાર વીચાર કર્યા પછી બોલી:

“એમ જ. એજ ઠીક છે, મારે એમજ કરવું જોઈએ.” રાણી કનકલતા આવો નિશ્ચય કરી અને પોતાના એકાંત ઓરડામાં ગઈ. ઓરડામાં પોતાની દાસી એની રાહ જોતી બેઠી હતી. રાણી આવતાં એ બોલી.

“શું થયું બા ?”

“હજી કશું થયું નથી.”

“ત્યારે ?”

“થવાનું છે ?”

“શું ?”

“પ્રલયકાળનું નામ સાંભળ્યું છે ?”

“પ્રલયકાળ ? !”

“હા, નાશની ઘોર નોખત સાંભળી છે ?” ના સાંભળી હોય તો તને એ નોખત સાંભળવા મળશે. પ્રલયકાળનું નામ

જે આપણા કાનમાં અથડાય છે-જે નામ સાંભળતાં આપણા રૂવેરૂવાં ઉભાં થાય છે, એ પ્રલયકાળનો સાક્ષાત અનુભવ કરવાનો સમય છેક દુર નથી.” દાસી આ બધા વાતો સાંભળતી હતી. એના સમજવામાં નહોતું આવતું કે રાણી આ શું બોલી રહી છે. એથી એ બોલી:

“બા તમે આ શું કહો છો?”

“હું જે કહું છું એનો અનુભવ તને થોડાક જ સમયમાં થશે.”

“મારે એવો અનુભવ નથી કરવો.”

“એ તારી શક્તીની બાહર છે અને મારી પણ શક્તીની બાહર છે. આ વાતને હવે કોઈ રોકી શકે એમ નથી. કોઈનામાં એ બળ પ્રબળ નથી કે ધ્રુવવતા સાગરના પુરને રોકી શકશે.”

“મહારાજા રામના અવતાર છે.”

“રામ સાગર ઉપર પાળ બાંધી શકે. સાગરને રોકી ન શકે. રામે સાગર પર પાળ બાંધી હતી એ વાત સાંભળી છે. સાગરને રોક્યો હોય એ વાત સાંભળી નથી.”

“મહારાણી બહેન, સાગરને રોકવાની વાત ક્યાં કરો છો ? સાગરને અંજલી બનાવી દેવાના ઉદાહરણો આપણી નજર સામે છે. સાગરની અંજલી કરી ગળે ઉતારી જનારના નામ પણ તમોને શાસ્ત્રોમાં મળશે.”

“સાગરની અંજલી કરી જનારો આવે ત્યારે ભલે આવે. પણ હમણાં પાણીના પુર અવળી દીશામાં છે.”

“અને પાણીમાં તમે પણ તણાવ છો.”

“નહીં હું તો સુકાની છું.”

“તરવા માટે કે કુબવા માટે?”

“એતો કાણ બાણું. પણ અત્યારે તો લંગર ઉપાડ્યું

છે-નૌકા ચાલી છે-સાગર ઊછળે છે-તુફાન ચડ્યું છે-દશા
ધનધોર થઇને ઘેરાઇ ગઇ છે. હવે જોઈં છું કે શું થાય છે.”

દાસી આ વાતથી હેતુતાઇ ગઇ. રાણી બોલી, “હું
મહાલયમાંથી દુર જવાની છું. મારી ગેરહાજરીની કાંઈને
માહિતી ન મળવી જોઈએ.”

“નહીં મળે.”

“હું વિશ્વાસ રાખું?”

“તમારા હૃદય ઉપર હોય એટલો જ. રાજમહેલમાં
કોની મકદુર છે કે આવી શકે?”

“વાર ત્યારે હું જાઉં છું.”

“બહે, પણ વીચાર વીહોણા ન થતાં.”

રાણી ઉત્તર આપ્યા વિના જઇને પોતાના પક્ષગમાં
પડી. નિંદ્રા આવી ન આવી અને સમય થતાં એ ઉઠી.
બરાબર ઠરાવેલા સમયે એ બહાર નીકળી, સંકેત સ્થાન ઉપર
જતાં રાણીએ પોતાનો પોશાક બદલી લીધો. અને એ ત્રિપુટી
કન્નરીવીહાર તરફ ચાલી.

મહારાજ શક્તીવર્મા પણ ત્યાં જ જઇ રહ્યા હતા.

“ગુરના માણસોએ ત્યાં જ પોતાનું સ્થાન જમાવ્યું હતું.
અને દેવદત્ત તથા રાણી પણ ત્યાં જ જતા હતા. હવે શું થાય
છે એ આપણે આગળ જોઈશું.”

પ્રકરણ પ મું

દેવદત્ત નગરીમાં માન પામેલો સરદાર હતો. એની ઉપર કન્નરીવીહારના દરેક માણસનો વિશ્વાસ હતો. માણસો દેવદત્ત પર મરી પડતા, એના શબ્દો ઉપર નૃત્ય કરતા. અને ઘણી વખત તો દેવદત્તના શબ્દ એ વેદવાક્ય સમાન થઈ પડતા.

દેવદત્ત, રાજ્ય શક્તીવર્માની વિરૂધ્ધ હતો. કારણ કે શક્તીવર્મા વિરૂધ્ધ જાતીનો હતો. એટલુંજ નહીં. દેવદત્તના પિતાની જમીન જાગીર પણ શક્તિવર્માએ જપ્ત કરી હતી. જમીન જપ્ત કરવામાં શક્તીવર્મા વ્યાજખી હતો કે નહીં એ વાત ઉપર દેવદત્તે વીચાર કર્યો ન હતો ! દેવદત્તના પિતાએ કેવા કામ કર્યા હતા ! રાજ સામે કેવો બળવો કર્યો હતો. રાજ્યને ઉમેડી નાખવા કેવા કેવા પ્રયત્નો કર્યા હતા. આ વાતનો વિચાર દેવદત્તને આવતો ન હતો. એ તો માતૃપિતાનું વેર વાળવા ગયો હતો. જ્યારે સમય મળતો ત્યારે કન્નરીવીહારની પ્રજાને ઉશ્કેરતો. મહારાજ શક્તીવર્માની સામે થવા પ્રજાજનને હાકલ કરવા અનેક યુક્તિઓ રચતો અને રાજસત્તા સામે અનેક ખટપટ કરતો. પ્રજા પણ દેવદત્તનું માનતી અને મહારાજ સામે માથું ઉંચકવામાં પાછી પાની ન કરતી.

વાસ્તવીક રીતે જોતા શક્તીવર્મા કન્નરીવીહારની પ્રજાને કનડતો નહીં, દુઃખી કરતો નહીં, પણ બનાવ એવા બનતા કે શક્તીવર્મા જે કરતો એનાથી બુદ્ધુ જ પરિણામ આવતું.

શક્તીવર્માની પ્રજા પર એ શક્તીઓનો પ્રભાવ હતો. એક મહારાજનો અને બીજો કેદારનાથનો.

કેદારનાથ ધર્માંધ હતો. ઝનુની હતો. મહારાજ શક્તીવર્મા ને કન્નરીવીહારની પ્રજાને જરા પણ રાહત થાય એવા પગલાં ભરતો તો, કેદારનાથ તરતજ પોતાના આશ્રીતોને ઉશ્કેરી મુકતો, અને રાજમાં બળવો કરાવતો.

હજી હમણાં જ એક એવો બનાવ બન્યો હતો: મહારાજ એ કન્નરીવીહારની કેટલીક જમીન કન્નરીવીહારની પ્રજાને ઉપહારમાં આપી હતી. જે કે આ જમીનનો ભાગ પ્રથમથી જ કન્નરીવીહારની પ્રજાનો હતો. પરંપરાથી કન્નરીવીહારની પ્રજા એ ભોગનો ભોગવટો કરતી હતી. પણ એના પર એમની સ્થાયી માલીકી હતી નહીં. એ માલીકી મહારાજ શક્તીવર્માએ હમણાં જ પ્રજાને પાછી સોંપી હતી. આ કારણને લઈ કેદારનાથ ઉશ્કેરાયો હતો. અને રાજ તથા કન્નરીવીહારની પ્રજાને રંજાડવા એણે નિશ્ચય કર્યો હતો. એજ કારણથી એણે કુમારને કન્નરીવીહાર તરફ મોકલ્યો હતો. જે સ્થળોમાં કન્નરીવીહારની પ્રજા ઝુંપડાં બાંધીને વસવાટ કરતી હતી; એ ઝુંપડાં પોતાના કબ્જામાં લેવાનો કેદારનાથે નિશ્ચય કર્યો હતો. રાજ પાસે માગણી કરી નીરાશ થયો. નીરાશ થયેલા કેદારનાથ બીજી બાજી અજમાવવા તૈયાર થયો. એણે કુમારને બનાવટી રાજમુદ્રીકા આપી કન્નરીવીહાર તરફ રવાના કર્યો. પાછળથી શું બન્યું તે આપણે આગલા પ્રકરણમાં જોઈ ગયા છીએ.

રાણી રાજાની સામે આવવાની હતી. દેવદત્તની સાથે રાજા પણ ત્યાંજ જવાનો હતો. આ વાત ઉપર વધારે લંબાણ ન કરતાં હવે આપણે મુખ્ય મુદ્દા ઉપર આવીએ.

“કુમાર બનાવટી રાજમુદ્રીકા લખ કન્નરીવીહારમાં પ્રવેશ્યો.

રાત અંધારી હતી. માણસો શાન્તિમાં સુતા હતા. અંતે કુમાર કન્નરીવીહારમાં આંચો અને એક ઝુંપડી તરફ પોતાના અનુચર સાથે ચાલ્યો.

જે ઝુંપડા તરફ કુમાર જતો હતો. એ ઝુંપડામાં એક ગરીબ કુટુંબ રહેતું હતું. કુટુંબમાં ત્રણ માણસો હતા, એક પુરૂષ, એની સ્ત્રી અને એક બાળક.

સ્ત્રી અને બાળક બંને બીમાર હતા. પુરૂષ એની સારવારમાં હતો. ઘરમાં ગરીબાઇ ધર કરીને બેઠી હતી. ગરીબાઇ સિવાય અલારે આ ગરીબના ઘરમાં કોઈ વસ્તુ ન હતી.

એક તરફ પીનતળની દીવીમાં દીપક બળી રહ્યો હતો. જાણે આ ગરીબની દયા આવતી હોય એવી રીતે. ગરીબ માણસ બળતા દીપકને એક ખ્યાનથી જોયા કરતો હતો અને જાણે પોતાના બળતા હૃદયનો દીપક સાક્ષી આપતો હોય એમ માનતો હતો. અમાનક એના મોઢામાંથી શબ્દો નીકળ્યા...

“આ દશા ? મારી આ દશા ? મારા આ કેવા હાલ ?” આ શબ્દો પુરા થતા આ માણસનો ભુતકાળ એની નજર સામે તરવરવા લાગ્યો. આંખ સામે સ્વપ્નસૃષ્ટિ ખડી થઇ ગઇ. એ ફરી બબડ્યો, “મારો ભુતકાળ કેવો હતો ?”

“શું એજ હું દેવીદાસ છું ? શું એજ હું સતાધિકારી છું કે જેના ઘર આગળ કુબેરો કંગાળ સ્થિતિમાં આવીને દયા માગતા, જેના ઘર આગળ હાથીઓના ઝુંડ ફરતા, જેની જાણેલાલી આકાશોના દેવતાને પણ ધર્ષા ઉપજાવતી, શું એજ હું દેવીદાસ છું ?”

આમ બોલતાં બોલતાં દેવીદાસે પોતાનું માથું બંને હાથથી પકડી લીધું. અને પછી પોતાના વાળ એ એમવા લાગ્યો. માથામાં હાથવતી પ્રદારો કરવા લાગ્યો. છાતી કુટવા લાગ્યો. એક સમયનો વીર નર અત્યારે વીરતા ભુલી કેવળ કાયર જેવો થઇ ગયો હતો. માણસ ઉપર જ્યારે અવદશા આવે છે ત્યારે એવી જ રથીતિ થાય છે. દશા બદલાય છે ત્યારે માણસ પણ બદલી જાય છે. માણસમાં રહેલો આવેશ, શક્તી અને બુધ્ધી બધાં જાણે જડ જેવા થઇ જાય છે. અવદશામાં આવેલો માણસ ભાનસાન ભુલી જાય છે, બેભાનપણું એજ માણસનું ભાન, ગાંડપણું એજ દુઃખીયા માણસનું ડહાપણું.

“દેવીદાસ અત્યારે ગાંડપણમાં હતો, ભાનથી બેભાન હતો, એને પોતાનું ભાન હતું. ગરીબ, કંગાલીયત અને ભાનભંગ થવાથી, એ હતો એનાથી જુદો જ થઇ ગયો હતો.

સામે પોતાની સ્ત્રી તુટેલા ખાટલા પર પડી હતી. એક બાજુ બાળક પણ કાળના હાથમાં છેલ્લા શ્વાસ ભરી રહ્યો હતો. દેવીદાસ દીપકના ઝાંખા પ્રકાશમાં આ બંને નીર્જીવ મુર્તિ જેવી પોતાની જીવનમુર્તિને જોઇ જોઇ નીશ્વાસ નાંખતો હતો.

અચાનક એના કાન પર અવાજ આવ્યો.

“નાથ.”

નાથ શબ્દ કાન પર આવતાં દેવીદાસ ઉઠ્યો, પોતાની સ્ત્રી પાસે આવ્યો, સ્ત્રી બોલી :

“નાથ ! પ્રભુ !”

દેવીદાસનું હૃદય કંકળી ઉઠ્યું. એ બોલ્યો.

“ભગવતી હું પ્રભુ નથી, પામર છું. મારી પ્રભુતા માટીમાં મળી ગઇ છે, હું નાથ નથી અનાથ છું.”

ભગવતી બોલી.

“નહી તમે અનાથના નાથ હતા અને છો.”

“શા માટે આમ બોલી મારા હૃદયમાં અંગારા પાથરે છે? શા માટે મારું હૃદય વસોવી નાખે છે? ભગવતી, દેવી, હું મંદભાગી છું....હું....હું....”

તમે ગમે તેવા છો પણ મારા નાથ છો. જુઓ તમારી પ્રભુતાની સાક્ષી આપનાર અહીંયા કેટલા છે?”

“છે, એક તો, ટમટમી રહેલો દીપક, આ વેરાન જુંપડી, આ છુટાછવાયા ગરીબીના સાધન, આ બધા મારી પ્રભુતાનો સ્વીકાર કરે છે.”

“ નહીં.”

“ ભારે ? ”

“ હું તમારી પ્રભુતાનો સ્વીકાર કરું છું. આપણે બાળક તમારો પ્રભુતાનો સ્વીકાર કરે છે. કાંઈ સ્વીકાર કરનાર નથી તો શું થયું અમો તો છીએ. ”

“છો, ભગવતી તમે છો. પણ મારા ધવાયેલા હૃદય પર નીમક છાંટનારા તમારા મમતાભર્મા શબ્દો, તમારો ઉછળતો પ્રેમ, તમારી દૈવી ભાવના મને વધારે ગાડો કરી મુકે છે. હાયરે ! “હું શું કરું ? ?”

“ ધીરજ ધરો, ”

“ ધીરજ ધરું ? કમ રીતે ધીરજ ધરું ? શું કાળની કાળે મારું સર્વસ્વ હરી લીધું એના પર ધીરજ ધરું ? શું મારા નિર્દોષ રમકડાં પથારીમાં પડ્યા પડ્યા વેદનાથી પોકાર કરી રહ્યા છે એના પર ધીરજ ધરું ? શું શક્તીવર્મા તરફની

અસહ્ય વેદના ઉપર ધીરજ ધરૂં ? બીખારીવેશે પરાધીન પડ્યો.
પડ્યો હું શેના ઉપર ધીરજ ધરૂં ! ”

“ પ્રભુના નામ પર. ”

“ પ્રભુનું નામ, ભગવતી, પ્રભુના નામ પર તને શ્રધ્ધા
છે ? ”

“ શું કહ્યું ? પ્રભુના નામ પર ! અને મને શ્રધ્ધા ?
મને શ્રધ્ધા કેમ ન હોય ? પ્રિય દેવ, પ્રભુના નામ પર શ્રધ્ધા
નહી રાખીશું તો કોના પર શ્રધ્ધા રાખીશું ?

દેવીદાસ કાંઈ ન બોલ્યો. ભગવતી કહેવા લાગી.

“ નાથ, આજે તમોને શું થયું છે ? ”

“ સનેપાત-પુરૂષત્વનો સનેપાત. ”

આ વાત આલતી હતી, ભાં સામેથી બાળકે છુમ મારી..
“ બાપુ ? ”

બાપુ શબ્દનો અવાજ આંચો અને દેવીદાસ ઉઠીને
ઉતાવળો ઉતાવળો પોતાના બાળક પાસે આંચો. બાળક પાસે
આવીને કહેવા લાગ્યો.

“ દીકરા બાપ. ”

છોકરો પરાણે પથારીમાં બેઠો થયો અને બોલ્યો..
“ પાણી, બા થોડુંક પાણી. ”

દેવીદાસ પાણી લેવા દોડ્યો અને ત્યાં કાળ સમાનક
કુમાર દોડતો આવતો હતો.

પ્રકરણ ૬ ઠું.

દેવીદાસ પાણી લાવે તે પહેલાં કુમારે દેવીદાસના બુપડામાં પ્રવેશ કર્યો. દેવીદાસ બોલ્યો.

“કાણુ છે ?”

“કાળ.”

“દેવીદાસની આંખો કાઠી ગઈ એટલે ફરીથી પુછ્યું,
કાણુ ? તમે કાણુ છો ?”

“કાળ.”

“શા માટે આવ્યો છો ?”

“કાળ શા માટે આવે છે ?”

“કાળનો કાળાઓ થવા.”

“શું તારી આ હીમત ”

“હા. પણ, પણ મારી હીમત શા કામની.....”

આમ બોલતાં બોલતાં દેવીદાસની આંખ પાણીમાં કુબવા લાગી.
એ રડતા રહેરે બોલ્યો.

“કાળના દુતો ! શા માટે આવ્યા છો ?”

“એ પુછનાર તું કાણુ મુરખા.”

“આવવાનું કારણુ પુછ્યું એ શું ગુન્હો છે કે આમ
બોલો આપો છો.”

“હા, તમારા પ્રત્યેક શબ્દો અમારા માટે ગુન્હો છે.

તમારી પ્રત્યેક ચેષ્ટા અમારા માટે અપરાધ છે. ”

“ વાહ, વાહ, આ નીચમ ન્યાય શાસ્ત્રમાં શક્તી-વર્માએ હમણાં ઉમેર્યાં હશે, કે આવનારને આવવાનું કારણ પુછતું એ ગુન્ડો છે અને જો એમ જ હોય તો શક્તીવર્માની ન્યાય બુધ્ધીને ધન્યવાદ ઘટે છે. ”

“ મહારાજ શક્તીવર્માને કોણ પુછી શકે એમ છે ? ”

“ પુછી શકે એમ નથી ત્યારે તો તમે. અત્યાચાર અલાયો છો. નહીં તો તમે કોણ દીપકના કુદડાં. ”

“ બસ ચુપ રહે, વધારે બોલીશ તો જીભ ચામડું થઈ જશે. બાહુર નીકળી પડશે. ”

“જીભને બાહુર ખેંચવાની શી જરૂર છે. અમારી જીભ ઉપર તો જીભી સન્તાનું તાળું છે, અરેરે !”

મળ્યો અવતાર માનવનો

અમે અવતાર પણ વેચ્યો

જીવન વેચ્યું રહ્યો બાકી

જીવનનો સાર પણ વેચ્યો

મળે આધાર તે ક્યાંથી

જીવન આધાર પણ વેચ્યો

અરે ધીકકાર છે કે

શબ્દનો અધીકાર પણ વેચ્યો

કુમાર આ શબ્દોની દરકાર ક્યાં વીના બોલ્યો.

“ દેવીદાસ તું જાણે છે અમે શા માટે આવ્યા છીએ ? ” દેવીદાસ આ બોલ સાંભળતાં જરા ઉશ્કેરાયો. પછી શાન્ત થયો અને કહેવા લાગ્યો.

“ મેં તમોને આવવાનું કારણ પૂછ્યું તો તમોએ મને ગાળાથી નવાજ્યો, હવે તમે જ મને આવવાનું કારણ પૂછો છો ? વાહ વાહ ! તમારી બુદ્ધીને પણ ધન્યવાદ થતે છે. છતાં તમો શા માટે આવ્યા છો, એ વાત હું સમજી શક્યો છું. ”

“ તો ખોલ જોઉં અમો શા માટે આવ્યા છીએ ? ”

“ તમે કહ્યું નહોતું કે કાળ શા માટે આવે છે ? ”

“ યરાયર અમારા ખોલની અવગણના થશે તો અમો કાળ બનીને જ રહીશું. ”

“ તમો સ-તાધીકારી. ધનકુખેર જેવા તમારી મારા પાસે શી માગણી છે. હું ભીખારી છું. ભીખારી પાસે ધન-કુખેરો ભીખ માગવા આવે છે એ તો મેં આજે જ જાણ્યું. ”

કુમારને ગુસ્સો તો બહુ જ આવ્યો પણ એ કશું વીપરીત પગલું ન ભરી શક્યો. એણે કહ્યું.

“ આ સ્થળનો કબજો લેવા અમે આવ્યા છીએ. ”

“ તમો તમારૂં આ ઘર અમોને ખાલી કરી આપો. ”

“ ઘર ખાલી કરી આપું ? ”

“ હા. ”

“ તમો આ ઘરને શું કરશો ? ”

“ અમે જોઈએ તો વેશન કરશું ! ”

“ આજ દીવસ સુધીમાં તમોએ અમારા કેટલાંય ઘર વેશન કર્યાં છે. અમારી જાહોજલાલી, અમીરાત, રાજસ તા, એ બધું તમોએ છીનવી લીધું છે. હવે બાકી શું છે ? તમોએ અમારું સર્વસ્વ સ્મશાન કરી નાખ્યું છે. હવે તો ફક્ત આ

પર કાળ ખંજરી

હુંપડી છે એ પણ અમારા આનંદના માટે નથી. કેવળ રોવાના માટે છે. તમે અમારા આનંદથી રાજી નથી થતા પણ અમારા રૂદ્ધથી તો રાજી થાવ.”

આ વખતે ભગવતીની આંખો ખુલી. એણે બધી વાતો સાંભળી અને એ કહેવા લાગી.

“ભાઈ આ સ્થળ તમોને આપી અમારે ક્યાં જવું ?”

“નર્કમાં.”

“નર્કમાં ? અરે ભાઈ આ સ્થળ નરકાલય કરતાં ક્યાં સારું છે ? આ હુંપડીમાં ચોમાસામાં અનરાધાર પાણી આવે છે. શીયાળાની કકડતી ઠંડીમાં અમારા શરીર જડવત થઈ જાય છે અને ઉનાળામાં ચારે તરફથી પ્રલયનો તાપ તપે છે.”

“એ ગમે તેમ હોય છતાં આ જગ્યાની જરૂર છે.”

“આ જગ્યાની ?”

“હા.”

“આવા નર્કાલયની.”

“હા.”

“નહી, આ સ્થળ કોઈ કાળે તમારા કબજામાં હું નહીં આપું.”

“નહીં આપે ?” આ શબ્દો પુરા થતાં કુમારની કમરેથી તલવારે જીભ બાહરે કાઢી, બીજા સૈનીકો પણ તૈયાર થયા, ભગવતી બીચારી ગભરાઈ ગઈ. કાળથી કોણુ નથી ગભરાવું ?

પ્રકરણ ૭ મું

કુમાર અને તેના સરદારોની કમરે લટકતી તલવારે પોતાનો ધુંધટ કાઢી નાખ્યો, અને કુમાર તલવાર લઈ દેવદત્તના બદન ઉપર ધસ્યો. કુમારના આવા આક્રમણથી ભગવતીના પ્રાણ પ્રાણમાં ન રહ્યો. ત્યાં તલવાર નીકળી. અહીંયા જાણે ભગવતીના પ્રાણ બહાર નીકળી આવ્યા. દેવદત્ત જરા ગભરાયો, પણ પળવાર પછી શાંત રહીને બોલ્યો.

“આપ મને કહોતો ખરા કે અમારા ઉપર આવો અત્યાચાર વરસાવવાનું શું કારણ છે?” આ શબ્દો સાંભળતાં કુમારનો માણસ બોલ્યો.

“કારણ ? કારણની શી જરૂર છે. કુમાર ગમે તેમ વર્તવાને શક્તી ધરાવે છે. સમજ્યો ?”

“સમજ્યો, ખરાબર સમજ્યો, પણ ગમે તેમ વર્તવાની સન્તા દીવાના માણસ સીવાય કોઇને નથી. માણસ માત્ર બે કાયદાથી બંધાયેલો છે.” કુમારે તલવારને જરા મ્યાનમાં લીધી. તલવાર પાછી નવલવધુની માફક મ્યાનમાં છુપાઇ અને કુમાર કહેવા લાગ્યો.

‘ઝે કાયદા.’

‘હા ઝે કાયદા.’

‘ઝે કાયદા કયા ?’

‘એક તો ઇશ્વરી અને બીજો રાજનીયમી. ઇશ્વરી કાયદામાં માણસને ગમે તેમ વર્તવાની છુટ નથી તો પછી રાજનિયમી કાયદામાં માણસને ગમે તેમ વર્તવાની છુટ તે ક્યાંથી હશે ? હા, દીવાનો માણસ હોય તેને આ કાયદો લાગુ પડતો નથી.” કુમારનો ક્રોધ અમકતી વીજળી જેવો થઇ ગયો, એના મોઢા ઉપર ગુસ્સાનું તેજ ચમકવા લાગ્યું. કુમાર ગુસ્સામાં આવી બોલ્યો.

“ઓ નરપશુ શું તું મને દીવાનો કહે છે ?”

“નહી. હું તો માત્ર દીવાનાની વ્યાખ્યા કરી બતાવું છું અને આ વ્યાખ્યા તમો તમોને આપોઆપ લાગુ પાડો છો એમાં મારો શું દોષ ?”

કુમાર વધારે કડક થયો અને બોલ્યો.

‘મારા સામે થવાનું પરીણામ શું છે ? એ તું જાણે છે?’

દેવદતે દાંત કચકચાવ્યા. પોતાના માથાના બાલને હાથે વીખી નાખ્યા, અને પછી બોલ્યો.

ગરીબાઇથી ઉત્તર આપવો એનું નામ શું સામા થવું છે ? સરદાર સાહેબ, અમારામાં સામે થવાની શક્તી જ ક્યાં છે ? અમારી શક્તી આજે વરસોથી હજીય ગઇ છે. મહારાજની અવકૃપા, ઇશ્વરી શ્રાપ અને એવા અનેક કારણથી અમે અમારી શક્તી ગુમાવી બેઠા છીએ. અમારી શક્તી અમારામાં હોય તો તમો તો શું પણ સંસારની કોઇ શક્તી અમોને ઉંચી આંખ કરી ડારી શકે તેમ નથી. વળી અમારા પરસ્પરમાં

બહેમ અને કુસંપ છે. ભાઈ ભાઈમાં લડાઈ છે. કોઈની એ શક્તી નથી કે મહારાજને અમારા પર પડતા દુઃખનું ભાન કરાવે. જ્યાં રાજા પોતે જ બેઠેકાર છે ત્યાં કોઈનો તે શું દોષ?”

કુમાર આ વાતો સાંભળતાં કહેવા લાગ્યો.

“તું આ બધું અમોને શા માટે સંભળાવે છે?”

હું પણ એ જ વીચાર કરું છું કે આ બધું હું તમોને શા માટે સંભળાવું છું. તમોને સંભળાવવાથી ફાયદો શું? આમાં તમારો દોષ નથી. અમારો જ દોષ છે. અમારા બંધુના કુસંપનું જ પરીણામ છે—નહી તો તમો પણ જાણી શકત કે અમારા સામે ઉંચી આંખ કરનારની શી દશા થાય છે.

“આમ બોલી તું અમારું અપમાન કરે છે?”

“અને તમે?”

“અમે! અમોને શું છે?”

“તમો અમોને શું કરો છો?”

“શું?”

“તમો અમારો વીનાશ કરો છો, અમારું સત્માનાશ કરો છો, અમારા ગરીબ ઝુપડામાં આગ લગાડો છો, અમોને નીર્દયતાથી પશુના મોતે મારો છો.” આમ બોલતા બોલતાં દેવદત્ત ગળગળો થઈ ગયો.

કુમાર જરા હસ્યો. દેવદત્તના કર્ણુ કદપાંત ઉપર દેવદત્તને હસવું આવ્યું. જેના મગજમાં મગજરી હોય, અંતરમાં એક પ્રકારનું અભીમાન હોય, એ હસે નહીં તો બીજું શું કરે શું? કુમાર હસ્યો. હસતો રહ્યો, અને એના સાથવાળો બોલ્યો. ‘ગમે તેમ હોય પણ આ જગ્યા અમારે સ્વાધીન થવી જ જોઈએ.’ દેવદત્ત ફરી કરગરવા લાગ્યો.

“પણ એવો અમારો અપરાધ શું છે? તમો અમોને આમ શા માટે સતાવો છો? શા માટે રીખાવો છો? અરેરે! મારી નહીં પણ મારા આપ્તજનો મરણ પથારીએ પડ્યા છે એની તો દયા આવ.” આ શબ્દો પુરા થતાં દેવદત્ત આવે-

પર કાળ ખંજરી

હુંપડી છે એ પણ અમારા આનંદના માટે નથી. કેવળ રોવાના માટે છે. તમે અમારા આનંદથી રાજી નથી થતા પણ અમારા રૂદનથી તો રાજી થાવ.”

આ વખતે ભગવતીની આંખો ખુલી. એણે બધી વાતો સાંભળી અને એ કહેવા લાગી.

“ભાઈ આ સ્થળ તમોને આપી અમારે ક્યાં જવું?”

“નર્કમાં.”

“નર્કમાં? અરે ભાઈ આ સ્થળ નરકાલય કરતાં ક્યાં સારું છે? આ હુંપડીમાં ચોમાસામાં અનરાધાર પાણી આવે છે. શીયાળાની કકડતી ઠંડીમાં અમારા શરીર જડવત થઈ જાય છે અને ઉનાળામાં ચારે તરફથી પ્રલયનો તાપ તપે છે.”

“એ ગમે તેમ હોય છતાં આ જગ્યાની જરૂર છે.”

“આ જગ્યાની?”

“હા.”

“આવા નર્કાલયની.”

“હા.”

“નહી, આ સ્થળ કોઈ કાળે તમારા કબજામાં હું નહીં આપું.”

“નહીં આપે?” આ શબ્દો પુરા થતાં કુમારની કમરેથી તલવારે જીભ બાહરે કાઢી, ખીજ સૈનીકો પણ તૈયાર થયા, ભગવતી ખીચારી ગલરાઈ ગઈ. કાળથી કોણ નથી ગભરાવું?

પ્રકરણ ૭ મું

કુમાર અને તેના સરદારોની કમરે લટકતી તલવારે પોતાનો ઘુંઘટ કાઢી નાખ્યો, અને કુમાર તલવાર લઈ દેવદત્તના અદ્દન ઉપર ધસ્યો. કુમારના આવા આક્રમણથી ભગવતીના પ્રાણ પ્રાણમાં ન રહ્યો. ત્યાં તલવાર નીકળી. અહીંયા જાણે ભગવતીના પ્રાણ બહાર નીકળી આવ્યા. દેવદત્ત જરા ગભરાયો, પણ પળવાર પછી શાંત રહીને બોલ્યો.

“આપ મને કહોતો ખરા કે અમારા ઉપર આવો અત્યાચાર વરસાવવાનું શું કારણ છે ?” આ શબ્દો સાંભળતાં કુમારનો માણસ બોલ્યો.

“કારણ ? કારણની શી જરૂર છે. કુમાર ગમે તેમ વર્તવાને શક્તી ધરાવે છે. સમજ્યો ?”

“સમજ્યો, ખરાબર સમજ્યો, પણ ગમે તેમ વર્તવાની સન્તા દીવાના માણસ સીવાય કોઈને નથી. માણસ માત્ર એ કાયદાથી બંધાયેલો છે.” કુમારે તલવારને જરા મ્યાનમાં લીધી. તલવાર પાછી નવલવધુની માફક મ્યાનમાં છુપાઈ અને કુમાર કહેવા લાગ્યો.

‘બે કાયદા.’

‘હા બે કાયદા.’

‘બે કાયદા કયા ?’

‘એક તો ઇશ્વરી અને બીજો રાજનીયમી. ઇશ્વરી કાયદામાં માણસને ગમે તેમ વર્તવાની છુટ નથી તો પછી રાજનિયમી કાયદામાં માણસને ગમે તેમ વર્તવાની છુટ તે કયાંથી હશે ? હા, દીવાનો માણસ હોય તેને આ કાયદો લાગુ પડતો નથી.’ કુમારનો ક્રોધ અમકતી વીજળી જેવો થઇ ગયો, એના મોઢા ઉપર ગુસ્સાનું તેજ ચમકવા લાગ્યું. કુમાર ગુસ્સામાં આવી બોલ્યો.

‘ઓ નરપશુ શું તું મને દીવાનો કહે છે ?’

‘નહી. હું તો માત્ર દીવાનાની વ્યાખ્યા કરી બતાવું છું અને આ વ્યાખ્યા તમો તમોને આપોઆપ લાગુ પાડો છો એમાં મારો શું દોષ ?’

કુમાર વધારે કડક થયો અને બોલ્યો.

‘મારા સામે થવાનું પરીણામ શું છે ? એ તું જાણે છે ?’

દેવદત્તે દાંત કચકચાવ્યા. પોતાના માથાના બાલને હાથે વીખી નાખ્યા, અને પછી બોલ્યો.

ગરીબાઇથી ઉત્તર આપવો એનું નામ શું સામા થવું છે ? સરદાર સાહેબ, અમારામાં સામે થવાની શક્તી જ ક્યાં છે ? અમારી શક્તી આજે વરસોથી હજીવ ગઇ છે. મહારાજની અવકૃપા, ઇશ્વરી શ્રાપ અને એવા અનેક કારણથી અમે અમારી શક્તી ગુમાવી બેઠા છીએ. અમારી શક્તી અમારામાં હોય તો તમો તો શું પણ સંસારની કોઇ શક્તી અમોને ઉંચી આંખ કરી ડારી શકે તેમ નથી. વળી અમારા પરસ્પરમાં

બહેમ અને કુસંપ છે. ભાઇ ભાઇમાં લડાઇ છે. કોઇની એ શક્તી નથી કે મહારાજને અમારા પર પડતા દુઃખનું ભાન કરાવે. જ્યાં રાજા પોતે જ બેઠરકાર છે ત્યાં કોઇનો તે શું દોષ?”

કુમાર આ વાતો સાંભળતાં કહેવા લાગ્યો.

“તું આ બધું અમોને શા માટે સંભળાવે છે?”

હું પણ એ જ વીચાર કરું છું કે આ બધું હું તમોને શા માટે સંભળાવું છું. તમોને સંભળાવવાથી કામદો શું ? આમાં તમારો દોષ નથી. અમારો જ દોષ છે. અમારા બધુના કુસંપનું જ પરીણામ છે—નહી તો તમો પણ જાણી શકત કે અમારા સામે ઉંચી આંખ કરનારની શી દશા થાય છે.

“આમ બોલી તું અમારું અપમાન કરે છે?”

“અને તમે ?”

“અમે ! અમોને શું છે ?”

“તમો અમોને શું કરો છો ?”

“શું ?”

“તમો અમારો વીનાશ કરો છો, અમારું સત્વાનાશ કરો છો, અમારા ગરીબ ઝુપડામાં આગ લગાડો છો, અમોને નીર્દયતાથી પથુના મોતે મારો છો.” આમ બોલતા બોલતા દેવદત્ત ગળગળો થઈ ગયો.

કુમાર જરા હસ્યો. દેવદત્તના કંઠે કદાંત ઉપર દેવદત્તને હસવું આવ્યું. જેના મગજમાં મગરૂરી હોય, અંતરમાં એક પ્રકારનું અભીમાન હોય, એ હસે નહીં તો બીજું શું કરે શું ? કુમાર હસ્યો. હસ્તો રહ્યો, અને એના સાથવાળો બોલ્યો. ‘ગમે તેમ હોય પણ આ જગ્યા અમારે સ્વાધીન થવી જ જોઈએ.’ દેવદત્ત ફરી કરગરવા લાગ્યો.

“પણ એવો અમારો અપરાધ શું છે ? તમો અમોને આમ શા માટે સતાવો છો ? શા માટે રીબાવો છો ? અરેરે ! મારી નહીં પણ મારા આપ્તજનો મરણ પથારીએ પડ્યા છે એની તો દયા આવ.” આ શબ્દો પુરા થતાં દેવદત્ત આવે-

સથી રડવા લાગ્યો. કુમારના માણસો દેવદત્તને રડતો જોઈ કહેવા લાગ્યાં.

“આ કાયર રડતાં શરમાતો નથી.” આ વાક્ય ભગવતીના કાનમાં અથડાતાં એ તુટતા શ્વાસે યોલી.

“એ તો કાયર છે એથી તમોને કરગરે છે. પણ તમો આમ અમો નીરાધાર પર અત્યાચાર કરો છો આ કયાં પ્રકારની વીરતા છે ?” દેવદત્ત પણ આખના આંસુ લુછી નાખી બોલ્યો.

હું કાયર નથી કેસરી છું. પણ શું કરે ?

ખરો છું કેસરી હાથે ! નથી હથીયાર મુજ પાસે નથી સાધન નથી શસ્ત્રો નથી આધાર મુજ પાસે કહોજ આમ કાયર પણ કરું છું હાથમાં મારા— તમારું લોહી પીનારી નથી તલવાર મુજ પાસે.

કુમાર કાળના દુત માફક ગર્જને બોલ્યો.

“અને તલવાર મળે તો ?”

દેવદત્ત એવો જ ઉગ્ર થયો અને બીપણ ગર્જનાથી જાણે કહેવા લાગ્યો.

“મળે તલવાર હમણાં, પ્રાણ માટે તમને તરસાવુ પ્રભુ તો પાણી વરસાવે હું અહીંયાં લોહી વરસાવુ.”

કુમારથી હવે ન રહેવાયું. એ પોતાના સાથવાળા સામે ફર્યો, અને બચડવા લાગ્યો.

“શું જુઓ છો ! મારો—ધકકો. મારો ! અને અને આ જખ્યાનો કપ્પળે દ્યો.” બધા સાથીદારો દેવદત્ત તરફ ધસ્યા. અને દેવદત્તને ધકકો મારતા બોલ્યા.

“જાવ ચાલ્યા જાવ.”

“નહી.—નહી કોઈ ફાવે નહીં”

“નહીં જાવ તો મૃત્યુના હાથમાં જવું પડશે.”

“પણ આ સ્થાન તો અમોને મહારાજા શક્તીવર્માએ ઉપહારમાં આપ્યું છે.”

“અને અમે પણ મહારાજની આજ્ઞાથી જ આવ્યા છીએ.” દેવદત્ત આ વાક્ય સંભળતાં વીચારમાં કુબી ગયો—
એનાથી એટલો જ અવાજ કરી શકાયો.

“શું કહ્યું ? મહારાજની આજ્ઞા ?”

“હા.”

“કાણુ કહે છે ?”

“જા આજ્ઞાપત્ર. જે આ સહી સીકકો—જે આ રાઠ-મહોર, તારી પાસે આપ્યો છે. જે વાંચી જો, જે બરાબર જો. અને પછી.....”

“પછી ! પછી ! શું ? શું મહારાજ શક્તીવર્મા આ રીતે અમો પર દયા વરસાવે છે ? એક તરફ એ અમોને પ્રજા-જન જાણી-ગણી પુત્રવત પાળવાનો ડોળ કરે છે. અને બીજી તરફ એ આવો અસાચાર વરસાવે છે ? અરે મહારાજ મહારાજ છે કે નિર્દય રાક્ષસ ?”

કુમાર દેવદત્તને સમજાવતો હોય એ રીતે કહેવા લાગ્યો.

“ભાઈ રાજપટ્ટણને દાવ કોણુ જાણી શકે છે ? મહારાજ તમો પર મમતા બતાવે છે પણ એ તો તમારા ગળામાં કેવળ વીશ્વાસની ફાંસી નાખવા માટે જ. ચાલો હવે આ વાતનો અંત લાવો. ચાલો આ જગ્યા ખાલી કરો. જાવ અહીંયાથી આદ્યા જાવ.”

દેવદત્તને કાંઈ વિચાર આવ્યો અને પોતે વિચાર કરીને બેઠો.

“નહી. જ્યાં સુધી મહારાજ પોતે નહીં આવે ત્યાં સુધી અમો આ સ્થાન છોડવાના નથી. તમને જો આ સ્થાનની જરૂર જ હોય તો અમોને બીજા સ્થાનની સગવડ કરી આપો.”

“બીજા સ્થાનની ?”

“હા.”

“નહી. ખીજું સ્થાન ક્યાં છે ?”

“ખીજું સ્થાન છે નરકમાં. આ સ્થાન છોડી
મારે બધાને નરકાલયમાં જવાનું છે. સમજ્યો.”
વદત ચુપ રહ્યો. કુમારનો સાથીદાર કહેવા લાગ્યો.

જે તમે અમારી આજ્ઞાને માન નહી આપો તો
મારે મૃત્યુના મુખમાં જવું પડશે. આ અમારા છેલ્લા શબ્દો
કે છેલ્લો નીલુચિ છે. બોલો શું કરવા માગો છો. મરવું છે ?
; મુકતી મેળવવી છે? દેવદત બોલ્યો.

“શું તમે મારશો ?”

“અવશ્ય.”

“લુલો છો બાપ લુલો છો.”

“તમે શું મારશો મરવું, લખાવી સર્વ લાવ્યા છે;
અમર પટો લખાવીને, કહોને કોણ આવ્યા છે.
ગયા સંસાર છોડી, જેમણે સીકકા ચલાવ્યા છે;
તમોને એજ માટીથી, જગત નાથે બનાવ્યા છે.
અરે સંસાર માંહી, નાશ સઘળાને થવાનું છે;
અમે આજ તો કાલે, તમે સઉને જવાનું છે.”

કુમારના માણસોમાંથી એક બોલ્યો.

‘તું અમારા હાથ જોવા જ માંગે છે ?’

એક નીઃશબ્દને કહેવું કે તું અમારા હાથ જોવા જ
માંગે છે એ વીરતા નથી. કાયરતા છે. ગાંડપણ છે. જે
તમારે હાથ જ બતાવવા હોય તો લાવો એકાદ તલવાર મારા
હાથમાં. લાવો અને પછી જુવો. અને પછી તમે તમામ
મારી સામે આવો એટલે હું તમોને બતાવી આપું કે હાથ
બતાવનારના મારે હાથે કેવા હાલ થાય છે. લાવો એક
તલવાર મારા હાથમાં પણ લાવો. આમ બોલી દેવદત
દીવાનાની માફક પોતાની ઝુપડીમાં ઘુમવા લાગ્યો. ત્યાં કુમારના

સાથીદારો દેવદત્ત ઉપર તુટી પડ્યા. ભગવતી આ બધું જોઈ ન શકી. એ મરવા સુતેલી સી પોતાના સ્વામીની વારે દોડી, દોડતાં દોડતાં પછડાણી, પાછી ઉઠી, પાછી દોડી, અને કુમારના માણસોને કરગરતાં કરગરતાં બોલી.

‘બચાવો મારા નાથને બચાવો.’

‘ઓ નાથની વહારે આવનારી તું તો છે.’ આમ બોલી કુમારે એ ભગવતીને જોરથી ધક્કો માર્યો. ભગવતી પછડાઈ પડી અને ભુમી ઉપર પડી. એનો આત્મા આકાશ પર ગયો. આ બનાવથી દેવદત્તનો બાળક દીવાના પ્રમાણે ભુમી મારવા લાગ્યો.

‘કોઈ આવો ! કોઈ આવો. મારા ગરીબ બાપને બચાવો.’ પણ બીજી પળે કાળનો પંજો એ ગરીબ બાળકના ગળામાં ફસાયો. એ ગરીબનું ગળું ગુંગળાઈ ગયું અને એની આંખો બાહર નીકળી આવી. બાળક મુઠ્ઠા ખાંધને પડ્યો.

એટલામાં છુપા વેશમાં રાણી અને પેલા અધીકારી આ સ્થળે આવી પહોંચ્યા. કોઈના આવવાનો અવાજ સાંભળતાં જ કુમાર અને સાથીદાર ત્યાંથી પલાયન કરી ગયા. રાણીના સાથ વાળા સાથે એક મસાલચી હતો. રાણી અને સાથવાળાના સરદારોએ દેવદત્તની ઝુપડીને મસાલના પ્રકાશમાં જોઈ અને પછી દેવદત્તને પુછ્યું.

“દેવદત્ત શું છે ?”

દેવદત્ત દીવાના માણસ પ્રમાણે બોલ્યો. શું છે ? પ્રલયકાળનું નામ સાંભળેલું છે ને. જીવો મારું ઘર પ્રલયકાળના હાથમાં ફસાઈ ગયું છે. જીવો, મારા ઘર પર અંગારા અંગારા વરસી રહ્યા છે. મારા રૂંવે રૂંવામાં કાંટા ભોંકાય છે, જીવો સરદાર આ તરફ જીવો. જીવો અમારા ગરીબ ઘરની બરબાદી. જીવો-જીવો આ મારી સત્યાનાશી. મારી જીને આ ચંડાળો

મૃત્યુના મુખમાં મુકી પોતે જીવતા બાલ્યા ગયા. અરે રે ! મારો બાળક-મારો બાળક આમ બોલતાં બોલતાં દેવદત્ત પોતાના બાળક પાસે ગયો. એનું મસ્તક હાથમાં લીધું. બાળકે આંખ બોલી. બાળકે બોલ્યો.

‘બાપુ...બાપુ...પાણી...પાણી. દેવદત્ત રડતાં રડતાં કદપાંત કરવા લાગ્યો.

“મારા જીવન ધન, મારા પ્રાણ, મારા હૃદય રામ, મારા નયન દીપક ” આમ બોલી પાણી લેવા ગયો. પાણી લાવ્યો, અને બાળક પાણી પીવાની ચેષ્ટા કરવા લાગ્યો. એજ વખતે દેવદત્તની આંખમાંથી અનરાધાર આંસુ વરસવા લાગ્યાં. એ આંસુ પાણીના વાસણ સાથે મળી ગયા. આંસુ નહોતા-દેવદત્તના હૃદયનું લોહી આંસુમાં હતું-દેવદત્ત પોતાના બાળકને જાણે પોતાનું લોહી લાવીને પીવરાવતો હતો. દેવદત્ત પાણી લાવ્યો અને બાળકનું મસ્તક ઊંચું કરી ખીમ્મ હાથે પાણી આપતાં બોલ્યો.

‘જે બેટા, પાણી લે.’

બાળકે પાણી પીવાની ચેષ્ટા કરી. પણ એજ પળે એના પ્રાણનું પાણી કાળ આવીને પી ગયો. બાળકની ડોક પડી ગઇ, મસ્તક ઢળી પડ્યું. દેવદત્ત સમજી ગયો. એણે એક અરેરાટી નાંખી આહ કરી.

‘હાયરે ! માઈં ઘર કાળની એક જ ઠોકરથી ખેદાન મેદાન થઇ ગયું.’

આ દ્રશ્ય જોતાં રાણીની આંખમાંથી પણ આંસુ નીકળી પડ્યાં.

પ્રકરણ ૮ મું.

રાણી આ દેખાવ જોઈ ન શકી. એક નાના નીર્દોષ બાળકનું તરફડવું કોનાથી જોઈ શકાય છે ? રાણીએ જોયું કે બાળકના માથાની જોપરી ફાટી ગઈ છે. એમાંથી રૂધીર ટપકી રહ્યું છે. બાળક બાપનો જોળો તથા કાળના જોળામાં ગયો છે. સામે દેવદતની સ્ત્રીનું મુઠકું પડ્યું હતું. રાણી એક સ્ત્રી જાતી હતી અને પોતાની જ જાતીની સ્ત્રી પર થયેલો આવો અત્યાચાર એ જોઈ ન શકી. એણે પોતાના મનમાં દ્રઢ નિશ્ચય કર્યો. આ અત્યાચારનો બદલો હું કાળનું હૃદય પણ કપી જાય એવી રીતે વાળીશ.

દેવદત રડતો હતો. આજીવાજીની જીર્ણ દીવાલોમાંથી એ રૂદનનો પડઘો સામે આવતો હતો. અને આ ઘર જાણે કોઈ કંઈથી પ્રસંગના રૈદ્ર સ્વરૂપ જેવું લાગતું હતું.

રાણી છુપા વેશમાં હતી. એ યોલી.

“આમ કોણે કયું ?”

“શક્તીવર્માએ. મહારાજા શક્તીવર્માએ.”

“શું કહ્યું ! શક્તીવર્માએ ?”

“હા.”

“આશ્ચર્ય.”

“આ વાતમાં તમોને આશ્ચર્ય લાગે છે. લાગે જ. કારણ કે આ અત્યાચાર મારા ગરીબના ઘર પર ઉતર્યો છે. પરાયા ઘર પર ઉતરેલો અત્યાચાર ખીજને આશ્ચર્ય પમાડે એમાં કશી નવાઇ નથી.”

રાણીએ ફરીથી પુછ્યું.

“શું મહારાજા જોતે આવ્યા હતા ?”

“નહી.”

“ત્યારે ?”

“એણે કાળના દુતોને મોકલ્યા હતા.”

રાણી વીચાર કરવા લાગી. એના મનમાં પ્રશ્ન ઉડ્યો.

“કોણ આવ્યું હશે ?”

પણ એ પ્રશ્નનું પોતે નીરાકરણ ન કરી શકી. રાણીના સાથવાળા અધીકારી જાણીતા હતા. દેવદત એને જાણતો હતો. દેવદતની દ્રષ્ટી એ સરદાર તરફ ફરી. સરદાર બોલ્યો.

“લાઇ ધીરજ ધરો.”

“ધીરજ ધરું ?” દેવદતે એક ભયંકર ત્રાડ પાડતાં કહ્યું. ધીરજ ધરું ? કઇ રીતે ધીરજ ધરું ? જુઓ તો ખરા મારા ધરની આ દુર્દશા. અરેરે ! આવી દશામાં પણ તમો ધીરજ રાખવાનું કહો છો ? શું આપણે આવા અત્યાચાર સહન કરવાને જ બાકી રહ્યા છીએ ? શું આપણે આમ પગની ઠોકરો ખાવાને જ સરખાયા છીએ ? શું આપણા વહાલા આમ

રીખાઈ રીખાઈ મરવાને જ આ સંસારમાં આવ્યા છે ? શું અન્યાયનો કરો ઉત્તર જ નથી ? શું અત્યાચારનો ભોગ થવું એજ આપણું શેષ કર્તવ્ય છે.”

“નહી.”

“તો પછી મને ધીરજ ધરવાનું સા માટે કહેવામાં આવે છે ?”

સરદાર ન બોલ્યો. રાણી આ વાતો સાંભળતી હતી. એ આવેશમાં આવી અને બોલી.

“સરદાર આવો અત્યાચાર તમારા જ ઉપર ઉતર્યો હોય તો ? તો તમો ધીરજ રાખી શકો ખરા ? કહો ! બોલો ! આ વેરનો બદલો તમો કેવી રીતે લેવા માગો છો ?”

રાણીનું આ બોલવું પુર થાય એટલામાં તો ધ્રુપા વેશમાં આ તરફ આવવાને નીકળેલા મહારાજ શક્તીવર્મા પણ આ સ્થળે આવી પહોંચ્યા.

અહીંયાની જ પ્રજાનો વેશ બદલીને આવ્યા હતા, જે મોઢું હંમેશા દાઢી વગરનું તેજ ચમકાવતું હતું. એ મોઢા પર મહારાજાએ દાઢી અને મોટા મોટા થોભીયા લગાડ્યા હતા. અવાજમાં પણ એમણે ફેરફાર કર્યો હતો. એટલું જ નહીં પણ અવાજમાં ફેરફાર કરવાની સુંદર કળા મહારાજાએ એવી રીતે રૂઢવી હતી કે હંમેશા સાથે રહેનારો માણસ પણ જો અવાજ સાંભળે તો ઝોળખી ન શકે એવી રીતે મહારાજા સાવચેત થઈને અહીંયા આવ્યા હતા. અહીંયા આવતા એમણે આવું કંઈક દૃશ્ય જોયું. એથી એમના અંતરમાં એક પ્રકારનો આઘાત થયો. આંખ સામે પળવાર માટે કાંઈ પીસાચણી નૃત્ય કરતી હોય એવું અનુમાન મહારાજા શક્તીવર્માને થયું. મહારાજાએ પોતાની સાથે આવેલા મહા અમાત્યને કહ્યું.

‘કેવો કરણ બનાવ ! આપણને આવતાં થોડો જ વીલંબ થયો. એવામાં અત્યાચાર કરનારા આવો અત્યાચાર કરી ચાલ્યા ગયા.’ મહાઅમાત્યે કશે ઉત્તર ન દીધો. કેવળ પોતાના અભીનયથી મહારાજના બોલવાને અનુમોદન આપ્યું.

રાણી આ અત્યાચારથી આવેશમાં આવી હતી. મહારાજ પ્રત્યે રાજમહેલમાં જે લાગણી પ્રગટ થઇ હતી એ લાગણીનો અત્યારે લોપ થયો હતો. રાણીના અંતઃકરણ ઉપર વેરનાં કાળાં વાદળાં છવાયાં હતાં. એ વેરના આવેશમાં બોલી,

“ અહીંયા કોણ આવ્યું હતું ? ”

“ કાળ. ”

“ એનું નામ ? ”

“ કાળનું નામ કોઇ આપી શકે છે ? એનું તો પરીણામ બતાવી શકાય. અને જુવો આ રહ્યું એનું પરીણામ. આ મારી સ્ત્રીનું નીર્જીવ શરીર અને આ.....આ.....મારો બાળક. મારો બાળક લોહીની ઉલટી કરી કરીને ગયો. અરેરે ખીમારો પાણી પણ ન પામ્યો.

આ સાદો સાંભળતાં રાણી કહેવા લાગી.

“ પણ તમે એમ શાથી માને છો કે આ કામ મહારાજએ જ કરાવ્યું છે ? ”

એની ખાત્રી માગો છો ? જો ખાત્રી માંગતા હો તો દ્યો, જુવો જુવો આ મુદ્દીકાવાળું નીશાન. જુવો સંકેત પત્ર, જુવો આ ચીન્હો. ” આમ બોલતા દેવદત્તે ત્યાં પડેલા મહારાજના બનાવટી સંકેતપત્રને બતાવ્યો, અને પછી બોલ્યો.

“ એ આવ્યા હતા, આ મારા ધરનો અધિકાર મેળવવા—એને પોતાના કબજામાં લેવા. મેં ના કહી અને એણે કાળને બોલાવ્યો. ”

રાણીએ મહારાજનું આસા નીશાન લીધું, જોયું અને પછી ગરજ. “ મહારાજ શક્તીવર્મા, તમારે આવું હૃદય ? શબ્દોમાં પ્રેમ અને કાર્યમાં કોપ જવાળા ? ”

મહારાજ શક્તીવર્મા હજી પ્રગટ નહોતા થયા. એ જ્યાં હતાં, ત્યાંને ત્યાં રહી આ દેખાવ જોયા કરતા હતા.

રાણી પાછી બબડવા લાગી.

“ શું મારા પતીનો નાશ મારા હાથેજ સરળયો હશે ? ” સરદારોમાંથી એક બોલ્યો.

“ અવશ્ય, ”

“ તો બોલો હવે શું કરવું ? ”

આ સમયે મહારાજ શક્તીવર્મા આ લોકની સામે આવ્યા અને બોલ્યા, “ મહારાજ શક્તીવર્માનો નાશ. ”

આ આવેલા અજાણ્યા માણસને જોતાં સરદારો ચમક્યા રાણી પણ પળવારના માટે અચાચક જેવી થઇ ગઇ. શક્તીવરમા એ બધાની કાંઇ પણ દરકાર કર્યા વીના બોલ્યા.

“ હુ કહું છું કે જે મહારાજ આવા કાર્યમાં સંમત હોય—આવા કાર્ય કરાવતા હોય તો એ જીવવાને લાયક નથી. ”

રાણી બોલી

“ તમે કાણ છો ? ”

“ તમારો સહાયક. ”

“ મારો સહાયક ? ”

“ હા. ”

“ ક્યાંથી આવો છો ? ”

“ હું અહીંયાનોજ વતની છું આ પ્રજાનો સેવક મણાઉં છું મહારાજ શક્તીવર્માને કંઇ કાળથી ઓળખું. ”

છું. અને એટલા માટેજ એનો નાશ કરવામાં હું તમારો સહાયક થવા માગું છું.” આમ બોલતા મહારાજ શક્તીવર્માએ એવી તો ગંભીર મુખમુદ્રા કરી કે એના બોલવાનો ભેદ પકડાયો નહીં. ઉલટા બધા માણસો આનંદ પામ્યા. છતાં સરદારોમાંથી એક સરદાર પુછ્યા વીના રહી શક્યો નહીં. એણે પુછ્યું.

“તમે અહીંયાના જ વતની છો, અમો પણ અહીંયાના જ છીએ, છતાં મેં તમોને ક્યારેય જ્ઞયા નથી.”

“ભુત્રો છો અભયરાજ; ભુત્રો છો.”

એ સરદારનું નામ અભયરાજ હતું. પોતાનું નામ મહારાજના મુખમાંથી નીકળતાં અભયરાજ વીરમય થયો મહારાજએ પોતાનું બોલવું આગળ ચાલુ જ રાખ્યું.

“અભયરાજ તમે ભણે મને ન ઓળખો પણ હું તમોને ઓળખું છું. તમે મને નથી ઓળખતા એનું કારણ છે !”

“શું ?”

આપણે જ્યારે મળ્યા હતા. ત્યારે હું આ દાઢી વીનાનો હતો, હમણાં મેં દાઢી રખાવી છે. મારું મોંદુ વાળથી ભરાયેલું છે. એથી આપ મને નથી ઓળખી શક્યા. પણ હું તો આપ બધાને ઓળખું છું. હું તો તમો બધાને સેવક છું. મારું નીવાસસ્થાન અહીંયાથી ઘણું દુર છે. મારા કાન પર શક્તીવર્માની ધણી વાતો આની છે. એથી હું આજે મારા ગરીબ ભાંડુઓની સંભાળ લેવા આવતો હતો. એમાં આવતા સાથે જ આ દ્રશ્ય જોયું. અવશ્ય આ દ્રશ્ય, આ ઘટના, અને આજ નીર્દોષ જીવનનું બળીદાન એ બતાવી

રહ્યું છે કે મહારાજ શક્તીવર્મા આ સંસારમાં શ્વાસ લેવાને યોગ્ય નથી.” રાણી આ બધી વાતો વીસ્તારથી સાંભળતી હતી. એ બોલી.

“ મહારાજનો અંત હું મારા હાથે જ લાવીશ. ”

“ આપને ધન્ય છે. ”

“ ધન્ય અને ધન્યવાદોની વાતો મહારાજનો નાશ થયા પછી સાંભળીશ. હમણાં તો કહો આ થયેલ અત્યાચારનો બદલો કેવી રીતે વાળવો ? ”

“ મહારાજનો આવી જ કરુણ રીતથી અંત લાવીશ. ” તો આવો આપણે બધા, આ બાળકના રૂધીરને હાથમાં લઈ પ્રતીજ્ઞા કરીએ કે અમે બધા મળી મહારાજ શક્તીવર્માનું નીકંદન કાઢી નાખશું ? ”

મહારાજ શક્તીવર્મા આગળ વધ્યા. એણે બાળકના રૂધીરને પોતાના હાથમાં લીધું. અને પછી પ્રતીજ્ઞા કરતા બોલ્યા.

સરદારો, હું તમો બધાની વતી આ બાળકના રૂધીરને મારા હાથમાં લઈ પ્રતીજ્ઞા કરું છું કે જો મહારાજ શક્તીવર્મા આવા કાર્ય કરાવતો હશે અથવા આવા કાર્યમાં એની અનુમતી હશે તો થોડા જ સમયમાં હું મારા હાથે જ મહારાજ શક્તીવર્માનો અંત લાવીશ. ” બધાએ અધિકારમય જગ્યામાં પોતાની તલવાર ચમકાવી અને છુપા વેશમાં પ્રતીજ્ઞા કરનાર મહારાજ શક્તીવર્માના સુરમાં સુર પુરાવ્યો.

આ બનાવના બનવા પછી મહારાજ શક્તીવર્મા, દેવદત્ત, સરદાર અભયરાજ અને રાણી વીઝેરેની સાથે ભળી ગયા. એટલું જ નહીં પણ એમને એમના છુપા કાર્યમાં સારામાં સારી આર્થિક મદદ પણ આપી. આ લોકને આર્થિક

મદદની ધણી જ જરૂર હતી અને એ મદદ આમ આ અભયરાજા પણ પોતાના જ પ્રીયજન તરફથી મળતાં અભયરાજ તથા રાણી ધણી જ ખુશ થયાં. એ ખુશીમાં આ અભયરાજા માણસની વધારે એકસાધ કરવાનું એમને મગ્યું નહીં અને ગમવાનું કારણ હતું નહીં. મહારાજા શક્તીવર્માએ બહુ જ કુશળતાથી કામ લીધું હતું. પ્રતીક્ષા પણ શાબ્દીક જાળ બીજાવીને જ લીધી હતી. જે મહારાજા આવા કાર્ય કરાવતો હોય અથવા એમાં એની અનુમતી હોય એ શબ્દોમાંથી શું ધ્વની નીકળતો હતો એ વાંચનારને સમજાવવાની કશી જરૂર નથી. સમજાવવાની જરૂર એટલી જ છે કે મહારાજા પોતાના પ્રયત્નમાં ફાવ્યા અને આ ગુપ્તમંડળના આગેવાનોને પોતાના કરી લીધા. એકાદ દીવસ ગયો. એક વખત અભયરાજે મહારાજા શક્તીવર્માને પુછ્યું આપનું નામ ? મહારાજા બોલ્યા.

“ નરદેવ. ”

અભયરાજે આ નામ સાંભળ્યું અને પોતે કહેવા લાગ્યો.

“ અવશ્ય આપ નર-દેવ જ છો. ”

“ નરદેવ નામનું હું સાર્થક ત્યારે જ સમજાવીશ કે જ્યારે તમે બધાના ઉપરથી આપત્તિના વાદળ વીખેરી નાખીશ. ”

“ પરમાત્મા તમોને તમારા કાર્યમાં જશ આપે. ”

આ વાત ચાલતી હતી ત્યાં રાણી બેઠી. “ હવે આપણે કરવું શું ? ” નરદેવે ઉત્તર દેતાં કહ્યું.

“ પહેલાં તો આપણે આપણી પ્રજાને બળવાન બનાવવી પ્રજામાંથી એક સૈન્ય બનાવવું, ”

“ પણ નાણાં ? ”

“ નાણાંની મદદ હું આપીશ. ”

“ ક્યાંથી આપશો ? ”

“ રાજની ત્રીજેરીમાંથી. ”

“ શું કહ્યું ? રાજની ત્રીજેરીમાંથી ? ”

“ હા. ”

“ એ કેમ બનશે ? ”

‘જે માણસ રાજના પ્રાણુ યેવા જેટલો બળવાન છે, એ માણસ રાજની ત્રીજેરી નહીં તોડી શકે ? આ વાતમાં તમારે કશી ચીંતા કરવાની નથી. તમોને મારા કામમાં જ્યારે પણ શંકા આવે ત્યારે મને તીરથી વીંધી નાખવાની તમોને છુટ છે. મારામાં કોઈ પણ પ્રકારનું જળકપટ જીવો ત્યારે તમો તમારી ધ્વજામાં આવે એવી રીતે મારી અવદશા કરજો.’

નરદેવના શબ્દે શબ્દમાંથી જાણે સમ્માધ નીતરતી હતી. રાણી તો નરદેવ ઉપર મંત્રમુગ્ધ બની ગઇ. નરદેવ કહેવા લાગ્યો.

‘જીઓ આપણને સૈન્ય એકત્ર કરવા વીના માટે એમ નથી.’

“ કારણ ? ”

“કારણ એ જ કે આપણને કેવળ મહારાજ સાથે વેર ખેડવાનું નથી.”

“ત્યારે ?”

“કેદારનાથની સત્તાનો પણ વિચાર કરવાનો છે. મહારાજના મૃત્યુથી આપણો વિજય નહીં થાય. આપણો વિજય તો કેદારનાથ અને મહારાજ બન્નેના વિનાશમાં રહેલો છે.”

“એ વાત બરાબર છે.”

“તો હવે તમે સૈન્ય માટે યોજના કરો.”

“અને આ અત્યાચાર માટે ?”

“આપણામાંથી કેાઇ મહારાજ પાસે આ વાતની ફરિયાદ રજુ કરો. જુવો તો ખરા કે એ શું ન્યાય આપે છે ?”

“એક તરફ આવો અત્યાચાર અને બીજી બાજુ મહારાજ તરફથી અન્યાય. આ બંને વાત આપણા કાર્યને બહુ જ બળ આપશે.”

“આપ આવશો ને ?”

“હું તો ત્યાં હાજર જ હોઇશ. પણ છુપા વેશમાં કારણ કે મહારાજનો મારે નાશ કરવાનો છે.”

“તમે જઇને આ અત્યાચારનો ન્યાય માગો અને પછી જુઓ કે પરીણામ શું આવે છે ?” અધાએ નરદેની જમ પુકારી અને એક તરફથી સૈન્ય ઉભું કરવા અને બીજી તરફથી રાજ દરબારમાં આ ઘટનાનો ન્યાય માગવાની વાત નક્કી થઇ.

પ્રકરણ ૯ મું.

કુંમાર કન્નરી વીહારમાં અત્યાચાર વર્ષાવી નાસી છુટ્યો. અને એ એટલું જ કરવા માગતો હતો, કારણ કે એમ કરવાથી જ કન્નરી વીહારની પ્રજા મહારાજ શક્તીવર્મા સામે માથું ઊંચકી શકે એમ હતું. કુમારના અત્યાચારની જવાબદારી મહારાજ ઉપર ગઈ. આવા દુઃખનો વરસાદ ફક્ત મહારાજ તરફથી જ વરસાવવામાં આવે છે, એવું કન્નરી વીહારીની પ્રજા માનવા લાગી. કુમારના ધણા આશયોમાં આ પણ એક આશય હતો. અને એ આશય કેટલેક અંશે ફળ્યો પણ ખરો. છતાં એનું પરીણામ શું આવશે એ કુમાર સમજી શક્યો નહીં. આ અત્યાચારનું કારણ મહારાજની સમજમાં આવી ગયું હતું, મહારાજ અત્યારે નરદેવના નામથી ત્યાંની પ્રજામાં ભળી ગયા હતા. કુમારને એની ખબર નહોતી.

કન્નરી વિહારમાંથી નાસીને કુમાર રાજધાની તરફ વળ્યો. અને ગુરૂ કેદારનાથની પાસે આવ્યો. મંદીરમાં આજે

પણ કાળખંજરીનો ઘોર નાદ સંભળાતો હતો. કુમાર આંચો, અને કાળખંજરીના અવાજમાં લીન થયો. ગુરુ કેદારનાથ અત્યારે સમાધીમાં હતા. ભક્તજનો ગુરુની આસપાસ વીંટળાઈ વળ્યા હતા. પળવાર પછી ગુરુએ પોતાના નેત્રો ખોલ્યા. કુમારને જોયો, કુમારના મોઢા ઉપર હર્ષ અને વિષાદની છાયા હતી. ગુરુ અને કુમારની દ્રશી મળી, ગુરુ ખોલ્યો.

“ આંચો. ”

કુમારે મસ્તક નમાવ્યું, ગુરુ હસ્યો અને ખોલ્યો.

“ વિનય થયો ? ”

“ થયો. ”

“ કેવી રીતે ? ”

“ કનૂરી વીહારની પ્રજામાં એક પ્રકારનો દાવાનળ સળગી ગયો છે. ત્યાંના માણસો જાગ્રત થયાં છે. પછી શું થયું એની મને ખબર નથી. ” ગુરુની આંખો તણાઈ ગઈ અને એ ખોલ્યો.

“ એટલી કચાસ શા માટે રાખી ? ”

“ તે સીવામ ખીજો ઉપાય જ નહોતો. ”

“ વારૂ, હવે આપણે ખીજ છુપી તૈયારીઓ કરવાની છે. ”

“ જેવી આજ્ઞા. ”

થોડી વાર પછી કુમાર રજા લઈને ગયો અને પોતાના વિકાસ ભુવનમાં આંચો.

કુમાર ટોચ હતો ! રાજમાં એનો શું મોભો હતો, શું માન હતું એ વાત અહીંયા વીચારવાની જરૂર છે.

કુમારનું ખરું નામ અન્નતપ્પાહુ હતું. મહારાજની દીકરી મંદાકીની સાથે એનાં લગ્ન થયાં હતાં. મહારાજનો એ જમાઇ થયે હતો. આથી રાજમાં એની નામના સારી હતી. રાજના બધા અમલદારો અન્નતને આદર આપતાં. માનથી જોતાં, ખીજા મહારાજ જેટલું જ એને માન આપતા. ઘણી વખત મહારાજની બદલીમાં અન્નતપ્પાહુ મહારાજ ગણાતો. મહારાજની રાજમુદ્રીકા પણ એને મળતી અને રાજ પર સત્તા પણ એ જ ચલાવતો.

અન્નતપ્પાહુ વિશ્વાસુ હતો. મહારાજ અન્નતપ્પાહુને બહુ જ વિશ્વાસથી જોતા, પણ સમય જતાં અન્નત ઉપરથી મહારાજનો વિશ્વાસ ઉઠવા લાગ્યો. અને અત્યારે મહારાજનાં મનમાં અન્નત પ્રત્યે વિશ્વાસના બદલે ઘણા આવી હતી. છતાં આ વાત ઘોઠોના જાણુમાં હતી નહીં, ઘોઠો તો એમ જ જાણુતા હતા કે અન્નતપ્પાહુ મહારાજના જમાઇ છે. વિશ્વાસુ છે. ખીજા મહારાજ છે અને મહારાજના જમાઇ જેટલી જ ધજગત અન્નતપ્પાહુને મળ્યા કરતી.

અન્નતપ્પાહુ ગુરૂના મંદીરમાંથી વીદાય લઇ પોતાને ત્યાં આવવા નીકળ્યો મંદાકીની પાસે.

મંદાકીની મહારાજ શક્તીવર્માની દીકરી હતી. પછી એના વૈલવ વીલાસનું પુછવું જ શું?

મંદાકીની મંદાકીનીના, નીર્મળ જળ જેની હતી. એ જીવાન હતી. જીવાનીના ઉછરંગો એના શરીરમાં થનગની રહ્યા હતા.

આજે એણે પોતાના વીલાસ જીવનને શણગાયું હતું. કારણ કે હજી વસંતની ખુશખો સંસારમાંથી ગઇ નોહતી.

થોડા સમય પહેલા આપણે મહારાણીને ત્યાંનો ઉત્સવ જોયો.
આજે આપણે મંદાકીનીને ત્યાંનો ઉત્સવ જોઈએ.

મંદાકીનીએ પોતાનું વીલાસ ભુવન શણગાર્યું હતું.
કંદર્પને વધાવવા સહુ સખીઓ કોડે મલી હતી. સૌ સાહે-
લીઓના મનમાં અનેક ભાવના ઉભરાતી હતી. કોઈ સ્થળે
કનકકુંડીઓમાં કેસુડો રંગ ભરેલો હતો. કોઈ સ્થળે હીરા-
જડીત પીથકારીઓમાંથી નીલમ માણેક વરસાવવાની તૈયારી
થઈ રહી હતી. કોઈ સ્થળે ડફ, ઝાંઝર, સીતાર,
સારંગી, અને બીજા વાજાંત્રો વાગી રહ્યાં હતાં. આમ આ
વીલાસ ભુવન એક અનેરા સાજમાં સુસજ્જીત હતું. ત્યાં
કોઈનો ગાવાનો અવાજ આવ્યો.

છુપી છુપાઈને સંદેશ કોઈ લાવે છે,
ઉઠો ઉઠોને અનેરી વસંત આવે છે.

બસ—

બધી સખીઓમાં ધુન જામી. સહિ સખી ઉભી
થઈ ગઈ. મંદાકીનીની આસપાસમાં પ્રદક્ષીણા ફરવા લાગી.
મંદાકીનીની દંતપંક્તિ ઉઘડતી ખીડતી હતી ત્યાં ગાન આગળ
વધતું હતું.

રસેશ વીણુ લઈ હર્ષથી વગાડે છે એ.....એ

રસેશ વીણુ લઈ હર્ષથી વગાડે છે.

સુતેલી સૃષ્ટીને પદતાલથી જગાડે છે,

રમા રમે છે અખીલ વીશ્વને રમાડે છે.

શશી ને સુર્ય મળી તાલે તાળી પાડે છે,

સુરેશ સુન્દરી અમૃત કટોરી લાવે છે,
ઉઠો ઉઠોને અનેરી વસંત આવે છે.

આ શબ્દોમાં, આ ગાનમાં, આ ગાનના તાન
પલટામાં મંદાકીનીની સખીઓએ સ્વર્ગભુમી પૃથ્વી પર
ઉતારી આપુ વીલાસ ભુવન જાણે સ્વર્ગસદનમાં ફેરવાઈ ગયું.

હવે સખીઓએ છેડ આદરી અને ખોલી ખુલેન
મંદાકીની હવે તમે ગવરાવો છો ? મંદાકીની ખોલી.

“ કોણુ હું ? ”

“ હા. તમે, તમે. ”

મંદાકીની હસી અને ગાવા લાગી. એ.....

ભુમી વીલાસભુવનની કડી ઉઘાડે છે,
હૃદય સુવાસભયુ ગુલછડી ઉઘાડે છે.
કવી મધુ મધુનીજ પાંખડી ઉઘાડે છે,
નવીન સૃષ્ટી નવી આંખડી ઉઘાડે છે.
સમીર ધીર ધ્વજ કેસરી ઉડાવે છે,
ઉઠો ઉઠોને અનેરી વસંત આવે છે.

મંદાકીનીનો અવાજ મધુર હતો. ગાવાની રીતભાત
શાસ્ત્રીય હતી. મંદાકીનીએ ગાયનના શબ્દોને છુટા છુટા કરી
એવી રીતે ગાયા કે સખીઓમાં આનંદની હેલી મઠી. મંદા-
કીની ગાવામાં મસ્ત બની, મસ્ત બનીને ગાવા લાગી.

નવીન રતુની આ પણુ નવી નવાઈ છે,
કળી કળી ને ભૃંગેભૃંગમાં લડાઈ છે.
હંસ હંસીને કહે કોકીલા વધાઈ છે,
શીશુર્ણુ સૃષ્ટીમાં ચોવન કયાં છુપાઈ છે.

અહીં અનંગ, રતી ત્યાં ભવાં ચઢાવે છે,
ઉઠો ઉઠોને અનેરી વસંત આવે છે.

ગાયન ગાતાં ગાતાં સખીઓની છેડ વધી. કોઇ અનંગ બની, કોઇ રતી, કોઇ રતીની લાજ છોડવવા લાગ્યું. કોઇ અનંગના આહુપાશમાં જવાની કોશીષ કરવા લાગ્યું.

અચાનક અન્નતની સ્વારી ત્યાં આવી ચઢી એણે પોતાના ભુવનની સ્થિતિ જોઇ. વસંતના વધામણામાં ઘેલી બનેલી સુંદરીઓનો સુર એના કાનમાં આવ્યો.

અન્નતથી રહેવાયું નહી, એ પણ એક ગાનાર હતો. આનંદમાં પોતાનું સર્વસ્વ હોમી દેવાવાળો હતો એણે વસંતની વધાઇમાં ભાગ લીધો અને પોતાના અવાજને રમતો મુક્યો.

ચડયા છે ઘેન વઢને ચોવના મરોડે છે
પળેપળ એ કસો કંચુકીની તોડે છે
બ્રમર ઉપાડી રહી છે કે તીર જોડે છે
હૃદય છે એક ને લાવો હઝાર દોડે છે
મદીલી આંખડી એવું કહી નચાવે છે
ઉઠો ઉઠોને અનેરી વસંત આવે છે.

આ ગુંજરવ મંદાકીનીના કાનમાં આવતાં એ ભાન-શાન વીનાની થઇ ગઇ. પોતાના પતીનો સ્વર એણે ઓળખ્યો અને નયનોના તીર વરસાવતી પોતે રનેહ દ્વાર તરફ ધસી. પાછળ સખીઓ પણ હતી. અન્નત અને મંદાકીની મળ્યા. એમના મળવા પહેલાં આંખો મળી, મુખમાંથી શબ્દો નીકળે તે પહેલાં આંખમાંથી તીર નીકળવા લાગ્યાં, આંખો ખોલવા

લાગી. પ્રેમની કાંઈ અભેદ વાતો આવી. હૈમા હોસમાં આવ્યા. શરીરમાં ઝણઝણાટ થયો. આબુખાબુમાં જાણે સુનકાર હોય એમ બંને પ્રેમી તનમય થઈ ગયા. માત્ર આંખોમાં જ કામલુ નામતા હતી. આ દેખાવ જોઈ એક સખી બોલી.

અહીં અનંગ રતી ત્યાં લવાં ચડાવે છે
જુવો જુવોને મદનરાજ આજ આવે છે

મંદાકીનીએ આ શબ્દો સાંભળ્યા, એ શરમાઈ ગઈ. પાછા પગલે પાછળ હતી. અજ્ઞત આગળ વધ્યો, દુધવતા સાગર પ્રમાણે અને છેવટે સરીતાને પોતાની જુગમાં સમાવી દીધી. સખીઓમાં તુફાન જાગ્યું. એક બોલી.

“આવો અનંગરાજ.”

અજ્ઞતની દ્રષ્ટી એ બોલનારી પર ગઈ. બોલનારી રૂપનો ખજનો હતી.

અજ્ઞતની આંખની સાથે મળતાં એક પ્રકારની વીજળી વરસી. અજ્ઞતે મંદાકીનીને છોડી દીધી અને બોલનારી સાથે આંખો લડાવતાં પોતે બોલ્યો.

“આ કોણ ?”

“મહા અમાલ્યની દીકરી.”

“ઓહો, મહા અમાલ્યની દીકરી. પછી એના રૂપમાં આવી આગ હોય એમાં નવાઈ શી ?”

મંદાકીનીને આ શબ્દો ઝેરીલા કાંટા સમાન લાગ્યાં એ બોલી.

“અજ્ઞત આ શું ?”

“કેમ ?”

“ મર્યાદાની હદ ઓળંગવી સારી નથી. ”

“એમાં મર્યાદાની હદ ઓળંગવાનો પ્રશ્ન જ ક્યાં છે ? આ બાળાનું રૂપ હદ ઓળંગીને ખીટ્યું છે. એના રૂપે હદ ઓળંગી છે. તો હું મારી મર્યાદાની હદ ઓળંગુ એમાં આશ્ચર્ય શું ?”

“ બસ અજાત, બંધ કરો. તમો રાજકુળના છો લંપટ નથી. ”

“ એટલે ! શું રૂપના વખાણુ પણ ન કરવાં ? ”

“ હદ કુદાવીને નહીં. ”

“ હદ કુદાવીને નહીં ? કેમ હદ કુદાવીને નહીં. પુખ્તરી પોતાની પુખ્ત શુ હદમાં રહીને કરે છે ! ભક્ત શું પોતાનું ભગવત ભજન મર્યાદામાં રાખે છે ! મંદા આ રૂપ ! આ યૌવન, આ આંખો, આ.....” મંદાકીની વચમાં જ બોલી.

“ બસ, અજાત બસ, બહુ થયું. જાણતા નથી એ કાણુ છે ? ”

“ એ રૂપની દેવી છે અને હું એ રૂપનો પુખ્તરી થવા માંગું છું. ”

“ મને નોહતી ખજર કે મારો પતી આવો પરમાખી છે. ”

“ અને મને પણ નોહતી ખજર કે મારી સ્ત્રી આવી ગર્વમાં અંધ છે. મંદા મંદા હું જાણું છું તારા આ બોલનો અર્થ. હું જાણું છું તારા અભીમાનનું કારણુ. ”

“ મારા અભીમાનનું કારણુ ? ”

“ હા, તું રાજકન્યા છે. રાજકન્યા હોવાથી તું મારા મુખમાં કુચો મારવા માંગે છે, તું રાજકન્યા છે તેથી મને

તું તારો વેચાણ સમજે છે. પણ મંદા એમ નથી.”

“હું પણ કહું છું એમ નથી. હું અભીમાની નથી પણ અભીમાનને ધીકારનારી છું. એક જ પત્નીની પુત્રી છું. પણ સાથે સાથે એ પણ કહી દઉં છું કે મારો પતી એક જ પત્નીરૂત પાળે એમ ઇચ્છા રાખનારી છું.”

“અને એ ઇચ્છા ન ફળી તો ?”

“તો પરીણામ વીપરીત આવે.”

“ઓહો, આટલી દહે વાત આવે એમ છે. તો-તો મને મારો હાથ બતાવવો જ જોઈએ. પરીણામ વીપરીત શું આવે છે એ પણ મારે જોવું જોઈએ, આમ બોલી એ કન્યાનો હાથ પકડવા ગયો. ત્યાં સામેથી રાજકન્યાએ પડકાર કર્યો.

“બસ અગત ત્યાં જ રહેજો.”

“ત્યાં જ રહેજો. એ કહેનારી તું કોણ ?” જોઉં છું મારા માર્ગમાં કોણ આવે છે.

“કાળ”

“કાળ-શું તું મારી કાળ છે ?”

“નહી, હું તમારો કાળ નથી પણ વીષયનું ગાંડપણ એ તમારો કાળ છે. મોહનો અંધાપો એ તમારો કાળ છે. અટકી જવ ત્યાં જ.” અગત અટક્યો. અને એટલી વારમાં અમાત્ય બાળા ત્યાંથી છટકી ચાલી ગઈ. રંગમાં ભંગ પડ્યો. સખીઓ ગભરાઈ ગઈ અને પળ વારમાં વસંતની વધાઈમાં કોઈ કારણ કાળના પગલાં થયા. અગતે કાળની માફક ફાળ ભરી મંદાકીની ઉપર લપક્યો. અને મંદાકીનીને પકડીને બોલ્યો.

“આંડાલણી, તારી આ શકતી ?”

“હા, સ્ત્રી તો મહાશકતી છે, એ શું નથી જાણતો,”

“હું એ મહાશકતીનો હમણું જ અંત લાવીશ.”

આમ ખોલી, અન્નતપ્પાહુ રાજકન્યા ઉપર કુદરો અને ગળામંથી પકડી. પણ એજ પળે રાજદુવાઇ સંભળાઇ અને દારપાળે આવી સમાચાર આપ્યા કે મહારાજ શકતીવર્મા પધારે છે, અન્નતની શકતી અલોપ થઇ ગઇ-ઉત્સાહ ઉડી ગયો-મોહની આંધી સમાઇ ગઇ. શરીરમાં ધ્રુજરો આવ્યો. એનાથી એટલું જ ખોલાયું.” “કાણ મહારાજ ?”

ત્યાં સામેથી મહારાજ હસતા હસતા દાખલ થયા અને ખોલ્યા.

“હા, હું.”

અન્નત ન સમજ્યો કે મહારાજ અત્યારે શા માટે આવ્યા છે. અન્નતની નજર મહારાજની નજર સાથે મળી. અને પછી એ નજર નીચે ઢળી ગઇ. મહારાજની આંખોએ આખા વીલાસભુવનને અવલોક્યું. પછી મંદાકીનીને સંજ્ઞા કરી. મંદાકીની ગઇ-સખીઓ પણ ગઇ. રહ્યા માત્ર એ જણા. મહારાજ, અને અન્નતપ્પાહુ.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

અજાત મહારાજની મુખાકૃતિને જોતો રહ્યો. મહારાજના મોઢાનો ભાવ પળે પળે બદલાતો હતો. પળવારમાં મહારાજ એક દયાના સાગર સમાન દેખાતા, તો પળવારમાં મહારાજની આંખો તુફાની વીજળી માફક અજાતના સામે ચમકતી. અજાત પળવારમાં ગભરાતો, પળવારમાં શાન્ત થતો. કોઇ સમયે એની નસોનું ટોહી થંકુ થઇ જતું. કોઇ સમયે આનંદ લહેરીઓથી નસોમાં નવીન બળ આવતું. અજાત આમ ચીત્રવિચીત્ર સ્થિતિમાં મહારાજની સન્મુખ ઉભો રહ્યો.

રાજબાળા મંદાકીની પણ આશ્ચર્ય મુગ્ધ થઇને ઉભી હતી. એના મનમાં પણ મહારાજના આગમનથી અનેક તરંગો આવતા હતા. એ પણ આ વાતનો ભેદ ઉકેલવા આતુર હતી કે “મહારાજ અત્યારે અહીંયા આવ્યા શા માટે ? અહીંયા આવવાનું એમને શું કારણ મળ્યું હશે ? શું અમાલબાળાના ઉપર થનારા અત્યાચારથી મહારાજ નાણીતા હશે ? શું એ અમાલબાળાને બચાવવા આવ્યા હશે ?” રાજકુંવરીના

હૃદયમાં વીચારની આવી પરંપરા ચાલ્યા કરતી હતી, અચાનક મહારાજના બોલવાનો સ્વર રાજકન્યાના કાનમાં આવ્યો.

“મંદાકીની !”

મંદાકીનીએ મહારાજની દ્રષ્ટિ સાથે દ્રષ્ટિ મેળવી. અને પછી બોલી.

“બાપુ.”

“જવ.”

“ક્યાં ?”

“મહેલમાં,”

આજા થઇ મહેલમાં જવાની. મહારાજનો બોલ નીકળ્યો પણ મંદાકીની ત્યાંથી એક પણ પગલી આગળ ભરી ન શકી. એ તો જ્યાં હતી ત્યાંની ત્યાં અવાચક મુર્તી માફક ઉભી રહી. મહારાજએ મંદાકીનીને ફરી આજ્ઞા કરી.

“બેટા જવ.”

“હું જાઉં ?”

“હા. સમજવામાં નથી આવતું ? મંદા હું તને આજ્ઞા કરું છું.”

મંદાકીની કહેવા લાગી.

“જાઉં પણ એક વચન લઇને.”

‘શું ?’

‘અજાતને ક્ષમા.....’

મહારાજની આંખોમાંથી તણખાનો જાણે વરસાદ સર ચલ્યો. મહારાજ કહેવા લાગ્યા.

‘બાળકી ! આ વું શું બોલે છે. તું શાની ક્ષમા આપવા કહે છે ?’

‘ અપરાધની.’

‘ કોના અપરાધની ? ’

રાજકન્યાની આંખો અગ્નત્યાહુ તરફ મધ્ધ. અગ્નતના હોઠ ખીડાયેલા હતા એ હોઠને દાંતમાં દબાવી ઉભો હતો. એની આંખમાં પણ મહારાજ પ્રત્યે તેમજ રાજકન્યા પ્રત્યે તુચ્છકાર દેખાતો હતો. અગ્નત તુચ્છકાર વરસાવતો ખોદ્યો.

‘ મંદાકીની, શું તું મને અપરાધી માને છે ? લજ્જા નથી આવતી ? હું તારો પતી છું પતીનેા અપરાધ જ્ઞેવો-સાંભળવો એ શું તારો ધર્મ છે ?’

મંદાકીનીના હૃદયમાં જવાળા થઇ એ બળતાં બળતાં ખોલી:

‘ ધર્મને લુત્રેલા સ્વામી ! મને ધર્મની શીખામણ શા માટે આપો છો ? હું મારો ધર્મ ખરાબર જાણું છું અને મારો ધર્મજ તમારા પ્રત્યે દયા બતાવવા મહારાજને વીનવી રહ્યો છે. ’

‘ પણ હું તારા તરફથી મળેલી દયાની બીક્ષા સ્વીકારવા નથી માંગતો ! મને મારો બચાવ કરતાં આવડે છે. ’

‘ તમારો બચાવ તમે કરશો ? ’

‘ નહી. ’

‘ ત્યારે. ’

‘ કાળખંજરી કરશે ? ’

‘ કાળખંજરી..... ’

‘ હા કાળખંજરી. ’

રાજકન્યા ગભરાઇ ગઇ કાળખંજરી પ્રત્યે એને પણ અધ્ધા હતી શરૂ કેદારનાથની શક્તીનું એને પણ જ્ઞાન હતું.

ગુરૂની આજ્ઞા, ગુરૂનો એકજ પ્રશ્નોરો આ આખા રાજને માટીમાં મેળવવા સમર્થ છે એમ રાજકન્યા માનતી હતી વીશ્વાસથી.

અગ્નિના મોઢામાંથી કાળખંજરીનો શબ્દ નીકળતાં મંદાકીની મહારાજને કહેવા લાગી ‘ પીતાજી આ વાતને આગળ વધતી અટકાવો.’

મહારાજને ક્રોધ તો ધણોજ ચડ્યો તો પણ એનાથી અનાયાસે બોલી જવાયું.

‘ શા માટે ? ’

‘ એટલા જ માટે કે આ પ્રકરણમાં સર્વનાશની નીશાનીઓ દેખાય છે. આ પ્રકરણમાં મને ઘોર અંધકાર નજરે પડે છે.’

‘ બાળે, તું જા. રાજકારણમાં વચ્ચે ન આવ. ઘોર અંધકારને ભેદી નાખવાની શક્તી સુર્યમાં બરોબર હોય છે. અંધકાર સુર્યની સામે છવાય છે પણ એનો નાશ નથી કરી શકતો તું જા. જા ચાલી જા.’ રાજકન્યા આ આજ્ઞાની સામે ઉભી ન રહી શકી. અને એ ચાલી ગઈ.

રાજકન્યાના જવા પછી મહારાજએ દ્વારપાળને સંજ્ઞા કરી દ્વારપાળ ગયો અને બે સૈનીક ત્યાં આવીને ઉભા રહ્યા.

સૈનીક તરફ મહારાજએ આજ્ઞાકારક દ્રષ્ટિ કરી અને એજ પળે અગ્નિતને કેદ કરવામાં આવ્યો. બીજી પળે સામેનો દરવાજો ખુલ્લો, અગ્નિને દરવાજાની અંદર લીધો. દરવાજો બંધ થયો. અને એક ભય કારાગારા જેવો રાજ-મહેલ નજરે પડ્યો.

અળતને અહીંયા છુટે કરવામાં આવ્યો. અને મહારાજાએ અળતને કહ્યું.

“અળત હવે કાળ ખંજરીનો પ્રભાવ મંદ પડ્યો છે.”

“કાળ કહો છે ?”

“કનરી વીહારનો અત્યાચાર.”

અળતની શક્તિમાં ફેરફાર થયો, મોઢાનો ભાવ બદલાઈ ગયો તેજ આંખુ થઈ ગયું.

મહારાજા બોલ્યા.

“બનાવટી રાજમુદ્રિકા ક્યાં છે ?”

અળત આશ્ચર્ય પામ્યો. એ બોલી ન શક્યો મહારાજાની આંખોમાં એક પ્રકારની આજ્ઞા તરવરતી હતી. મહારાજા આજ્ઞા કરતા હોય એ રીતે બોલવા લાગ્યા.

“કુમાર તું મારો જમાત્ર છે એમ રખે માનતો. ન્યાયાસન પાસે માફ કોઈ સગું નથી. બોલ મુદ્રિકા ક્યાં છે ?”

મુદ્રિકાનું નામ આવતાં કુમારનો ચહેરો પીળો પડી ગયો પળવાર પછી કાંઈક વીચાર આવતાં કુમાર બોલ્યો.

“તમે કાળ ખંજરીનો પ્રભાવ મંદ પાડી શકો છો અને મુદ્રિકા નથી શોધી શકતા ?”

“મુદ્રિકા ! મુદ્રિકા એક પળવારમાં મારા હાથમાં આવશે. પણ બનતાં સુધી મારી કન્યાને વૈધવ્ય ન આવે એ જોવાની મારી ઇચ્છા છે. તું અપરાધી છે એ વાત મારાથી અજાણી નથી. પણ એ અપરાધની જો ક્ષમા અપાતી હોય; એના માટે કોઈ માર્ગ મળતો હોય તો હું એમ કરવા તૈયાર છું.”

“મને તમારી ક્ષમા નથી જોઈતી.”

“તું મૃત્યુ માગે છે ?”

“મૃત્યુ ! મહારાજ બસ કરો. મારું મૃત્યુ મૃત્યુના પણુ હાથમાં નથી, હું તો જીવતાં મરી ચુક્યો છું.”

“જીવતા મરવાનું જ્ઞાન જો તારામાં હોત, તો તું આવા અનાચાર કરત નહીં.”

“કેવા ?”

‘કનરી વીહાર શું યાદ નથી ? કુમાર તેં અત્યાચાર કર્યો પણુ તને અત્યાચાર કરતાં ન આવડ્યું. ગરીબ અને રાક ઓને મારવામાં તેં કયી વીરતા કરી ? એક બાળક ખીચારો તારા પાદપ્રહારથી લોહીની ઉલ્ટી કરી મરી ગયો. એમાં તારી કયી બહાદુરી હતી ? વીચાર તો કર.’

‘મારે કશો વીચાર, કરવો નથી.’

‘તારો પણુ ?’

‘મારો વીચાર મારે શા માટે ?’ કરવો જોઈએ ? મારો વીચાર કરશે !’

‘કોણુ ?’

‘કાળખંજરી, મહાગુરૂનો મંત્ર.’

‘ત્યારે આ બધું મહાગુરૂની આજ્ઞાથી થયું છે ?’

કુમારે અત્યાર સુધી આવેશમાં આવી જે વાતો કરી હતી. એમાં ગુરૂ કેદારનાથની આવા અત્યાચાર કરાવવાની આજ્ઞા છે; એ વાત પણુ પ્રકાશમાં આવી ગઈ. જેથી મહારાજએ કાંઈક વીચાર કરીને પુછ્યું.

“અગત, આમ થવાનું કારણુ ?”

અગત હવે યુવ થઈ ગયો એણે મનમાં ને

મનમાં માની લીધું કે મારાથી ન બોલવાનું બોલાઈ જવાયું છે. એથી પોતે ચુપ રહ્યો. મહારાજના એક પણ પ્રશ્નનો એણે ઉત્તર આપ્યો નહીં. હવે મહારાજ બોલ્યા.

“અગત, કનરી વીહારમાં તારી સાથે બીજા કોણ કોણ હતા?”

અગત ન બોલ્યો. મહારાજએ કહ્યું.

“પગેરૂંએ તારા પગની રેખાને પકડી છે, તારી વાતચીતે જેમ તારો અપરાધ પ્રકાશમાં મુક્યો છે એજ રીતે તારા સાથીદાર પણ પકડાશે હું તો માત્ર સમયનો નકામો વ્યય ન થાય એટલા માટે જ તને કહું છું. બોલ ઉત્તર આપે છે?”

“નહીં હવે મારા તરફથી તમોને એક પણ વાત મળવાની નથી.”

“અને તારા આ બોલવામાં બધી વાતોનો ભેદ સમાયો છે. એ શું હું નથી સમજી શકતો? અપરાધી કોઈ પણ વાત છુપાવે એથી એનો અપરાધ અજાણો નથી થતો. અપરાધના હારમાં વધારો થાય છે.”

‘એ ગમે તેમ હોય હું તમારા આધીનમાં છું. તમો આહો તેમ કરી શકો છો?’

“મારે કરવાનું છે તે અહીંયા નહીં થાય.”

“ત્યારે ?”

“ન્યાયાસન પાસે યશે; તને શીક્ષા કરીશ પણ નગરજનોની સામે સમજાયો?”

“મને શીક્ષા કરવા જતાં આખા નગરમાં જવાળા ન સળગે એનો વિચાર કરજો.”

“આ શબ્દો શું બતાવે છે ?”

“શું ?”

“તારો અપરાધ, તારી પાછળનું પીઠબળ, શું તું એમ સમજે છે કે મેં આ ડહાપણ કયું છે. અજાત, આવી વાતો કરીને તે મારા હાથ વધારે મજબુત કર્યા છે. હવે તને કશું પુછવા નથી માગતો જે પુછવાનું હશે તે ન્યાય ધરમ પુછશે. જાવ લઈ જાવ એને” મહારાજાએ આજ્ઞા કરી અને બીજી પળે અજાતને ત્યાંથી લઈ જવામાં આવ્યો.

મહારાજાએ અપરાધીને પકડ્યો બહુ જ કશળતાથી પકડ્યો. પકડેજ, રાગને રાજ ચલાવવું હોય તો આવી જ શક્તીઓ એની આસપાસ કામ કરતી હોવી જોઈએ. દરેક રીતે અપરાધીને મહાત કરવામાં મદદરૂપ થાય એવી વ્યક્તીઓ અને શક્તીઓ મહારાજાની પાસે હોય તોજ રાજકાજ સુખ-મય થાય નહીંતો પરીણામ કેવળ નાશને નોતરવા જેવું બને.

મહારાજા જ્યારથી કનનરી વીહારમાં ગયા હતા ત્યારથી જ છુપો બંદોબસ્ત કરતા ગયા હતા પોતાના વીશ્વાસુ માણસોને ચોતરફ એણે દોડાવ્યા હતા અને હમણાં અજાત પકડાયો એ પણ મહારાજાની દુર અંદેશીનું જ પરીણામ હતું.

કુમાર પકડાયો, પણ એ મહારાજાનો જ માધ હતો. એક તરફ પ્રજા પ્રત્યેનો ધર્મ બીજી તરફ રાજકન્યાનું વૈધવ્ય, આ વાત મહારાજાના અંતરને વણેલી નાખતી હતી.

આ બનાવ બન્યો એના બીજા જ દિવસે મહારાણી કનકલતા મહારાજા પાસે આવી. મહારાજાનાં નેત્રો નૃત્ય કરવા લાગ્યાં. પગવાર તો એના મનને એમજ થયું કે હું પણ મારું સુખ ફેરવી લઉં. અને આનંદ કરું. એ આવેલા વીચારને મહારાજા અમલમાં મુક્યા બીના રહી ન શક્યા. મહારાજા શક્તીવર્માએ તરત જ સુખ ફેરવી લીધું. રાણી સમજી ગઈ અને બોલી.

“મહારાજ હું તમારી સ્ત્રી તરીકે અહીંયા નથી આવી કે તમે આમ મુખ ફેરવી દેશો છો. આવી ચેષ્ટા કરવાનું, આવો આનંદ કરવાનું આપણા માટે નથી સરળયું.” મહારાજએ સામું ન જોયું. રાણી કહેવા લાગી.

“મારી પ્રજા ઉપર, મારી જાતી ઉપર ઘોર અત્યાચાર થાય છે, અને તમે મુખ ફેરવી દેશો છો. એ શું કહેવાય ? શું મહારાજનો આવો ધર્મ છે ? કે દીલના બજેલા ફરીયાદ લઇને આવે તો એના તરફ દ્રષ્ટિ પણ ન થાય ? મહારાજ, મહારાજ. ન્યાય. ન્યાય.”

“ન્યાય?” મહારાજ જાણે કશું જાણુતા જ ન હોય એ રીતે પુછવા લાગ્યા. “ન્યાય ? શાનો ન્યાય ?”

“ઘોર અત્યાચારનો.”

“અત્યાચાર ! અત્યાચાર ક્યાં થયો ?”

“કનરીવીહારમાં.”

“શાણે કર્યો ?”

“એ શોધી કાઢવાનું કામ તમારું છે. મારે કાને છાની છાની વાત આવી છે.”

“શું ?”

“આ અત્યાચાર કરનાર તમારો જમાઇ છે.”

“મારો જમાઇ !”

“હા, તમારો જમાઇ ?”

“કેવું કહે છે ?”

“પગેર.”

“એમ ?”

“હા. પણ એ તમારો જમાઇ હોવાથી છુટી જવો ન જોઇએ. ગરીબોના ઘરને પગની ઠોકરે પાયમાલ કરનારો બચી જવો ન જોઇએ.”

“રાણી !”

“જમાઇ હોવાથી દયા આવે છે. દીકરીના વૈધવ્યનો વીચાર થાય છે મહારાજ, મહારાજ વીચાર કરજો. હું ન્યાય માગું છું, ન્યાય માગું છું.”

“મહારાજ ગંભીર મુખમુદ્રા કરી બોલ્યા.”

“મને અન્યાય કરતો સાંભળ્યો છે ?”

“નહીં પણ.....”

“પણ શું ? અજ્ઞાત મારો જમાઇ છે એટલે એના માટે હું પક્ષપાત કરીશ એમ તમોને લાગે છે ?

“નહીં”

“તો પછી મારી કન્યાને વૈધવ્ય પ્રાપ્ત થાય એનાથી હું થરથરું છું એમ તમો માનો છો ?”

“કદાચ.”

“રાણી કદાચ, કે બનવા જોગ છે. એવા શબ્દોને ન્યાયમાં સ્થાન નથી. જો અજ્ઞાત અપરાધી હશે તો ન્યાયાસન સામેજ તેને શીક્ષા થશે. અને એ દેહાંત દંડની શીક્ષા આખા નગરના નગરજનો જોશે એ રીતે અમલમાં મુકવામાં આવશે.”

“તો અજ્ઞાતને પકડવાની આજ્ઞા.”

“અજ્ઞાતને કાલ સવારે ખેડીઓમાં જકડાયેલો તમારી આંખ સામે રજુ કરવામાં આવશે.”

“શું સત્ય ?”

“મહારાજના વચનોમાં વિશ્વાસ રાખો ”

રાણી તરતજ ત્યાંથી ચાલી ગઇ પણ જતાં જતાં એક પ્રકારનો શંકાનો દાવાનળ સાથે લેતી ગઇ.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

રાણીના મનમાં અવનવા તરંગો આવવા લાગ્યા. મંદાકીની મહારાજની એકની એક પુત્રી હતી. આમલી રાણીની એકની એક પુત્રીને વૈધવ્ય આપવા માટે મહારાજ તૈયાર થયા હતા. જો મહારાજ પક્ષપાતી હોય તો આવું કાર્ય કરવાને તૈયાર થાય ખરા!

આ વાત રાણીના અંતઃકરણમાં વાયુ વેગે ઉદ્ભવ મચાવવા લાગી, રાણી વીચાર કરતી જ રહી.

વસંતના વધામણાં વખતે મેં મહારાજનું અપમાન કર્યું છતાં મહારાજ કાંઈ પણ બોલ્યા વીના, કાંઈ પણ ક્રોધ કર્યા વીના ચાલ્યા ગયા. આજે ન્યાયની વાત આવતાં પોતાની જ પુત્રીની વીરક્ષ હિભા રહેવાને તૈયાર થયા! આ શું? મહારાજનું હૃદય કેવું છે? મહારાજ મારી જાતીના શત્રુ છે કે મિત્ર?

રાણી વીચારમાં જાન વગરની થઈ ગઈ એ મનમાંને મનમાં અવનવા તર્કવીતર્ક કરતી રહી. આવતી કાલે શું

અશે એનાં એને સ્વપ્ન આવવા લાગ્યાં. રાણી કાંઈ પણ નીશ્ચય ન કરી શકી.

પળવારમાં આનંદ તો પળવારમાં શંકા, પળવારમાં ભક્તીભાવ તો પળવારમાં અનાદર આમ રાણી વીચાર શુન્ય હતી.

રાણી જે ઓરડામાં હતી એ ઓરડો એક એકાંત ઓરડો હતો. આ ઓરડામાં ગુપ્ત રસ્તા ધણી હતા. ગુપ્ત રસ્તેથી બાહરના માણસો મહેલમાં દાખલ થઈ શકે એમ હતું. જે કે એ રસ્તા ઉપર મહારાજના અનુચર રાત દીવસ દેખરેખ રાખતા, છતાં મહારાણીના માણસોને આ મહેલમાં જવા માટે મના નહોતી. આથી રાણીને મળવા આવનારને કશી અડચણ પડતી નહીં.

રાણી વીચારમાં ખેડી વતી. ત્યાં એક ગુપ્તદ્વાર ધીરેથી ખુલ્લું. રાણીની ઢાંઢી એ દ્વાર તરફ ગઈ. દેવદત દેખાયા. રાણીની દાંતપંકતી ઉંઘડી. એ કાંઈ ન સાંભળે એમ બોલી.

“આવો દેવદત.”

રાણીના આવકારથી દેવદત ખુશ થયો. રાણીના આનંદથી એના આનંદે અવળો માર્ગ ધારણ કર્યો. દેવદત પાસે આવ્યો. રાણી બોલી.

“શું સમાચાર છે ?”

“સમાચાર શું હોય ? કશા સમાચાર નથી.”

“કશા સમાચાર નથી ?”

“ના.”

“મહારાજ શું કરે છે ?”

“આનંદ.”

“એને કન્નરી વીહારના અભ્યાસની માહિતી તે મળી ગઇ લાગે છે!”

“તેથી શું?”

“શું એ ન્યાય નહી કરે?”

“કરશે પણ.....”

“પણ શું?”

“એ ન્યાય, ન્યાય નહી હોય.”

“ત્યારે?”

“ન્યાયની મશ્કરી હશે!”

“એમ તમે શા ઉપરથી કહો છો?”

“મહારાજાએ ધારણ કરેલી શાંતી ઉપરથી.”

એ શાંત રહ્યા છે. એથી ન્યાય નહી કરે એમ કેમ કહી શકાય? સાગર શાંત રહે છે પણ એના અંતરનો વડવા-નળ શાંત નથી રહેતો. સાગર જોડેલો શાંત હોય છે એટલે જ ઉલ્કાપાત મચાવવામાં ઉગ્ર હોય છે.

“તમે એમ શા ઉપરથી કહો છો?”

“મહારાજાએ કુમારને કેદ કર્યો છે.”

“કુમારને?”

“હા. તમોને એ સમાચાર નથી મળ્યા?”

“મળ્યા છે.”

“પછી?”

“તમે શું ધારો છો?”

“મહારાજા ન્યાય કરશે.”

“હું નથી માનતો.”

“કેમ?”

“તમે આ બનેલી ઘટના બરાબર જાણો છો?”

“બરાબર જણા છે એટલે ?”

“કુમારને શા માટે પકડ્યો છે ?”

“શા માટે ?”

“તમે આ વાતમાં કંઈ નથી જાણતા!”

“જાણું છું, કન્નરી વીહારમાં થયેલા અસાધારણ ન્યાય કરવા માટે જ મહારાજાએ કુમારને બંદીવાન કર્યો છે.”

“નહીં ?”

“નહીં ?”

“હા, નહીં.”

“આ હા, અને નહીનો અર્થ ?”

“અર્થ એ જ કે મહારાજાએ કુમારને કન્નરી વીહારના અપરાધ માટે નથી પકડ્યો.”

“ત્યારે ?”

“મહાઅમાત્યને રાજા રાખવા માટે પકડ્યો છે.”

“મહાઅમાત્યને રાજા રાખવા ?”

“હા.”

રાણી વીચારમાં પડી. દેવદત્ત રાણીના મોઢાના લાવે જોવા લાગ્યો. પળવાર પછી એ બોલ્યો.

“મહારાણી ! કુમારે અમાત્યની બાળાતું અપમાન કર્યું છે, એનો હાથ પકડ્યો છે, એની મર્યાદાનો શીકાર કરવાનો આરોપ કુમાર ઉપર છે. સમજ્યા ?”

“સમજું.”

“નથી સમજ્યાં, તમે બરાબર નથી સમજ્યાં. તમે શું એમ ધારો છો કે મહારાજા કન્નરી વીહારના તુચ્છ બનાવ માટે પોતાની દીકરીને વૈધવ્યના ગારમાં ધકેલી દે? તમે

શું એમ ધારો છો કે પ્રજા પર થયેલા આવા નાના જેવા
આક્રમણથી મહારાજા પોતાના જમાઇને દેહાંત દંડની
સજા આપે?”

“કેમ નહીં?”

“નહી, લેશ માત્ર નહીં. મહારાજા આપણું નહીં પણ
મહાઅમાત્યનું મન રાજી રાખવા માગે છે, એક કાંકરે એ
પક્ષી મારવાનો આ દાવ રમે છે ખરી રીતે મહારાજા એક
અજળ ચાલ ચાલી રહ્યો છે.”

“વાર તમે કહેવા શું માગો છો?”

“મારું કહેવું જુદું જ છે.”

“અને તે?”

“સમય આવતાં કહીશ.”

“અને હમણાં?”

“હમણાં તો હું માત્ર એટલું જ કહેવા આગ્યો છું
કે આ ચનારો ન્યાય ન્યાય નથી, એક પ્રકારનો દંભ છે. એક
પ્રકારનો છળ પ્રપંચ છે તમો એ છળ કપટના ભોગ ન બનો
એટલા માટે હું તમોને ચેતાવવા આગ્યો છું. મારું કામ હતું
તે મેં પૂરું કર્યું છે. એ વાત પર વીચાર કરવાનું કામ તમારું
છે, હવે હું જાઉં છું.”

“બસ, એટલી જ વારમાં.” આમ ખોલતાં ખોલતાં
રાણીના નેત્રોએ વીજળીની ગતી લીધી. દેવદત્તે આ નૃત્ય
કરતાં નેત્રોનો અર્થ જુદો જ કર્યો. દેવદત્તનું હૃદય પણ નૃત્ય
કરવા લાગ્યું. દેવદત્ત ખોલ્યો.

“રાણી?”

“ખોલો દેવદત્ત.”

“તમારી પાસે મારી એક માગણી છે.”

“આપશો ?”

રાણી ઉત્તર આપે ત્યાં ગુપ્તચરે ખબર આપી.

“મહારાણી, રાજકન્યા આવે છે.”

દેવદતનો ઉત્તર અધવચમાં રહ્યો. એનો આનંદ પણ અધવચમાં રહ્યો. અને દેવદત ગયો. રાણી જતા દેવદતને આશ્ચર્યની આંખે જોઈ રહી, અચાનક એના કાનમાં ધ્વની આગ્યો.

“માજી, માતા ?”

રાણીએ સામે જોયું, મંદાકીનીનો કર્ણુ ચહેરો એની આંખ સામે દેખાયો. મંદાકીનીની આંખમાં આંસુ હતા. મોઢા ઉપર એક પ્રકારની આંધી છવાઈ ગઈ હતી. શોકથી એના મોઢાનું તેજ હરાઈ ગયું હતું. આંખમાંથી ટપટપ કરતો વરસાદ ટપકતો હતો. રાણીએ મંદાકીની રડતી જોઈ અને ઓરમાન માતા હોવા છતાં આવેશને એ પોતાના અધીકારમાં ન રાખી શકી. એ સહસા બોલી ગઈ.

“દીકરી,”

“માતા, દીકરીનું હવે શું થશે ?”

“શું થશે ?”

“તમે નથી જાણતા માતા હું હવે વીધવા થવાની છું મા, બચાવો, માતા. મારા પતીપર-પતીપર નહીં તો મારા જીવન ઉપર દયા લાવો, મારા પતીને બચાવો.”

રાણીની નજર સામે કન્નરી વીહારનો આખો બનાવ આવીને ફરવા લાગ્યો. ધડીમાં આંખોમાં જવાળા તો ધડીમાં એ આંખોમાં પાણી, એવી દશા મહારાણીની થઈ ગઈ મહારાણી બોલી.

“મંદાકીની આ વીષયમાં મારાથી કશું થાય તેમ નથી.”

“કશું નહીં થાય ?”

“નહીં.”

“મારા પ્રત્યે પણ દયા નહીં કરો ?”

“તારા પતીએ જે નીર્દોષના લોહી પીધાં છે.”

“એમાં મારો શું દોષ ?”

“દોષ એજ કે તું અગતની પત્નિ છે—પતીના દોષની અધીં ભાગીદાર છે.”

“એ વાત મને માન્ય છે. જે પતીના દોષની અધીં ભાગીદાર હું હોઉં તે એની શીક્ષામાં પણ મને ભાગ મળવો જોઈએ.”

“એ વાત તું મહારાજને કહેજે.”

“મહારાજને તો કહીશ પણ જે મહારાજ પુત્રીપ્રેમને વશ થઈ કાંઈ ન કરે તો ?”

“કાંઈ ન કરે તો ! તો શું ?”

“મને શીક્ષા કરવાનું બીકું તમે ઝડપજો, તમે જી છો, જીના હૃદયને ઓળખી શકો છો. મને જીવનદાન આપવાનું તમારા અધીકારમાં નથી. પણ મને મૃત્યુ તો આપ અપાવી શકશો. કહો આટલી દયા કરશો ? કહો મને શીક્ષા અપાવશો ?”

“ મંદા, મંદા આ શું ?”

“મંદાની મતી મારી ગઈ છે. મંદાની બુધ્ધી મંદ થઈ ગઈ છે. માતા, રાણીમાતા, મારી દ્રષ્ટી સામે સકળ સંસાર પ્રદીક્ષણ ફરી રહ્યો છે. મારું ભાગ્ય પણ એવી જ કરતી મતીમાં છે. હું તમોને ન્યામની આડે આવવા નથી કહેતી.”

“પછી ?”

“મને શીક્ષા થાય, કોઈપણ પ્રકારે શીક્ષા થાય એ તમારી પાસે માંગી લઉં છું.”

“તું શીક્ષા માંગે છે ?” મંદાકીની બોલી :

“હા.”

“હા ?” રાણીએ સામે પ્રત્યાઘાત કરતાં પુછ્યું.

“તું શાની શીક્ષા માંગે છે.”

“અપરાધની.”

“તારો અપરાધ ?”

“અગ્નત.....”

“અગ્નતને હૃદય આપ્યું એ તારો અપરાધ છે?”

“હી ધર્મ કર્મની લાગીદાર છે.”

“તો તને શીક્ષા મળી રહેશે !”

“કેમ શીક્ષા?”

“વૈધવ્યનું દુઃખ, મંદાકીની વીધવા એટલે શું ? જાણે છે ને?” મંદાકીની ન બોલી. રાણી કહેવા લાગી.

“વીધવા એટલે જીવતા જીવત મરણ પામેલી, જીવતા છતાં બળીને લસ્મીબુત થયેલી, તારો પતી મરણ પામતાં તારું હૃદય પણ મરણ પામશે એને શીક્ષા થશે, સાથે અંતરીક્ષથી અણુધારી શીક્ષા—અગ્નણી શીક્ષા તને પણ થશે.”

“એમાં તમે રાજ છો ?”

“હું શું કરું ? હું અશક્ત છું. જેવા વીધીના લેખ.”

“વાર. હું વીધીના લેખને આધીન છું. હવે હું એક પણ નીશ્વાસ નહીં નાખું, એક પણ આંસુ નહીં સારું. મા. માતા હું જાઉં છું.”

મંદાકીની ગઈ. એના જવા પછી રાણીના મનમાં ફરી પાછા વીચાર ઘોળાવા લાગ્યા. એ મનમાં ને મનમાં વાર્તાલાપ કરવા લાગી.

“શું મહારાજ આ વીધયમાં પણ બાજુ રમે છે ? આ વીધયમાં પણ મારી સાથે જળકપટ કરે છે ? એમ હતો તો હું પણ જોઈ લઈશ.”

એજ વખતે મહારાજ તરફથી રાજદુતે આવી સમાચાર આપ્યા કે અગ્નતબાહુને કેદ પકડવામાં આવ્યો છે અને હવે પછી લરાનારા દરબારમાં એનો ન્યાય થશે. રાણીની વીમાસણ વધી પડી. એક તરફથી કનનરી વીહારનો અભાસ અને બીજી તરફથી મંદાકીનીનાં આંસુ એની આસપાસ ફરવા લાગ્યાં.

પ્રકરણ ૧૨ મું

અજાત્યાહુ કેદ પકડાયો છે એવા સમાચાર મળતાં રાણી કનકજતાના વીચારોમાં વધારો થયો. એ વાત તે જાણીતી જ છે કે અજાત્યાહુ મહારાજ શક્તીવર્માનો જમાઇ છે અને પોતાના જમાઇને કાળના મોંમાં હોમી દેવો, પોતાની દીકરીને વૈદ્યવ્યની શ્યામ વાદળીમાં છુપાવી દેવી, દીકરીના મુખને ભરમીભુત કરવું આ વાત કાંઈ જેવી તેવી નથી.

રાણીને આ વાતના વીચાર આવવા લાગ્યા.

“જો મહારાજ મારી જાતીના શત્રુ હોય તો આમ અજાત્યાહુને કેદ શા માટે કરે ! પોતાની દીકરીના કપાળમાંથી સૌભાગ્ય ચીન્હનો શા માટે નાશ કરે ! જો મહારાજ ન્યાય-પ્રીય ન હોય તો આમ કરે ખરા ?” રાણીના મનમાં મુંઝવણ થવા લાગી. એ મુંઝાતાં મુંઝાતાં પોતાના મનને પ્રશ્ન કરવા લાગી.

“તો શું આ પ્રકરણમાં મહારાજ બાજુ રમે છે ? ન્યાયની મશ્કરી કરવા ઇચ્છા રાખે છે ? શું દેવદત્તનું કહેવું ખરું હશે ? શું.....

પણ રાણીથી વધારે વીચાર થયો નહીં. ખીજ પળે એની ભ્રમણા વધી. અને એ ભ્રમણામાં મંદાકીનીનો કરણુ આવાજ સંભળાયો, એની આંસુભીની આંખો મહારાણીના જોવામાં આવી. એની આંખમાંથી આંસુ વરસતાં હતાં. આંખો દયાની ભીક્ષા માગી રહી હતી. રાણી મંદાકીનીનું આ કરણુ દ્રશ્ય જોઈ ન શકી એનાથી એટલું ખોલી જવાયું.

“ઓહ, કેવો કરણુ પ્રસંગ” આમ ખોલીને રાણી પોતાના શૃંગાર ભુવનમાં ગઈ, જતાં જતાં એનું અંતઃકરણ જાણે કહેવા લાગ્યું. “મંદાકીનીનો પતિ બચી જાય તો કેવું સારું.” એણે આવો વીચાર કર્યો. પણ મંદાકીનીના સૌભાગ્યના માટે એને કશો વીચાર આવ્યો નહીં અગત્યપણે બચાવવા માટે શું કરવું જોઈએ એનો કશો ઉપાય રાણીને સૂઝ્યો નહીં. એણે મનમાં નક્કી સંકેત કર્યો કે, “અત્ય ચારી ગમે તે હોય, પણ એને શીક્ષા થવી જ જોઈએ. ન્યાયના હાથમાંથી કોઈ પણ મનુષ્ય બચી ન શકે. ન્યાયને લાંચજન લાગી ન શકે, ન્યાયની મશ્કરી ન હોય ન્યાય એ ન્યાય જ છે.”

રાણી આવો વીચાર કરીને પોતાના વ્યવસાયમાં ગુંથવાઈ ગઈ એજ રાતમાં કેદારનાથના મંદીરમાં.....

કેદારનાથના મંદીરમાં અનેક પ્રકારની મંત્રણા થવાની હતી. કેદારનાથ સમાધીમાં હતો. એનાં બંને નેત્રો બંધ હતા. ચારે કોર સુનકાર છવાઈ રહ્યો હતો. મંદીરનો દેખાવ અહુજ બયાનક હતો. આવનાર માણસના ગાત્ર પ્રથમ નજરે જ ઢીલા થઈ જાય એવી બચંકરતા મંદીરની હતી.

કેદારનાથ ઘોર સમાધીમાં હતો કે પછી ઘોર નિંદ્રામાં? અમાનક કાળ ખંજરીનો અવાજ શરૂ થયો. ખંજરીનો ઘોર

નાદ વધતો ગયો. અને એ નાદના સાથે કેદારનાથના શીષ્યો પણ મંદીરમાં ભેગા થતા ગયા. આજની ખંજરી કોઇ અજાણ રંગથી વાગતી હતી. એમાંથી હજારો ભેગણીઓનો ભણે કંઈ અવાજ આવતો હતો. માણસો એ અવાજથી ડરતા-કંપતા, કે કોઇ વખતે નીડર થઇ ઉભા થઇ જતા. કોઇ વખતે ખંજરીનો નાદ એવી રીતે ફેરવાઇ જતો કે માણસોમાં શુરાતનનો સંચાર થઇ જતો. આમ થોડો સમય ગયો અને કેદારનાથે આંખો ઉઘાડી. આંખ ઉઘડતાં જ એણે ગર્જના કરી.

“નાશ નાશ નાશ.”

માણસોમાંથી કોઇ ન સમજ્યાં કે આ નાશ શબ્દનો અર્થ શું છે ? કેદારનાથ કોનો નાશ ચ્હાય છે. કેવળ નાશનો ઉચ્ચાર માણસોના કાન પર આવ્યો અને બધા માણસો એકબીજાના સામે જોઇ રહ્યા. તે પછી તરત જ કેદારનાથ બોલ્યો.

“બધા અસીપ થાય મને એકાન્ત જોઇએ.”

એજ પળે આખું મંદીર ખાલી થઇ ગયું. માત્ર કેદારનાથ એક જ ત્યાં રહ્યો. પળવાર પછી કેદારનાથે એક વીશ્વાસુ સરદારને બોલાવ્યો અને એની સાથે ગુપ્ત સંકેત કરવામાં ગુંથાઇ ગયો. કેદારનાથ બોલ્યો,

“ભુલ ન થાય.”

“ન થાય.”

“એ બચવા ન પામે.”

“નહીં જ. નહીં જ બચવા પામે.”

આ વાત પુરી થતાં કેદારનાથના એક અનુયાયીએ આવી સંભાચાર આપ્યા.

“ભગવાન, મહારાજ શક્તીવર્માનો દૂત આપને મળવા માગે છે.” તરત જ કેદારનાથની આંખો ફરી અને આંખના ઇશારાથી એણે મહારાજના અનુચરને પોતાની પાસે બોલાવ્યો. અનુચર આવ્યો. ભયથી ઘેરાયેલો, ચરચર કંપિતો, મંદીરના દેખાવથી ભાનશાન ભુલી ગયો હોય એવો અનુચર આવ્યો. કેદારનાથ બોલ્યો.

“કેમ ?”

“રાજ આજ્ઞા છે.”

“રાજ આજ્ઞા ? મારા માટે ? આમ બોલતાં બોલતાં કેદારનાથે પોતાના મોઢાનો ભાવ ભયંકર બનાવ્યો. રાજદુત ગભરાઈ ગયો. પણ પળવાર પછી હીંમત એકઠી કરી એ બોલ્યો.”

“આપના માટે આજ્ઞા નથી.”

“પછી.”

“અરજ છે.”

“તું છેતરપીંડી રમે છે. મારા માટે રાજઆજ્ઞા નીકળે છે. વાંચ સંભળાવ તારા રાજની રાજઆજ્ઞા.”

“આવતી કાલે રાજ દરબાર છે. આપને આમંત્રણ કરવા મને મોકલ્યો છે.”

“આમંત્રણ કરવા મોકલ્યો છે કે મારૂં અપમાન.”

“ભગવાન.”

“ભગવાન માટે પણ રાજઆજ્ઞા નીકળવા લાગી ખરી, ભગવાનની પણ એટા કરવાની શક્તી મહારાજએ મેળવી ખરી.”

“દેવ, એમાં અપમાન નથી. મારા બોલવામાં જ ભુલ થઈ છે. હું દરેક સ્થળે રાજદુહાઈ કહોતો કહોતો આવ્યો છું. એટલે અહીંયા પણ વીનંતી શબ્દને બદલે આજ્ઞા એ શબ્દ

નીકળી ગયો. ક્ષમા કરશો. આ શબ્દો સાંભળતા કેદારનાથ જરા
જ્ઞાત થયો અને બોલ્યો.

“કાલનો દરબાર શા માટે ભરાય છે. શું વસંતના
વધામણા છે ?”

હજી વસંત રૂઠું ચાલતી હતી એટલે કેદારનાથે આવો
પ્રશ્ન કર્યો. ખરી રીતે તો આવતી કાલના દરબારમાં શું થનાર
છે એ વાત જાણતો હતો અને એના માટે આગળ સંકેત પણ
થઈ ચુક્યો. હતો. છતાં અનુચરની પાસે એણે એવું સ્વરૂપ
બતાવ્યું કે આ આવનારો દુત કશું જાણવા ન પામે, એથી જ
એણે કહ્યું હતું. “શું આજે વસંતના વધામણા છે ?”

દુત બોલ્યો.

“નહી મહાત્મન.”

“પછી”

“આવતી કાલે અજ્ઞતઆહુને ન્યાયાસન પાસે ઉપ-
સ્થિત કરવામાં આવશે. એનો ન્યાય થશે !”

“કે. નો ન્યાય થશે !”

“અજ્ઞતઆહુનો.”

“અજ્ઞતઆહુનો ? એનો અપરાધ શું છે ?”

‘કહે છે કે એણે કજરીવીહારમાં જઈ ઘોર અત્યાચાર
કર્યો છે. અને એ અત્યાચારના માટે કાલનો દરબાર ભરવામાં
આવ્યો છે.”

“હા પણ અજ્ઞતઆહુ તો મહારાજનો જમાત છે.”

“એ ખરું પણ ન્યાયાસન પાસે તો સહુ કેાઈ સરખા.
આપ તો મહારાજ શક્તીવર્માના ન્યાયને જાણો છો.”

“વારૂ જા.”

“આપ પધારશોને.”

“આવીશ.”

“રાજકુત ગયો. રાજકુતના જવા પછી કેદારનાથ ખોલ્યો.
કોઇપણ પ્રકારે અન્નતપાહુ બચવો જોઇએ.”

“અવશ્ય બચશે.”

“અને માન નેત્ર ફરતા...”

“સંસારચક્ર ફરી જશે.”

“ધન્યવાદ.”

પછી તો મંદીરમાં નૃત્ય શરૂ થયું, કાળખંજરીના નાદમાં
સૌ કોઇ લીન થઇ નૃત્યમાં એકતાન થયા. એકતાન થયા અને
ખીજ દીવસે રાજ દરબાર ભરાયો.

દરબારની રંગત આજે જુદા જ પ્રકારની હતી. માણ-
સોના મોઢા પર શોક અને વીષાદની છાયા છવાઇ રહી હતી.
સૌ કોઇ જાણતું હતું કે આજે અન્નતપાહુનો ન્યાય થવાનો
છે. અને એ ન્યાયમાં અન્નતને અવશ્ય પ્રાણ દેવોની શીક્ષા
થવાની છે. એથી સૌ કોઇના મન મુંઝાયેલા અને વ્યાકુળ હતા.

એક બાજુ મહારાણી પણ આવેલ હતી. ખીજી બાજુ
દેવદત્ત અને દેવીસીંહ જેના ઉપર અત્યાચાર થયો હતો એ
પણ એકા હતો. રાણીના મનની દશા જુદા પ્રકારની હતી.
દેવદત્ત હરપણે દાંત કચકચાવતો હતો અને પછી રાણીને
ધારી ધારીને જોતો હતો. એના મનમાં રાણીની મુર્તિ કોત-
રાઇ ગઇ હતી. એની એવી ધ્રુજા હતી કે કોઇ પણ રીતે હું
રાણીને મેળવું.

ત્યાં દૈવીસીંહનાં હૃદયનું તો પુછવું જ શું ? દૈવીસીંહ હતાશ હૈયાથી શોકના દાવાનળને હૃદયમાં રાખી મ્હાન મુખથી ખેઠો હતો. એના મનમાં એમ જ થતું હતું કે, “મને ન્યાય મળવાનો નથી. આ તો ન્યાયના નામે ન્યાયની સાથે રમત થવાની છે. છતાં એ ચુપ ખેઠો હતો.

મંદાકીનીના હૃદયનું વર્ણન કોણ કરી શકે ? જે સ્ત્રીનો પતી કમોતે મરવાનો હોય, પોતાની આંખોની સામે જ જેને શીક્ષા થવાની હોય એ સ્ત્રીના મનોભાવો કેવા હોય ? મંદાકીનીના મનોભાવ એવા કર્ણ, કોમળ અને છાતી વીદારનારા હતા કે કલમથી એને પુરતો ન્યાય આપી શકાય એમ નથી.

અચાનક છડીદારે છડી પોકારી, બધો દરઆર ઉભો થઇ ગયો અને મહારાજ શક્તીવર્માએ આવી રાજ્યાસન ઉપર ખેડક લીધી. આસન ઉપર ખેડા પછી એની નજર દરઆર ઉપર ફરી ગઇ. એણે બધાને એક દ્રષ્ટીમાં જોઇ લીધા. પણ કેદારનાથ જોવામાં આવ્યા નહી. જેથી મહારાજ શક્તીવર્માએ પુછ્યું.

“દેવ, નથી આવ્યા.”

“નહી.”

“એમને આજના દરઆરનું સુચન નથી કયું.”

“કયું છે.”

“પછી.”

“આવ્યા નથી.”

“બોલાવી લાવો.”

“ત્યાં સુધી રંગરાગ થાય તો કેમ મહારાજ.”

“રંગરાગ આજે નહી.”

“કારણ ?”

“કારણ આજનો દરબાર જુદા જ પ્રકારનો છે. આજનો દરબાર ન્યાયની કસોટીનો છે.” એટલામાં કેદારનાથનો અવાજ આવ્યો.

“હા, કસોટીનો છે. બરાબર કસોટીનો છે.”

“આવો ભગવાન.”

“વત્સ, તારૂં કદ્યાણુ હો.” આમ બોલી કેદારનાથે પોતાની જગ્યા લીધી. પછી મહારાજ શકતીવર્માએ કહ્યું.

મહાઅમાત્ય, કોણ છે અરજદાર. કોણ છે અપરાધી.”

“અરજદાર આ કનરીવીહારનો દુઃખી માણસ છે અને અપરાધી છે અજ્ઞતબાહુ.”

મહારાજની દ્રષ્ટી અજ્ઞતબાહુ તરફ ગઈ. અજ્ઞતે અભીમાનથી ઉંચે જોયું. પછી એણે પોતાની આંખ કેદારનાથ તરફ ફેરવી.

“કેદારનાથે ઇશારાથી સમજાવ્યું. હું તને બચાવી લઉં.”

અને અજ્ઞતના મોઢા ઉપર હસવાની રેખા પથરાઈ ગઈ. શકતીવર્માએ કહ્યું,

“બોલો ભાઈ, તમારી શી ફરીયાદ છે.”

દૈવીસીંહ ઉઠ્યો. કાંઈક કહ્યું, કાંઈક વેદના અને કાંઈક વીરતાથી એ કહેવા લાગ્યો.

‘મહારાજ ! અમારા ગરીબનાં ઘર શા માટે છે ? શું એના પર અંગાર વરસાવવાની આપે આજ્ઞા આપી છે, શું

અમારા આપ્તજનો તમારા અમલદારોના પદપ્રહારથી પરલોકે જવા માટે સર્જ્યા છે' મહારાજએ કહ્યું.

“ભાઈ જરા વીસ્તારથી વાત કરો.”

“વીસ્તાર ! મારા પર ઉતરેલા અત્યાચારનો વીસ્તાર શું મારે જ વર્ણવી બતાવવો મહારાજ ! દેવ ! સાંભળી શકશો ? હું એ ચિતાર કયા શબ્દોમાં ચીતરી બતાવું ? મારી પાસે એટલાં આંસુ પણ નથી.....

હર્તા, સાંભળો ફક્ત, ખેમાર શબ્દો.

“મહારાજ ! મારો બાળક, મારી સ્ત્રી, અને અન્નતનો પદપ્રહાર એનું મઃર્ગ સર્વનાશ.”

“એમ થવાનું કારણ ?”

“આપની આજ્ઞા.”

“મારી આજ્ઞા ?”

“હા મહારાજ આપની આજ્ઞા.”

“મેં આવી આજ્ઞા કરી જ નથી.”

“આપની મુદ્રીકાવાળો પરવાનો હતો. શું એ આપની આજ્ઞા ન કહેવાય ?” મહારાજ કહેવા લાગ્યા.

“આજ્ઞા કે મારી મુદ્રીકા મેં ડોઢને આપી નથી. આટલું બોલી, મહારાજ અન્નત પ્રત્યે ફર્યા અને કહેવા લાગ્યા.”

“અન્નત” તારો શું બચાવ છે ?”

“મૃત્યુ.”

“મૃત્યુ તો તને અવશ્ય મળશે. પણ આમ કરવાનું કારણ શું ?”

“માત્ર મૃત્યુનો આનંદ મેળવવો એ જ.”

“તું ખુલાસો નહીં કરે ?”

“ખુલાસો અને એક તુચ્છ માનવીના દરબારમાં ? મેં ખુલાસો કર્યો છે દેવના દરબારમાં અને હવે હું દેવના દરબારમાં જઈને વધુ ખુલાસો કરીશ.”

“મૃત્યુનો તને ભય નથી ?”

“મૃત્યુનો ભય હોય તો મૃત્યુ માગુ શા માટે ?”

“વારૂ જો એમ જ હોય તો હું તને...”

એટલામાં મંદાકીની પોતાના સ્થાન ઉપરથી ઘોડી મહારાજના આસન પાસે આવીને બોલી, “નહીં તાત નહીં બચાવો મારા નાથને; બચાવો.”

મંદાકીનીને કેદારનાથે જોષ, ધારી ધારીને જોષ અને પોતાનો કામાગ્ની વધારે બળવાન થયો. કેદારનાથ પોતાના મન સાથે બબડ્યો.

“આહા ! કેવું રૂપ !”

પ્રકરણ ૧૩ મું.

કેદારનાથની આંખમાં મંદાકીની રમવા લાગી. મંદાકીનીના રૂપે કેદારનાથની રોરગમાં નવીન વીજળી દોડાવી દીધી. પળવારના માટે કેદારનાથ જાણે જ્ઞાનસાન વીનાનો થઈ ગયો. પણ પોતાની આવી સ્થિતિ પ્રકાશમાં ન આવે એનું એને સંપૂર્ણ ધ્યાન રાખ્યું.

મંદાકીની પોતાના તાત પાસે આવી મહારાજ શકતી-વર્માને કરગરવા લાગી. એ કરગરતાં કરગરતાં કહેવા લાગી.

“તાત, મારા નાથની રક્ષા કરો. ” મહારાજની ઓંખો તેજ થઈ ગઈ. જાણે મંદાકીનીને ઉદ્દેશીને કહ્યું.

“મંદાકીની, આ ન્યાયાસન છે. હું ન્યાય માટે બેઠો છું.”

“એ હું જાણું છું. હું ન્યાયમાં વીધન નથી નાખતી.”

“મારે.”

“મારા સ્વામી માટે હાય નાખું છું.”

“હું શું કરું?”

“દમા.”

“દયા, અને ન્યાયના કામમાં હું? એ અશક્ય છે!”

“તો શું મને વૈધવ્ય...! આમ બોલીને મંદાકીની રડવા લાગી. મહારાજ શક્તીવર્માની રંગોમાં આથી બીજું બળ આવ્યું. મસ્તકમાંથી પુત્રી શબ્દ જાણે અલોપ થઇ ગયો. હૃદયમાંથી પુત્રીનો પ્રેમ પરવારી ગયો. એ કહેવા લાગ્યો.”

“મંદાકીની તું મારી પુત્રી છે. અભ્યાસ સામે દયાની આંખ ન હોય. જે તારામાં પ્રેમની જરાપણ શક્તી હોય તો સહન કરવાનું સ્વીકારી લે અને ન્યાયના આડે ન આવ.” મંદાકીની બોલી.

“હું ન્યાયની આડે નથી આવતી પણ પિતા પાસે દયાની બીજા ભાગની એ મારો અધીકાર છે. મારો અધીકાર હું આપની પાસે રજુ કરું છું.”

“એનાથી કાંઈ વળવાનું નથી.”

“કાંઈ વળવાનું નથી?”

“ના તારા પતીને દેહાંત દંડની શીક્ષા કરવામાં આવશે.”

“એ હું જાણું છું. ભણે હું વીધવા થાઉં, ભણે મારી સૌભાગ્ય ટીલડી ભુસાઇ જાય, ભણે મારો અમર ચુડા માટીમાં મળે.”

આમ બોલતાં બોલતાં મંદાકીનીએ પોતાના બંને હાથથી પોતાનું મોઢું છુપાવી લીધું. મંદાકીનીના આવા રૂદ્ધ નથી આખી રાજસભામાં એક પ્રકારની ગ્લાની છવાઇ ગઇ. મહારાજની ન્યાયવૃત્તિ પર બધા પ્રસન્ન પ્રસન્ન થઇ ગયા, એ સાથે અજાતબાહુને બચાવવાનો કોઇ પણ માર્ગ મળે તો એ માર્ગ પર જઇ અજાતને બચાવી લેવાને સૌ કોઇ ઉત્સુક હતા. મંદાકીનીએ પોતાની આંખ આખી સભા ઉપર ફેરવી

જે તરફ દેવીસિંહ ઉભો હતો એ તરફ મંદાકીનીએ જોયું અને પછી અશ્રુ ભરી આંખે કહેવા લાગી.

“લાઇ તમોને ન્યાય મળી ગયોને ? કહો મારા નાથના મરણથી તમોને શાંતી થશે ? તમો સંસારમાં શાંત રહેજો હું સગગતી રહીશ.” દેવદત્તથી આ શબ્દો સાંભળી ન શકાયા. એ મહારાજના મરણ પાસે આવી કહેવા લાગ્યા.

“મહારાજ દયા કરો, દયા કરો મને ન્યાય મળી ગયો.”

“ન્યાય મળી ગયો ? કોણ કહે છે ?”

“આપની પુત્રીના આંસુ, એમના આંસુ પાસે મારા કુટુંબની સત્યાનારથી કાંઈ વીસાતમાં નથી.”

એ તમારી વાત થઇ ન્યાયની નહીં, ન્યાય હરપણે ન્યાય જ રહેવો જોઇએ. તેમાં દયા કે ખીજ કાંઈ પણ વાત આવવી ન જોઇએ. તમે તમારી વાત કરી તે કીક...પણ આ પ્રશ્ન હવે તમારો નથી રહ્યો સકળ પ્રજાનો રહ્યો છે અને સકળ પ્રજાના પ્રશ્નને એક માણસના ખોલવા ઉપરથી ફેરવી ન શકાય.” આમ ખોલતાં મહારાજ શક્તીવર્માએ પોતાની દ્રષ્ટી આખી સભા ઉપર ફેરવી લીધી. રાણીની સાથે પણ એની દ્રષ્ટી મળી. રાણીના મનમાં આ વખતે દયાનો સાગર ઉઠળી રહ્યો હતો. રાણી ખોલી.

“મહારાજ ન્યાય કરતાં દયાનું મહત્વ વધારે છે.”

“આ સમય મહત્વ જોવાનો નથી ન્યાય જોવાનો છે.”

આમ ખેલી મહારાજ આખી સભાને સંબોધી કહેવા લાગ્યા.

“રાજના અધીકારીઓ અને પ્રમુખનો, મારો ન્યાય સાંભળો. જો આ સ્થળે મારા આપ્તજન સીવાય ખીજે કોઈ હોત તો હું કદાચ દયાના શબ્દ ઉપર વીચાર કરત પણ આ તો મારા જ ઘરની વાત છે. આ અત્યાચાર રાજ્યના એક અગ્ર ગણુતા અગતે કર્યો છે. અગતના હાથમાં મેં રાજની લગામ આપી હતી. એણે એ સત્તાનો ગેર-ઉપયોગ કર્યો છે. મારી મુદ્રીકાની પ્રતીકૃતિ બનાવી એણે કન્નરી-વીહારમાં અત્યાચાર કર્યો છે. અને એ અત્યાચાર પણ કેવો ? જે જોતાં આકાશના દેવ પણ પળવાર માટે થંભી જાય, તુફાની પવન પણ પોતાની ગતિ ભુલી જાય એવો, આ અત્યાચારનો અગતે સ્વમુખે સ્વીકાર કર્યો છે એને બચાવ કરવાનું કહેવામાં આવ્યું છે એનો બચાવ મૃત્યુ છે એ પણ મૃત્યુ માગી રહ્યો છે, જો કે મૃત્યુ આપવાનું મારા હાથમાં નથી પણ આજ્ઞા કરવાનું મારા સ્વાધીનમાં છે. હું અગતને મૃત્યુ દંડની આજ્ઞા કરું છું.”

રાણીના કાનમાં અગતના મૃત્યુનો ધ્વની આવ્યો. એની આંખ સામેથી એક પરદો હટી ગયો. જે મહારાજને પોતે પોતાની જાતીના શત્રુ માનતી હતી એમાં પરીવર્તન થઈ ગયું અને અનાયસે એના મોઢામાંથી “ધન્ય ધન્ય” શબ્દો નીકળી ગયા ત્યાં મંદાકીનીની દશા જુદી જ થઈ ગઈ. એના શરીરની શક્તિ અસોપ થઈ ગઈ, જોતજોતામાં તેને મુછાં આવી ગઈ, મંદાકીની પડી ત્યાં ગુરૂ કેદારનાથની આંખ ફરી. મહારાજએ અગતને મૃત્યુની શીક્ષા કરી હતી પણ એનું મૃત્યુ થાય તે પહેલાં કેદારનાથની જળ પથરાઈ ગઈ. કેદારનાથે ધસારો કર્યો અને કેદારનાથનો ગુપ્તચર ચેત્યો. એ કટાર કાઢી દોડ્યો મહારાજની છાતીમાં

કટારી ભોંકી દેવા. એજ પલે રાણી કનકલતા ચેતી ગઇ. કટારી લઇને ધસી આવતા માણસને એણે જ્ઞેયો. એ આવીને મહારાજની છાતીમાં ઘા કરે તે પહેલાં તો રાણીએ પોતાની છાતી પોતાના નાથની સામે ધરી, રક્ષા કરવા માટે. ત્યાંથી ઉગ્ર થઈ આવેલા માણસે કટાર રાણીની છાતીમાં ભોંકી દીધી. દરબારમાં હાહાકાર થઇ ગયો. સૌ કોઇ રાણીના તરફ દોડ્યું.

કેદારનાથ માટે આ ઉત્તમ તક હતી. તરત જ એણે ગુપ્ત સંકેત કર્યો અને એના માણસોએ મંદાકીનીને ઉપાડી લીધી. રાણીને કારી કટારી વાગી હોવાથી મહારાજ અને બીજા માણસો રાણીની સારવારમાં હોવાથી મંદાકીનીનું શું થાય છે એ વાત તરફ કામનું લક્ષ ગયું નહીં અને ગુરૂ કેદારનાથના માણસો સ્હેજમાં મંદાકીનીને લઇ જઇ શક્યા.

અગતને તો ક્યારનોય કારાગ્રહ તરફ લઇ જવામાં આવ્યો હતો એટલે એને આ વાતની ખબર ક્યાંથી પડી શકે? એક તરફ અગતને મૃત્યુદંડ અને બીજી તરફ મંદાકીનીના શીયળને મૃત્યુદંડ. બનાવ કેવો બની ગયો?

મંદાકીની મુછીંત હતી. એને જરા પણ શુદ્ધિ નોહતી કે પોતાના ઉપર આવું થઇ રહ્યું છે, બીજી તરફ રાણીની સ્થિતી પણ કટોકટ હતી. સૌ કોઇ રાણી માટે ચીંતાતુર હતા.

રાણીને રાજમહેલમાં લઇ જવામાં આવી અને મંદાકીનીને ગુરૂના ચરણમાં.

અગતબાહુ કારાગ્રહમાં ગયો. કારાગ્રહ પર જે દારપાલ હતો એ ગુરૂનો શીષ્ય હતો, કાળખંજરીના નાદે નૃત્ય કરનાર હતો એટલે અગતને જ્ઞેતા એના હૃદયમાં પ્રેમ ઉભરાયો. અને એક જ ગુરૂના અનુયાયી હતા, અને એક જ માર્ગના પ્રવાસી

હતા. એટલે દારપાળ અને અન્નતમાં તરત જ વાર્તાલાપ શરૂ થયો. દારપાળ બોલ્યો.

“અન્નત આ શું ?”

“આનંદ.”

“આનંદ ?”

“હા.”

“આશ્ચર્ય ! તમે મૃત્યુના મુખમાં છો. આવતી કાલે તમેને મૃત્યુ હંડ થવાનો છે અને તમે આનંદમાં છો ? આવી ભયંકર સ્થિતિમાં પણ તમેને આનંદ દેખાય છે ? શું આ બધું આનંદ કરવા જેવું છે ?”

“અવશ્ય ભાઇ મેં મારો ધર્મ બજાવ્યો, મહાત્માની આજ્ઞા હતી કે કનનરી વીહારમાં જવું, સાંતા લોકોને ત્યાંથી ખસેડવા, એમ કરવા જતાં ગમે તે વ્યાધી આવે તેને આનંદથી સહન કરવી એમાં મારું કલ્યાણ છે. મેં મારા કલ્યાણનો માર્ગ મોકળો કર્યો છે. હું કલ્યાણકારી કાર્ય કરનાર માટે આનંદ શીવાય બીજું શું સંભવે ? ભાઇ મને હ મેશાં આનંદ છે, ચીરકાળ આનંદ છે !”

મૃત્યુમાં પણ ?”

“હા ભાઇ મૃત્યુ એ કાંઈ મૃત્યુ નથી, એ તો પરંપરાથી આલતો આવેલો સૃષ્ટીનો ક્રમ માત્ર છે એ ક્રમ આલ્યા જ કરે છે, આલ્યા જ કરશે. એમાં હર્ષ કે શોક શા માટે ?” આ વાતચીત થતી હતી ત્યાં બીજો ગુપ્તચર આવ્યો અને બોલ્યો.

“મહારાજ અન્નતને મૃત્યુ આપવા નથી માગતા.”

“કોણ કહે છે ?”

“મહારાજના શબ્દો.”

“એટલે ?”

“એ માત્ર આજ્ઞા કરી શકે, મૃત્યુ આપવાનું એમના હાથમાં નથી.”

“તારા બોલવાનો ભાવ મારા સમજવામાં નથી આવતો.”

“આમાં સમજવામાં ન આવે એવું છે ક્યાં? મહારાજ પોતે અજ્ઞાતને શીક્ષા કરતી વખતે કહી ગયા છે કે મારા હાથમાં ?! છત્રું મૃત્યુ નથી, કેવળ મૃત્યુઆસા છે. આ શબ્દો શું સુચવે છે?”

“શું?”

“એજ કે મહારાજ શકતીવર્મા અજ્ઞાતને મારવા નથી માગતા, અથવા તો ગુરુદેવ અજ્ઞાતને બચાવવા માંગે છે. મહારાજ આજ્ઞા કરી ચુક્યા. હવે એ આજ્ઞાને અનુસરવું કે નહીં એ આપણી મરજીની વાત છે.”

દ્વારપાળ વિચાર કરવા લાગ્યો. દ્વારપાળને વીચાર કરતો જોઈ આવનારો માણસ બોલ્યો, “કાં એમ ન હોય કે આ પણુ કન્નરીવીહારની પ્રજાને હાવાનો પ્રપંચ છે, હું તો એમ જ માનું છું કે મહારાજાએ ત્યાંની પ્રજાને રાજી રાખવા કેવળ એક રાજનીતીનો દાવ અજમાવ્યો છે મહારાજ પોતે પુત્રીને વૈધવ્ય આપે એ માની શકાય એવી વાત છે?” દ્વારપાળ બોલ્યો.

“આ વાત છે તો વીચારવા જેવી.”

“એમાં વીચારવા જેવું છે શું? આપણે અજ્ઞાતને મુક્ત કરો અને લઈ ચાલો ગુરુના મર્ણુમાં.”

“એ કેમ બની શકે?”

“કેમ ન બને?”

“રાજ આજ્ઞા ક્યાં છે?”

“ગુરુ કેદારનાથની આજ્ઞા પાસે મહારાજાની આજ્ઞા શી વીસાતમાં છે? ગુરુ મહારાજનો એક જ સંકેત આ આખી રાજનીતીને બાળી બરમીશુત કરવાને પુરતો છે.” દ્વારપાળ બોલ્યો.

“તો શું આપણે.....”

“અગતને મુક્ત કરીએ અને લઇ જઇએ મહાત્માના દર્શને. એના આશીર્વાદથી બધા સારા વાના થશે.”

અગતને તરત જ મુક્ત કરવામાં આવ્યો. ત્યાં મહારાણી મૃત્યુશય્યા ઉપર છેલ્લા શ્વાસ ભરી રહી હતી. મહારાજ એજ વ્યાધીમાં હતા એટલે અહીંયાં શું બને છે, એ વાત એના જાણવામાં ન આવી. અગત મુક્ત થયો. મુક્ત થઇ ગુરુ કેદારનાથના દર્શને જવા તૈયાર થયો. હજી એ દર્શને જાય તે પહેલાં એ બોલ્યો.

“ભાઇ હું ધારતો જ હતો.”

“શું?”

“એજ કે મહાત્મનની અકળ કળા અજબ છે. એ મને સહાય કરશે. મને બચાવશે. જીવો એમ જ થયું કે નહીં?”

“બરાબર છે. પ્રભુની શક્તીનેા પાર કાણુ પામે. એમ ન હોય તો ગુરુને માને કાણુ?”

આટલી વાત થઇ અને અગતે પગલાં ઉપાડ્યાં. એ બોલ્યો, “આજ તો હું કાળખંજરી પાસે મુરછીત થતાં સુધી નાચીશ. એવું નૃત્ય કરીશ કે દેવ પણ મારા ઉપર પ્રસન્ન પ્રસન્ન થઇ જશે.”

“વાદ વાદ.”

અગત ચાલ્યો. ત્યાં કેદારનાથ પોતાના આવાસમાં બેઠો હતો. સામે મંદાકીની મુરછીત દશામાં પડી હતી. મુરછીત મંદાકીનીને જોતાં જોતાં કેદારનાથ ‘ભાન બુનેા થતો હતો. આસ્તે આસ્તે મંદાકીની શુદ્ધીમાં આવતી હતી અને ભાંથી અગત પણ ગુરુના દર્શને આવતો હતો.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

અનિત્યાહુ છુટો થયો. એ એમ જાણતો હતો કે મને છોડાવનાર ગુરૂ કેદારનાથની કોઈ અળણ અને અભેદ શક્તિ છે. મારા ઉપર ગુરૂની અચળ કૃપા છે. એ અચળ કૃપાએ મને કારાગૃહમાંથી બચાવ્યો છે.

આવી ભ્રમણામાં ભુલો પડેલો અગ્નિ ગુરૂને મળવા, અને પ્રણામ કરવા, એના મુખદર્શનથી કૃત્ય કૃત્ય થવા આવતો હતો. રાત અધારી હતી, ચાર તરફ અધિકાર છવાયો હતો. કોઈ સ્થળે વન વગડાના આગ્યા ચમકારા કરી અદ્રશ્ય થતા હતા. કોઈ સ્થળે મસાણુમાંથી લડકા દેખાતા હતા, કોઈ સ્થળેથી શીઆળવા કે કુતરાના રડવાના અવાજ કાન પર અથડાતા હતા. કોઈ ઠેકાણે વનના વનવૃક્ષોની છાયા ખીહામણી બની. રસ્તે જતા માણસોને ડારતી'તી.

અનિત આવા ઘોર અધિકારમાં માલ્યો જતો હતો. એ એમ જ સમજતો હતો કે હું પ્રકાશ તરફ પગલાં ભરી રહ્યો છું. શ્રધાળુ માણસ એમ સમજે એમાં કશી નવાઈ નથી જ્યાં સુધી આખ સામે શ્રદ્ધાનો પડદો ખેંચાયેલો હોય ત્યાં સુધી

માણસને કશું દેખાતું નથી. આવા શ્રદ્ધાળુ માણસ પારાવાર પાપ કરનારને ધર્મનો અવતાર માને છે. ભોગવીલાસ અને રંગરાગમાં જીવન ગાળનારને લાગી સમજે છે. અરે ત્યાગી નહીં પ્રત્યક્ષ પરમેશ્વર માને છે.

ધર્મગુરૂના ભોગવીલાસ વીષય વૈભવ કંઈ કાળથી ભારતવર્ષમાં ચાલુ છે. આજના અતીશે આગળ વધેલા યુગમાં પણ ધર્મગુરૂના વીલાસી જીવન તરફ કોઈ લક્ષ આપતું નથી. લક્ષ આપે છે તો આખમીઆમણાં જેવુંજ. ધર્મગુરૂનો એ ભુતકાળનો દોર હજી સુધી ચાલુ જ છે. આપણો આંધળો વીશ્વાસ એના પ્રત્યે જરા જોતો પણ નથી. જેમ આપણે જોતા નથી તેમ ધર્મગુરૂઓ પણ આપણા તરફ જોતા નથી. એ ન જુવે તો એમાં દોષ કોનો? શીકારીને તો શીકારથી જ મતલબ છે, નહીં કે શીકારના ઉપધારથી.

હશે! જવા દ્યો એ વાત. પ્રભુની સૃષ્ટીમાં આવી જડતાની પણ જરૂર હશે, એ વીના પ્રભુની પ્રભુતા અધુરી રહેતી હશે.

અન્યત આવતો હતો. મહાગુરૂના દર્શને, અને ગુરૂદેવ શું કરતા હતા? ગુરૂદેવ શું કરતા હતા, તેનો હિલ્લેખ કે વીસ્તાર કરવાની અત્યારે કશી આવશ્યકતા નથી. ગુરૂ કેદારનાથ જે કરતો હતો એ એના અંધ અનુયાયીના અંધ વીશ્વાસનું પરીણામ હતું.

મંદાકીની મુર્ખામાંથી હમણાં જન્મત મધ હતી. એ સાવધ હતી. પણ અસાવધ જેવી એની આંખ સામે એક નવીન સૃષ્ટી ફેરકુદડી કરી રહી હતી. એ ખીચારી નોહતી સમજી શકી કે હું ક્યાં છું. એક તો પતીને મૃત્યુદંડની

શીક્ષા અને ખીન્નું પોતાને આવનારું વૈધવ્ય, આ બે વાતોએ એ કામળ બાળાના હૃદય ઉપર કુદારાધાત કર્યો હતો. આથી એના શરીરની શક્તી હજીયે ગઇ હતી.

પોતે સાવધ હતી, સાવધ થયા પછી એ આમ તેમ જોવા લાગી, પહેલી દ્રષ્ટીએ એને કાંઈ દેખાયું નહીં, જેમ જેમ એને પોતાનું જ્ઞાન થતું ગયું તેમ તેમ એ જ્ઞાનથી બેભાન જેવી બનતી ગઇ. અચાનક એ બોલી.

...ઓ પ્રભુ હું ક્યાં છું ?

એના મુખમાંથી નીકળેલા શબ્દનો ઉત્તર આપનાર ત્યાં કાંઈ હતું નહીં. માત્ર સામેની પથ્થરની દીવાલોમાં એ શબ્દોએ પ્રવેશ કર્યો અને પછી પડધા રૂપે “ઓ પ્રભુ હું ક્યાં છું.” એવો ધ્વનિ સામે સંભળાયો. મંદાકીની આમ તેમ જોવા લાગી અને જ્યાં જ્યાં નજર કરી ત્યાં ત્યાં એને અનોખો રંગ દેખાયો. જે ઓરડામાં પોતે હમણાં બેઠેલી હતી એ ઓરડો સ્વર્ગસદન સમાન હતો. આખો ઓરડો આરસપાણીનો હતો. દરેક સ્થળે કાંઈ અલૌકિક કલાથી અંકીત હતા. દરેક સ્થાનમાં પુરાતન કળાનું ગૌરવ છુપાયું હતું. મંદાકીનીએ આ ઓરડામાં કાંઈ દિવસ પ્રવેશ કર્યો નહતો. આજે પહેલવહેલી જ એ અહીંયાં આવી હતી. એ આવી હતી કે એને બળાત્કારે અહીંયાં લાવવામાં આવી હતી એ વાત વાંચકથી અજાણી નથી. મંદાકીનીને શા માટે લાવવામાં આવી હતી એ પણ જાણીતી વાત છે.

મંદાકીની આ બધું આતુર આંખે જોઇ રહી હતી. અચાનક સામેનું દ્વાર ખુલ્લું અને એક સુંદર પરીચારીકા ત્યાંથી દાખલ થઇ. એણે તો આવતા જ મંદાકીનીને કહ્યું.

“કેમ છે ખેન !”

“હીક છે.”

આમ બોલીને મંદાકીની આવનાર પરીચારીકાને પગથી માથા સુધી ધારીધારીને જોવા લાગી. આમ પણ એ પણ જવા પછી મંદાકીની બોલી.

“તમે કોણ છો ખેન.”

“હું?”

“હા.”

એ પરીચારીકા હસી પણ મોઢામાંથી એક શબ્દ પણ બોલી નહી. હસનારીને આવી રીતે હસતી જોઈ મંદાકીનીએ ફરીથી પુછ્યું.

“તમે હસો છો શા માટે?”

“તમે આવો.”

“ક્યાં?”

“ભુવનમાં.”

“ભુવનમાં? દોના ભુવનમાં?”

“હંસનાજના?”

“હંસરાજ કોણ?”

“આપ આવો એટલે અધી વાતનો બિંદ તમારા સમ-જવામાં આવી જશે.”

મંદાકીનીના મનમાં જવાળા થઈ એના શરીરમાં એક પ્રકારનો થથરાટ થયો. પોતે ક્યાં આવીને ફસાઈ છે એનો વીચાર પણ આવ્યો છતાં પોતાને ફસાવનાર કોણ છે, એ વાત મંદાકીની સમજી શકી નહી. પેલી પરીચારીકા મંદાકીનીને આમ જડ અને શક્તી વીનાની જેતાં આશ્ચર્ય પામી. કારણ કે અહીંયા આવનારી પ્રત્યેક યૌવના એમ જ સમજતી હતી કે

મારી કાયાનું અને આત્માનું કલ્યાણ થયું છે. આજે હું દેવ સાથે રસ ખેલ ખેલવાની છું. એ મારા અહોભાગ્ય છે. ખીજા આવનારી આમ સમજી મનમાં ને મનમાં અનેક પ્રકારના આનંદનો અનુભવ કરતી હતી. જ્યારે મંદાકીનીની હાલત જુદી જ હતી. એના શરીરમાં ન થવાની વેદના થતી હતી. એના અંતઃકરણમાં એક પ્રકારનો આઘાત થતો હતો. પળેપળે હૃદયમાં દાવાનળ સળગતો હતો. પણ એ મોઢામાંથી એક પણ શબ્દ બોલી શકતી ન હતી. પેલી પરીચારીકા કહેવા લાગી.

“જુદેન તમારાં સદ્ભાગ્ય છે, તમે સદ્ભાગી છો.”

“સદ્ભાગી ! અને તે હું ?”

“હા, અવશ્ય.”

‘અરે ! તમને ખબર નથી જુદેન ! મારા ભાગ્યનો ગતી ન્યારી છે. હું સદ્ભાગી નથી ભાગ્યની પુટેલી છું.”

“કદાચ તમારું ભાગ્ય પુટેલું હશે તો એ ભાગ્યને ફરતાં વાર નહીં લાગે”

“તમે જાણો છો ?”

“શું ?”

“માન પતીને દેહાંતદંડની શિક્ષા થઇ છે.”

“કોને ?”

“મારા પતીને !”

“એનું નામ !”

“અગ્નિત્યાહુ”

“અગ્નિત્યાહુને મૃત્યુ દંડની શીક્ષા, એ વાત ખતવાન્નગ જ નથી.”

“કેમ ?”

“એમની પર કૃપા છે.”

“કોની ? કાળની ?”

“નહી દેવની.”

“મંદાકીની ન બોલી. પરીચારીકા કહેવા લાગી હવે ઉતાવળ કરો ચાલો.”

“ક્યાં?”

“રસ ભુવનમાં” આમ બોલીને એ આવનારી પરીચારીકાએ મંદાકીનીનો હાથ પકડ્યો અને ઉભી કરી. મંદાકીની પરીચારીકાની પાછળ પાછળ ગઇ. ભુવનમાં દાખલ થવા પછી એકાએક એ સાથવાળી પરીચારીકા અલોપ થઇ ગઇ. આવો બનાવ બનવાથી મંદાકીની ગભરાઇ ગઇ એની મુંઝવણમાં વધારો થયો. પણ પળવારમાં તો આ ભુવનનો દેખાવ જ ફરી ગયો. જ્યાં જુવો ત્યાં ધુપદાનીઓમથી સુગંધી પ્રસરવા લાગી, મસ્તકને ચકડોળે ચઢાવે, હૃદયમાં વીધી-ભાવોને જાગ્રત કરે એવી માદક ખુશ્બોથી આખું ભુવન ધમધમી ગયું. એજ વખતે કોઇ મસ્ત કરનારો સંગીત ધ્વની આવવા લાગ્યો, મંદાકીનીનું મસ્તક ફરવા લાગ્યું, એની દેહની દશા બદલાવા લાગી, એની આંખમાં ઘેન આવ્યું, ચોવનની પાંખડીએ પાંખડીઓમાં જાણે વીકાર વધતો હોય એવા અનુભવ મંદાકીનીને થવા લાગ્યો, મંદાકીની અર્ધ મુચ્છીત જેવી થઇ ગઇ.

મંદાકીની મુચ્છીત થઇ અને ત્યાં ગુરુ કેદારનાથે આ વીલાસભુવનમાં પ્રવેશ કર્યો. મંદાકીની મુચ્છીત હતી ત્યાં એ આવ્યો અને એના મસ્તક પાસે બેસી ગયો. પળવાર તો એણે મંદાકીનીના ઉપર એક પ્રકારની વીકારી નજર નાખી. મંદાકીનીના એકેએક અંગ ભાગને જોઇ પોતે મુગ્ધ થયો, પછી બોલ્યો.

“યૌવનલતા.”

મંદાકીની ન બોલી. એણે મુઝામાં કશું સંભળ્યું જ ન હતું. પછી ખીચારી ક્યાંથી બોલે ? કેદારનાથ ફરીથી બોલ્યો.

“બોલ ?”

ઉત્તર ન મળ્યો.

હવે ગુરૂથી રહેવાયું નહીં. એણે મંદાકીનીના શરીરને સ્પર્શ કર્યો અને પછી બોલ્યો.

“મારા હૃદયની સશીકળા !”

પોતાના શરીરને પરપુરૂષનો સ્પર્શ થતાં મંદાકીની જાત્રત અવસ્થામાં આવી અને પોતાના શરીરને કાણે સ્પર્શ કર્યો એ વાતની ખાત્રી કરવા પોતે સામે જોવા લાગી. સામે જોતાં એણે એક કાળ સ્વરૂપને જોયો. આથી પોતે બોલી.

“કાણુ ? કાણુ છો તમે ?”

“હું રસમાળી છું ?”

“રસમાળી ?” મંદાકીની આશ્ચર્ય પામતાં બોલી. ઉત્તરમાં કેવળ ‘હા’ એટલા જ શબ્દો કેદારનાથના મુખમાંથી નીકળ્યા. મંદાકીની બધી બાજુ સમજી ગઈ, તરત જ અંતઃકરણ ઉપર અધીકાર મેળવીને કહેવા લાગી.

“તમે રસમાળી છો કે લંપટ ?”

કેદારનાથની આંખમાંથી તણુખા નીકળવા લાગ્યા. એ બોલ્યો: ના, “મને સંસાર ઇશ્વર રૂપ માને છે.”

અને એ ઇશ્વર રૂપ મનાતો માનવી આવા પાપાચાર કરે છે, બાવી રીતે લંપટપણામાં દીવસો ગાળે છે ? આશ્ચર્ય.”

“સંસારમાં સર્વ આશ્ચર્ય જ આશ્ચર્ય વ્યાપી રહ્યું છે. સમજ.”

“હું તો સમજી, હવે તમારે સમજવાનું બાકી રહ્યું છે.”

“હું તો સમજી ચુક્યો છું.”

“હજી વધારે સમજો.”

“શું ?”

“એજ કે આવા કાળા કામનું પરીણામ નાશમાં આવે છે.”

“નાશ ! નાશ મારા નેત્રોમાં છે.”

“તમારા નેત્રોમાં ?”

“હા મારા નેત્રોમાં.”

“પણ એ નેત્રો, નેત્રો નહી રહે. મોઢા પર એ નામુર થઇ જશે.”

કેદારનાથ સમજી ગયો કે મંદાકીની આમ એકા એક પોતાના સ્વાધીનમાં આવવાની નથી. એથી એણે બીજી યુક્તી અજમાવવાનો વીચાર કર્યો.

પ્રકરણ ૧૫ મું

કેદારનાથ મંદાકીનીને પોતાના કબજામાં લેવાની ઇચ્છા રાખતો હતો. જ્યારથી એણે મંદાકીનીને જોયું હતી ત્યારથી એ એના ઉપર મોહાસકત થયો હતો. અને હવે એ મંદાકીનીને પોતાની મનોદેવી બનાવવા માંગતો હતો, પરંતુ મંદાકીની એમ એના સ્વાધીનમાં આવે એવી હતી નહીં. આથી ગુરૂ કેદારનાથ ખીજી યુક્તિ અજમાવી બોલ્યો.

“મંદાકીની તું મારાથી શા માટે દૂર નાસે છે?”

“કાળથી કોણ દૂર નથી નાસતું?”

“તું ગાંડી છે.”

“અવશ્ય; પણ તમારા જેટલી નહીં. તમે વીકારમાં ગાંડા થયા છો. હું ધર્મની ગાંડી છું.” આમ બોલીને મંદાકીનીએ પોતાના વસ્ત્રો હીક કર્યાં. પછી એ કહેવા લાગી. “મને જવા દેશો?”

“ક્યાં જશો?”

“તમે મને મુક્ત કરો. હું મારો માર્ગ કરી લઉં.”

“તું મારા આશ્વરામાંથી છુટીને જવા માગે છે ? જાણે છે ? એથી શું થશે ?”

“શું થશે ?”

“તારો, અન્નતપ્યાહુનો, તારા ભાધનો, અને છેવટે આ રાજનો નાશ થશે. બધા, મારા નયનચક્ષુમાં બળીને ભસ્મ થઇ જશે.”

“એમાંથી બચવાનો માર્ગ.”

“મારી ઉપાસના.”

“એમાં પાપ નથી ?”

“પાપ ? નીર્જળને પાપ ? ગાંડી, હું ધમ“નો અગ્ની કુંડ છું. મારા પાસે પાપ આવી પણ શકે ? પાપ તો મારી પાસે આવતા જ બળીને ખાખ થઇ જાય. સમજ. પાપ અને પુન્યનો દોષ કોને ? એ કોના માટે ?”

“કોના માટે ?”

“સંસારીઓ માટે. માયાના જીવડા માટે.”

“તમે આ શું કહો છો ? મારી સાથે વીલાસ ક્રીડા કરવી, એ શું માયાવી માણસનું કામ નથી ? મારા શરીરને આર્હીંગન કરવાની ઇચ્છા કરવી તે રોમે રોમ નર્કમાં જવા જેવું નથી ?”

“નહી, લેશમાત્ર નહીં. મારા બંને નેત્રો સ્વર્ગ અને નર્ક સમાન છે. મારા એક નેત્રમાં સ્વર્ગની શાંતી છે. બીજામાં નર્કનો દાવાનળ છે નર્કના દાવાનળને તો હું પી ગયો છું. મછી મને નર્કનો ભય શો ? આવ, મંદાકીની મારી સમીપ આવ. ભયથી કંપવાની તને આવશ્યકતા નથી.”

મંદાકીની સ્તબ્ધ ઉભી રહી. એનાથી આગળ પગ ઉપાડી શકાયો નહીં. એ હતી ત્યાંની ત્યાં સજ્જડેલ થઇ

ગઇ. ગુરૂ કેદારનાથે હવે એક હૈયાફાટ રાડ નાખી. એ રાડનો પડથો આખા મંદીરમાં ફેર રીતે ગુંજી રહ્યો. એકાએક એક તરફની બીંત જાણે ફાટી અને એમાંથી સ્વર્ગ નર્કના દ્રશ્ય દેખાવા લાગ્યા. આ દેખાવ જોતાં મંદાકીનીની મતી મારી ગઇ. એ બોલી, “બચાવો, ગુરૂદેવ બચાવો.”

“તું તો બચેલી જ છે. અમર છે, સંસારની કાંઈ શક્તિ તને કબ્જે આપી શકે એમ નથી.”

આમ બોલી ગુરૂએ મંદાકીનીનો હાથ પકડ્યો અને છાતી સરસી આપી લીધી. આ વખતે મંદાકીનીની સ્થિતિ બહુ જ ભયભીત થઇ ગઇ. એના અંતઃકરણમાં આગનો સંચાર થયો. એ ન સમજી શકી કે આ શું થઇ ગયું. એનાથી વીચારી પણ ન શકાયું કે એ આ શું કરી રહી હતી ?

ગુરૂ કેદારનાથની આ એક યુક્તિ હતી સ્વર્ગ અને નર્કના દ્રશ્યો બનાવટી હતાં.

અત્યારે સાયન-સના આધારે શું નથી થતું ? તે સમયમાં પણ સાયન-સ અને બીજા સાધનો હતાં. જેનાથી એવા પ્રયોગો થઇ શકતા કે માણસને તરત જ વીશ્વાસ આવી જાય.

લોહચુંબકના આધારે મુર્તિઓ અધવચમાં અદ્ધર ઉભી રાખવી. મોઢા પથ્થરોને ઇસારાથી ગતીમાન કરવા, અને એ સીવાય અનેક પ્રકારના ચમત્કારો કરવા એ બહુ જ પ્રચલીત વાત હતી. ભેળા અને શ્રદ્ધાળુ માણસો એને દૈવી ચમત્કાર માનતા; પણ ખરી રીતે એમાં આજ્ઞાકી જ હતી. આજ્ઞાકીના ચમત્કાર સીવાય એમાં બીજું કશું હતું નહીં.

જો માણસ ધર્મની શોધ કરવા નીકળે, વાસ્તવિક રીતે ઉન્નતી તરફ વળવાનો વીચાર કરે તો; પોતે જ પોતાનો સાથી

મોટા ગુરુ છે. કારણકે માણસે પોતાનો જ ઉદ્ધાર કરવાનો છે. પછી બીજાનો આધાર લેવાથી શું વળે છે ? કશું નહીં. એમ તો એ પણ કથન કહેવાય છે કે, “ગુરુ વીના જ્ઞાન નહીં.” એ પણ માનવા જેવી વાત છે. સંસારમાં કોઈ એક જ ગુરુથી કામ ચાલતું નથી. ગુરુ તો પગડે પગડે માણસને મળે છે. જીવનમાં હજારો ગુરુનો આધાર લેવાનો હોય છે. ગુરુ એટલે જ્યાંથી જ્ઞાન મળે એ વસ્તુ. પછી એ જડ હોય કે ચેતન. પશુ હોય કે મનુષ્ય, દેવ હોય કે દાનવ. જ્યાંથી પ્રકાશ મળે એ ગુરુ, પુસ્તકો પણ ગુરુ છે, પશુઓ પણ છે. વૃક્ષો પણ છે, લતાઓ પણ છે, રજે રજમાં એવી ખુખી ઓ છે કે એ બધા માણસને માર્ગ દેખાડનાર ગુરુ છે. માત્ર શોધ કરનાર જોઈએ, શોધ કરી હોય તો આપોઆપ આવા ગુરુ મળી રહે છે, જેના આધારે માણસ અંધકારમાંથી પ્રકાશ તરફ પગ લંબાવી શકે છે. ખરી રીતે માણસનું સંસારમાં આવવું શા માટે છે ? મોક્ષ માટે. ગમે તે માણસને લ્યો. ગમે તે માણસના હૃદયને તપાસો. એ કાંઈને કાંઈ વસ્તુ માટે તલસી રહ્યો છે. કોઈ અભેદ અને અગ્નિ આનંદની એને લગની લાગી છે, એથી જ એને કોઈ સ્થળે તૃપ્તિ થતી નથી. જ્યાં જાય છે ત્યાં પોતે પળવાર માટે લુબ્ધ બને છે. પાછો એનાથી એને કંટાળો આવે છે. જો માયાની ઇચ્છા હોય, લક્ષ્મી મેળવવાના કોડ હોય, તો લક્ષ્મી મળ્યા પછી પણ માણસને સંતોષ થતો નથી. લક્ષ્મીનો મોહ ઉતરતાં માણસ બીજી વસ્તુ મેળવવા મથે છે, વીલાસ-ભોગની ઇચ્છા ક્યાં છતાં સાદુ જીવન જીવવા લગની લાગે છે, અને એ સાદા જીવનમાં પણ માણસ કોઈ અગ્નિ વસ્તુની શોધ કરે છે. આ વસ્તુ શું છે ? શુ આત્માને ઓળખવો એ છે ?

કાણુ જાણુ.

સ્ત્રીનો મોહ, પુત્ર પરીવારનો મોહ, સગા સંબંધી-
સ્ત્રીનો મોહ, રાજતાજનો મોહ, સ્વતંત્રતા કે સ્વાધીનતાનો
મોહ આ બધા મોહમાં માણુસ રચ્યો પચ્યો રહે છે. પણ
એનાથી એને સંતોષ મળતો નથી. માણુસ નીરંતર જાગતા
કે મુતાં, દીવસ કે રાત્રીના કોઈ વસ્તુની જાંખના કરે છે કે
જે વાત કોઈના સમજવામાં આવતી નથી. દુન્યાને ચક્રડોળે
ચલાવનારા નરવીરોની પણ આવી જ દશા છે. જ્યાં સુધી
એમનું લક્ષ સત્તા અને લોભ તરફ હોય છે ત્યાં સુધી એ
એમાં જ રચ્યાપચ્યા રહે છે. પણ જ્યાં પોતાને પોતાનું જાન
મર્યું કે તરત જ તેઓ દીક્ષાને બદલે છે. અને જીવન માર્ગ
ઉપર જાય છે. આવા અનેક રાજા મહારાજાના ઉદાહરણો
આખા સંસારમાંથી મળી આવે છે. હીંદનું શાસ્ત્ર, તે આવા
યોગી અને રાજયોગીઓની કથાથી ભરપૂર છે. દેશ વીદેશમાં
પણુ જ્ઞાની અને તત્ત્વજ્ઞાનીની કાંઈ કમીના નથી. અને છેલ્લે
આશ્ચર્ય કેવું છે ?

બધા જ્ઞાનીઓ, બધા મહા પુરૂષો એમ જ કહી મથા
છે કે આ માફક જ્ઞાન અધુરું છે. ઇશ્વર કોઈ એવી શક્તિ છે
કે જે અમારાથી અજાણુ છે, વેદ તો નીરંતર નેતી નેતી
પોકારે છે. હ. મુસા પેગમ્બર જેવાના કાન ઉપર ‘લનતરાની’
નો એવો અવાજ આવે છે. અને પ્રકાશનો જ્વરાક
અમત્કાર થતાં હ. મુસા જેહોશ થાય છે. જાન ભુલ્લી
જાય છે. આજકાલના ધરતીકંપો શું બતાવે છે ? કોઈ અકળ
કળા નથી તો બીજું છે શું ? વીજાનશાસ્ત્રીઓ એને હવા
પાણી અને પંચ મહાભુતની ગરમી ઈરદીના વધારા થટાડ
૯

કહે છે. સાય-સમાં આવા ધરતીકંપ શાથી થાય છે એની શોધ થતી આવે છે, થશે. પણ તેથી શું? સંસારનું પરીવર્તન અટકવાનું છે?

સંસારનું પરીવર્તન તો આરે જ અટકે કે માણસ પોતે કાર્ય કરતો મટી જાય. અરે કાર્ય કરતો મટે તો પણ શું? રાતના નીંદ્રામાં માણસ ક્યાં કામ કરતો હોય છે? છતાં સંસારનું ચક્ર ચાલુ જ છે. સંસાર પરીવર્તનશીલ છે. એના ફેરફારો થયા જ કરે છે, થયા જ કરશે. માણસની ઉન્નતી કે મોક્ષ ક્યારે પ્રાપ્ત થાય છે? થાય તો એ વાત જણાવી પણ ક્યાં શકાય છે? મોક્ષ પામેલો માણસ મુખ્ય ગણાય છે. દીવાનો મનાય છે. સંસારમાં એના તરફ જુદી જ રીતે જોવામાં આવે છે. અને એ માણસ છતી જીભે જાણે મુગો થઈ જાય છે. એ અભેદનો ભેદ કદાચ જાણે છે, છતાં એનો ઇશ્વરો પણ કરી શકતો નથી.

વાતનું તાત્પર્ય એજ કે સંસારમાં ન સમજી શકાય એવી કોઈ પણ વાત હોય તો તે માત્ર ધર્મ જ છે. જે સમજી શકાય છે. સમજાવી શકાતી નથી. કારણ કે એનો સખંધ આત્મા સાથે છે. સ્થુળ સાથે નહીં.

એજ કારણથી ધર્મમાં અનેક પ્રકારના ભેદાભેદ દેખાય છે. જેને જેમ કાવે તેમ માને છે. એક જ પરમેશ્વરનો આખો સંસાર અને એ પરમેશ્વરનો સંસાર આપસઆપસમાં કેવી રીતે લડી રહ્યો છે? જાણે લડવા સીવાય એને બીજું કામ જ નથી. પુરસદ જ નથી.

કેદારનાથ પણ આવી લડાઈઓ લડાવવામાં કુશળ હતો. ભેદાભેદ અને તાર્ક માર્ક એનામાં ધણું હતું. એ સાચે એનામાં શક્તિ પણ હતી. શક્તિને પોતે કેળવી હતી. એ કુશળ-

તાનો પોતે સારો અભ્યાસ કર્યો હતો. એથી જ આજે એ મહારાજા શકતીવર્માની પ્રજા ઉપર અધીકાર જમાવી રહ્યો હતો. પણ સમય જતાં રાજાની શ્રદ્ધા એના ઉપરથી અલોપ થઈ હતી. અને નવી રાણીને પરણવા પછી તો એ શ્રદ્ધાનું નામ પણ નોંટું રહ્યું. ગુરુ કેદારનાથ આથી જ ગુસ્સામાં આવ્યો હતો અને જે પ્રજાને લડાની પોતાનું કામ કાઢી લેવા માંગતો હતો. એ સાથે પોતે પોતાની વિષય તૃપ્તિ માટે ઓછો આતુર ન હતો. એની આંખ હમ્મેશાં વીષય ભોગની જ જ'ખના કરતી.

મંદાકીની ગુરુનો સ્પર્શ થતાં અસાવધ જેવી થઈ ગઈ. એણે મનમાં પ્રશ્નો શરૂ કર્યા.

“આ શું થયું ? આ મેં શું કર્યું ? શું મેં મારા દેહને અભડાવી ? શું મેં મારું સર્વસ્વ ગુમાવ્યું ? હાથ આ શું થયું ?”

ગુરુ કેદારનાથ મંદાકીનીને જોઈ મંદ મંદ હસી રહ્યો હતો એ બોલ્યો.

“પ્રાણુ-સખી આતો.”

“ક્યાં ?”

“સ્વર્ગમાં.”

આમ બોલીને ગુરુએ મંદાકીનીનો હાથ પકડ્યો, અને પોતાના શયનખંડમાં લઈ ગયો. આ શયનખંડની રચના જ એવી હતી કે ગમે તેવી સ્ત્રી આવે તો એના મનોભાવ બદલાઈ જવા વીના રહે નહીં. મંદાકીનીના મનોભાવ બદલાઈ ગયા. અને એણે તરત જ ગુરુના ગળામાં પોતાના બન્ને હાથ નાખી દીધા. ગુરુએ આવેશમાં આવી મંદાકીનીને ચુંબન કર્યું. મંદાકીની મંદાકીની ન રહી. એ નર્કની ચુડેલ થઈ ગઈ. એક નર રાક્ષસે એ ખીચારીના સર્વસ્વનું બળીદાન

લીધું. એ જ પળે અજતબાહુ મંદીરમાં આવી ઉભો રહ્યો, અજતબાહુના આગમનથી મંદીરમાંના દરેક માણસને આનંદ થયો. બધા અજતબાહુને અભીનંદન આપવા ગયા.

અજત બોલ્યો.

“એ બધો દેવનો પ્રતાપ.”

“દેવનો પ્રતાપ કેવો હતો એ ખીચારો અજત શું સમજે? એક માણસે અજતને પુછ્યું.

“હવે તમે શું કરવા માંગો છો?”

“ધર્મની રક્ષા.”

“અને મહારાજનો?”

“મહારાજનો નાશ. હું મહારાજનો નાશ કરવા માગું છું. મને કાળ ખંજરીનો ફક્ત ધસારો થવો જોઈએ.”

આમ બોલતાં બોલતાં અજતે મુઝ પર તાવ દીધો. અને ત્યાં ગુરૂ એની મુઝનું પાણી, મુઝનું જ નહીં એના જીવનના પાણીની ધુળધાણી કરતો હતો.

અજત કહેવા લાગ્યો.

“દેવ ક્યાં છે?”

“સમાધીમાં”

“ક્યારે સમાધીમાં ગયા છે?”

“હમણાં જ.”

“ત્યારે તો સમય થશે?”

“સમય થશે તો ખરો.”

અજતબાહુ ગુરૂ કેદારનાથની રાહ જોતો ખેડો અને ગુરૂ એની જ પુણ્યપાંખડીનો રસ ચુસતો હતો. અજત એમ જ સમજતો હતો કે “ગુરૂદેવ સમાધીમાં છે” પણ ગુરૂદેવ કેવી સમાધીમાં હતા એ વાત ખીચારો અજત ક્યાંથી જાણે ?

પ્રકરણ ૧૬ મું.

અજ્ઞાત ભાવીક હતો. ભક્ત હતો. ગુરૂ કેદારનાથનો ખરો પુજારી હતો. જ્યારે એણે ગુરૂ સમાધીમાં છે, એ વાત જાણી ત્યારે પોતે નીરાશ થયો, નીરાશ થવા સાથે એના મનમાં એક પ્રકારની વેરની જવાળા સળગવા લાગી. વેરની જવાળા શક્તીવર્માને આળીને ભરમીભુત કરવા તત્પર હતી. અજ્ઞાત પોતાના સસરાને સ્મશાનમાં પહોંચાડવા માગતો, શક્તીવર્માની રાજધાનીને જડમુળ કરવાની એની ઇચ્છા હતી. એ ઇચ્છા પાર પાડવાનાં જ એને સ્વપ્નાં આવતાં હતાં. માત્ર ગુરૂદેવ આજ્ઞા કરે એટલી જ વાર હતી. પણ “અત્યારે ગુરૂદેવ સમાધીમાં છે.” એવા સમાચાર મળતાં અજ્ઞાતઆહુ હતાશ્ચ થયો. અને સમાધીમાં લીન થયેલા ગુરૂદેવ મંદાકીની સાથે પોતાની સમાધીનો પ્રભાવ બતાવી રહ્યા હતા. કેદારનાથની આંખ મંદાકીની ઉપર રમી રહી હતી. મંદાકીનીના પ્રાણ રમી રહ્યા હતા. રમી જવાની તૈયારી કરતા હતા.

એમ કહોને કે એક પ્રકારે મંદાકીની મૃત્યુ પામી હતી. હમણાં જ મંદાકીની હતી તે મંદાકીની નહીં પણ એક ચુડેલ કેદારનાથના બાહુપાશમાં આનંદ કરતી અને આનંદ

કરાવતી હતી. અને આવા પાપાચારને ગુરૂના શીષ્યો સમાધીની ઉપમા આપતા હશે ?

અળતે મનમાં ને મનમાં શકતીવર્માનો નાશ કરવાની પ્રતીજ્ઞા કરી લીધી. નીશ્ચય કરી લીધો.

ત્યાં મંદાકીનીએ પોતાના સર્વસ્વનું બળીદાન આપી દીધું અને થોડા સમય પછી એને છોડી ગુરૂદેવ બાહેર નીકળ્યા. ગુરૂના જવા પછી મંદાકીનીની શુદ્ધી ઠેકાણે આવી. એ મનમાં ને મનમાં વીચાર કરવા લાગી.

“પરમાત્મા ! મેં આ શું કર્યું ? આવું પાપ ! આવું પાપ ! ! આવો અનાચાર ! મારા રૂપના લીલાંઉ. મારા રૂપની લુંટ. મારા સરવસ્વનો નાશ અને એ મારા જ હાથે. હાથ રે મેં આ શું કર્યું.” પળવાર પછી એના વીચારો ફેરવાયા, એ મનથી ફરી બબડવા લાગી.

“જે થયું છે એ ઠીક થયું છે. મારા એકનું બળીદાન આ પાપલીલાનો અંત લાવશે. મારા એકનો ભોગ એ અનેકના ભોગ અટકાવશે, અનેક સ્ત્રીઓના પવિત્રપણાની રક્ષા કરશે, મારો નાશ બીજી સ્ત્રી જાતીનો ઉદ્ધાર કરશે અને એમ થાય તો આ પાપની મને લવલેશ બીતી નથી. કૃત્રિમ માત્ર પણ પરવા નથી. મારો એ ભોગ સ્થાને છે. અસ્થાને નથી.” મંદાકીનીનું આ હઠાપણ હતું કે ગાંડપણ ?

વિચાર કરતી મંદાકીની પોતે જે ઓરડામાં પુરાષ્ટ હતી એ ઓરડામાં આમથી તેમ ફરવા લાગી. ફરતાં ફરતાં ફરી એને વિચાર આવવા લાગ્યા, એ વીચાર કરવા લાગી.

“મેં આ શા માટે કર્યું ? મારે આમ શા માટે કરવું જોઈએ ? મારા પવિત્રપણા પાસે સંસાર આખો તુલ્ય છે.

સંસાર આપો બલે સળગે સંસાર, બલે બસ્મીશ્રુત થાય
પણ મારે માઈ પનીતપણું છોડવું નહોતું, મારે મરવું
હતું. મરીને મારે મારા શીયળની રક્ષા કરવી હતી. પરમાત્મા
મને ઉગારી લેત.”

“પરમાત્મા ! પરમાત્મા !” મંદાકીની ! પરમાત્મા
પ્રત્યક્ષ થતો નથી, પોતે આવીને બચાવતો નથી. એ અંતઃકરણ
માં પ્રેરણા કરે છે. પ્રેરણા થાય એ પ્રમાણે મનુષ્ય વર્તે છે.
એમાં પાપ છે કે પુણ્ય છે એ કાંઈ સમજતું નથી. હું પણ
કોઈ અજ્ઞાણ શક્તીનો ભોગ થઈ છું. કોઈ અટલ શક્તીએ
મને આવા રસ્તા ઉપર લાવીને મુકી છે. પછીએ શક્તી પર-
માત્માની હોય કે પછી એ ગુરૂ કેદારનાથની જળ હોય. ગમે
તે હોય પણ હું માઈ સર્વસ્વ ગુમાવી બેઠી છું. મારી
ધૃતિથી નહી, મારી રાજપુશીથી નહી, કોઈ અજ્ઞાણ શક્તીના
દયાણુથી.” આમ વિચાર કરતાં કરતાં મંદાકીની અટકી ગઈ.
ફરી એને વિચારો આવવા લાગ્યા.

“મારે જે કાંઈ કરવું છે, તે હવે કરવાનું છે. પહેલાં તો
આ ગુરૂની તમામ શક્તીઓથી મારે જાણીતા થવાનું છે. એની
શક્તીઓથી જાણીતા થઈ, અહીંયા થતા અનાચાર મારે અટકાવ-
વાના છે. રાજની રક્ષા કરવાની છે. બીજી દુસાતી સ્ત્રીઓને બચાવ-
વાની છે. પરમાત્માએ મારા એકના બલીદાનથી આ ઘોર અસાચાર
અટકવવાનું નીમાંણું કર્યું હોય તો એ શું મારા માટે ઓછા
આનન્દની વાત છે ? એ શું મારા માટે કદ્યાણુકારી પગલું
નથી ? અને કદાચ કદ્યાણુકારી પગલું નહીં હોય, મારા
શીયળભંગ જેની મને ગમે તે શીક્ષા થવાની હોય તો બલે
આય, બલે મને રૈ રૈ નર્કમાં જવું પડે તો પણ બીજાને તો
હું રૈ રૈ નર્કમાંથી બચાવી શકીશ. માઈ આત્મબલીદાન

આટલું પરીણામ લાવશે. આમ વીચાર કરતાં મંદાકીનીને શાંતી વળી ગઇ. ધીરજ આવી ગઇ. અને એના અંતઃકરણમાં એક પ્રકારનો પ્રકાશ ફેલાઇ ગયો. મંદાકીનીના હૃદયમાં હર્ષના કુવારા પુટ્યા.

મંદારમાં ફરી કાળ ખંજરીનો ઘોર અવાજ થયો. મંદારના બધા શીબ્યગણ સાવધ થયા. સૌ કોઇ સમજ્યા “ગુરુદેવ આવે છે.” ગુરુદેવ આવે છે એવું સુચન થતાં તમામ શીબ્યોના જીવમાં જીવ આવ્યો. પ્રાણમાં પ્રાણ આવ્યો. બધા આતુર આંખે ગુરુદેવની રાહ જોવા લાગ્યા.

સૌથી વધારે આનંદ અન્નતપ્પાહુને હતો. અન્નતપ્પાહુ એમ જ સમજતો હતો, “મને બચાવનાર ગુરુની કોઇ અબળ શક્તી છે. ગુરુની મંત્ર સાધનાએ મને બચાવ્યો છે.” આવા વીચારો સાથે, આવી સમજણ સાથે અન્નતપ્પાહુ ગુરુની માર્ગપ્રતીક્ષા કરતો હતો. એ અંધવ્રોશ્વાસુને એ પણ ખબર નોહતી કે બચાવનાર પોતે ગુરુને ભક્ત હતો. ગુરુને ભક્ત ગુરુના બીજો ભક્તને બચાવે એમાં આશ્ચર્ય જેવું શું હતું ? પણ શ્રદ્ધાળુ માણસના સમજવામાં આ વાત એકાએક આવતી નથી. શ્રદ્ધાળુ માણસના વિચારો અને માન્યતા જુદી જ હોય છે. અન્નતની પણ એવી જ માન્યતા હતી. એ જુદું જ માનતો હતો. એ સાથે આખા રાજનું નીકંદન જ કાઢવાનાં એ વીચારો કરતો હતો. સ્વપ્નાં સેવતો હતો. એટલામાં કાળ ખંજરીનો અવાજ બધ થયો અને ગુરુના નેત્રો દેખાયા. તમામ શીબ્યોનાં શીશ્વ ઝુકી ગયાં. અન્નત તો આનંદમાં આવી ગુરુના ચરણમાં આવી શાબ્દાગ દંડવત કરી ગયો. ગુરુએ હસીને અન્નતને ઉભો કર્યો અને એ બોલ્યો.

“અન્નત તારું કહ્યાણુ હો.”

“મારું કલ્યાણુ થઇ ચુક્યું છે. હવે થોડો જ વીલંબ છે.”

“ગુરુ એમ સમજ્યો કે અન્નત મારી પાપલીલા જાણી ગયો છે. પણ તે જ વેળાએ એણે મનને દ્રઢ કરી લીધું. અન્નતના રહેરને કુર ભાવથી જોવા લાગ્યો. અન્નતની આંખો અંજાઇ ગઇ. એ ખોદ્યો.

“ક્ષમા ! ક્ષમા !”

“તું શાની ઇચ્છા રાખે છે ?”

“આરાતની.”

“શાની આરા ?”

“મહારાજ ! મારી ઇચ્છા આ રાજધાનીને જરૂરીપક કરવાની છે. આમ બોલતાં અન્નતના શરીરમાં એક પ્રકારનો કંપ થયો. ગુરુ કેદારનાથે આંખો મીચી લીધી. પળવાર સમાધીમાં હોમ એવો દેખાવ કર્યો અને પછી પોતે બચકર ગર્જના કરીને કહેવા લાગ્યો.”

“થશે. એમ જ થશે.”

“શું થશે ?”

“તારી ઇચ્છા શી છે ?”

“આ રાજ્યના નાશની.”

“મારો આશીર્વાદ છે. પરમાત્મા એ જ ઇચ્છે છે.”

અન્નતે આ પ્રસ્તાવ સાંભળ્યો. અને એ આવેશમાં આવી ગયો. આનંદમાં આવી ગયો. અને પછી ખોદ્યો.

“દેવ મને માર્ગ બતાવો.”

“બતાવીશ.”

“ક્યારે ?”

“સમય આવતાં, આ પ્રકરણમાં તારો વીજ્ય થાય, ધર્મની પતાકા અમળ ગતીમાં રહે એના માટે મારે કેટલીક સાધના

સાધવી જોઇશે, મારે કેટલાક મંત્ર જાપ કરવા પડશે, મહીના-
ઓના અપવાસ પછી મને પ્રેરણા મળશે. પછી હું તને માર્ગ
બતાવીશ.”

“મહીનાઓ પછી ?”

“હા.

“નહી દેવ, હું મહીનાઓ સુધી ધીરજ ધરી શકું
તેમ નથી. મને તો ત્વરાથી આજ્ઞા મળવી જોઈએ.”

“ત્વરાથી ?”

“હા દેવ.”

“એક માર્ગ છે.”

“તે શું ?”

“મારો માર્ગ તમો બધા મળીને સરળ કરો તો...”

“એ કેવી રીતે.”

“મંદીરના સર્વ શીષ્ય સાથે તમે અપવાસ કરો. અને એ
અપવાસનું ફળ મને અર્પણ કરો. પછી હું એ પુણ્યપ્રભાવથી
તને વીજ્યનો માર્ગ બતાવું.”

મહારાજની આ વાત કોને ન ગમે ? મંદીરના શીષ્યો
તો આ વાતથી મંત્રમુગ્ધ બની ગયા. આનંદમાં આવી ગયા.
બ્રમણમાં ભુલા પડ્યા. અને અપવાસ કરીને એનું ફળ
ગુરુ કેદારનાથને અર્પણ કરવાને બધાએ પ્રતિજ્ઞા કરી. અને
શક્તીવર્માના નાશનો માર્ગ આ રીતે મોકળો થવાની તૈયારીઓ
થવા લાગી. આ તૈયારીઓ સાથે મંદીરના સેવકગણોને પણ યાદ
કરવામાં આવ્યા. જે સેવકો આખા રાજ્યમાં પથરાયેલા હતા.
આખા રાજ્યને ઘેરી વળ્યા હતા. જ્યાં ત્યાં એ ગુરુના ભક્તો
પોતાની આણુ વર્તાવતા હતા. અને એથી આખા રાજ્યમાં ગુરુ
કેદારનાથની આણુ વર્તતી હતી.

એ ભકતોને પણ ભેગા કરી અપવાસનો મંત્ર એના કાનમાં પુંકવામાં આવ્યો અને શક્તીવર્મા સાથે ઉશ્કેરણી પણ કરવામાં આવી. આ ભેગા થયેલા ભકતોમાં કેટલાક છુટથી વાંધો લેવાવાળાં હતા. એવો એક વાંધો લેવાવાળો ભકત હમણાં પણ અહીંયા ઉપસ્થિત થયો. એ ગુરૂદેવની સનમુખ આવ્યો, અને હાથ જોડી કહેવા લાગ્યો.

“દેવ, આપ જે કંઈ કાર્ય કરતા હશે એ અમારા કલ્યાણના માટે જ હશે. પણ...”

“પણ...પણ...શું?”

“હું પુછવા માગું છું કે મહારાજ ઉપર શા માટે આપ કોપાયમાન થયા છો?”

“નથી જાણતા?”

“ના.”

“કન્નરીવીહારનો પ્રકાર યાદ છે? કન્નરી વીહારમાં ધર્મરક્ષા માટે ગયેલા અજાતને મૃત્યુદંડની શીક્ષા કરવામાં આવી. મહારાજ પરધર્મીનો સહાયક થયો. પરાધ પ્રજાને પક્ષકાર બન્યો. એ શું તમારા લક્ષમાં નથી? જો મહારાજને વધુ સમય મળશે તો આપણા ધર્મનું નામ નીશાન પણ રહેશે નહીં.”

આ ખુલાસો સાંભળતાં, બધા ગુરૂ ભકતોના અંતરમાં મહારાજ શક્તીવર્મા પ્રત્યે ધ્રુણ થવા લાગી. એમની આંખોમાં ક્રોધાગ્ની સળગ્યો.

અને બધાએ મહારાજ શક્તીવર્માના નાશ માટે શપથ લીધા. આ ઘટના બહુ જ ગુપ્ત રહી. આ વાતનો સંચાર માત્ર પણ પ્રકાશમાં આવ્યો નહીં. અને અજાતને થોડા

દીવસ પછી, આજા મળી કે એણે સમય આવતાં મહા-
રાજાનું નિકંદન વાળવું.

મંદીરમાં બનતા આ બનાવો, ધડાતી આ ધટનાઓ
મંદાકીનીના સાંભળવામાં આવી. વાત સાંભળતાં
મંદાકીનીના રોમેરોમમાં દાવાનળ સળગવા લાગ્યો. એકે તે
પોતે પોતાનું સર્વસ્વ ગુમાવો ખેડી હતી. અને બીજું હવે
પોતાના પિતાનો પણ નાશ થવાનો હતો. આથી એ મનમાં
ને મનમાં વીમાસણ કરવા લાગી, હૃદયમાં ને હૃદયમાં બળવા
લાગી. પોતાના પિતાને સહાય કરવા, રાજાની રક્ષા કરવા
એના અંતઃકરણમાં ભાવના જાગૃત થઈ. એણે કેદારનાથનો
બધો ભેદ જાણવા માટે મનમાં નીશ્ચય કર્યો.

ગુરુ કેદારનાથ મંદાકીનીના રૂપ દીપક ઉપર ફર્યાજ
કરતો હતો. પતંગિયા પ્રમાણે. એ પતંગિયા પ્રમાણે બળતો.
એ સાથે મંદાકીનીના રૂપદીપકને પોતાની પાંખોથી ઘુઝાવી
નાખવાની શક્તી પણ એનામાં હતી. મંદાકીની ગુરુના
બળપ્રબળથી જાણીતી હતી. એટલે એને જે કામ કરવાનું
હતું તે બહુજ સંભાળથી કરવાનું હતું. મંદાકીની સંભાળથી
આગળ પગલાં ભરવા લાગી. સમય આવ્યો, અને મંદાકીની
ગુરુને કહેવા લાગી.

“દેવ ! મારા હાથે જશ નહી હોય.” ગુરુ કેદારનાથ
સમજ્યો નહી. એ બોલ્યો.

“શાનો જશ, ધર્મની રક્ષાનો ?”

“હા.”

“મંદાકીની તું શું બોલે છે?”

“દેવ આપ મારું માનશો ?”

“શું ?”

“સ્વપ્ન.”

“સ્વપ્ન ?”

“હા.”

“શાનું સ્વપ્ન ?”

“ધર્મની રક્ષાનું !”

“મંદાકીની તારું ખોલવું મારા સમજવામાં નથી આવતું.”

મંદાકીનીએ નયનો નચાવ્યાં. આંખો ઉંચી નીચી કરી. પૃથ્વીનો પ્રત્યય થાય એ રીતે. પછી પોતે ગુરૂને કહેવા લાગી.

“દેવ આપ તો અંતરજ્ઞાની છો, આપે જ આવીને મારા સ્વપ્નામાં મોક્ષક્ષીલા કરી છે. આપે જ મારા સ્વપ્નામાં આવી ધર્મ રક્ષાનો શંખ પુકચો છે. આપે આપના ભક્તને ધર્મરક્ષાની આજ્ઞા કરી છે.”

ગુરૂ વીચારમાં લીન થઈ ગયો. મંદાકીની ફરીથી ખોલવા લાગી.

“આપ આપના શીષ્યોને ઉપદેશ કરી રહ્યા હતા. ત્યાં કોઈ રણચંડીકા મારી દ્રષ્ટીમાં દેખાઈ, એની બંને આંખો અમ્મીના જોળા જેવી હતી. માથાને કેશકલાપ વીખરાયેલો હતો. જાણે શરીર પર અસંખ્ય શેષનાગો પુકાડા મારી રહ્યા છે. એ ચંડીકાએ આપને પ્રણામ કર્યા પછી ચરચરતાં ચરચરતાં ખોલી.”

“દેવ મને આજ્ઞા.”

“પછી ?”

“આપ હરયા”

ગુરૂ તો વીચારમાં લીનતલ્લીન બની ગયો. મંદાકીની આગળ વધી અને બોલી:

“આપે એ શૈલ સ્વરૂપધારીણીને કહ્યું. તારું કાર્ય કરનારી મારી પાસે છે.”

“કાણુ ?”

“એ તો આપે ન કહ્યું. પણ આપણા ધર્મની રક્ષા કામ અીના હાથે થનારી છે. દેવ શું હું આપના વીશ્વાસને પાત્ર નથી ! જો હું આપના વીશ્વાસને પાત્ર ન હોઉં તો મારું જીવન શા કામતું છે ? માહાત્મન ! હું એ રણચંડીકા થત્રા માગું છું. હું ધર્મની રક્ષા કરવા માગું છું. હું આ રાજસત્તાનો નાશ કરવા માગું છું.”

ગુરૂ હસ્યો અને બોલ્યો:

“અસ્તુ: અસ્તુ:”

પ્રકરણ ૧૭ મું.

મંદાકીનીના મનમાં વેર વાળવાની વૃત્તિ જન્યુત થઇ હતી. જ્યારથી એ ગુરૂના પાસમાં ફસાઇ હતી ત્યારથી એનો ખરો આનંદ ઉઠી ગયો હતો. એની આંખોએ નીંદ્રાને તીલાંજલી આપી હતી. અને પોતાના પિતા મહારાજ શક્તીવર્મા ઉપર ઉતરનારી આશ્વત્થો એને વિચાર આવતો હતો. મંદાકીની આવી આવનારી આશ્વત્થોમાં, આવા થનારા ઘોર અભ્યાસમાં પોતાના પિતાને કેમ અને કેવી રીતે સહાયતા કરી શકે એનો વિચાર કરતી હતી, એના વિચારનો કાંઈપણ અંત આવે એ પહેલાં તો એણે કેદારનાથનો સંકેત સાંભળ્યો, અને કાળ ખંજરીના ઘોર ધ્વનિમાં આખી રાજધાની ઉપર આવનારા ઘોર કાળા વાદળોનું દ્રશ્ય મંદાકીનીએ જોયું. આ વાદળોં વીખેરવા માટે પોતે શું કરવું જોઈએ એના વિચારમાં ને વિચારમાં મંદાકીની જાણે શુદ્ધ બુદ્ધ વીનાની થઇ ગઇ. છેવટે એને એક યુક્તિ સુઝી. પોતાનું આત્મ બલીદાન આપીને પણ પોતાના પિતાને અને પિતાની રાજસત્તાને ઉગારી લેવાનો.

એણે સંપૂર્ણ નીશ્ચય કર્યો. દ્રઢતાપૂર્વક ઠરાવ કરીને એણે ગુરૂને બનાવી લેવાનો સમય સાધવાની તૈયારી કરી. અને છેલ્લે જ્યારે એ ગુરૂને મળી ત્યારે એણે ગુરૂને સ્વપ્નાની વાત કરી. આ સ્વપ્નાની વાત કેવળ સ્વપ્ના જેવી હતી. છતાં એ વાત મંદાકીનીએ એવી તો કુશળતાથી રજૂ કરી હતી કે, મંદાકીનીમાં ગુરૂને વીશ્વાસ આવી ગયો અને વીશ્વાસ ન આવવાનું કારણ પણ કાંઈ હતું નહીં; કારણ કે ગુરૂની સત્તા સામે કોઈને માથું ઉંચું કરવાનું હતું જ નહીં; પ્રગટપણે ગુરૂનો નાશ કરવાની કોઈનામાં શક્તી જ હતી નહીં. અને ગુરૂનો નાશ કરવાનો વિચાર કરે પણ કોણ? ગુરૂમાં સૌને શ્રદ્ધા હતી. ગુરૂદેવ એટલે દેવાધી દેવ એમ સૌનું માનવું હતું. ગુરૂના શબ્દોમાં જ કલ્યાણ વસેલું છે એમ અહિંના સકળ સમાજની માન્યતા હતી, પછી એના સામે થાય કોણ? શા માટે થાય? વળી ગુરૂ જે કાંઈ કરે એને કોઈ પાપાચાર ગણવું જ નહીં. પછી વાંધો શું આવે?

છતાં મંદાકીની જીદા વીચારવાળી હતી. સ્ત્રીનું શરીર સ્થળે સ્થળે અભડાવવા માટે નથી. પણ એક જ પુરૂષના સંયોગમાં રહેવા માટે છે. સ્ત્રીનું હૃદય એક જ છે. અને એ હૃદયમાં પ્રેમની મૂર્તિ પણ એક જ હોવી જોઈએ. પ્રાણુ ને પ્રકૃતિ પ્રમાણે સંસારમાં એ વાત આદી બનાદી કાળથી મનાતી આવી છે કે પ્રેમ એ પ્રકાશ છે. એમાં વીષયનો અંધકાર નથી. એમાં ભોગવીલાસની દુર્ગંધ નથી. પ્રેમ સુવાસીક પુષ્પ છે. એમાં દુર્ગંધ સંભવે જ નહીં. મંદાકીની આવું માનતી હતી. એટલે પોતાના કાર્યથી એને કંપારી આવતી હતી. વળી આજે એ જોઈ રહી હતી કે પોતાનો પિતા, પોતાનો ભરથાર, અને આખી રાજ-

ધાની ઉપર મેઘ ગર્જના ગાળ રહી છે, અને એમાંથી અંગારનો વરસાદ થવાની તૈયારી થાય છે ત્યારે એણે પોતાના વિચાર બદલ્યા. અને એ ગુરૂની જાળમાં આવી ગઈ. ગુરૂની જાળમાં આવી કે ગુરૂને જાળમાં લીધો એ વાતનો ખુલાસો થાય ત્યારે ખરો.

માણસના મનમાં રમતા તરંગો કોઈ અજ્ઞાન પરીણામ લાવે છે. એક વખત માણસ મક્કમપણે વિચાર કરે છે. દ્રઢ નીશ્ચયથી આગળ વધે છે. પણ પળવારમાં કોઈ અજાણ અને અગાધ શક્તિ એના મનને મારી નાખે છે, હૃદયને ફેરવી નાખે છે, ક્યાં જવું હોય છે, અને ક્યાં લઈ જાય છે. માણસ પોતાના વિચાર પર નિશ્ચિત રહી શકતો નથી. એની આંખ સામે પ્રલયકાળ મંડાય છે. જાણે ધરતી ચીરાતી હોય, પવનમાંથી વીધનો સંચાર થતો હોય, અને આકાશમાંથી જાળધારના બદલે રૂધીરધારા ચતી હોય, એવો એને અનુભવ થાય છે. માણસ આવા સંજોગમાં બધું ભૂલી જાય છે.

જ્યારે મુંઝવણ આવે છે, ત્યારે સીધો રસ્તો પણ ઉંધો જ દેખાય છે. જ્યારે ન બને એવું બનવાનું હોય છે ત્યારે સારામાંથી નહાર અને નહારામાંથી સારું એવું પરીણામ જોનારની આંખે દેખાય છે. અનુભવ કરનારને અનુભવ થાય છે, મતી મરી જાય છે. અને પરીણામે માનવી શું નું શું કરી બેસે છે. મંદાકીની પણ હમણા શું નું શું કરી બેઠી હતી.

એનું શરીર શરીર નહોતું રહ્યું. ગુરૂના ભોગ વીલાસનું રમકડું બની ગયું હતું. પણ એ રમકડું અસારે પ્રલયના પાણી ઉછાળવા તૈયાર થયું હતું. અને એથી જ આજે ગુરૂ પાસે સ્વપ્નની વાત થઈ હતી.

ગુરુએ સ્વપ્નાની વાત સાચી માની હતી કે નહીં એ તો કાણુ જાણુ પણ આ વાતથી ગુરુને અતિશય આનંદ થયો. કારણુ મંદાકીની શક્તીવર્માની પુત્રી હતી. અને શક્તીવર્માની પુત્રી જ શક્તી વર્માનો નાશ કરવા તૈયાર થાય એ વાત કેટલી આનંદજનક હતી. ગુરુ આ વાતથી આનંદમાં આવી ગયો. અને હવે પોતાનો વિજય પોતાને પોતાની દ્રષ્ટી સમીપ દેખાવા લાગ્યો. સૃષ્ટિનો એ પણ એક નીયમ છે કે જ્યારે મૃત્યુ આવે છે ત્યારે રોગી માણુસ નીગોળી જેવો દેખાય છે. મૃત્યુ વખતે કીડીને પણ પાંખો આવે છે. આ ન બનવા જેવા બનાવથી માણુસ મગર થાય છે. કુલાય છે—પોતાનું ભાન ભૂલી જાય છે, અને પલ વારના માટે વિજય પોતાની નજરમાં દેખાય છે. પણ એ જ વિજયમાં પરાજયની જવાબા છુપાયેલી હોય છે, એ માણુસ સમજી શકતો નથી. અને વિજય વિજય અને વિજયના જ સ્વપ્ના સેવતો, માણુસ પરાજય પામે છે.

ગુરુનું શું એમ જ થવાનું હતું ?

હા, પણ એ વાત કાળના હાથમાં હતી !

હમણા કાળચક્ર ગુરુના ઉદય તરફ ફરતું હતું. એના અસ્તને હજી વાર હતી.

મંદાકીનીના શબ્દો સામે “અસ્તુ અસ્તુ” એવો ઉત્તર મળ્યો. મંદાકીનીને આ અસ્તુ અસ્તુ શબ્દથી સંતોષ ન થયો. એ ખોલી.

“મહાત્મન.”

“ગુરુની આંખો મંદાકીની ઉપર ઠરી, મંદાકીની ડરતી હોય એ રીતે ખોલી, દેવ શું આપની દયા મછા

“નહી”

“ત્યારે?”

“તું કરવા શું મગિ છે?”

“સ્હાય.”

“સ્હાય કોને ?” આમ બોલતાં બોલતાં ગુરૂએ મસ્તક ફેરવ્યું. એના શરીરનો દેખાવ બદલાઈ ગયો. મંદાકીની પળવાર ચથરી મધ. એના મનમાં આઘાત થયો—પોતે બોલી હતી, પણ એનો અર્થ અત્યાર સુધી એના સમજવામાં આવ્યો નોહતો. હમણાં એ સમજી કે મારા બોલમાં કંઈ ખર્વ હોય એવો અર્થ નીકળે છે. આથી પોતે પોતાનું બોલવું લુલ્લયું છે, એમ સ્વીકાર કરતાં કહેવા લાગી.

“દેવ, હું સેવા કહેવા જતી હતી, અને સેવાના બદલે સ્હાય એવો શબ્દ નીકળી ગયો. પણ એમાં મારો દોષ નથી.”

“સારે ?”

“હું તો આપના આધીનમાં છું. મારી જીભ ઉપર આપનો અધીકાર છે. આપ જેમ બોલાવો છો એમ હું બોલું છું.”

ગુરૂ હસ્યો.

મંદાકીની બોલી.

“વળી મારા સ્વપ્નાનો સાર પણ આપના જાણવામાં છે, આપને સ્હાય કરનાર એક સ્ત્રી જાતિ છે તો શું હું આપને સ્હાય નહીં કરી શકું.” ગુરૂ બોલ્યો.

“અવશ્ય, તું મને સ્હાય કરી શકશે.”

મંદાકીનીએ આંખો પટપટાવી અને બોલી.

“હું સ્હાય કરવા નથી માગતી.”

“શું કહ્યું ?”

“ખરું કહું છું.”

“મંદાકીની ?” આમ બોલતાં બોલતાં ગુરૂનો દેખાવ ફેરવાઇ ગયો—એની આંખો ગરમ થઈ ગઇ—મંદાકીની આ દેખાવથી કરવા જેવી થઇ ગઇ. અને કરતી હોય એ રીતે બોલી.

“દિવ આપને સ્હાય કરવી એ શું મારા ગળની વાત છે ? આપને સ્હાય કરવાની મારામાં શક્તિ છે ?”

“ગુરૂ ન બોલ્યો. એ તો મંદાકીનીને જોઇ જ રહ્યો. મંદાકીનીએ પોતાનું બોલવું આગળ વધારતા કહ્યું.

મહારાજ હું સેવા કરવા માગું છું. મને સેવા કરવાની શક્તિ આપો. જો આપને મારામાં વિશ્વાસ હોય તો મને માર્ગ બતાવો.”

“બાપીશ.”

“ક્યારે ?”

“સમય આવતા.”

“આટલી વાત પછી આ મીલન અને મુલાકાત પુરી થઇ.

પણ ગુરૂના મનમાં નીરંતર એક વાત ઉત્પાત મચાવતી હતી. પોતાના સ્થાનમાં જ એક પ્રકારનો ભારેલો અગ્નિ હતો. અજાતબાહુ અને મંદાકીની.

અજાતબાહુ અને મંદાકીનીમાં શો સંબંધ હતો ? આદ છે ? મંદાકીની અને અજાતબાહુ પ્રેમી, દંપતી, પતિપત્નિ. આ વખતે પતિપત્નિ એક જ સ્થાનમાં હતા. જો એ બન્નેનો ભેટ થાય તો પરીણામ શું આવે ? આ વાત ગુરૂના મનમાં નીરંતર ઘેળાયા કરતી હતી. આથી એણે એક નવી યુક્તિ રચી. સમય આવતા ગુરૂએ અજાતબાહુને પોતાની પાસે બોલાવ્યો.

આ વખતનો ગુરૂ મહારાજનો દેખાવ અઘોષીક હતો. માણસના મનમાં પૂજ્ય બુદ્ધી થાય એવો હતો. ગુરૂમાં આ

કળા તો બરાબર હતી કે, “જેવો સમય તેવા સાધનનો ઊપયોગ કરવો.”

આજે જુદો જ સમય હતો. એટલે એણે સાધન પણ જુદા જ બતાવ્યા હતા. અન્નતબાહુને આંજી નાખવા, અન્ન-તબાહુ ગુરૂ પાસે આવ્યો. ગુરૂએ કહ્યું.

“અન્નત કાળ ખંજરી તારા પર પ્રસન્ન છે.”

“અન્નત ડર્યો અને મસ્તક નમી પડ્યું.”

ગુરૂએ ફરી કહ્યું.

“તું જાણે છે ?”

અન્નત અજાણ્ય હતો, કાંઈ જાણતો નહોતો. એટલે શું વાત હતી એ જાણવાને એણે પોતાની આંખો ગુરૂની સાથે મેળવી, ગુરૂ જોડ્યો.

“આપણા કાર્યને દેવીના આશીર્વાદ છે.”

“દેવીના ?”

“હા, પ્રત્યક્ષ દેવીના.”

અન્નત અખોલ રહ્યો. ગુરૂ કહેવા લાગ્યો. “આપણો વિજય કરવા કાળ ખંજરીએ પ્રત્યક્ષ પોતાનું રૂપ ધારણ કર્યું છે. અને એ આપણને સહાયતા કરવા આવવાની છે.”

અન્નત વિશ્વાસુ હતો. અને તો વિશ્વાસ આવી ગયો, ગુરૂ જોડ્યો.

“તને યાદ છે ?”

“શું ?”

“પ્રલયનો દિવસ.”

“હા, જે દિવસે તને શીક્ષા કરવામાં આવી હતી. એ દિવસ દિવસ નહોતો. પ્રલયના ભીષણ મંડાણ હતા, એ દિવસે શું થયું હતું જાણે છે ?”

“શુ ?”

“મંદાકીની શક્તીવર્માને કરચરતી કરચરતી મુછાં પામી હતી. પિતાના પગમાં એણે મસ્તક નમાવ્યું હતું. એ મસ્તક પર મમતાથી હાથ ફેરવવાના બદલે એના પર કઠોરતાથી પદ પ્રહાર કરવામાં આવ્યો હતો.

“શું કહ્યું ?” અખતનો અવાજ કાળના અવાજ માફક એ ઓરડામાં ચારે તરફ ગુંજી રહ્યો. ગુર બોલ્યો.”

“અખત શાન્ત થા.”

“શાન્ત ? અને આવા સમાચારથી ?”

“સાલિળ, અત્યારથી રતુ બદલાઈ ગઈ છે. પવનમાં કાળની પાંખો છુપાઈ છે. પૃથ્વીના રજકણે રજકણ મોટા શેષનાગ થઈ આ રાજધાનીને ગળી જવા તૈયાર થયાં છે. પણ—”

“પણ શું ?”

“હું અસાત શક્તિથી, કે પરોક્ષ રીતે શક્તીવર્માનો નાશ કરવા માગતો નથી.”

“યથાર્થ છે.”

“હું પ્રત્યક્ષપણે એને હણવા માંગું છું. અને કાળ ખંજરીની પણ એજ આસા છે.”

“અખત બોલ્યો.

“દેવનો જય.”

“જય મારો નહી.”

“ત્યારે ?”

“બોલ મંદાકીનીનો જય.”

“શું કહ્યું ? મંદાકીની ?”

“હા. મંદાકીની પ્રત્યક્ષ દેવી છે. દેવીનો અવતાર છે.

એને દેવીએ અગમચેતી આપી છે. એના હાથે જ આ સત્તાનો નાશ થવાનો છે.”

અગત ન ખોદ્યો. ન ખોલી શક્યો. ગુરૂએ કહ્યું.

આજથી મંદાકીનીને તું તારી ન સમજતો. આજથી એ દેવી છે. મહા દેવી છે. કલ્યાણકારીણી છે...તારી...પણ ગુરૂ આગળ ન ખોલી શક્યો. એના મોઢામાંથી આગળ શબ્દો ન નીકળી શક્યા. ગુરૂના અંતરમાં આગ સળગી. અગત આ બધી વાતચીતથી ચીતભ્રમ જેવો થઇ ગયો અને લાનભૂલા માણસ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો.

“દેવ, મંદાકીની મારી કોણ છે?”

ગુરૂએ દ્રઢતાથી કહ્યું.

“એ આજથી તારી માતા છે. એને તું તારી માતા સમજજે.” આ શબ્દો સાંભળતાં અગતની આંખે અંધારા આવી ગયા.

અગતબાહુના સંસારને ગુરૂએ માટીમાં મેળવી નાખ્યો. અગત શ્રધ્ધામાં ને શ્રધ્ધામાં શું નું શું સમજવા લાગ્યો. મંદાકીની પોતાની પ્રેમપાત્ર હતી. મંદાકીની માટે જ અગત જીવતો હતો. પણ ગુરૂએ જુદી જ રીતે દાવ અજમાવ્યો અને મંદાકીનીને અગત પાસે દેવી રૂપે રજી કરી. એટલું જ નહીં. “મંદાકીની આજથી તારી માતા છે.” એવું સ્વયં પણ અગતને કયું. અગત આવા શબ્દો સાંભળતા, અવાચક થઇ ગયો. અગતનું જીવન જાણે ફેરવાઇ ગયું. મંદાકીની અને પોતાની માતા?” આ શબ્દો હરપળે એના હૃદયમાં પ્રલય પ્રગટાવવા લાગ્યા. છેવટે એ શબ્દો અગતના હૃદયમાં પથરાઇ ગયા. વળલેપ પ્રમાણે.

અગતના મનમાં અનેક શંકાઓ થવા લાગી. મહારાજ આમ કેમ બોલે છે, મંદાકીનીને પોતાની માતા શા

માટે બનાવે છે ? મંદાકીની મારી છે. એ મારી માતા બની જ કેમ શકે ? એ દેવીનો અવતાર હો તો બને હો, પણ હું એવી દેવીનો પૂજારી છું. એ વાત શું આજથી નાશ પામી ? જે મંદાકીનીને હું મારી મનોરમા સમજું છું એ મંદાકીનીને મારે શું મારી માતા સમજવી ?

અગત આ વાતનો ભેદ પામી ન શક્યો. એણે આ વાતમાં ઉંડા ઉતરવાની કાશીષ પણ ન કરી. એ મુંઠ માફક બની ગયો. અહીંયા જ્યારે અગતની આ હાલત હતી ત્યારે ત્યાં કનકલતાની શી સ્થિતિ હતી, રાજસિંહાસનના શા હાલ હતા તે આપણે જરા જોઈએ.

પ્રકરણ ૧૮ મું.

મહારાજ શક્તીવર્મા ઉપર ગુરૂના માણસોએ કટારનો ધા કર્યો. મહારાજનું મૃત્યુ જાણે નજીક આવ્યું. પણ એ નજીક આવતા મૃત્યુને કનકલતાએ પોતાની છાતીમાં ઝીલી લીધું. કટાર પોતે ખાધી અને મહારાજને બચાવી લીધા. આ બનાવ બન્યા પછી દેવદત્તના મનમાં વધારે આગ સળગી, કારણ કે એ પણ મહારાજનું મૃત્યું જ ચ્હાતો હતો. મૃત્યુમાંથી મહારાજ શક્તીવર્માનો બચાવ થયો. એ વાત દેવદત્તને સારી ન લાગી. એ મનમાં ને મનમાં અનેક વીચારો કરવા લાગ્યો. એની આંખ સામે કનકલ-તાનું યૌવન ફેર પુદ્ડી ફરવા લાગ્યું. દેવદત્ત આંધી ગાંડોતુર બની ગયો. એણે પણ ફરીથી બાજી રચવાની શરૂઆત કરી.

કનકલ-તા પથારીવશ હતી. પથારીમાં પડી પડી રાજધાનીમાં શું બને છે, એનો વીચાર કરતી હતી. કારણ કે એને રાજમાં શું બને છે એના સમાચાર આપવામાં આવતા નહીં. વળી પોતાની તબીયત સારી ન હોવાથી કોઈને પણ મળવા ન દેવા એવી રાજઆદા હતી. રાણી કનકલ-તા એકલી જ પોતાના રાજભુવનમાં હતી. એકલી જ

વિચારો કરતી હતી. પાસે પોતાની એક દાસી હતી. દાસી સાથે વાતો કરી રાણી પોતાનો સમય પુરો કરતી. આજે પણ એણે દાસી સાથે વાતો શરૂ કરી.

“દાસી”

“ખોલો ખા”

“મહારાજ ક્યાં છે?”

“એ તો કોણ જાણે.”

“એ કેવા છે?”

“કેમ?”

“જેને, જ્યારથી હું ધાયલ થઇને પથારી વશ પડી છું ત્યારથી પોતે આવ્યા નથી. મારી સંભાળ પણ એણે લીધી નથી. શું આ પ્રેમીનાં લક્ષણ છે?”

આ વાતથી દાસી આશ્ચર્ય પામી. કારણ કે મહારાણી કનકલતાને મહારાજ શક્તીવર્મા પ્રત્યે અભાવ હતો એ વાત પોતે જાણતી હતી. મહારાજ તરફ અભાવ હોવા છતાં રાણી અત્યારે મહારાજને યાદ કરતી હતી. એથી દાસીના મનમાં નવા નવા તરંગો આવવા લાગ્યા. એ તરંગમાં તણાતાં તણાતાં ખોલી.

“રાણી”

“કેમ?”

“કહું?”

“શું?”

“આપ ક્રોધ તો નહીં કરો?”

“ક્રોધ કરવાનું શું કારણ છે?”

“એ જ કે મારી વાતમાં જરા તીખાસ છે.”

“ભયે હોય, મીઠાસ અને તીખાસ તો ગંગા-જમના છે. મીઠાસ એકલી સારી નથી. મીઠા પકવાનથી સદાય સંતોષ

થતો નથી, તીખાસ પણ જોઈએ. તીખાસ હોય, તો જ મીઠાસનું મહત્વ.” દાસી મહારાણીના આવા શબ્દો સાંભળતાં પોતાનું હૈયું હાથમાં લઇને ખોલી.

“બા, મને આશ્ચર્ય થાય છે.”

“અવની આશ્ચર્યથી ભરેલી છે.”

“મારી વાત આપ ઉડાવી નાખો છો.”

“તેં વાત જ ક્યાં કરી છે ? તું તારા આશ્ચર્યની વાત કરે છે અને સકળ સંસારમાં આશ્ચર્ય વીના ખીજું છે શું ? ખીજવું, ખરવું, જીવવું, મરવું, જન્મવું, જવું અનેક રીતે, અનેક રંગોમાં સંસારના પરિવર્તનમાં એકધારાથી વહ્યા કરવું, આ બધું છે શું ?”

“આશ્ચર્ય પણ મારા આશ્ચર્યનું કારણ જીદું છે.”

“તે શું ?”

“એ જ કે આજ દિવસ સુધી આપ મહારાણી કંટાળતા હતા. એને પ્રત્યે અણગમો અને અભાવ ખતાવતા હતા. આમ અમાનક એમના પ્રત્યે સદ્ભાવ શાથી થયો.”

“એમાં તને આશ્ચર્ય થાય છે.”

“હા.”

“એમ થવું જ જોઈએ.”

“કારણ ?”

“કારણ સંસાર એવો જ છે. સંસારમાં આશ્ચર્ય સીવાય ખીજું કશું નથી. આશ્ચર્ય ભરેલી અવની પ્રત્યેક પળે માણસને આશ્ચર્ય કરાવે છે.”

“આમ વાત ફેરવીને મારી શંકાને ઉડાવી ન દ્યો.”

“ભારે શું કરે ?”

“વાતનો ખુલાસો કરો.”

“શું.”

“આપના અંતઃકરણમાં પ્રેમજ્યોત જાગી છે કે નહીં?”

રાણી ન બોલી. એણે એક ઉંડો શ્વાસ લીધો. અને પછી કહેવા લાગી.”

“દાસી હું કોણ છું?”

“મહારાણી.”

“તું મુખ છે.”

“મોઢા માણસ પાસે મુખ રહેવામાં જ માલ છે.”

“અને હું મુખને મારી પાસે રાખતી નથી.”

“પછી?”

“મને ઉત્તર આપ.”

“શાનો?”

“ખોલ હું કોણ છું?”

“વળી તમે મને મુખ કહોશો અને કદાચ તમારા સહવાસમાંથી દૂર કરશો.”

“જે તું મુખાંધ કરશે તો એમ જ કરીશ.”

“પણ બા, હું મુખાંધ ન કરું તો કરું શું? કારણ કે તમે જે પ્રશ્ન પૂછો છો તેનો ઉત્તર માત્ર એક જ છે, કે તમે મહારાણી છો.”

“હા, એ તો તેં મારા દરજ્જાની વાત કરી. પણ પળવારના માટે તું ભૂલી જા કે હું મહારાણી નથી. તારા જેવી છું.”

“પરમાત્મા તમોને મારા જેવી ન બનાવે.”

“ગાંડી દાસી, તું મારાથી વધારે સુખી છે.” આમ

બોલી રાણીએ શ્વાસ ઉઘો લીધો. અને એ શ્વાસનો ભાર પહોડ
જેવો હતો. શ્વાસ નીચે મૂક્યો હતો કે છાતી પર પહોડ ?
ઉંચા લીધેલા શ્વાસને નીચે મૂક્યો.

પળવાર પછી રાણી બોલી.

“દાસી, હું પણ તારા જેવી સ્ત્રી છું. મારામાં પણ—
પ્રેમનું ઝરણુ છે. પ્રેમની કલીકાઓ છે. પણ તે ખીડાયેલી.
કોઈ સમે એ પાંખડીઓ સુર્યમુખી થવા જાય છે. પણ સુર્યના
તાપથી સળગીને પાછી ખીડાય છે. હમણાં હમણાં પણ
સુર્યની પ્રતીક્ષા સુર્યનું સ્મરણ સુર્યના મુખદર્શન આ
બધાના માટે મારી આંખો આતુર, આતુર થઈ રહી છે.”

“હું પણ એ જ પૂછું છું કે આમ થવાનું કારણ શું?”

“કારણ કે હું પણ મનુષ્ય છું. હું પણ સ્ત્રી છું.
મારામાં પણ લાગણીઓ છે. ક્યારેક લાગણીઓનો સાગર
પોતાની હદ કુદાવી આગળ ધસી જાય છે. પણ એને કીનારો
મળતો નથી. હું તો હંમેશાં વમળમાં રહું છું...દાસી મનમાં
ને મનમાં બગડી. “પ્રણય સુખ વીના મહારાણી થવું એ
પણ મહા વ્યથા છે. દુઃખ છે. પ્રણય સુખ વીનાનું મહારાણી
પદ એ પરમાત્માના ઘોર અપરાધ સમાન છે.”

અને છે પણ તેમ જ. જે માણસ સંસારના સુખનો
લાવ લઈ શકતો નથી, ઘરમાં પોતાની સ્ત્રી સાથે એ મીઠી
વાતો કરી શકતો નથી, રસના ચુંબનો લઈ શકતો નથી એ
મહારાજા હોય તો પણ શું ? એની સ્થિતિ કંગાળ કુતરા
જેવી છે. અને કુતરાનું જીવન પણ એનાથી સારું છે. કુતરાની
પ્રેમ રમત તો રોજ રસ્તા વચ્ચે જોવા મળે છે. પ્રેમમાં તર-
બોળ થયેલાં એ શ્વાન દંપતી પળવારના માટે કેવા સુખી
હોય છે ? ખરેખર માણસને આવું સુખ ન મળે તો એની

સ્થીતિ કુતરા કરતાં પણ ઉતરતી છે. જેમ પુરુષને આ વાત લાગુ પડે છે એમ જ આ વાત સ્ત્રીને પણ લાગુ પડે છે. મહારાણીના મનમાં પ્રેમના રંગો તુફાને ચડ્યા હતા. જ્યારથી એણે મહારાજનું ન્યાયી જીવન જોયું હતું ત્યારથી.

પોતાના જમાઇને ચંડાળના હાથમાં સોંપી દેવો, પોતાની દીકરીને આખા ભવ માટે ઘુરતી કરવી, આ વાતમાં પક્ષપાત હતો ક્યાં ? અને આવા પક્ષપાત રહીત ન્યાયી રાજને ચલાવવું મન કેાને ન થાય ? રાણીને મનમાં ખાત્રી થઇ હતી કે, “મહારાજ ન્યાયી છે.”

પણ મહારાજનો ન્યાય જોવા પહેલાં કનકલક્ષ્મીએ પોતે કેવો અન્યાય કર્યો હતો. મહારાજના સામુ જોવા જોટલી પણ ઇચ્છા એણે બતાવી નોહતી. મહારાજ આવતાં પોતે અવળા મોંઢે ઉભી રહી’તી. અને એવી સ્થીતિમાં એણે મહારાજને વીદાય આપી હતી. આ પ્રસંગના કાંટા પણ અત્યારે રાણીના હૃદયમાં ભોંકાતા હતા. રાણી મનમાં ને મનમાં બગ્યા કરતી હતી. દાસી પાસે ખેસી અવનવા પ્રશ્નો કરતી હતી, છેવટે રાણીએ કહ્યું.

“દાસી” દાસી ન બોલી. કેવળ પોતાની બંને આંખો રાણીની આંખો સાથે મેળવી રાણી કહેવા લાગી.”

“દાસી શું એ નહીં આવે ?”

“મહારાજ છે. ન પણ આવે.”

“અરેરે ! મારી આવી સ્થીતિનો પણ એમને વિચાર નહીં આવે.”

“આ સાચી વાત કહું ?”

“બોલ.”

આપના શરીર ઉપર તો માત્ર એક જ ધ્રાવ છે. પણ મહારાજના અંતઃકરણમાં અનેક ધ્રાવ હશે. તમે પળેપળે એમની સાથે કવી રીતે વર્ત્યા છો. એ વાત આપે મને કહી છે. હવે આપજ વીચાર કરો, આવી રીતભાતવાળી સ્ત્રી પાસે આવવાની ક્યો પુરૂષ હીંમત કરે.”

“એ મહારાજ છે?”

“નહી.”

“ત્યારે ?”

“એ પણ મનુષ્ય જે, માન અપમાનનું દુઃખ એને પણ ખરાબર થાય છે. વળી મોટા માણસના હૃદય તો બહુ જ કામળ હોય છે, એ શું આપ નથી જાણતા !”

જાણું છું. પણ મારો અપરાધ શું ક્ષમ્ય નથી ?”

“મહારાજ છે, ક્ષમા કરે પણ ખરા.”

“ક્ષમા કરે પણ ખરા ? ક્ષમા કરે તો ક્યારે કરે ? મારા મરવા પછી ?”

“નહી બા આવું ન જોલો.”

“ત્યારે મારે ઝુરવું ક્યાં સુધી ?”

“સમય સમયનું કામ કરી લેશે.”

“તું જઈશ.”

“ક્યાં ?”

“મહારાજની પાસે.”

“વિનંતિ કરવા ?”

“હા. મારા તરફથી ક્ષમા માગી એમને અહીંઆ આવવાનું આમંત્રણ આપી આવ.”

“વારૂં જાઉં છું.”

આમ બોલીને દાસી ગઇ. દાસીના જવા પછી કોઇ
કુપો માણસ મહારાણીના શયનગ્રહમાં આવ્યો. રાણીના નેત્રો
તેજ થયા. એણે આવનાર માણસ પ્રત્યે તીખી દ્રષ્ટી કરી.
પણ આવનાર માણસે આ દ્રષ્ટીની લેશ માત્ર પણ પરવા કરી
નહીં અને એ આવ્યો.

પ્રકરણ ૧૯ મું.

રાણીએ આવનાર માણસને જોયો. એના નેત્રો તેજ
થયા. પણ આવનાર માણસે એની કશી પરવા
કરી નહીં અને એ આગળ વધ્યો અને આવ્યો. રાણીના
શયન પાસે. રાણી ન સમજી કે આ માણસ મારા આવાસમાં
આમ એકાએક આવ્યો ક્યાંથી ? રાણીએ આવનાર માણસ-
ને ઓળખી લીધો. જે માણસે કુન્નરીવીહારમાં પોતાના
જાતીભાઈઓને સહાયતા આપી હતી અને મહારાજા શકતી-
વર્માનો નાશ પોતાના હાથે કરવાને પ્રતીજ્ઞા કરી હતી. આ
માણસનો ઉપકાર પણ જેવો તેવો હતો નહીં. એથી રાણીની
આંખોમાંથી લાગણી વરસવા લાગી. લાગણીઓમાં
મમતાની બીનાશ આવી. આંખો ઉપકારવશ થઈને ઢળી પડી.
રાણી માત્ર એટલું જ બોલી શકી.

“આવ્યા.”

“હા.”

રાણીએ વધારે પ્રશ્ન ન કર્યો. આવનાર માણસ બોલ્યો.

“પ્રકૃતિ કેમ છે?”

“ઠીક છે.”

“સંપૂર્ણ રીતે.”

“એમ કેમ પૂછો છો ?”

“આપની આંખોમાં એક પ્રકારનો વ્યાધિ બરાબર દેખાયો છે.”

“મારી આંખોમાં ?”

“હા.”

“મારી આંખો ધાયલ નથી થઈ...”

“હૃદય અને આંખો બંને ધાયલ થયાં છે.”

“તમારા બોલવાનો અર્થ મારા સમજવામાં નથી આવતો.”

“રાણી ! તમે બધું સમજો છો ! મહારાજ શક્તી-વર્માની અર્ધાંગના મારા બોલવાનો અર્થ ન સમજી શકે એ મારાથી કેમ માની શકાય ?” રાણી સમજી ગઈ આવનારના મનનો ભાવ મલીન હતો. આવનાર માણસ પોતાની વિશ્વ-સોલુખતા પ્રગટ કરી રહ્યો છે આ વાત રાણીના સમજવામાં તુરત જ આવી ગઈ. છતાં જાણે કશું જાણતી જ નથી, જાણે પોતે સાવ અજાણી છે, અજ્ઞાન છે, ભોળી છે એ રીતે સામા-વાળા માણસને કહેવા લાગી.

“તમે ચોખ્ખી વાત કરોને ?”

“ચોખ્ખી વાત કરું ?”

“હા.”

“માનશો ?”

“જરૂર માનીશ.”

“કોણ આપો છો ?”

“તમારે પણ કોણ આપવો પડશે.”

“ આખીય, ”

“ તો બોલો જોઈં તમારી શા ધચ્છા છે ? ”

“ રાણી જાણો છો હું આ સહાયતા શા માટે કરું છું ? ”

“ શા માટે ? ”

“ હૃદયની શાન્તિ માટે. ”

“ અને હૃદયની શાન્તિનું સાધન ? ”

“ તમે. ”

“ શું કહ્યું ? ”

“ રાણી, હું તમારા માટે જ મરી રહ્યો છું. જે કાંઈ કરું છું એ તમારા માટે જ કરી રહ્યો છું. રાણી... રાણી...” આમ બોલતાં બોલતાં એ માણસે રાણીને હાથ પકડ્યો. રાણી ચમકી. સિંહણ પ્રમાણે થઈ ગઈ અને બોલી.

“ વિચાર કરો. તમારું વેર મહારાજ સાથે છે. મારા પવિત્રપણા સાથે નહિ. તમારે મહારાજ સક્તીવર્માને ઠાર કરવાના છે. ”

“ પણ હવે મહારાજ સક્તીવર્મા આપણા શત્રુ નથી રહ્યા. ”

“ કાણુ કહે છે ? ”

“ એમણે આપેલો ન્યાય. ”

“ એ ન્યાયમાં ઉદારતા છે ખરી. પોતાની પુત્રીને રાંડપો આપવા જેટલી સહનશીલતા છે ખરી. પણ એથી...”

“ એથી શું તમાને સંતોષ નથી ? ”

“ સંતોષ હોય તો તમારી માગણીનું શું થાય ? કારણ કે જો મહારાજ મારા જાનિના મિત્ર હોય તો એ મારો શીરછત્ર છે. ”

“ અને જો એ તમારી જાનિનો શત્રુ હોય તો ? ”

“એનો નાશ કરવા તમે અમોને વચન આપ્યું છે, તમારે એનો નાશ કરવો જોઈએ.”

“એ બધું પછી, તમારે તમારું વચન પાળવું જોઈએ.”

“હું વચન પાળું અથવા મને વચન પાળવા માટે વધારે દબાણ કરવા પડેલાં તમારે વિચાર કરવાનો રહ્યો કે હું મહારાજની શત્રુ છું. મહારાજનો સમય આવતાં એ જો મારી જાતિના શત્રુ હોય તો તેનો નાશ કરવામાં હું મારી પાછી પાની ન જ કરું. પણ.....”

“પણ શું ?”

“પણ એ જ કે હું મારી પવિત્રતાની શત્રુ નથી. મારા પાલવનો એક જ સ્વામી છે. મારા શરીરનું હું વેચાણ કરવા નથી ઇચ્છતી. હું તો ત્યાં સુધી તૈયાર છું.”

“ક્યાં સુધી ?”

“મહારાજ શક્તીવર્માનો નાશ મારા હાથે જ કરું ! અને પછી એની સાથે જ ચીતામાં પડીને બળી મરું.”

આ છૂપા વેશમાં આવનાર મહારાજ શક્તીવર્મા પોતે જ હતા. કનરીવીહારમાં પોતાના અમાત્ય સાથે પોતે જ ગયા હતા અને જ્યાં અભ્યાસ થયો હતો ત્યાં પેલા મુવેલા બાળકનું રૂંધીર હાથમાં લઈ પોતે જ પ્રતીક્ષા કરી હતી. મહારાજ રાણી કનકલતાના મોઢાથી આવો પ્રસ્તાવ સાંભળતાં આનંદમાં મુગ્ધ થઈ ગયા. છતાં વધારે વાતને કસોટી પર મઢાવવા પોતે કહેવા લાગ્યા.

“રાણી મહારાજનો નાશ કરવો અને પછી ચીતામાં પડીને બળી મરવું એ મારાથી સહન થાય તેમ નથી.”

“કારણ ?”

“કારણુ શું પૂછે છે ? હું.....”

“તમે મહારાજના શત્રુ છે. મહારાજનો નાશ થાય એથી શું તમેને આનંદ નહીં થાય.”

“થશે.”

“પછી ?”

“હું મહારાજનો નાશ ઇચ્છું છું. તમારો નહીં.”

“તો હું પણ મહારાજની અર્ધાંગના છું. વેશ્યા નહીં.”

“શું મારો પ્રેમ સ્વીકારવો એ વેશ્યાપણું છે ?”

“ચોતાના પતિને તણ ખીજા કોઇ પણ મનુષ્ય પ્રત્યે વિષય ભાવનાથી વાતો કરવી એનો અર્થ તમે શું કરો છે ?”

“મને એના અર્થની કશી ખબર નથી. હું તો એટલું જ કહું છું કે તમે મને વચન આપ્યું છે.”

“વેશ્યા બનવાનું ?”

“એ તમે જો ગણો તે.”

રાણીની આંખો અંગાર વરસાવનારી એક જુદા જ પ્રકારની વાદળા થઇ ગઇ. રાણી બોલી.

“નર રાક્ષસ મારી દ્રષ્ટીથી દૂર થા. નહીં તો પરીણામ જુદુ જ આવશે. હું પૃથ્વીનો પ્રસન્ન સહન કરી શકીશ. મારા શીયળનો નહીં.”

અને આ શબ્દો સાંભળતા ગુપ્ત વેશ્યામાં આવેલા મહારાજ ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા. આ વખતે મહારાજના હૃદયમાં હર્ષનો સાગર ઉછળી મારતો હતો. એના હૃદયમાં આવેલા ભાવો ઉભરાતા હતા. રાણીના આજ્ઞના આશરણે એના અંતઃકરણમાં ન સમજી શકાય એવો પ્રેમ પ્રગટ કર્યો. મહારાજ રાણી ઉપર મંત્રમુગ્ધ થઇ ગયા. એના મોઢામાંથી આટલા જ શબ્દો નીકળ્યા, “રાણીના સ્ત્રી ધર્મને લાખો ધન્યવાદ છે.”

પણ એ સાથે એના મનમાં બીજી અનેક લાગણીઓ જાગત
થઈ. રાણી ક્યારે સાજી થાય. એવો ક્યારે સમય આવે કે
પોતે રાણી પાસે ખુલ્લો થાય. અને એને સમજાવે કે શુભ
વેશમાં મદદ કરનાર બીજી કોઈ નહીં પણ હું પોતે જ
હતો. મહારાજા આવો વિચાર કરતા કરતા ત્યાંથી ગયા.
એમના જવા પછી દાસી આવી, રાણીના નેત્રો જળદીવડી
જેવાં થઈ ગયા. એ બોલી.

“આવ્યા.”

દાસીએ માથું ધુણાવ્યું. રાણી નીરાશ થઈ અને બોલી.

“ન આવ્યા.” દાસીએ કહ્યું.

‘મહારાજા મહેલમાં નથી.’

“ક્યાં ગયા છે ?”

“એ તો મને કોઈએ ન કહ્યું. મહારાજા ક્યાં ગયા
છે એ વાત કોના જાણવામાં હોય, મહારાજા કે મહારાણી એ
શું સાધારણ માણસો છે કે એને કોઈ પૂછી શકે ?”

“ક્યારે આવશે ?”

“એ પણ કેમ કહી શકાય.”

દાસીને આ ઉત્તર સાંભળતાં રાણીએ એક નીસાસો
નાખ્યો. એ નીસાસાની આગથી જાણે રાણીને આખો
શ્વનખંડ ભરાઈ ગયો.

જ્યારે માણસને કોઈના પ્રત્યે મમતા થાય છે, લાગ-
ણીનું બળ વિશેષ વધે છે, ત્યારે એને બીજી કશી વાત
ગમતી નથી, માત્ર મનગમતી વસ્તુ કે મનગમતી વ્યક્તિને
મળવું એ જ એના મનોભાવ હોય છે. એ સીવાય બીજી
તરફ દ્રષ્ટી જતી નથી. એમાં પણ એક માણસ પ્રત્યે અણુગમે
થવા પછી સ્વમાન થાય છે ત્યારે તો પૂછવા જેવું રહેતું જ

નથી. એવા સમયમાં માણસની સ્થિતિ જુદી જ થઈ જાય છે. એમાં પણ જો સ્ત્રી હોય તો પૂછવાનું રહેતું જ નથી.

રાણીના માટે પણ એમ જ હતું. એણે મહારાજને કોઈ અનાદર કર્યો હતો, અને એ અનાદર મહારાજએ સહન પણ કેવી ઉદારતાથી કરી લીધો હતો. ત્યારપછી અનેકો ન્યાયના દરબારનો ખનાવ જણીતો છે. અને એ ખનાવે રાણીના મનમાં લાગણીના પૂર ઉછાળ્યા. રાણીના મનોભાવ ફરી ગયા. તે પછી રાણીની નજરે પેલો ગુપ્તચર આવ્યો. પોતાના પ્રેમની માગણી કરી ગયો. પણ રાણીની પવીત્રતા પવીત્ર જ રહી. એને કાળાશ ન લાગી. આ માણસના જવા પછી તો રાણીના મનમાં મહારાજ શક્તિવર્માની તરફ પોતાનો પૂજ્યભાવ વધારે જગત થયો અને “કદ પળે હું મહારાજને મળું” એમ એના હૃદયમાં તાલાવેલી લાગી. પણ પોતાની આતુરતા ફળે તે પહેલાં તો દાસીએ ખચર આપી કે મહારાજ મહેલમાં નથી. આ સમાચારથી મહારાણીનું હૃદય હતાશ થઈ ગયું. એની નિંદ્રા અનિંદ્રા થઈ ગઈ. એનો આરામ આરામ ન રહ્યો. અને પળે-પળે રાણી ઝીણા ઝીણા નીશ્વાસ નાખવા લાગી. દાસી આ દેખાવ જોતી હતી.

એ બોલી.

“બા, શા માટે આમ ઉદાસ થાઓ છો?”

“એ ક્યારે આવશે?”

“મહારાજ છે. ક્યારે આવશે એ કાણ કહી શકે?”

“એ વાત તું પહેલાં પણ કહી ચૂકી છે. છતાં તું બાણ છે?”

“શું?”

“એ મારા પતિ છે.”

“તેથી ?”

“પતિ તરફ એને વધારે મમતા હોવી જોઈએ. એ રાંજ છે. રાંજધાની પર સત્તા એમની, અને એમના હૃદય પર સન્તા મારી.”

દાસી હસી અને બોલી:

“આપે એવું રાખ્યું છે ?”

“રાખ્યું નથી ત્યારે જ ને ?”

“તો હવે થોડા દિવસ શાન્તિ રાખો.”

“શાન્તિ ! દાસી હવે મારાથી શાન્તિ દૂર દૂર જાય છે. અશાન્તિઓ ખસે પાસે આવે છે.”

દાસી કહેવા લાગી: “હું રાતના મહારાજને મળીશ ?”

“તને મળશે ? ક્યાં મળશે ?”

“ગમે ત્યાંથી પતો મેળવી હું મહારાજને મળીશ, આપની વાત કરીશ અને કોઈ પણ પ્રકારે એમને અહીંયા લઈ આવીશ.” રાણીએ દાસીનો હાથ પકડ્યો, પોતાની છાતીથી દબાવ્યો અને બોલી.

“હાસ, તું કેવું મીઠું મીઠું બોલે છે.”

“પરમાત્મા તમારું જીવન પણ એવું જ મીઠું મીઠું કરે.”

હવે રાણીને નિંદ્રા આવી ગઈ. પણ આવા વીરહી હૃદયને નિંદ્રામાં શું દેખાય. રાણી નિંદ્રામાં પણ પોતાના સ્વામીના સ્વપ્નાં જોવા લાગી. જ્યારે એની આંખ ખૂલી ત્યારે એ બોલી.

“દાસી.”

“કેમ બા.”

“મારી આવી સ્થિતિમાં પણ મંદાકીની મને મળવા ન આવી !”

“મંદાકીની ?”

“હા.”

“એમને તો મેં પણ જોયા નથી.”

“તે દિવસે ન્યાય દરબારમાં મહારાજને કરગરતા હતા એટલામાં કોઈ મહારાજ તરફ કટાર લાઇને દોડ્યું. હું પણ દોડી અને ધવાણી. પછીની વાત મારા જાણવામાં નથી આવી.”

“હું પણ નથી જાણતી કે મંદાકીની ક્યાં છે ?”

“અને એના પતિનું શું થયું ?”

“એ પણ કંઈ મારા સાંભળવામાં આવ્યું નથી.”

“મહારાજ આ વાતમાં તો નહિં શું ચાચા હોય ?”

“દોણ જાણે !”

આ વતયીન થતી હતી ત્યાં રાજકર્મચારીઓને ત્યાંના સ્ત્રી-સમુદ્ધ મહારાણીને જોવા માટે આવ્યો. રાણી ઉઠીને પોતાની શેર્યામાં બેઠી થઇ. આવનારીઓએ આવીને મહારાણીને વંદન કર્યા પછી પોતાના સ્થાને ગોઠવાણી. પળે પળે નવી નવી વાતો નીકળવા લાગી. અને એ વાતના પ્રવાહમાં રાણીએ મંદાકીનીના વર્તમાન પૂછતાં કહ્યું.

“આ ક્યાં છે ?”

“એ જ પ્રશ્ન ચિંતાજનક છે.”

“કાં કાં ?”

“રાજમહેલમાં વાતો થાય છે કે મંદાકીનીનો પતો નથી.”

“શું કહ્યું ?”

“ખરું કહું છું.”

“મહારાજને એ વાતની ખબર છે કે નહિ ?”

“એ હું નથી જાણતી. પણ મંદાકીની બા દેખાતાં નથી, એની મર્યા જ્યાં ત્યાં થયા જ કરે છે.”

“અને અજ્ઞાતનું શું થયું ?”

“એ વાત પણ પ્રકાશમાં આવી નથી.”

“મહારાજ આવે ત્યારે વાત.”

“આપ શું કરશો ?”

“અજ્ઞાત માટે ક્ષમાની યાચના.”

“મહારાજ ક્ષમા કરશે ?”

“હું સમજીશ.”

“પણ બા ક્યાં છે, મંદાકીનીઆનું શું ?”

“એ પણ પૂછીશ અને સમાચાર મેળવીશ.”

આવી બધી વાતો થઈ અને આવનારો સ્ત્રી-વર્ગ તે પછી વિદાય થયો. સાંજ થઈ ચૂકી હતી. રાતનો અંધકાર ધીરે ધીરે રાજધાની ઉપર પોતાની સત્તા જમાવતો હતો. રાતના વાળુ પાણી પછી જ્યારે રાજમાં અખંડ શાન્તિ પ્રસરાણી ત્યારે રાજમાર્ગ પરથી એક છૂપો માણસ જતો જણાયો. જતાં જતાં મહારાણીના મહેલ નજીક આવ્યો, અને છૂપા રસ્તાથી મહારાણીના મહેલમાં પ્રવેશ કરવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. એની પાછળ જ બીજો એક ગુપ્તચર નીકળ્યો અને એ આ બનાવ છૂપાઈને જોતો હતો. કોણ જાણે આ બંને માણસો કોણ હતા અને અત્યારે શું કરવાના હતા.

પ્રકરણ ૨૦ મું.

મહારાજને હજી સુધી મંદાકીનીની કશી ખબર નોહતી, રાજમાં હમણાં હમણાં બનતા બનાવોથી મહારાજનું મન ખીજી બાજુએ રોકાયું હતું. એટલે મંદાકીની ક્યાં છે, એ વાત જાણવાનો એમને પ્રસંગ મળ્યો નોહતો. વળી ગુરૂ કેદારનાથની એવી તો ધાક હતી કે મંદાકીની વિષે કોઈ કાંઈ ખોલી શકતું નોહતું, મહારાજને આ વાતનો વહેમ જ હતો નહીં કે મંદાકીનીનું જીવન ઘોર અંધકારમાં ઘેરાઈ ગયું છે, એતો એમ જ જાણતા હતા કે મંદાકીની રાજમહેલમાં જ છે, આ વાત અહીંયા જ મૂકી આપણે મહારાણીના મહેલ તરફ વળવાનું છે. જ્યાં આપણે બે માણસોને રાણીના મહેલ તરફ જતા જોયા છે.

અત્યારે મહેલમાં દાખલ થનારા બંને માણસો છૂપા વેશમાં હતા. એટલે એ કાણ છે એ કહેવું મુશ્કેલ હતું. બંને છૂપા વેશધારીઓએ મહેલમાં પ્રવેશ કર્યો. પણ એક બીજને એક બીજો જાણી ન શકે એ રીતે. આવી રીતે બંને માણસો છૂપા વેશમાં હતા. છતાં એક બીજથી એક

ખીજને બંને ઢૂપાવતા હતા. જાણે એક ખીજ પ્રતિસ્પર્ધી હોય એવી રીતે.

પહેલો માણસ એક દરવાજામાં આવ્યો. દરવાજા ઉપર ફરપાળ હતો. તરત જ એને રોકવામાં આવ્યો. પણ એ ઢૂપા વેશધારીએ કાંઈક સંજ્ઞા કરી કે પેલો દારપાળ નમી પડ્યો. આવનારા ઢૂપા માણસને જવા દેવામાં એણે આનાકાની ન કરી. અને એ ઢૂપો માણસ આગળ વધ્યો. થોડે દૂર જતાં મહારાણીના શયનખંડનો મૂખ્ય દરવાજો આવ્યો. અહીંયા પણ પ્રથમ પ્રમાણે જ પેલા ઢૂપા વેશધારીને રોકવામાં આવ્યો. પણ એ ઢૂપા વેશધારીએ એ જ સંજ્ઞાથી આ દરવાજાવાળાને પણ પોતાના વશમાં લીધો. દરવાજાવાળાએ સંજ્ઞા જોતા તરત જ માર્ગ મોકળો કરી આપ્યો. અને એ ઢૂપો વેશધારી રાણીના શયનખંડમાં દાખલ થયો. શયનખંડમાં દાખલ થતાં જ એ દરવાજા ઉપર ઉભેલા દારપાળને કહેવા લાગ્યો.

“કાંઈ આવવા ન પામે.”

“કાંઈ પણ ?”

“હા મહારાજા હોય, તો એને પણ અંદર આવતા અટકાવજે.”

દારપાળે મસ્તક નમાવ્યું. અને ઢૂપો વેશધારી આગળ વધ્યો. મહારાણીને હજી નિંદ આવી નહોતી, એ પોતાની શૈયામાં સૂતી હતી. આંખોના પડ મળેલા હતા. માત્ર નિંદ આવે એટલા માટે. નિંદ હજી આવી નોહતી. મહારાણી નિંદની આતુરતાથી રાહ જોતી હતી. નિંદ્રાનું ચિંતવન કરતી હતી. એની આંખ સામે હમણાં અનેક દેખાવ તરવરતા હતા. પહેલો

દેખાવ વસંતોત્સવવાળો આવ્યો. પોતે કાળા પોશાકમાં હતી. સખી સાહેલી એ કાળો પોશાક પહેરવાનું કારણ પૂછતી હતી. રાણી એનો માર્મિક ઉત્તર આપતી હતી. એટલામાં મહારાજ શકતીવર્મા આવ્યા. રાણી પોતે અવળું ફરીને ઉભી રહી. મહારાજ સાથે વાતચીત કરવાનો પ્રસંગ મળ્યો. અને રાણીએ મહારાજને પોતાના આવાસમાંથી આવ્યા હતા એમ જ પાછા વાળ્યા. આ બનાવ રાણીના સામે સજીવન થયો. આ એનું સ્વપ્ન નહોતું. બ્રમણા હતી. અમથી યાદીઓ હતી. ગદ્ય ગુજરી વાતનો જીવતો ચિતાર હતો. રાણી પોતાની શૈથ્યામાં પડી પડી એ જીવતા ચિત્રો જોતી હતી. અચાનક એની દૃષ્ટિ સમીપ ખીજી દ્રશ્ય દેખાયું. રાજદરબાર.

રાજદરબારમાં મહારાજ, રાજ્ય સિંહાસન ઉપર બેઠા છે અને પોતાના જ બનેલીને દેહાંત દાંડની સજા કરી રહ્યા છે. પોતાની જ પુત્રીને વૈધવ્ય આપી રહ્યા છે એવો દેખાવ હતો. મહારાજનો ન્યાય કેવી કસોટીએ ચડ્યો હતો. રાણી એનો વિચાર કરતી હતી. ત્યાં જાણે કોઈ કટાર લઈ મહારાજ તરફ ધસ્યો. રાણી જાણે દોડી અને મહારાજની છાતીમાં આવતી કટાર પોતે પોતાની છાતીમાં ઝીલી લીધી. આ દ્રશ્ય આંખ સામેથી દૂર થયું અને રાણી બેઠી.

“શું મહારાજ ન્યાયી નથી?”

“નથી.”

“કાણુ એ ? કોનો અવાજ,”

આવનાર છૂપા વેશધારીએ કહ્યું.

“ઓળખો છો ?”

“કાણુ.”

“ઓળખો ?”

“દેવદત્ત.”

“એ જ મહારાણી.....”

મહારાણીનું મસ્તક જાણે ભમવા લાગ્યું. આંખ સામે ન જોવાય એવા લયંકર દેખાવ તરવરવા લાગ્યા.

રાણી બોલી.

“અત્યારે ?”

“હા.”

“કારણ ?”

“કારણ ધણા છે.”

“પણ અત્યારે ? આ વેશે ? મારા શયનખંડમાં.”

“કેમ તમારા શયનખંડમાં આવવાનો શું મને અધીકાર નથી ? રાણી જાણે છે મારો આત્મભોગ. મારું આપેલું બળીદાન. શું એ ભોગ આપનારને, એ બળીદાન દેનારને અહીંયા આવવામાં અડચણ છે ? શું.....”

“દેવદત્ત...આવો...આવો. કહો શા સમાચાર લાગ્યા છે ?”

“સમાચાર, હું તમારા મુખથી સાંભળવા આવ્યો છું.”

“મારા મુખથી ?”

“શું ?”

“એ જ કે તમારું હૃદય ફેરવાતું જાય છે. તમે મંજી મટી મહારાજના થતા જાવ છો.”

“આમ બોલવાનો અર્થ ?”

“અર્થ બીજો કશો નથી. તમે તમારું જ્ઞાનશાન ભૂલ્યા છો. મારા બોલવાનો અર્થ પૂછવા કરતાં તમારા જીવનનો અર્થ જુઓ.”

“ઐટલે ?”

“શું એ, મારે જ કહેવું પડશે. રાણી ! રાણી ! એક નજીવા ન્યાય ખાતર તમે તમારી જાતીને ઠગી રહ્યા છો. તમારી જાતીનો દ્રોહ કરી રહ્યા છો. અને જો તમે આવી જ રીતે અખતાર કરશો તો ભવિષ્યમાં શું થશે એની કલ્પના મારાથી થઇ શકતી નથી.” રાણી વિચારના વમળમાં ફસાઇ ગઇ.

દેવદત્ત રાણીના મોઢાના સામે જોઇ રહ્યો હતો. રાણીના મોઢાના પલ્લટાવા ભાવો જોતો હતો. અને વિચાર કરતો હતો કે હું રાણીના મનોભાવ ફેરવી શકીશ. રાણી વિચાર કરતાં કરતાં મુઝાવા જેવી થઇ ગઇ. દેવદત્ત ખાલ્યો.

‘રાણી, આ રાજખટપટ છે, તમોને પોતાના સ્વાધીનમાં લેવાનો મહારાજનો આ દાવ માત્ર છે.’

“દાવ ?”

“હા.”

“મને સ્વાધીનમાં લેવાનો ?”

“હા.”

“પણ હું તો મહારાજની છું જ.”

“એ તો હું પણ જાણું છું. હું આ વાતથી અજાણ્ય નથી. અને એ વાતનો તમારા મોઢેથી સ્વીકાર સાંભળવા જ હું અહીંયા આંચો હતો. રાણી જ્યારે તમારે આવી રીતે વીશ્વાસઘાત કરવો હતો તો પછી અમેને શા માટે જવાળામુખીમાં હોમી દીધા ? શા માટે અમારો આવી રીતે ભોગ લેવામાં આંચો ? રાણી ! રાણી ! કનરીવીહારનો બનાવ શું યાદ નથી ? તે બાળકની અવદશા, તે ઓનું તરફડી તરફડી મરણ પામવું શું તમે ભૂલી ગયા ?”

“નહિ, હું એ બનાવ કાળાન્તરે પણ ભૂલવાની નથી.”

“ભૂલવાની નથી ? ભૂલવાની નથી એવું ખોલી શા માટે અમારી હાંસી કરો છો એમ કહોને કે હું એ બનાવ ભૂલી ગઇ છું. મારા જાતી ભાઇઓની અવદશાની મને લવ-લેશ યાદ નથી. કહો. ખૂદ્દેખૂદ્દુ કહો, વિચાર કે શરમ શા માટે રાખો છો.”

“દેવદત્ત, તમે આ શું ખોલો છો ?”

“રાણી ખોલવા સીવાય આરી પાસે છે પણ શું ? વાણી અને હૃદયની વરાળ સીવાય અમારી પાસે બીજા કયા સાધનો છે ?”

રાણી પળવાર આ શબ્દોનો ઉત્તર ન આપી શકી. પણ કાંઈક વિચાર આવતાં કહેવા લાગી.

“દેવદત્ત, આપણી જાતી ઉપર અભ્યાસ થયો છે એ વાત ખરી; પણ...”

“પણ એ વાત ભૂલી જવી. વધારે અભ્યાસ થાય એની રાહ જોવી, હજી વધારે અંગારાના ઘરસાદને આમંત્રણ આપવું. કહો એમ જ ને ? ખોલો આથી વિશેષ કાંઈ બીજું મળે એમ છે ?

“દેવદત્ત ઉતાવળા ન થાવ.”

“તો પછી ?”

“જરા ધીરજથી વિચાર કરો.”

“વિચાર કઈ ? શાનો વિચાર કરે ?”

“મહારાજના ન્યાયનો.”

“મહારાજનો ન્યાય ? મહારાજનો ન્યાય ? મહારાજ...નો...ન્યાય. કેવી સમસ્યા છે ? મહારાજનો ન્યાય અને તેનો વિચાર કરે ?”

“ અવશ્ય ! ”

“ નહિ. ”

“ કારણ ? ”

“ મારે એના પર વિચાર નથી કરવો ! ”

“ અને વગર વિચારે આગમાં કુદવું છે ? ”

દેવદત્ત ન બોલી શક્યો. રાણીના શબ્દો કડક હતા. એમાં અડગપણું હતું. એક પ્રકારનો દૃઢ નિશ્ચય હતો. દેવદત્ત એ નિશ્ચયની સામે ન યદ્ય શક્યો. રાણીએ ફરીથી કહ્યું.

“ દેવદત્ત વિચાર કરો, મહારાજાએ તમોને ન્યાય આપવાને શું નથી કયું ? પોતાના જ જમાઇને દેહાંત દેડની શિક્ષા; પોતાની જ પુત્રીને વૈધવ્ય. આ શું ન્યાય નથી ? ”

દેવદત્તને પળવાર તો લાગ્યું કે મહારાણીના આ બચાવ સામે કશું બોલી શકાય એમ નથી. પણ થોડો સમય જતાં એને કાંઈક બચાવ સુઝી આવ્યો. જેથી એ કહેવા લાગ્યો.

“ રાણી મહારાજાની એ રાજ્યનીતિને તમે ન્યાય કહો છો ? ”

“ કેમ નહી ? ”

“ નહીં. બીલકુલ નહીં ! ”

“ કેમ ? ”

“ એ મહારાજાનો ન્યાય નથી. ”

“ ત્યારે ? ”

“ ન્યાય સાથે છેતરપીંડી છે. ન્યાય સાથે રમત છે. શું તમે એમ ધારો છો કે મહારાજાનો જમાઇ કારાગૃહમાં છે ? ”

“ અવશ્ય. ”

“ નહીં. ”

“કાણુ કહે છે ?”

“હું કહું છું !”

“પ્રમાણુ.”

“પ્રમાણુ જોવું હોય તો, મારી સાથે ચાલો !”

“ક્યાં ?”

“કારાગ્રહમાં,”

“ત્યાં શું જોવાનું છે ?”

“મહારાજના ન્યાયની મશ્કરી.”

“તમે શું કહો છો ?”

“મારી સાથે ચાલો. ત્યાં આવીને જુવો. કુમાર કેદખાનામાં છે કે નહીં ? જો કુમાર કેદખાનામાં હોય તો મહારાજનો ન્યાય સાચો અને ત્યાં ન હોય તો સમજવું કે આપણી સાથે મહારાજએ કરેલો ન્યાય મશ્કરી છે.”

શું તમે ખરું કહો છો ?”

“માત્ર કહેતો જ નથી. તમોને આ દ્રશ્ય પ્રત્યક્ષ બતાવવા માગું છું. જોતો આવો છો ?”

“હમણાં મારી સ્થિતિ અહીંયાથી બાહર નીકળી શકાય એવી છે જ ક્યાં ?”

“પછી ?”

“મને જરા આરામ મળવા દો.”

“ભલે, મારી ના નથી.”

રાણીના મનમાં વિચારોની પરંપરા ચાલુ થઈ એ ખીમારી ન સમજી શકી કે આ વાતમાં સત્ય શું છે ? અને દોષીત કાણુ છે ? એ વાત તો જાણીતી જ છે કે ગુરની આગ્રાથી કુમાર છૂટી ગયો હતો. એ તો હમણાં કાળ ખંજરી ઉપર વૃત્ત કરી રહ્યો હતો. કુમાર છૂટો છે એ વાત ખરી જ

છે. રાણી આ વાત જાણશે ત્યારે મહારાજ પ્રત્યે ઉપજેલો ભક્તિભાવ શું ટકી શકશે ? શું મહારાણી કનકલતા મહારાજના નાશ માટે ફરીથી રણબેદનમાં આવશે ?

“દેવદત્તના ખુલાસાથી રાણીના વિચારમાં ફેરફાર થયો. એ દેવદત્તને કહેવા લાગી.

“પણુ આમ કરવાનું કારણ ? મહારાજ કુમારને મૃત શા માટે કરે ?”

આ પ્રશ્નની શી આવશ્યકતા છે. રાણી, શું તમે નથી જાણતા કે કુમાર મહારાજનો જમાધ છે. શું પોતાની પુત્રીને કોઇ વિધવા કરી શકે છે ? શું પોતાની પુત્રીને કોઇ વિરહમાં ઝુરતી રાખી શકે છે ? મહારાજએ આપણને બનાવવા માટે ન્યાયની રોતરજ પાથરી છે. કુમારને જન્મ પર્વત કારાગ્રહમાં રાખવામાં આવ્યો છે. પણુ કુમાર કારાગ્રહમાં છે કે રાજમહેલમાં એ વાત કોણ જાણે છે ? કુમારને એક તરફ શિક્ષા કરી બીજી તરફ જૂપી રીતે ક્ષમા ક્યાં નથી આપી શકાતી. અને ક્ષમા ન આપે તો શું થાય ? જાણો છો ?”

“શું થાય ?”

“આખા રાજ્ય પર આક્રમણ વાદળો મઢી આવે.”

“એનું કારણ ?”

“ગુર કેદારનાથ.”

રાણીની આંખો સામેથી એક પરદો જાણે ખસી ગયો. રાણી બોલી.

“જે એમ જ છે, તો મારી પ્રતિજ્ઞા પણુ પૂરી થઇને જ રહેશે ?

“હા, પણુ ખાતરી કરીને. કુમાર છૂટો છે કે નહીં એ વાત તમારા જાણવામાં—અનુભવવામાં આવે પછી.”

“ઠીક છે.”

દેવદત આંચો હતો એમ જ પાછો ગયો. અને એની પાછળ પાછળ પેંશી બીજો છૂપો વેશધારી પણ ગયો. અને રાણી વિચારના અથાગ જળમાં તણાવા લાગી. એને ક્યાંય કિનારો ન મળ્યો.

વાત કેવી મુંઝવનારી બની હતી. દેવદત આ વાત પોતાના જાનસૂત્રો દ્વારા જાણી ગયો હતો કે કુમાર કેદખાના-મંથી છૂટ્યો છે. કોઇપણ આવીને કુમારને છોડાવી મળું છે. આ સમાચાર મળતાં પહેલાં તો એણે સત્ય શું છે એની શોધ કરી. જ્યારે એને ખાત્રી પુર્વક સતોષ થયો કે કુમાર કેદખાનામાં નથી ત્યારે મહારાણીને ઉસ્કેરી મૂકવા એ રાજ-મહેલમાં આંચો. મહારાણીને આ વાતથી જાણીતો કરી અને શક્તિવર્માના ન્યાયને વજોવવામાં પોતે ફાંચ્યો, પણ આટલી વજોવણીથી જ દેવદત ખેસી ન રહ્યો. રાણીને પાછી વીકરેલી વાધણ બનાવી મૂકવાના એ સ્વપ્ના જેવા લાગ્યો. આમ બાળ બીછાવવામાં દેવદતનો મુખ્ય આશય કાંઇ બુદ્ધો જ હતો. દેવદતનો આશય શું હતો એ આપણે આગળ જતાં જોશું. અને બીજો વેશધારી કુમાર તો ન હતો એની પણ આપણને ખબર પડશે.

પ્રકરણ ૨૧ મું.

દેવદત પોતાના પાસા પૂરેપૂરા પોખાર પડે એવી આજ્ઞા રાખી રાણીના મહેલમાંથી ગયો. પાછળ આવનારો માણસ પણ મયો. દેવદતના મનમાં જે ભાવો ઉભરાતા હતા એ ભુદા જ હતા. દેવદત કંઈ મહારાજને જ મારવા નહોતો માનતો. એ તો મહારાજને મારવા સાથે રાણીને પણ પોતાના કબજામાં લેવા ઇચ્છા રાખતો હતો. એથી જ એણે આવા પ્રકારની રમત શરૂ કરી હતી. આવી રીતની બાજી બિજાવી હતી. પોતાની બાજીને સુંદર રીતે સફળ કરવાને એ યત્ન કરતો હતો. અને આજના યત્નમાં એને વિજય પણ થયો હતો. પોતે એટલે સુધી ફાળ્યો હોવાથી એ આગળ વધ્યો. અને પાછળ એના પડછયા રૂપ પેડો છૂપો માણસ પણ ચાલ્યો.

દેવદત રાણીના મહેલમાંથી નીકળી સીધો ગુરૂ કેદારનાથના આશ્રમ તરફ આવ્યો. આશ્રમમાં જવા માટે કેવો પ્રતિબંધ હતો એ કહેવાની આવશ્યકતા નથી. હા, એટલું જ કહેવું જસ થશે કે કેદારનાથના આશ્રમમાં આજ્ઞા વિના જઈશો પંખીને પણ પ્રવેશવાનો અધિકાર રહેતો નહિ.

આવનાર કાણુ છે ? ક્યાંથી આવે છે ? શું કામ છે ? ગુરુદેવનો સહાયક છે ? પ્રતિસ્પર્ધિ છે ? આ બધી વાતનો સતોપકારક ઉત્તર મળવા પછી જ આશ્રમમાં પ્રવેશ કરી શકાવું હતું. આજે દેવદત્તને આ આશ્રમમાં પ્રવેશ કરવાનો હતો. દેવદત્ત આશ્રમ પાસે આવ્યો. અને અનેક તર્કવીતર્ક કરવા લાગ્યો. પણ અંદર પ્રવેશ કરવાને એ કશો માર્ગ મેળવી શક્યો નહોતો. આથી એણે મનમાં ને મનમાં એક વિચાર કરી લીધો. પછી જ પોતાના મનથી જોડ્યા.

“હા, એ જ ઠીક છે.”

આટલા સખ્તો બનવા સાથે એણે કઠાર કાઢી અને આશ્રમ પર પહોરેગીર હતો એના ઉપર એ ધસી ગયો. સામાવાળો સાવચેત જ હતો. તરત જ કઠાર કહાડનાર પર પહોરેગીર તલવાર લઈને તૂટ્યો. પણ દેવદત્ત જેવા કુશળ સૈનિકને એ હણી શક્યો નહિ. તરત જ પહોરેગીરે સંગ્રાસૂચક હાથ હલાવ્યો અને ખોંખારો ખાધો. પહોરેગીરનો ખોંખારો સાબળતાં આશ્રમમાં એક પ્રકારનો કાલાહલ થઈ ગયો અને દેવદત્તને પકડવા આશ્રમમાંથી ઘણા માણસો બાહર નીકળી આવ્યા. દેવદત્ત ઉપર તલવારના ધાવ પર ધાવ થવા લાગ્યા, પણ દેવદત્ત એ બધા ધાવને બચાવતો અને કુશળતાથી લડતો લડતો આમળ વાળ્યો. દેવદત્તનું આવું પરાક્રમ જોતાં માણસોના મનભરાટનો પાર રહ્યો નહિ. તરત જ આ માણસોમાંથી એક માણસ ગુરુદેવને ખબર કરવા દોડ્યો.

ગુરુ અત્યારે ધ્યાનમાં લીન હતા. આવનાર માણસે પોકાર કર્યો. “બચાવો દેવ બચાવો.”

ગુરુની આંખોનાં પડળ ખૂલી ગયાં. એ જોડ્યા.

“શું છે ?”

“ મૃત્યુ. ”

“ કોનું ? ”

“ પહેરગીરોનું. ”

“ શું બોલે છે ? ”

“ દેવ કોઈ પિશાચ પ્રકૃતિનો માણસ આપણા દૂતોને મૃત્યુના મુખમાં ધડેલી રહ્યો છે. આવો આવો અમને બચાવો. ”

“ તે એક માણસ અને તમે આટલા બધા હોવા છતાં ? ”

“ છતાં આપની સહાયતાની જરૂર છે. ”

“ કાયર, કંગાળ ચાલ આગળ થા. ”

ગુરૂની આંખમાંથી અંગાર ઝરવા લાગ્યા. ગુરૂ કોઈ દિવસ આવી રીતે ઉઠીને માણસોને સહાયતા કરવા આવતો નહિ. આજે કોણ જાણે શું હતું કે ગુરૂ પોતે પોતાના માણસોની વહાર કરવા આવતો હતો. ગુરૂના આવી રીતે આવવાથી માણસોના આનંદનો પાર ન રહ્યો. ચારે તરફથી માણસોના મોઢામાંથી દેવની જયના પોકારો નીકળવા લાગ્યા અને એ જયઘોષ વચ્ચે ગુરૂ કેદારનાથ આગળ ચાલ્યો.

દેવદત્ત હજી સુધી લડતો જ હતો. દેવદત્તનું શરીર કસાયેલું હતું, પટા ખેલવામાં એ કુશળ હતો. યુધ્ધ કરવાની એની આવડત અનેરી હતી અને અનેક માણસોને હંફાવવામાં એને કશો વાંધો આવ્યો ન હતો. જ્યારે દેવદત્ત આ રીતે લડી રહ્યો હતો ત્યારે ખીજી તરફથી ગુરૂ આ લડાઇના રણમેદાનમાં આવી રહ્યો હતો. ગુરૂએ લડાઇનો રંગ દૂરથી જોઇ લીધો અને પછી પડકાર આપતા એ ગર્જના કરીને બોલ્યો.

“ ખમરદાર ! ”

દેવદત્તા કાનમાં અવાજ આવતાં એણે ગુર કેદારનાથ સામે આંખ ફેરવી, ગુરને જોયા. અને તરત જ પોતે દોડ્યો. દોડીને દેવના ચર્ચુમાં એ પડી ગયો. પડતાં જ એણે કહ્યું.

“ભગવાન હું આપનો આશ્રીત છું. મારા કે બચાવો એ આપના હાથમાં છે.” ગુરદેવે પોતાના હાથ ઉંચા કરીને કહ્યું.

“આશ્રીતોને મારવાનો કાષ્ટને અધીકાર નથી.”

અને ગુરના માણસોની તલવાર મ્યાનમાં હૂપાઈ ગઈ. તલવારોએ ફરીથી જાણે ઘુંઘટમાં પોતાનું મોંદુ હૂપાવી લીધું. ગુરએ દેવદત્તને ઉભો કર્યો. અને પછી પૂછ્યું.

“તું કોણ છે ?”

“આશ્રીત,”

“ક્યાંથી આવે છે ?”

“દાવાનળમાંથી.”

“તારા બોલવાનો અર્થ નથી સમજાતો.”

“આ શબ્દો પૂરા થતાં દેવદત્તે પોતાની તલવાર અને બીજા શસ્ત્રો ગુરના ચરણમાં રાખી દીધા. ગુરએ જોયું કે આ માણસ કાંઈ હૂંપી વાત કરવા માગે છે, એથી એ બોલ્યો.

“તું ક્યાંથી આવે છે ?”

“એ હું તમોને ગુપ્ત રીતે કહેવા માગું છું.”

અત્યાર સુધી ગુરએ દેવદત્તને ઓળખ્યો નહોતો. કારણ કે દેવદત્ત હૂંપા વેશમાં હતો. રાણીના મહેલમાં એ હૂંપાવેશથી જ ગયો હતો. અને એ જ વેશમાં એ પાછો ગુરના ચરણમાં ઉપસ્થિત થયો હતો. આવા કારણને લઈ ગુર કેદારનાથ દેવદત્તને ઓળખી શક્યા નહોતા. ગુરએ જ્યારે જોયું કે આ માણસ હથીયાર વિનાનો મારી સાથે વાતો કરવા માગે છે,

ત્યારે એને કશું કરવા જેવું લાગ્યું નહીં. અને દેવદત્તને પોતાની સાથે લઇ એ એકાંત સ્થાનમાં ગયો.

દેવદત્ત ગુરતું આ સ્થાન પ્રથમ જ જોતો હતો, એથી આ સ્થાન જોતાં એના આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહીં. માલતા માલતા બન્ને એકાંત સ્થળમાં આબ્યા. અને ગુરૂએ પોતાના આસન પર સ્થાન લીધું. દેવદત્તને સામે બેસવા સંજ્ઞા કરવામાં આવી.

હજી દેવદત્ત પોતાના છૂપા વેશમાં જ હતો. ગુરૂએ એના છૂપા વેશને દૂર કરવા કશું સ્વયન કયું નહિ અને દેવદત્ત પણ હતો એમનો એમ જ બેસી રહ્યો. ગુરૂ કેદારનાથે પ્રશ્ન કર્યો.

“ઓલો, તમે શું ઇચ્છો છો ?”

“દયા.”

“આ દરબાર દયાનો જ દરબાર છે. આ દરબારમાં દયા સિવાય બીજી કોઇ વસ્તુ જ નથી. કહો શાની દયા માગો છો ?”

“ક્ષમા કરવાની,”

“પણ ક્ષમા કરવી શાની ?”

“મારા આજના કર્તવ્યની. આપના ચરણમાં આવી ચરણુરજ લેવાની મારી જગાસા ન રોકાવાથી મારે આ રીતિ ધારણ કરવી પડી. મહાત્મન, મેં નિશ્ચય કર્યો હતો કે હું આપના ચરણ ચૂમવાને લાઘ્યશાળી થઇશ જ. મારી આશા ફળી છે, એના માટે હું મારા લાગ્યને અનેક વાર ધન્યવાદ આપું છું. પણ દેવ, હવે મને ક્ષમા કરો.”

“મારી તને ક્ષમા છે. પણ તેં જ મને કહ્યું હતું કે મને દાવાનળમાંથી બચાવો. એ દાવાનળ ક્યાં છે, અને એ દાવાનળ સળગાવનાર છે કોણ ?”

“મહારાણી.”

“શું કહ્યું?”

“મહારાણી જ દાવાનળ સળગાવનારી છે. તમે જાણો છો કે મહારાજને કેણે બચાવ્યા? જો તે દિવસે મહારાજની છાતીમાં કટાર ઉતરી ગઈ હોત તો? પણ એ ધાવ રાણીએ ચોતાની છાતીમાં ઝીલી લીધો અને આપની બાજુ માટીમાં મેળવી.

ગુરને ભૂતકાળનું સ્મરણ થયું. બની ગયેલા બનાવો એની આંખ સામે આવીને રમવા લાગ્યા. એના મનમાં નિશ્ચય પણ થઈ ગયો કે તે બોલનારનું બોલવું ખરાબર છે. દેવદત્ત ગુરના મોઢાના લાવો જોતો હતો અને ગુરના મોઢા પર થતા ફેરફારોથી એ ખરાબર સમજી શકતો હતો કે, “મારી વાત ગુરના હૃદયમાં ઉતરે છે ખરી.” ગુરને વિચાર કરતો જોઈ દેવદત્ત આગળ બોલવા લાગ્યો.

“દેવ, રાણીએ સળગાવેલો દાવાનળ ભયંકર છે એટલું જ નહિ પણ તાત્કાળિક જો એનો ઉપાય નહિ કરવામાં આવે તો આશ્રમને એક પણ પથર રહેવો એ સંભવિત નથી.”

“શું કહ્યું?”

“દાવાનળની કથા.”

“તું છે કેણ?”

“દાવાનળમાં સળગનારો એક દુઃખીયો માણસ. ગુરદેવ, હું તો અહિંયા દાવાનળથી બચવા આવ્યો છું. અને કદાચ બચવાને બદલે મારો નાશ થાય તો પણ ભલે. મારો નાશ થાય તો એની મને કશી ચિંતા નથી. મારું કર્તવ્ય તો હું ખરાબર કરી રહ્યો છું. ગુરદેવના કાન સુધી આ વાત લાવવામાં તો મને વિજય મળ્યો છે.”

“પણ રાણીને મારી સાથે શત્રુવટ કરવાનું કારણ ?”

“નથી જાણ્યતા ?”

“ના.”

“કનરીવીહારમાં ઘૂપા વેશે આવનાર કોણ ? આપના માણસોને પકડવામાં સહાયતા આપનાર કોણ ? અને પોતાનું બળીદાન આપી મહારાજની રક્ષા કરનાર કોણ ?”

“સમજાયું.”

“સમજાયું હોય તો મારી વાત ઉપર ધ્યાન આપો. અને કાંઈ યત્ન કરો.”

“યત્ન કરવામાં હું કશાશ નહીં રાખું.”

“એ વાતનો મને વિશ્વાસ છે. પણ ગુરૂદેવ મારું માનશો ?”

“શું ?”

“આપ મારા બોલવા ઉપર વિચાર કરો તો કહું. જે મારું બોલવું આપને યથાર્થ લાગે તો એ પ્રમાણે આપ પ્રબંધ કરજો.”

“વાર તમારું શું કહેવું છે ?”

“બધાનું એવું માનવું છે કે કુમાર કારાગ્રહમાં છે. પણ ખરી વસ્તુસ્થિતિ એ નથી. રાણી પણ અંદરખાનેથી મહારાજની શત્રુ તો છે. એ પણ એમ જ માને છે. કુમાર કેદખાનામાં છે. જે રાણીને એમ ખાતરી થાય કે કુમાર છૂટો છે અને એને છૂટો કરનાર મહારાજ પોતે છે તો આપણી બધી મુંઝવણનો અંત આપોઆપ બાવી જાય એમ છે.”

“એમ કરવાથી મુંઝવણનો અંત આવે એ હું કેમ માની શકું ?”

“દેવ, રાણીના મનમાં મહારાજન પ્રત્યે જે ભક્તિભાવ છે એ તુરત જ વેરની જવાળામાં ફેરવાશે. રાણી મહારાજનો પ્રાણ લેવા તૈયાર થશે. અને આપણી વાતને વિજય મળશે. અને જે એમ નહીં થાય તો રાણી પણ મહારાજની સહાયતામાં રહેશે. કન્નરીવીહાર પણ આપની વિરૂદ્ધ છે. એ બધા જાનને મહારાજના પક્ષમાં લગશે. પરીણામ એ આવશે કે આપનું તથા આપના આશ્રમનું નામ કે નીશાન બાકી નહીં રહે.”

ગુરૂ વિચાર કરવા લાગ્યા. દેવદત બોલ્યો.

“રાણીના મનને ફેરવી નાખવાનું કામ મારું. માત્ર રાણીની સન્મુખ કુમાર આવે એટલું થાય તો બસ.”

ગુરૂ બોલ્યો.

“અસ્તુ એમ જ થશે.”

ગુરૂ દેવદતની બનાવટમાં બની ગયો, દેવદત ઉઠ્યો. અને બાળુમાં જ સંકેત માર્ગ હોતો ત્યાંથી વિદાય થયો. ગુરૂ વિચાર કરવા લાગ્યો.

કુમાર પકડાયો તો ? તો શું ? એ પકડાય એમાં જ મને લાલ છે. કુમારના પ્રાણ જાય એ મારા માટે આનંદનો વિષય છે. કારણ કે મંદાકીની સાથે નિશ્ચીતપણે ભોગવિલાસ ભોગવવામાં કુમાર એક કંટકરૂપ છે. અને એ કંટક આવી રીતે મારા માર્ગમાંથી દૂર થતો હોય તો મને વાંધા જેવું શું છે ? અને આમ બોલતાં બોલતાં ગુરૂ મંદ મંદ હસવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૨૨ મું.

દેવદત પોતાના દાવમાં રમતો હતો. ગુરૂ પોતાની આજી પાથરતો હતો. ગુરૂના મનમાં આ રાજસત્તા માટીમાં મેળવવાની ઇચ્છા હતી. કારણ કે હમણાં હમણાં એની સત્તા પર કાળાં વાદળ ઘેરાતાં હતાં. મહારાજ શક્તીવર્માનું હૃદય પોતાના તરફથી ફરી ગયું હતું. એના અંતરની શ્રદ્ધા ઉઠી ગઈ હતી. એટલે જો આ રાજસ-તાનો નાશ થાય તો જ પોતાનો અધીકાર ટકી શકે એમ હતું. આ કારણને લઈ ગુરૂ પોતાની જાળ પાથરે જતો હતો. રસ્તામાં કંટકો આવતાં, કંટકો આપોઆપ નીકળી જવાના સાધનો પણ મળી રહેતા, હજી સુધી પ્રજાની ભાવના સારી હતી. ગુરૂ પર પ્રાણ ઓવારવાને ધણા શ્રદ્ધાળુ તૈયાર હતા. ધણા પોતાનું સર્વસ્વ ગુરૂના ચરણમાં આપવાને આતુર હતા, આવા કારણોને લઈ ગુરૂ ગમે તેવા ખેત્ર ખેલ્યા કરતો હતો, એના તરફ અભાવ કે અશ્રદ્ધા જેવું હજી સુધી હતું નહીં. વિજયનું આ એક જ કારણ હતું.

સંસારમાં જે ઉથલપાથલ કરાવનાર કોષ પશુ પ્રકાર હોય, કોષ પશુ શક્તિ હોય તો તે ધર્મની શક્તિ છે. ધર્મ ભાવના માણસને પ્રાણુ આપવા સુધી આતુર અને આકુળ વ્યાકુળ કરી મૂકે છે. ધર્મ માટે માણસ પોતાનું સર્વસ્વ ફના કરવાને પાછી પાની કરતો નથી. સંસારના એકે એક પંથમાં આ શક્તિ એક સરખી રીતે વ્યાપી રહી છે. એક-ધારી કાર્ય કરી રહી છે. સંસારના ચક્રને ગતી આપનાર આ એક જ બળ છે. ધર્મશ્રદ્ધા ફના પશુ કરી નાખે છે. અને સંસાર આખાને મૂડીમાં પશુ રાખી શકે છે. સંસારના વિકટમાં વિકટ કાર્ય ધર્મની શ્રદ્ધાથી જ થઈ શક્યા છે. અને થશે. જ્યારે ધર્મની વાત આવે છે ત્યારે માણસ પોતાના માર્ગ પર અટલ થઈ જાય છે, અડગ થઈ જાય છે. પ્રાણુ સાથે દાવ ખેંચે છે. જીવનની હોડ રમે છે. મારવું કે મરવું એ એનો નિશ્ચય થઈ જાય છે.

પશુ આ ધર્મભાવના જે લોક કદ્યાણુ કે જગત કદ્યાણુ માટે હોય તો ઠીક. અને જે એમ ન હોય તો એ ધર્મભાવના સ્વાર્થી ગણાય છે. પોકાર કરવો. પોતાના લાભ માટે ધર્મનો અવાજ કાઢવો એ ધર્મ નથી. ધર્મ સાથે કરવામાં આવતી એક પ્રકારની ઠગાઈ છે. અને આવી ઠગાઈ દરેક જાતિમાં, દરેક કોમમાં, થયા વિના રહેતી નથી અને એના મૂખ્ય જવાબદાર ધર્મના ઉપદેશકો હોય છે. “ધર્મનો ઉપદેશ” એના માટે સૌથી સરસ હથોયાર છે. ઉપદેશની જીભ છે. ધર્મના ઉપદેશ કરનારાની જીભ વિજળીનો પ્રભાવ ખેંચે છે.

માણસોના મનને ફેરવી નાખવાને એ એક એવી શક્તિ છે કે જેનો પ્રભાવ પ્રજ્ઞાડભરમાં ફેલાઈ જાય છે. ઉપદેશ કરનારને કેવળ માણસના મનને જ ફેરવવાના હોય

છે. એટલે ઉપદેશ કરનાર જ્યાં જ્યાં સ્થાન મળે છે, જ્યાં જ્યાં જગ્યા જીવે છે ત્યાં ત્યાં શ્રદ્ધા આવે, લોક સાચું માને એવાં જ ભાષણો અને ઉપદેશો કરે છે. ઉપદેશ કરનારને આ એક જ કામ હોય છે. એટલે આ સંસારના રજકણે રજકણમાંથી નવી નવી વાતો શોધી કાઢી ધર્મમાં ભેળવી દે છે. સાંભળનારને એ વાત સારી લાગે છે. સાચી લાગે છે. પોતે શોધક કે વિચાર કરનાર ન હોવાથી શંકા પણ આવતી નથી. અને ઉપદેશકના શબ્દોમાં અંજન જાય છે. પરિણામે ધર્મ શબ્દનો અનર્થ કરનાર ફાવી જાય છે. માહોમાંહે ઝંઘડા થાય છે. અને દેશ આખો કુસુંપની જંજીરમાં બરાબર જકડાયેલો રહે છે.

શું સનાતન કે શું બુદ્ધ, શું આર્ય કે શું અનાર્ય સૃષ્ટિના મંડાણથી લઇને અત્યાર સુધી આ ધર્મના વિવેચનો અને વિસ્તાર એટલો તો થયો છે કે સમ્યાક ક્યાં છે તે એક એકની સમજમાં કે લક્ષમાં આવતું નથી. માણસ ઉપદેશકની મુરલી ઉપર નાચ્યા કર છે. એને બિચારાને વિચાર કરવાનો સમય જ ક્યાં મળે છે. સૃષ્ટિના મંગલાચરણથી લઇને આજ સુધી આ એક જ વાત એક સરખી ચાલી આવે છે.

અત્યારે પણ ભારતમાં એ જ ધરતીકંપ છે. એ જ જવાળામુખી છે. માણસોની જીવનદોરી ઉપદેશકોના હાથમાં છે. ઉપદેશક જે રીતે ડમરૂ વગાડે એ રીતે મનુષ્ય દોરી ઉપર નાચ્યા કરે છે.

ભુતકાળમાં પણ એ જ રીતભાત હતી. હમણાં પણ છે.

કેદારનાથ પણ આવો જ ઉપદેશક હતો. એ સાથે એણે સાધના પણ સાધી હતી. વાણી સાથે શરીરની શક્તિને પણ કેળવી હતી. આંખોનું તેજ એવું તો અંગાર વેરતું કે જોનાર સામે જોતાં જ અંજન જતો. કુમાર અને ખીજ માણસો

આવી જ રીતે ગુરૂની આંખમાં અંત્ર મથા હતા. અત્યાર સુધી તો મહારાજ સકતીવર્માં પણ ગુરૂ કેદારનાથની આંખનો શીકાર હતો. પણ રાજા છેવટે સમજ્યો-ચોંક્યો અને ગુરૂની પ્રત્યે કળાને પામી ગયો.

પછી તો ગુરૂના શબ્દોની અવગણના થવા લાગી. અને આપણે જ્યુ' તેમ કન્નરીવીહારમાં ગુરૂએ જમીન માગી. અને મહારાજાએ એ વાતનો વિરોધ કર્યો. આમ થવાથી ગુરૂનો ક્રોધ કાળો અંધકાર થઇ ગયો. એણે પોતાની સત્તા અજમાવવી શરૂ કરી. કન્નરીવીહારના માણસો પર અત્યાચાર કરવાને કુમારને મોકલ્યો. મહારાજા પણ છૂપા વેશમાં ત્યાં હાજર થયા અને બધી બાજુ ફેરવાઇ ગઇ. પણ એથી ગુરૂ કેદારનાથ ગભરાયો નહીં, અને પોતાની બાજુ એવડા બળથી રમવાને તૈયાર થયો. મંદાકીનીને એણે પોતાના બાહુપાશમાં લીધી અને હવે કુમાર જે પોતાના માર્ગમાં કંટક સમાન હતો એને દૂર કરવાની પણ એ તૈયારી કરવા લાગ્યો. કુમારને મારવાની કળ સુજાડનાર દેવદત્ત હતો દેવદત્ત કાંઇ બીજી જ વાત ચાહતો હતો. ગુરૂની મનોભાવના પણ બીજી જ હતી. એટલે બન્ને જણા પોતાનો દાવ અજમાવવાને તૈયારી કરવા લાગ્યા.

દેવદત્તના જવા પછી ગુરૂએ કુમારને બોલાવવાનો વિચાર કર્યો અને એણે એક અનુચરને કહ્યું, “કામદેવને બોલાવ.”

પછવાર પછી કામદેવ ત્યાં હાજર થયો. ગુરૂએ એને કહ્યું.

“કુમાર ક્યાં છે ?”

કામદેવ બોલ્યો.

“નૃત્ય કરે છે.”

“ક્યાં?”

“બાહર. કાળ ખંજરી પાસે.”

“એને અહીંયા બે લાવ.”

પળ બે પળ મઠ કે તુરત જ કુમાર ગુરના ચરણમાં આવી ઝુકી ગયો. જેમ ધરતીકંપથી કોઇ પહાડ ઝુકી ભય એવી રીતે.

ગુર કહેવા લાગ્યો.

“કુમાર તારે જવાનું છે.”

“ક્યાં?”

“મૃત્યુના મુખમાં.”

ગુરના આમ બોલવાનો અર્થ કુમાર સમજ્યો નહીં. ગુરના બોલવાનો અર્થ સાચો જ સાચો હતો. હવે કુમારને મૃત્યુના મુખમાં જ જવાનું હતું. ગુરએ જે શબ્દો કહ્યા એનો ભાવ એવું સ્પષ્ટ કરતો હતો કે તારે હવે અવશ્ય મૃત્યુના મુખમાં જ જવાનું છે. રાષ્ટ્રીના રાચનખંડમાં જવું, અને એમ કરતાં જે પકડાઇ જવાય તો મૃત્યુદંડ સિવાય કુમાર માટે બીજું હતું શું? પણ કુમાર ગુરના બોલવાનો આ ભાવ સમજ્યો નહીં, એ તો વિશ્વાસ હતો. શ્રદ્ધાળુ હતો. અંધ જેવો.

અંધ શ્રદ્ધાળુને બીજી વાતનો વિચાર જ ક્યારે આવે છે? એ તો અધિકારી જે કહે એના ઉપર વિશ્વાસ રાખી આગમાં પણ કુદી પડવાને તૈયાર થાય છે. કુમાર પણ આગમાં કુદી પડવાને તૈયાર થયો અને બોલ્યો.

“આપના શબ્દ પર સર્વસ્વનું બલિદાન દઇ દેવું એ મારો ધર્મ છે. પછી મૃત્યુથી મને ડર શાનો? ભય શાનો?”

મિંતા શાની? હું આનંદથી મૃત્યુના મુખમાં જવાને તૈયાર છું.”

“ધન્યવાદ કુમાર ધન્યવાદ ! કદયાણુના માર્ગને તેં જ જોયો છે. ઉપધારની ચાવી તારા જ હાથમાં છે. જી.સ્વર્ગની અપ્સરાઓ તને વરવા વરમાળા હાથમાં લઈ આતુર આતુર થઈ રહી છે.”

“મને સ્વર્ગ નથી જોતું.”

“પછી ?”

“હું તો આપના ચરણોની સેવા માગુ છું.”

“અને સેવાનો બદલો સ્વર્ગ છે. કુમાર...”

કુમારની આંખો ગુરૂની આંખો સાથે મળી ગઈ.

ગુરૂ બોલ્યા.

“જા”

“ક્યાં ?”

“રાણીના સયનખંડમાં.”

“ત્યાં જઈને મારે શું કરવાનું છે ?”

“કરવાનું કશું નથી.”

“ભારે ?”

“તું ત્યાં જા. અને રાણીને બતાવી આપ કે કુમારને મારનાર કે પકડી કારગ્રહમાં કેદ કરનાર આ સૂઝી પગ કોઈ નથી.”

“બસ એટલું જ.”

“એટલું જ.”

“મારે ક્યારે જવાનું છે ?”

“આજે જ.”

“હમણાં જ ?”

“નહી, સમય જોઈને.”

“સમય ? દેવ મારે માટે સમય જોવાનું છે શું ?
આપે મને કહ્યું કે તારે મૃત્યુના મુખમાં જવાનું છે, મૃત્યુના
મુખમાં જનારને સમય જોવાની આવશ્યકતા શી ? હું
હમણાં જ જઈશ.”

“હમણાં નહીં ?”

“તો પછી ?”

“અંધકાર થવા દે, વધવા દે.”

“આ રાજ પર અંધકાર તો ક્યારનો ય થઈ ગયો છે.
આખા રાજ્યમાં પ્રકાશનું નામનિશાન છે જ ક્યાં ? આખા
રાજ્યમાં ઘોર અંધકાર વ્યાપી રહ્યો છે.”

“ તારી વાત ખરી છે. પણ હમણાં નહિ, જરા ધીરજ
ધર. પછી જાણે.”

આમ ખોલવામાં ગુરૂનો આશય કાંઈક ભુલો જ હતો.
કારણ કે દેવદત્ત જઈ રાણીને આ વાતથી જાણીતી કરે. એના
મનમાં શાન્ત ચિનગારી હોય તો એ ચિનગારીને દાવા-
નળના રૂપમાં ફેરવી નાખે. પછી કુમાર જન્મ તો ઠીક. આવો
ચિત્તાર કરીને ગુરૂએ કુમારને જતો અટકાવ્યો હતો. કુમારે
ગુરૂનું વાક્ય વેદ વાક્ય માની કશો વાધા લીધો નહિ. અને
કુમાર પાછો અદ્રશ્ય થયો. એને આજ્ઞા મળી ચૂકી હતી.
ગુરૂને પણ વધારે બલામણુ કરવાનું હતું નહિ. એથી એ પણ
પોતાના વિશ્રામસ્થાને ગયો.

પોતાના શયનખંડમાં જવા પછી ગુરૂને મંદાકીની
યાદ આવી. અને પળવાર પછી એણે મંદાકીનીને યોદ્યાવી.
મંદાકીની આવી, શોળે શણગાર સજીને. એના પ્રત્યેક અંગમાં
વીજળી વસી રહી હતી. મંદાકીનીની આંખો બ્રહ્માંડભરને
જાળવા માટે એ સુર્યના જોગા સમાન ફરતી હતી. મંદાકીની
આવી. ગુરૂ બોલ્યો.

“આવો સ્વર્ગની ગંગા.”

“હું સ્વર્ગની ગંગા છું કે નકનો કુંડ.”

“ગંગા.”

“વ્યભિચારિણી ગંગા હોય ?”

“કાણુ કહે છે ?”

“મારું શરીર, મારા શરીરને આપે...”

“તારા શરીરને કલ્યાણકારી બનાવ્યું છે. તું અત્યારે મરણ છે.”

મંદાકીની મનમાં જ ખોલી.

“એ યજ્ઞમાં તારું જ બલિદાન દેવાશે ત્યારે મને જ્ઞાન્તિ થશે. આ શબ્દો મંદાકીનીના મનમાં ઉત્પન્ન થયા. અને એના મનમાં જ વીલય થયા.

ગુરુ બોલ્યો, “તારા યૌવનમાંથી આગ ઝરે છે.”

“એમ હોય તો સંભાળજો. ક્યાંક ભસ્મીભૂત ન થઇ જાય.”

“ભસ્મીભૂત ! અને હું; મારી આંખો સંસાર આખાને સળગાવી દે એવી છે. મને ભસ્મીભૂત કરે એમ છે કાણુ ?”

“મારું યૌવન. મારા યૌવનમાં ઝેર બહુ છે.”

“ઝેર બહુ છે તો એ ઝેર પચાવવાની શક્તિ મારામાં છે, બગવાન નીલકંઠની જેમ.”

“નીલકંઠનું નામ શા માટે દ્યો છો ?”

“કેમ ન લઉં ?”

‘બગવાન શંકરે ઝેર પીધું હતું લોકના કલ્યાણ માટે. સંસારની શાન્તિ માટે.”

“અને હું ?”

“તમે સંસારમાં શાંતિ પાથરો છો?” લોકનું કલ્યાણ કરો છો?”

“અવશ્ય.”

“અને તે પણ રૂપવતીઓના રૂપનો નાશ કરીને- ઓઓના શિયલ લૂંટીને. શું આ લોક-કલ્યાણનો મર્મ છે. લોક કલ્યાણનો માર્ગ છે? આમાં શું સંસારની શાંતિ છે.”

“મંદાકીની! આ શું બોલી રહી છે! મારી શક્તિનું તે માપ કાઢ્યું છે? મારા નેત્રોની આગ તેં જોઈ છે? તને મારામાં શું વિશ્વાસ નથી?” મંદાકીની ન બોલી. વાત ફેરવવાનો એના મનમાં વિચાર આવ્યો. એ બોલી.

“નાથ, પરંપરાથી મારામાં જડ બાલી રહેલા સંસ્કારો આવું બોલાવે છે, હું નથી બોલતી. કંઈ કાળથી સંસારમાં જતી ધર્મ પ્રચલીત છે. ઓએ શિયળ ઉપર મરી શીટવું જોઈએ એ વાત હું શીશુવસ્થામાંથી જ સાંભળતી આવી છું. એટલે આમ બોલી જવાય છે.”

“ગાંડી, જો તો ખરી, શંકર અને બીજાડી. વિષ્ણુ અને તુલસી, અને એવી અનેક પુરાણપ્રસિદ્ધ કથાઓ આપણને શું સમજાવે છે?”

“શું?”

“કે શરીર ભોગવિલાસ માટે છે. એમાં ધર્મને અડચણ આવતી નથી, વળી હું ધર્મનો અવતાર છું. મારા એક અક્ષુમાં સ્વર્ગ અને બીજામાં નર્ક સાક્ષાત વસેલા છે. પછી તું આ વાતો શા માટે કરે છે.”

“મારી ભુલ થઈ.”

“આવ, મારી પાસે આવ.”

“મંદાકીની વેરભાવથી ગુરની જોદમાં ગઇ. થોડીવાર
હાસ્ય આનંદ લાંટ્યા પછી મંદાકીની ખોલી.

“મારે નૃત્ય શીખવું છે.”

“ક્યું ?”

ભયંકરમાં ભયંકર હોય તે !”

“તને હું નાગનૃત્ય શીખવું ?”

“નહિ.”

“ત્યારે.”

“મને એ નૃત્ય શીખવો કે હું મને તેને નૃત્યમાં
પરવશ કરી ઝોના પ્રાણુ લઇ શકું.”

“તું પ્રાણુ લેવા માગે છે ?”

“હા.”

“કેના ?”

““શત્રુના. પરવશ કરીને.”

“વાહ, વાહ. હું તને અવશ્ય એ નૃત્ય શીખવીશ.
ઝોનું નામ છે પ્રલય નૃત્ય. તું તારા પદ નુપૂરથી પ્રલયને
નોતરજો અને સૃષ્ટિનો સંહાર કરી નાખજો.”

મંદાકીની આનંદમાં આવી ગઇ.

ત્યાં દેવદત મહારાણીના મહેલમાં ગયો. મહારાણી
સાથે વાતોએ વળગ્યો. પાછળ કુમાર પણ રાણીના મહેલ
તરફ વેગીલા તીર પ્રમાણે આગ્યો.

પ્રકરણ ૨૩ મું

દેવદત્તના મનમાં જે લાવના હતી, જે આશા હતી, એ જે કંઈ કરવા માંગતો હતો એની સફળતા હવે નજીક આવતી હોય એમ એને અનુભવ થવા લાગ્યો. રાણી ફરીથી વીકરશે મહારાજ શક્તીવર્માની કાળ બનશે. આખા રાજ્ય ઉપર તુફાની પવન ફુંકાશે. અત્યાચારના વાદળાં વરસવા શરૂ થશે. અને પરીણામે રાણી અને રાજ્ય પોતાના કબજામાં આવશે. આવી તરંગાવલીમાં તણાતો તણાતો દેવદત્ત રાણીના મહેલમાં આવ્યો હતો.

સમય મધરાતનો હતો. અત્યારે આખા મહાલમાં શાંતિ હતી. સૌ કે.કે. ઘોર નીંદ્રાન આધીને હતા. કે.કે. સ્થળે કશો શબ્દસંચાર હતો નહીં. કેવળ શાંતિ શાંતિ અને શાંતિ-નું જ મહારાજ્ય જામ્યું હતું. માત્ર પહરેગીરો જાગતા હતા.

રાણી અત્યાર સુધી અસાવધ હતી. દેવદત્તના જ સ્વપ્નામાં હતી. દેવદત્ત શું કરીને આવે છે એ જાણવા જોવાની રાણીના મનમાં તાલાવેશી લાગી હતી. એનું આતુર

હૃદય દેવદતની જ જાંખના કરતું હતું. એની આંખો એક જ માત્રની માર્ગ પ્રતિક્ષા કરતી હતી.

દેવદતના આવ્યા પહેલાં રાણીના અંતઃકરણમાં અનેક પ્રકારની વાતો ઘોળાતી હતી. એના હૃદયમાં અવનવા ભાવો ઉભરાતા હતા: ‘શું મહારાજ હજી મને ઠગી રહ્યા છે? શા માટે મારી આખી પ્રજાને ઠગવાનો એ દ્રોહ કરી રહ્યા છે? શું કુમાર છૂટો હશે? શું મહારાજએ કુમારને છૂટો મૂક્યો હશે? કોણ જાણે?’

રાણી આવા વિચારો કરતી હતી. પળે પળે એનું અંગ ફરકતું હતું, એ યુગ વહેમ અને ભ્રમણાનો યુગ હતો. એટલે રાણીના અંગનું ફરકવું એક પ્રકારનું ચીંતાકારણ બન્યું. રાણી પોતાના અંગના ફરકવાને એક પ્રકારનું અપશુ-કન માનવા લાગી. અવશ્ય કાંઈ માહું થવાનું છે એવો એના હૃદયમાંથી ધ્વની નીકળ્યો. રાણી પાછી બળડવા લાગી.

“અવશ્ય મહારાજ મને છેતરી રહ્યા છે, ઠગી રહ્યા છે, કુમાર જરૂર જ છૂટો છે. મહારાજએ જ એને છૂટો કર્યો છે. મારી આંખમાં મહારાજએ ધૂળ નાખી છે. ન્યાયના નામે ન્યાયની મસ્કરી કરી છે. ન્યાય ઉપર કુર વજ્રધાત કર્યો છે. રાણીના વિચાર પળવારના માટે થંભી ગયા. સુર્ય દેવનો ચાલતો રથ થંભી જાય એ પ્રમાણે.”

રાણીના મનમાં મુઝવણ અને અસાવધપણું આવ્યું. એના વિચારો આગળ ન વધી શક્યા. એ અશક્ત અને અજીવ બની ગઈ. નીર્જીવ થઈ ગઈ. રાણીથી આગળ કશો વિચાર કરી ન શકાયો. પળ વાર આમ અસાવધપણામાં જતા પછી રાણીના હૃદયમાં પાછો વિચારનો પુવારો જન્મ પામ્યો.

“એમ જ હોવું જોઈએ. મહારાજાએ કુમારને મુક્તિ આપી જ હોવી જોઈએ. કારણ કે કુમાર મહારાજાનો જમાઇ છે. પોતાની પુત્રીને વૈધવ્ય આપવાનું કયો પિતા સ્વીકારી શકશે. પોતાની પુત્રીને વિરહમાં ઝુરતી રાખવાનું કયો મહારાજા માન્ય કરશે. આ તો મહારાજાએ એક કાંકરે એ પક્ષી માર્યાં હોય એમ જણાય છે. એક તરફ કન્નરીવીહારની ંજનને રાજી રાખવી, બીજી તરફ પોતાના જમાઇને બચાવી લેવો. કેવું આશ્ચર્ય, કેવી નવાઇ. પણ...પણ...” અહીંયા રાણીના વિચારો અટક્યા અને દેવદત્ત એની દ્રષ્ટી સામે આવીને ઢિભે રહ્યો. આ વખતે દેવદત્તે રાણીને કહ્યું, “એ આવે છે.”

“કાણ ?”

“કુમાર.”

“ક્યાં છે ?”

“આવતો હશે, પણ આવશે કેવી રીતે ?”

“કેમ ?”

“આખા મહેલને પહેરગીર વિંટળાઇ વળ્યા છે. કોઇને આવવાનો અધિકાર નથી.”

રાણીએ આ વાત સાંભળી અને પળતાર માટે ચૂપ રહી. પછી બોલી.

“એક માગ છે.”

“શું ?”

“ધુપદાનીમાં કેરી ધુપ સળગાવીએ. તમામ પહેરગીર કંઈમાં બેરાશે. નિંદ્રામાં પડશે. પછી કુમારને અહિંયા આવવામાં કરો. વાંધો નડશે નહિ.” દેવદત્તને આ વાત ગમી ગઇ. દેવદત્ત બોલ્યો. “આ મુક્તિ મંગાની છે.”

રાણીએ રાજદાસીને સંજ્ઞા કરી. અને તરત જ રાણીના બોલવાનો અમલ થયો. આવો બનાવ રાજમહેલમાં અવારનવાર બનતો. જ્યારે જ્યારે ગુપ્ત મંત્રણાનો પ્રસંગ આવતો ત્યારે સારે આ રીતે નિંદર્માં ઘેરાવાનો પ્રયોગ કરવામાં આવતો અને કાર્મ કરનારા પોતાનું કાર્ય કરી લેતા. હમણાં પણ એ જ પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો. રાણીની ધુપદાનીમાં ધુપ સળગાવવામાં આવ્યો અને થોડા જ સમયમાં આખા મહેલમાં નિંદ્રાનું સામ્રાજ્ય સ્થપાઈ ગયું. હવે દેવદતની ચિન્તા દૂર થઈ. એ ખોદ્યો.

“રાણી, હવે શું કરશે?”

“શાનું?”

“મહારાજના આવા પ્રપંચનું.”

“પણ પ્રપંચ મારી દ્રષ્ટિમાં દેખાય ત્યારે ને?”

“હમણાં જ કુમાર આવશે. મહારાજએ જે પ્રપંચ આદર્યો છે તેનો પ્રકાશ પડશે.”

“પ્રપંચમાં પ્રકાશ હોય?”

“ત્યારે?”

“પ્રપંચમાં તો અંધકાર હોય.”

“બરાબર છે.” આમ બોલી દેવદત રાણીની આંખોના સામે જોવા લાગ્યો. રાણી દેવદતના સામે જોવા લાગી. દેવદતની આંખોમાં વિકાર વસેલો હતો. એની આંખો વિકારથી ભરપૂર હતી. રાણી દેવદતની આંખોના ભાવ સમજ્યા વિના રહી નહિ. છતાં હમણાં એ કશું બોલી નહિ. માત્ર એનો હાથ પોતાના માથાની વેણીમાં ગયો. વેણીમાં છૂપાવી રાખેલી કટારને એણે જરા બહાર

કાઠી અને સમય આવતાં કટારનો ઉપયોગ કરવાના વિચાર પણ એણે કરી લીધો. દેવદત્તને આ વાતની ક્યાંથી ખબર હોય, રાણીએ તો કેવળ પોતાની વેણામાં હાથ ફેરવવાની જ એટલું કરી હતી. પછી દેવદત્ત ક્યાંથી સમજે કે રાણીએ પોતાના મૃત્યુનું શસ્ત્ર તૈયાર કર્યું છે.” દેવદત્ત જરા આનંદમાં આવીને ખોદ્યો,

“હવે મહારાજનો પ્રપંચ પ્રગટ થશે. અને એ પ્રપંચનો અંધકાર આખા રાજ્ય પર પથરાઈ જશે.” આમ બોલીને દેવદત્ત હસ્યો. એના હસવામાં પણ કામદેવ રમત કરતો હતો. રાણી કશું ન બોલી અને સમય જતો ગયો. દેવદત્ત વધારે વાર મૈન સેવી ન શક્યો. એ ખોદ્યો.

“મહારાણી” રાણીની આંખના કીરણો દેવદત્તના મોંઢા પર પથરાઈ ગયા. રાણીએ ઉત્તર આપતાં કહ્યું.

“શું છે દેવદત્ત.”

“આશા.”

“શાની?”

“કંધક મેળવવાની.”

“અને તે?”

“નથી જાણતા.”

રાણી આ શબ્દો સાંભળતાં મંદમંદ હસવા લાગી. આ હસવાનો ભાવ દેવદત્તે જુદો જ જોયો. આ હસવાનો અર્થ જુદો જ કર્યો. દેવદત્ત એમ સમજ્યો કે, “મેં બાજુ મારી લીધી છે” બાજુ મારી લીધી એવો નિશ્ચય થયો છતાં એનાથી આગળ વધાયું નહીં. કારણ કે હમણાં જ કુમાર અહીંયા આવનાર હતો. કુમાર અમાનક આવી ચઢે અને

પોતાનું પાપ પ્રકાશમાં આવી જાય તો ? દેવદત્તને આ વાતનો જાણ લાગ્યો અને પગવાર માટે પોતે થંભી ગયો, એટલામાં કોઈના પગલાંનો અવાજ સંભળાયો. દેવદત્ત સાવધ થયો. રાણીના રોમે રોમ ઉઘા થઈ ગયા અને સામેથી કુમાર રાણીની નજર સામે આવી ચાલ્યો જાય, પણ એમ થાય તે મહેલાં રાણીએ કુમારને ખોલાવ્યો.

“કુમાર”

કુમારના પગલાં પૃથ્વીની સાથે જડાઈ ગયા. કુમાર ત્યાંથી આગળ ન વધી શક્યો. રાણી ફરીથી ખોલી.

“કુમાર અહીં આવો.”

આ આજ્ઞા કુમારથી લોપી ન શકાઈ. કુમાર આવ્યો, રાણીના સામે. રાણી આગ્રતાથી પૂછવા લાગી.

“તમોને કોણે મુકત કર્યા”

કુમાર અને દેવદત્તની દ્રષ્ટી મળી. દ્રષ્ટીએ દ્રષ્ટીને સમજાવી દીધું. કુમાર ખોલ્યો.

“કૃપાએ.”

“કોની કૃપા ?”

“મહારાજની”

“શું કહ્યું ?”

કુમાર વધારે ન ખોલ્યો અને તુરત જ ત્યાંથી ચાલ્યો. સાપ કાંચળા ઉતારીને જાય એ પ્રમાણે કુમાર ગયો. કાંચળા મૂકીને... કાંચળા એટલે કુમારની યાદ. રાણીની આંખ સામેથી કુમાર ગયો હતો પણ એની રમરણ મૃતી ગઈ નોહતી. એ તો એમની એમ, રાણીની આંખ સામે રમતી હતી, કુમારના જવા પછી દેવદત્ત ખોલ્યો.

“રાણી જોયું.”

“હા,”

“હવે.”

“અધિકાર.”

“આખા રાજ્ય ઉપર.”

“નહીં.”

“પછી.”

“કેવળ મહારાજ. મહારાજ ઉપર, હવે જે અધિકારનો ભોગ થશે તે પ્રથમ મહારાજ.”

“અને મહારાજ્ય.”

રાણીની દ્રષ્ટી ફરી દેવદત્તના ઉપર ઢળી.

દેવદત્ત બોલ્યો :

“મારી આશા.”

“આશા !!”

“હા,”

“કંઈ આશા.”

“રાણી શું આ વાત મારે તમોને સમજાવતી પડશે ?”

“તમે ન સમજાવો તો કંઈ નહીં.”

“એટલે ?”

“તમારી આશા પુરી થવાની નથી.”

“કારણ ?”

“જે વાત હું જાણું નહીં, જે આશાનો અર્થ મારા સમજવામાં ન આવે એ આશા મારાથી પુરી થાય પણ શી રીતે ?”

દેવદત્ત હસ્યો, અને બોલ્યો :

“મહારાણી તમે જીવન છો.”

“તમેને ગમું હું ?”

આવો પોતાના મનમાનતો ઉતર સાંભળતાં દેવદત્ત અર્ધ ગાંઝા જેવો થઇ ગયો. એક નવ યૌવના સામાવાળા યુવાનના મનોભાવને ઉતેજીત કરે એવો ઉતર આપે ત્યારે એના અંતઃકરણમાં શું થાય એ કલ્પના કરવા જેવું છે. નવ યૌવના જ નહીં, પશુ સુંદર, મહારાણી, આખા રાજ્યની રાજરાણી, જ્યારે આવા શબ્દો બોલે ત્યારે સાંભળનારનું હૈયું ઢાથમાં રહે ખરું ? દેવદત્ત માટે આ કેવી આનંદની વાત હતી. દેવદત્ત માટે આ કેવા ખુશીના સમાચાર હતા ? દેવદત્ત પોતાની આશાના કીરણોમાં અંનમ્ન થયો. અને મહારાણીના શબ્દો સાંભળતાં બોલ્યો.

“રાણી તમે મારા હૃદયમાં રમી રહ્યાં છો.”

“ક્યારથી ?”

“જ્યારથી તમે યુવાનીમાં આવ્યા.”

“હું યુવાન થઇ ત્યારે જ તમેએ મને આ વાત કાં ન કરી ? આપણે કન્નરીવિહારમાં સાથે તો હતા, ? ત્યાં જો આ વાત મને કરી હોત તો હું રાજાનો સ્વીકાર કોઇ કાળે ન કરત, અને.....”

“અને શું ?”

“અને હું તમારી...” રાણી મનમાં જ બોલી.

“પ્રાણ લેત.”

“તમે મારો હજી પશુ સ્વીકાર કરી શકો છો ?”

“મહારાજ...”

“મહારાજનો તો હવે અંત આવશે.”

“મહારાજનો અંત ? મહારાજનો અંત લાવશે કોણ ?”

“તમારી આરા.”

“મારી આરા ?”

“હા...”

“જણો છો દેવદત્ત.”

“શું ?”

“મહારાજ કાણુ છે તે.”

“મહારાજ કાણુ છે ?”

“મહારાજ છે મારા પતિ.”

“નહીં.”

“શું કહ્યું ? મહારાજ મારા પતિ નથી ?”

“નહીં.”

“પછી એ છે કાણુ ?”

“તમારી જાતિના શત્રુ. તમારા જાતબાધઓ માટે ચંડાળ. મૃત્યુના દૂત.”

“પણ તેથી એ મારા પતિ મટી જતા નથી.”

“તો શું તમે તમારા વેર કરતાં તમારા પતીને વધારે ચઢાવ છો,”

“નહીં.”

“ત્યારે તમે આ બોલો છો શું ?”

“એ જ કે હું મહારાજનો નાશ કરવા તૈયાર છું. તત્પર છું. પણ...પણ...”

“પણ શું ?”

“હું મારો ધર્મ વેચવા-ધર્મનું લીલામ કરવા તૈયાર નથી.”

“તો શું મારે નિરાશ થવું પડશે ?”

“આ એક જ વાતમાં.”

“પણ એ એક જ વાત માટે હું મરી રહ્યો છું.
ખુરી રહ્યો છું. આ બધી આફતોની સામે થવામાં મારી
નેમ કેવળ એક જ છે.”

“હું સમજું છું.”

“નથી સમજતા, રાણી તમે જરાય નથી સમજતા.”

“કેમ ?”

“જો તમે સમજતા હોત તો આવી વાત કરત નહીં.
રાણી હું તમારી પાસે એ જ વાતની આશા રાખું છું.”

“લાભારી સિવાય ખીજી મારી પાસે કાંઈ નથી.”

“રાણી, તમે એમ ન જોડો. જીઓ, હું આખા રાજ
પર તમારી સત્તાનો વિજયધ્વજ ફરકાવીશ.”

“વિજયધ્વજ ?”

“હા.”

“પણ મારો વિજયધ્વજ તો ફરકી રહ્યો છે.”

“વિજયધ્વજ ફરકી રહ્યો છે એ કેવી રીતે ?”

“હું મહારાણી છું. આખું સામ્રાજ્ય મારા મરણોમાં
નમે છે, આખી આલમ મારા નામ પર ન્યોચ્છવર થવાને
તૈયાર છે.

“રાણી.....”

“હું તમારી આશા પુરી કરીને વધુ શું મેળવ-
વાની છું ?”

“સર્વ પ્રકારની સત્તા.”

“નહીં, દેવકત.”

“કુમ ?”

“સ્રી હંમેશા પરતંત્ર છે. એના માટે સ્વતંત્રતા નથી. સ્રી હંમેશા પુરૂષની છાયા છે. પૃથ્વીના એ પડમાં એક પડ સ્રી. એ પડ નીચે રહેનારું. ખીજું ઉપર. પુરૂષના માટે હંમેશા એ મહત્વ કુદરતે જ સરળતી રાખ્યું છે.

તમારી મનોકામના પુરી કરીને હું ઉપરનું પડ બનવાની નથી. મારું સ્થાન તો જે છે તે જ રહેવાનું. વળી હું ગમે તેવી છું છતાં મારા ધર્મને ભૂંસેલી નથી.”

“પતિનો નાશ શોધવો તે ?”

“પત્રીત્વ નાશ જેટલું ભયંકર નથી.”

“વિધવા થઇ જીવન ગાળશો ?”

“વિધવા થઇશ કે પતિની ચીંતા સાથે બળી મરીશ એ વાત પછી આવશે.”

“અને હમણાં ?”

“હમણાં તમે અહીંયાથી ચાલ્યા જાવ.”

શું કહ્યું ?”

“જાવ.”

“ક્યાં ?”

“તમે ક્યાં જવા માગો છો ?”

“મારી આશાના કીનારે...”

મૃત્યુમાં પણ તમારી આશાનો કીનારો નથી.”

દેવદત્તે દાંત પીરયા અને ઉગ્ર આંખથી એ રાણી સામે જોઈ રહ્યો. રાણી કહેવા લાગી.

“મારી સામે શું જોઈ રહ્યા છો. હું ભવોભવ માટે પરાઈ છું. મારા માટે એવું જ નીર્માણ થયું છે. તમે મારા માટે મૃત્યુના મુખમાં જાવ તો પણ હું તમોને મળી શકું તેમ નથી.”

“મૃત્યુ ?”

“હા મૃત્યુ.”

“હું મૃત્યુના મુખમાં શા માટે જાઉં. જીવતા જ નેને શા માટે ન મેળવું. એક અજ્ઞા જાતીને ચપડીમાં ચોળી નાખતા મને વાર શી લાગવાની છે...”

“ઓહો—આટલી બધી મુર્ખાઈ ?”

“મારું કહાપણુ જે કામ નથી આવતું તો મને મુર્ખાઈ કરવામાં કશો વાંધો નથી.”

“પણુ મુર્ખાઈના પરીણામનું લાન છે ?”

“જેલાન માણસને લાન ક્યાં હોય છે. જેલાન માણસનું જેલાન એ જ લાન છે. હું તારા રૂપમાં જેલાન થયો છું.”

“અને હવે તું જેજન થવા માગે છે ?”

“જેજન ? કોણુ હું જેજન ?”

“હા તું. તું, દેવદત્ત પોતે.”

“રાણી તમારી કોમળ કલાઈમાં એ બળ છે ?”

“મારી કામળ કલાઈ, કલાઈ નથી.”

“ત્યારે ?”

“ઝેરી નાગણી છે. વળ ખાતી નાગણીને કાઈ સમે જોઈ છે. ઝેરીલી નાગણીના ડંસનેા અનુભવ થયો છે ?”

“અનુભવ નથી, પણ હવે એ અનુભવ થવાને શી વાર છે. હું એ ઝેરી નાગણીના ઝેરને નીચોતી લઈશ. એની ઝેરી દાઢો બંધ કરી દઈશ.”

“કાણુ તું ?”

“હા, જો એ આ રીતે.”

“આમ ખોલી એ રાણી ઉપર તૂટી પડ્યો. રાણીની વેણી દેવદતના હાથમાં આવી ગઈ. અને એ સાથે વેણીમાં ઝૂપાવી રાખેલી કટાર પણ દેવદતના કબજામાં ગઈ. હવે રાણી શું કરે. રાણી પરવશ થઈ ગઈ. દેવદત ફાવવાની અણી પર હતો, ત્યાં સામેથી કે.ઈના પગલાનેા અવાજ થયો. પણ દેવદતને એનું જ્ઞાન રહ્યું નહીં. આવનાર આવ્યો. દેવદતને પડકાર આપ્યો.

“ખંજરદાર”

દેવદત સાવધ થયો. આવનારને એણે જોયો અને ખોદ્યો.

“કાણુ મહારાજ શક્તીવર્મા.”

“હા. શક્તીવર્મા, તારો કાળ.” આમ ખોલીને મહારાજએ પોતાની કટાર દેવદતની જાતીમાં ભેંટી દીધી.

૨૧૨ કાળ ખંજરી

દેવદત્ત તરફડી તરફડીને ગયો. પાપનો હીસાબ આપવા. એ જ વખતે દાસીગણ મહારાણીના મહેલમાં ભેગી થઇ ગઇ. ધુપ દાનીમાં ધૂપ સળગાવવામાં આવ્યા, નીંદ્રામાં પડેલા પહેરેગીર જાગ્યા અને દેવદત્તના મૃત્યુની વાત આખા મહેલમાં પ્રસરી ગઇ. દેવદત્તના મૃત્યુથી મહારાણીની પત્રીતતાનું રક્ષણ થયું. પણ એના મનના વેરમાં વધારો થઇ ગયો. મહારાજના આ કાર્યથી રાણીના રોમે રોમમાં દાવાનળ સળગ્યો.

પ્રકરણ ૨૪ મું

રાણીએ આવા પરીણામની આશા રાખી જ નોહતી. પહેલાં તો એના મનમાં દેવદત વિષે કશે વિચાર નોહતો આવ્યો. જ્યારે દેવદત વીષયમાં આંધળો થયો; મહારાણી ઉપર તૂટી પડ્યો; એની પવિત્રતા માટીમાં મેળવવાને કુદ્યો, ત્યારે રાણીને ખબર પડી. જો કે એ પહેલાં એ ચોંકી હતી. ચેતી હતી. પણ દેવદત આટલો બધો આંધળો થશે અને પોતાના શિયળ ઉપર આક્રમણ કરશે એનો તો રાણીને ખ્યાલ પણ હતો નહીં.

મહારાજ ઉપર ક્રોધ અને સાથે સાથે મમતા અને ઉપકારની લાગણી. આ રીતે રાણીનું હૃદય વહેંચાઈ ગયું. પળવારમાં રાણીનું હૃદય મહારાજના ઉપકાર માનવા આતુર થતું તો પળવારમાં ક્રોધથી માંડાતુર બની જતું.

રાણીની આવી મનોદશા થવાનું કારણ જીદું જ હતું. દેવદતના પાપની સજા પોતે જ આપવા માગતી હતી. પણ

એમ બને એ પહેલાં દેવદત મહારાજના હાથથી હાર થયો. રાણીના મનમાં આથી જાતિ અભિમાન અને મહારાજ પોતાની જાતિનો શત્રુ છે એ વાત ઘોળાવા લાગી. કારણ કે એણે હમણાં જ કુમારને પોતાની નજર સામે જોયો હતો. કુમારે પોતાના જાતિ ભાઈઓ ઉપર જીલમ કર્યો હતો. ગરીબ બાળક અને એની માતા અચાનક મોતના મોંઢામાં ગયા હતા. કમોતે એનું મોત થયું હતું. અને એ પણ કેવી રીતે. જાણે આકાશના ગ્રહો આ દેખાવ જોઈને પોતાની મુસાફરી મુકી દે, સુર્યની ગરમી પળવારના માટે શીતળ થઈ જાય, ચંદ્રમા અંગારાનો વરસાદ વરસાવે એવી રીતે. આવી કરણ દશા અવદશાથી કન્નરીવિહારમાં એ મા દીકરો મૃત્યુ પામ્યાં હતાં. અને એ અવદશા કરનાર કોણ ? કુમાર. કુમારનો એવો અત્યાચાર લઈ ચલાવવામાં આવે. અને એને શીક્ષા કરવાને બદલે મુક્ત કરવામાં આવે, ન્યાયની હાંસી થાય, ન્યાયના નામે ન્યાયનું અધઃપતન થાય એ વાત કેવી હતી ? રાણી શું આવો અન્યાય—આવો અનાચાર સહન કરી શકે એમ હતું ? દેવદતને અપરાધ જો કે તેવો હતો નહીં, છતાં મહારાજને હાથે એનું ખુન થયું એ વાત રાણીને ગમી નહીં. રાણીની આંખ સામે અનેક દશ્યો આવતાં ગયાં. કન્નરી-વિહારનો અત્યાચાર, ન્યાયની વેદી, કુમારને શિક્ષા, પોતાનું જખમી થવું, પાછળથી દેવદતનું આવી કુમારના છુટકારા માટે સ્થબન કરવું, કુમારનું મુક્ત થઈ પોતાની દ્રષ્ટિ સમીપ આવવું અને છેવટે દેવદતને અનાચાર અને મહારાજને હાથે એનું મૃત્યુ. આ બધા દેખાવો રાણીની આંખ સામે જીવતાં થઈ રમવા લાગ્યા. મહારાણીનું મગજ મુઝાઈ ગયું. શું

કરવું ? અતે શું સાચું એ વાત રાણીના સમજવામાં બરાબર આવી નહીં.

રાણી મુંઝવણમાં હતી. એ મુંઝવણમાં જ મહારાજ સામે જોવા લાગી.

પળવાર મહારાજની અને રાણીની આંખો મળી! રાણી મહારાજ સામે જુદી જ રીતે જોતી હતી. આમ પણ પછી પણ આલી ગઈ. અને તે પછી રાણી બોલી.

“મહારાજ આ શું કર્યું ?”

“મારું કાર્ય ?”

રાણી આ બોલવાનો અર્થ સમજી ન શકી. એણે ફરીથી પ્રશ્ન કર્યો.

“તમારું કાર્ય ? તમારું કાર્ય શું માણસોનું અને ન્યાયનું ખૂન કરવું એ છે ?”

“નહિ.”

“તારે તમોએ આ કર્યું છે શું ? આ માણસનું ખૂન કરવામાં ન્યાયનું ખૂન નથી ?”

“મહારાજના મોઢાં ઉપર ફેરફાર થવા લાગ્યા. રાણી આ ફેરફારનો કશો અર્થ કરી ન શકી. મહારાજ બોલ્યા.

“આમાં તમોને ન્યાયનું ખૂન લાગે છે !”

“જરૂર.”

“તો હું આ ખૂન અને ન્યાયના ખુનનો ઉત્તર આપવા તૈયાર છું.”

“તમે કેટલાક ખૂનનો ઉત્તર આપશો ?”

“એટલે ?”

“તમારા હાથે આ એક જ ખૂન થયું નથી.”

“ત્યારે ?”

“ત્યારેનો ઉત્તર મારી પાસે નથી.”

“રાણી આ માણસના સિવાય મેં બીજા કોઇનું ખૂન કર્યું નથી એ હું સત્યનિષ્ઠાથી કહું છું.”

“સત્યનિષ્ઠા ? તમારી સત્યનિષ્ઠા ? તમારી સત્યનિષ્ઠા હવે ધૂપેલી નથી. આખો સંસાર જાણે છે.” મહારાજના મનમાં અનેક તરંગાવળીઓએ ધૂંચળા લીધા. મહારાજ બોલ્યા.

“રાણી હું આમાંનું કશું નથી જાણતો.”

“સંસાર તો જાણે છે ?”

“પણ હું એ સંસારથી અજાણ છું.”

“હરે. પણ આપ ન્યાયના જાણકાર થઈ, આ અન્યાય શા માટે કર્યો ?”

“કયો અન્યાય ?”

“દેવદત્તનો નાશ.” આમ બોલી રાણીએ દેવદત્તનું સ્થળ બતાવ્યું. મહારાજ બોલ્યો.

“રાણી આ વાતનો ખુલાસો તમે જાહેર જનતાની સમક્ષ માગો છો કે અહીંયા ?”

રાણીએ આખા મહેલમાં એક નજર ફેરવી લીધી અને પછી એ બોલી.

“અહીંયા પણ જાહેર જનતા તો છે ?”

“અને ન્યાયાસન ?”

“ન્યાયાસન ? ન્યાયાસનનું શું કામ છે ?”

“ન્યાયાસન વીના ન્યાય કેવી રીતે થશે...?”

“ન્યાયના ખૂન કરનારના માટે વળી ન્યાયાસન કેવું ?”

મહારાજ આ શબ્દો સાંભળતાં જરાવાર મૌન રહ્યા. પછી કાંઈ વિચાર આવ્યો હોય, એ રીતે કહેવા લાગ્યો.

“હું ન્યાયાસન મારા માટે નથી માગતો !”

“ત્યારે ?”

“ન્યાય કરનાર માટે માગું છું.”

“ન્યાય કરનાર ? ન્યાય કરનાર છે કોણ ?”

“જે ન્યાય માગતું હોય એ જાણે. રાણી તમે આ ખૂનનો ન્યાય માગો છો ને !”

“અવશ્ય.”

“તો ન્યાયાસનની જરૂર તમારા માટે છે. તમારા માટે ન્યાયાસન મંગાવો નહીં તો કાંઈ પણ વસ્તુને ન્યાયાસનનું નામ આપી, ન્યાયાસન પર આપ ખીરાન્ન. એટલે...”

“અને તમે ?”

“હું અપરાધી છું. મારા અપરાધનો હું ઉત્તર આપીશ.”

“તમે અપરાધી ? મહારાજ આ તમે શું બોલી રહ્યા છો ? તમે ! તમે અપરાધી. નાટક તો નથી કરતા ?”

રાણી ! આ સંસાર આખો એક પ્રકારનું નાટક નથી તો છે શું ? સંસાર આખો નાટક છે. માનવ ચોતપોતાનો ભાગ લજવી વિદાય થાય છે. મારે પણ મારો ભાગ લજવો જ જોઈએને. હવે આ વાતને વધારવાની કશી જ જરૂર નથી.

જીવો સાંભળો. તમારી આ શૈયા એ જ તમારું ન્યાયાસન. ખેસો તે પર.” રાણી આ વાત સાંભળતાં કાંઈક શરમાણી. પણ તે જ વખતે મહારાજાએ કહ્યું. “આમાં શરમાવા જેવું નાટક કરવા જેવું કશું નથી. આવો. આગળ આવો. ખેસો ન્યાયાસનની ઉપર.” રાણી આગળ ન વધી શકી. મહારાજા શકતીવર્માએ રાણીને હાથ પકડ્યો, અને રાણીને શૈયા રૂપી ન્યાયાસન પર ખેસાડી દીધી. અને પછી પોતે કહેવા લાગ્યા. “હું અપરાધી છું. કરો ન્યાય.”

“હું ન્યાય શું કરું?” રાણી કાંઈક કરણ અને કાંઈક ક્રોધાવેશમાં આવીને બોલી.

“ખૂન તમારી નજર સામે પડ્યું છે. ખૂની કોણ છે એ પણ તમે જાણો છો, ખૂન કરવાના કારણો પણ તમારાથી અજાણ્યા નથી.”

“બસ વધારે કાંઈ કહેવું છે?”

“વધારે હું શું કહું? તમે આ માણસને જીવતો પકડાવી શકત. ન્યાય કરી શકત. પછી એનો પ્રાણ લેવાનું કાંઈ કારણ?”

“મેં મહારાજા તરીકે એના પ્રાણ નથી લીધા?”

“પછી?”

“એક અત્યાચારી, મારી ઝીના શીયળનો ઘાતક, વિશ્વાસઘાતી સમજીને. એક પ્રતીરૂપી તરીકે મેં એના પ્રાણ લીધા છે. અને મારો ન્યાય, મારો ધર્મ, મારો માનવ સ્વભાવ પણ એમાં જ સહમત થયો છે. કાંઈ પુરૂષત્વહીન પુરૂષ પણ

પોતાની સ્ત્રીની અવદશા જોઈ શકતો નથી. પછી હું તો...”
રાણી સમજી ગઈ. મહારાજ બોલ્યા.

“ન્યાયમૂર્તી મારો આ બચાવ છે. માન્ય કરવો હોય તો કરો, નહીં તો હું શિક્ષા સહન કરવા તૈયાર છું.”

રાણી કશું ન બોલી. એને મહારાજનો આ બચાવ બ્યાજખી લાગ્યો.

એ બોલી.

“તમારો બચાવ કબુલ કરવા જેવો છે, પણ ન્યાય તમોને રક્ષા આપે તેમ નથી...”

“શિક્ષા તો આપશે ને ?”

“અવશ્ય.”

“તો શિક્ષા આપો. હું સાંભળવા અને સહન કરવા તૈયાર છું.”

રાણી બેબાકળી ઉભી થઈ. એના મગજમાં કંઈ વિચાર આવ્યો હોય એમ દેખાઈ આવતું હતું. એ બોલી.

“સમય આવતાં હું તમોને અવશ્ય શિક્ષા સંભળાવીશ.”

“અસ્તુ.”

મહારાજ આટલા શબ્દો બોલી ત્યાંથી વીદાય થયા. રાણીના મનમાં ફરીથી વીચારોની પરંપરા શરૂ થઈ.

“મહારાજના માટે મારે શું સમજવું ? હમણું જ બનાવ બની ગયો એ એક રમત જેવો બનાવ હતો. દેવદત્તનું આવવું રમત હતું, મારા પર કુદ્રુષ્ટી કરવી એ પણ રમત હતી. એનો નાશ એ પણ રમત અને ત્યારપછી ન્યાયનું નાટક એ પણ એક રમત હતી. પણ એ રમતમાં મહારાજનું તરવરતું ભવ્ય માનસ અને વીશાળ હૃદય એ શું

કલ્પનામાં આવી શકે એમ છે ? શુ' મહારાજ પોતે નીર્દોષ નથી ? કુમારને છૂટેા મુકનામાં એ શુ' દોષીત છે ? નથી.....અવશ્ય.....અવશ્ય.....છે.”

રાણી આટલું દબોલી પાછી શૈયા પર પટકાઇ પડી. અત્યારે એને ઘોર નીંદ્રા આવી ગઈ. અને ત્યાં કેદારનાથના ચરણમાં આ વાતની બાતમી પહોંચી. કુમાર આવ્યો. કુમારને જોતાં કેદારનાથ બોલ્યો,

“શુ' ખબર છે ?”

“મેં આવતા આવતા સાંભળ્યું છે કે દેવદત મહારાજના હાથે માર્યો ગયો છે. અને મારે તરફ હાહાકાર વરતી રહ્યો છે.” મહારાજના હાથે દેવદતનું ખૂન. એ શબ્દો સાંભળતા કેદારનાથની આંખો પ્રલય પ્રમાણે ભભૂકી ઉઠી. એ બોલ્યો,

“દેવદતનો નાશ ?”

“હા, અને એ પણ મહારાજના હાથે.”

“શુ' સત્ય ?”

“ગુરના ચરણ સ્પર્શથી કહું છું.”

“આનંદ, આનંદ.” ગુર આ શબ્દો બોલતા બોલતા હર્ષધેલા થઇ ગયા.

ગુરને પોતાનો વિજય નજીક આવતો હોય એવું દેખાવા લાગ્યું. કારણ કે દેવદત એક એવો માણસ પોતાના રસ્તામાંથી દૂર થયો હતો કે જે માણસ ભવીષ્યમાં પોતાના કાર્યને બહુ જ ભયરૂપ હતો. દેવદત જેમ મહારાજનો વેરી હતો એ જ રીતે પોતાનો પણ વેરી હતો. અને એનું મૃત્યુ

મહારાજના હાથે ચાવથી રાજશૈતરંજના પાસા પોતે સારી રીતે ફેંકી શકશે, સારી રીતે પોતાનો વિજય સાધી શકશે એમ ગુરૂને લાગ્યા વીના રહ્યું નહીં.

બનાવ આવો બનવાથી ગુરૂએ પોતાની સત્તા વધારે મજબુત થાય તેમ ગોઠવણ કરવાની શરૂઆત કરવાનો વિચાર કર્યો. અને એ સાથે એણે કુમારને પૂછ્યું.

“કુમાર હવે તું શું કરવા માગે છે?”

“આરાતું પાલન.”

“નહીં.”

“ત્યારે?”

“આ રાજસ-તાનો નાશ.”

“રાજસ-તાનો નાશ તો આપના લોચનમાં છે.”

“મારા લોચનનો આધાર તું છે.”

“કૃપા.”

“મારી કૃપા પામવા હજી તારે વધારે વેગીલા બનવું પડશે. આ રાજ્ય ઉપર ધનધોર ઘટા માફક હવાઈ જવું પડશે.”

“હું તૈયાર જ છું.”

“સાંબળ, હવે તું એક સૈન્ય તૈયાર કર.”

“કુમાર મહારાજના મુખ સામે જોવા લાગ્યો. પળવાર પછી એ બોલ્યો.

કાળ ખંજરીના ખેતીથી અસંખ્ય સૈનિકો આપના અરણ્યમાં ઉપસ્થિત થશે,”

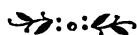
“એને કેળવવાનું કામ તારું.”

“હું એ કામ હજારો હપ્તી કરીશ.”

ગુરૂની આંખો ખંધ થઇ. આ સંસાર વિદાયની સંસાર હતી. એટલે કુમાર ત્યાંથી વિદાય થયો. પણ એ જ પળે એના હૃદયમાં પોતાની પ્રિયતમાની યાદ તાજી થઇ. પોતાની મનોમૂર્તિ ક્યાં છે એના વિચાર એને આવવા લાગ્યા અને સૈન્ય તૈયાર કરવા સાથે પોતાની હૃદયરાશીને મળવા એ તત્પર થયો.

બિચારો.

એને બિચારાને ક્યાં ખજર હતી કે એની હૃદય-રાશીને સંસાર સળગી ગયો છે. કુમાર જ્યારે આ વાત જાણશે ત્યારે ?

પ્રકરણ ૨૫ મું.

કુમારના મનમાં પોતાનો પ્રેમ ઉઠળવા લાગ્યો. મંદાકીનીની મોહક મુખ જખી આવીને આંખ સામે રમવા લાગી. એક સમય એવો હતો કે કુમાર પોતાની પ્રાણવલ્લભ સાથે અનેરો આનંદ ઉડાવતો હતો. મનમાંનો મોદપ્રમોદ લેતો હતો. દેતો હતો. ત્યાં મંદાકીનીની આંખો નૃત્ય કરતી. અહીંયા કુમારી હૃદય ભરતીના પાણીએ મઢી મસ્તીના મોજા મારતું. મંદાકીનીના હાસ્ય પર કુમાર મરમર થઈ જતો. મંદાકીની હસ્યની વીજળી ચમકાવતી. કુમાર એ વીજળીના તેજમાં અંજાઈ જતો. મંદાકીનીના શબ્દો તીર સમાન આવતા, કુમાર એ રનેહના તીરનું નીશાન થઈ જતો-ધાયલ થઈ જતો. એનું જીગર જખમી થતું. જતાં એ જખમોમાં કેવો આનંદ હતો ? એ પ્રેમની જવાણામાં કેવી શીતળતા હતી ? યુવાન પ્રેમીઓના મનોભાવને અનુભવી જ જાણી શકે છે. એ સળગતા પ્રેમના દાવાનળમાં કેવું સ્વર્ગમુખ છે એ તો ભોમ-વનાર હોય તે જ જાણે. કુમારે આ બધું ભોગવ્યું હતું. વખતો વખત એ મંદાકીનીના મંદ હાસ્ય પર મરી શીટ્યો હતો.

મંદાકીનીના પ્રેમ પ્રસંગો જ્યારે કુમારને યાદ આવતા ત્યારે એ પરવશ થઇ જતો.

આજે પણ એના માટે પરવશ થવાનો દીવસ હતો. આજે એને મંદાકીની યાદ આવી હતી. મંદાકીનીનું તેજ્ઞમય સ્વરૂપ એની આંખ સામે તરતરતુ હતું—એના રોમેરોમ જાણે મંદાકીની ! મંદાકીનીનો પોકાર કરતા હતા. કુમારના મસ્તક પર કોઇ દૈવી શક્તિ છૂપાઇ મસ્તક ભ્રમણી રહી હતી. કુમારનું મસ્તક ભ્રમણ હતું. ફરણ હતું. કુમારના આક પ્રમાણે—ફરતા ભ્રમણ પ્રમાણે કુમારને કશી વાતમાં આનંદ આવતો ન હતો. કોઇ વાત એને ગમતી નોહતી.

જ્યારે કોઇ પણ પુરૂષને પોતાની પ્રિય સખી યાદ આવે છે ત્યારે એ બીજી વાતનો વિચાર પણ કરી શકતો નથી. એની આંખમાં એક પ્રકારનું ઘેન આવે છે. આંખો મદથી મદમાતી થઇ જાય છે—રાતી થઇ જાય છે. કેવળ પ્રાણુસખી પ્રાણુપ્રિયા રનેહરાગીની આટલું જ એને યાદ રહે છે.

કુમાર માટે પણ આજે એમ જ હતું. આંખો એની મદીરાના પ્યાલા જેવી થઇ ગઇ હતી. આજે એણે મદીરા પીધી હતી. મદીરા નશાની નહિ, પ્રેમની. પ્રેમની મદીરામાં કેવો નશો હોય છે ? કેવો મદ હોય છે ? આ વાત તો જાણતા હોય એ જ જાણે છે.

કુમારના હૃદયની વાત કુમાર જાણતો હતો. એના અંતરમાંથી હરપળે એક જ શ્વની આવતો હતો. “મંદાકીની, મંદાકીની અને મંદાકીની.”

મંદાકીનીને મળવા માટે કુમાર આતુર થયો અને એ આતુરતામાં ને આતુરતામાં ગુરૂ વૈકુંઠનાથને પૂછવા લાગ્યો.

“દેવ ?”

“બોલ.”

“મારી મનોરમાને હું મળવા માગું છું.”

“તારી મનોરમા ? તારી મનોરમા કોણ છે ?”

આ શબ્દો સાંભળતા કુમારના મનમાં ભ્રમણા થવા લાગી. એની ખુશ્ખિ જાણે જહેર મારી ગઇ. ગુરૂ કેવા શબ્દો બોલતો હતો. શું કહેતો હતો. કુમાર મનમાં ને મનમાં વિમાસવા લાગ્યો.

“શું ગુરૂદેવ આટલું પણ નથી જાણતા કે એ મને પ્રશ્ન કરે છે કે મારી મનોરમા કોણ ? આ વાત શું એના જાણવામાં નથી ? પછી આમ પૂછવાનું કારણ ?” કુમાર આવો વિચાર કરતો હતો અને એના મોઢા પર હર પળે અવનવા ફેરફાર થતા હતા. ગુરૂ વૈકુંઠનાથ કુમારના મોઢાનો દેખાવ જોતો હતો. દેખાવ જોતાં જોતાં એ કુમારના મનની વાત જાણવા વીના રહ્યો નહીં. ગુરૂદેવ કુમારના મનોભાવ જાણવા જરા વ્યગ્ર થયો. અને બોલ્યો :

“તારી મનોરમા કોણ ?”

“આપ નથી જાણતા ?”

“નહીં.”

“નહીં ? દેવ આપ આ શું કહો છો. મારી મનોરમા મંદાકીની.”

ગુરૂ જાણે પરાણે આ વાત સમજી શક્યો હોય, એવો ડાળ કરીને દહેરા લાગ્યો.

“મંદાકીની ! મંદાકીની ! બરાબર છે. પણ કુમાર ! હું એ વાત ક્યાંથી જાણું ?”

“ક્યાંથી જાણું ? દેવ એમ કેમ ?”

“એમ જ. હું ભાગી છું. મને અને મંદાકીનીને શું

લેવાદેવા. સંસાર સાથે મને શા સંબંધ ? એમાં પણ એ સ્ત્રી. સ્ત્રી અને યુવાન ? એના વીષે મારે કશી માહિતી શા માટે રાખવી જોઈએ. જો સ્ત્રીઓની જાણ રાખું, સ્ત્રીઓ તરફ મારા મનને વાળું તો મારા તપમાં ભંગાણુ પડે. અને, મારે શૈવ શૈવ નર્કના અધીકારી થવું પડે. શું આ વાત તું નથી જાણતો ?”

“જાણું છું દેવ ?”

“પછી મને શા માટે પ્રશ્ન કરે છે. આમ પ્રશ્ન કરી મને પણ વિષયનો ભાગીદાર બનાવવા ઇચ્છા રાખે છે. કુમાર તારો આ અપરાધ ન માફ થઈ શકે તેવો છે.”

“કુમાર હતાશ થયો. ગભરાઈ ગયો. એ ગભરાતા ગભરાતા બોલ્યો:

“પ્રભુ, પ્રાર્થના કરું છું. ક્ષમા આપો.”

“તને ક્ષમા છે. જા હમણાં. પછી મળજે. પણ જો સાંભળ.”

કુમાર બે હાથ જોડીને વૈકુંઠનાથ સામે ઉભો રહ્યો. ગુરુએ કહ્યું.

“હમણાં આ મનોદેવીના વિચાર કરતો નહીં. જ્યાં સુધી આપણે આપણા વેરના યજ્ઞની પુર્ણાહુતી ન કરીએ ત્યાં સુધી.”

કુમાર વંદન કરીને ગયો.

એના જવા પછી ગુરુ મંદ મંદ હસવા લાગ્યો અને પોતાના અંતર આત્મા સાથે બગડ્યો.

“મૃખ”

પણ ખરી રીતે મૃખ કોણ હતો, મૃખો કોણ હતો હતો. વિષયનો અગ્નિ કોના હૃદયમાં ભરેલો હતો. અને એ અગ્નિની ઝાળમાં બળવાનું કોના માટે સરળથું હતું ? આ વાત કોઈનાથી અજાણી નથી અને મંદાકીની પણ એક પ્રકારનો દાવ ખેલતી હતી.

મંદાકીનીના દાવથી મહારાજ અજણુ હતો. વૈકુંઠનાથને આ વાતની જાંખી પણ નોહતી થઇ કે મંદાકીની સ્વર્ગની સરીતા મટી વહેતી વૈતરણી થઇ ગઇ છે. ઝેરી નાગણાના રૂપે એ ડુંકાડા મારી રહી છે. એ હવે માત્ર સમયની જ રાહ જીવે છે. સમય મળતાં એ પોતાના વેરનો બદલો બરાબર લેવા માગે છે.

કુમાર મનમાં ને મનમાં વિચાર કરતો કરતો આગળ વધ્યો. થોડા સમય પહેલાં એના મનમાં ગુરૂ પ્રત્યે જે શંકાનો જન્મ થયો હતો એ શંકા અત્યારે મરણુ પામી હતી. અને ગુરૂ વૈકુંઠનાથ એક દિવ્યમૂર્તિ છે—અલૌકિક શક્તિના અધીકારી છે એમ એ માનવા લાગ્યો હતો. તે છતાં એના મનમાંથી મંદાકીની દૂર જતી નોહતી—દૂર થતી નોહતી.

એ તો પ્રેમીએના મનનો પ્રથમ જ ગુણ છે કે જ્યારે એને પોતાની પ્રીયમૂર્તિ યાદ આવે છે ત્યારે એ પરવશ થઇ જાય છે—એની આંખો ખીણ વસ્તુને જોવા જાણુ રહતી જ નથી. એ રહાય છે તો માત્ર પોતાની હૃદયદેવી—પ્રેમમૂર્તિ જીવન સખીને. કુમાર પણ અત્યારે પોતાની જીવન સખીને જોવા આતૂર હતો. એની આંખો મંદાકીનીના જ માર્ગને માર્ગ પ્રતીક્ષા કરતી હતી. જો કે ગુરૂ વૈકુંઠનાથે મંદાકીનીનું સ્મરણ ન કરવા એને ખાસ સૂચના આપી હતી, પણ પ્રેમી આવી ચેતવણીની કદી પરવા કરે છે ખરો? અને આવી ચેતવણી કદી અડચણમાં મુકી દાકે છે? અને કદાચ અડચણ આવે તો પણ પ્રેમી આવી અડચણને અડચણ ગણે છે?

કુમારની પણ એ જ દશા થઇ. જે દશા પ્રેમીએની થાય છે. પ્રેમી પ્રેમીના પ્રત્યે આતૂર આંખે જોઇ રહે છે. વિવશ હૃદયથી હડી કાઢે છે અને પોતાની પ્રિય વસ્તુ મેળવે છે. કુમાર પણ પોતાની મનમતી વસ્તુને મેળવવાને આતૂર

થયો. પણ એ આતુરતા તુરત એનાથી અમલમાં મુકી શકાઈ નહીં. હમણાં તો એ ગુરૂના શબ્દોને માન આપવા મથામણુ કરવા લાગ્યો. પણ આ એની મથામણુ મથામણુ જ માત્ર હતી. મંદાકીની તરફથી એ પોતાના હૃદયને વાળી શક્યો નહિ. કુમાર વિચાર કરવા લાગ્યો.

“ મંદાકીની ત્યાં હશે ? રાજમહેલમાં. અને એ જો રાજમહેલમાં હોય તો મારાથી ત્યાં જઈ કેવી રીતે શકાય ? હું રાજમહેલમાં જાઉં અને કદાચ પકડાઈ જાઉં તો ? મારી દશા શી થાય ? એક તો મને ગુરૂદેવની મના છે. આજ્ઞાને લોપીને હું આગળ વધુ અને કદાચ પરીણામ વીપરીત આવે તો ? મારી સ્થિતિ કેવી થાય ? મહારાજ મને બચાવે ખરા ? એ તો મારા પર ક્રોધનો અંગાર વરસાવે. વળી એ દેવ અંતર્યામી છે. હું રાજમહેલ તરફ જવા નીકળું તો એ વાત એમના જાણવામાં આવ્યા વીના રહે ખરી ? એ અંતરીક્ષથી બધું જાણી જાય. એ પોતે જ મને બંધનમાં લાવી મુકે અને મારી તમામ શક્તિઓ નકામી થઈ જાય. પણ, પણ.....પણ પ્રેમીને આવી વાતનો ભય શા માટે ? પ્રેમમાં પ્રાણ આપવા એ તો કલ્યાણ ચત્રની યાત્રા છે. પ્રેમ-યાત્રાના પ્રવાસીને મૃત્યુ કે સંકટનો ભય શા માટે ?”

કુમારના મનમાં આવા ચોત્ર વિચીત્ર વિચારો આવવા લાગ્યા. પળમાં એના હૃદયમાં ભયની કંપારી ચતી તો ખીજી જ પળે એ પોતાના ભયને આત્મ બળથી દૂર કરતો. છતાં એ ભય વધારે દૂર ન જતો. ગુરૂનો પ્રભાવ એના આત્મા ઉપર એવી રીતે પથરાઈ ગયો હતો. જેમ જ્ઞાનસના કાચ ઉપર કાળાશ પથરાઈ દીપકના તેજને અંદર ને અંદર મુગ્ધવી મારે એ રીતે કુમારનો આત્મદીપક ગુરૂની શક્તિની કાળાશમાં તેજ વિનાનો દેખાતો હતો. અને જે તેજ સામે કાળાશના આવરણ આવ્યાં

હોય એ દીપક કરી પણ શું શકે છે? કુમાર કશું ન કરી શક્યો. આગળ વધી ન શક્યો. એના મનમાં આવેલા વિચારો પળવાર પછી લયવીલયમાં ફેરવાઈ ગયા. અને કુમાર ક્રોધાવેશમાં મહારાજ શક્તીવર્માની મૃત્યુ લીલા જોવાને આતુર થયો.

આ પણ માણસનો એક પ્રકાર છે. માણસ માત્રનું મન ચંચળ છે. પારો જેવું છે. જેમ કાચો પારો એક સ્થળે કદી વિરામ કરી શકતો નથી એ જ રીતે માણસનું ચંચળ મન પણ એક સ્થળે કદી વિરામ કરતું નથી. હા ! એક વાત છે. જેમ ક્રોધ પારો મારીને પચાવે છે એમ ક્રોધ મન મારીને પચાવે તો એની વાત જુદી છે મન મારેલા માટે આ વાત રહેતી નથી. પણ જેણે પોતાના મનને માર્યું છે, જેણે સંસારની જંગલમાંથી પોતાને અલગ રાખેલ છે. આશાના આશ્રુઓ પોતાના પાસે આવવા દીધા નથી. અને લોભ લાલચનો ત્યાગ કરી જેણે પોતાના જીવનની ગતી જ બદલી નાખી છે એના માટે તો કશું કહેવાનું જ નથી. આમ ત્યાગી માણસનો સંસાર જુદો હોય છે. એની લાવના પણ જુદી હોય છે. એ સંસારને જુદા જ રૂપમાં જુવે છે. જ્યાં જ્યાં નજર જાય ત્યાં ત્યાં એ બધાને અત્મ સ્વરૂપ જુવે છે. અને કવીશ્રી 'કલાપી'ના શબ્દોમાં કહેવામાં આવે તો ત્યાગી માણસ તો એમ જ સમજે છે.

જ્યાં જ્યાં નજર મારી ઠરે

યાદી ભરી ત્યાં આપની

આંખથી આંસુ મહી

યાદી ઝરે છે આપની

ત્યાગી માટે ભેદભાવ કે, માફ તાઈ નથી. એના અંતરમાં કેવળ એક જ વાત હોય છે.

જ્યાં જ્યાં નજર મારી ઠરે
યાદી લરી ત્યાં આપની

એના શબ્દે પણ એની યાદી, એના વિચારમાં પણ એની યાદી, જીવનના શ્વાસોસ્વાસમાં એની યાદી. અને આંખથી ઝરતા આંસુમાં પણ એની યાદી. આવા ભાગી માટે શું બોલી શકાય. આવા નીર્લેપ માટે તો ભાષા પણ નકામી છે. કારણ કે એવા પુરૂષ તો ભાષાથી પણ પર છે. વાણીમાં એમની શક્તિ ક્યારે આવી શકે છે.

પણ મંચળ મનનો માણસ કાણે કાણે મરતા જતું જવો છે—જેમ જમીનમાંથી જતુંઓ જનમે છે અને પળવાર પછી મરણ પામે છે, મંચળ મનના માણસોની પણ એ જ દશા છે, એ જ સ્થીતિ છે. ચંચળ મન ક્યાંનું ક્યાં જાય છે. અને પાછું જ્યાંનું ત્યાં આવીને પહોંચાય છે. મંચળ મનનો માણસ એક અઝળક પ્રાણી છે. પછી તે સ્ત્રી હોય કે પુરૂષ. એનાથી નીરાંતે બેસી શકાતું નથી—એક સ્થળે આરામ કરી શકતો નથી.

કુમાર મંચળતાથી આકુળ વ્યાકુળ રહેવા લાગ્યો અને ગુરૂની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તન કરી પોતાનું સાર્થક સાધવાના સ્વપ્નમાં પડ્યો.

મંદાકીની પણ પોતાના સ્વપ્નની સાધના પુરી કરવા અનેક વિચારો કરી રહી હતી. ગુરૂનું નીકંદન કરવા માટે શું કરવું જોઈએ. કેવા યતન આદરવા જોઈએ. એના જ ચીંતનમાં એ રાત્રી દીવસ પુરા કરવા લાગી. એના મનમાં પણ કુમાર રમતો હતો. કુમારના નેહ ભરેલા નેત્રો બળતા દીપક પ્રમાણે પોતાની સામે તેજ પાથરતા હતા. એ તેજમાં મંદાકીની અંજાઈ જતી હતી. અને સહસા એ બોલી જતી હતી. “દૂર જવ. કુમાર દૂર જવ.”

આજે રાતના મંદાકીની પોતાના શયન ખંડમાં સુતી હતી. એકલી હતી. એકાંતમાં હતી. સુતા સુતા વિચારની પર-પરા ચાલી.

“મેં આ શું કર્યું ? શા માટે હું ગુરૂની જાળમાં ફસાઈ ! શા માટે મેં મારા પ્રાણની આહુતી ન આપી, આવા કાળા કર્મ કરી હું શું મારું મુખ ઉજવળ રાખવા માગું છું ! ઓહ ! ઓહ ! નહીં નહીં.” આવા લવારા કરવા સાથે મંદાકીની નીંદમાં પડી. પણ અભાગ્યા જીવને નીંદમાં જ શાન્તિ મળતી નથી. નીંદમાં પણ મંદાકીનીને સ્વપ્નાં આવવા લાગ્યાં. ઘોર પાપાચારનાં. ન સમજી શકાય એવાં. જાણે પીશાય લીલા.

એ સ્વપ્ના પુરાં થયાં. સ્વપ્નાં પુરાં થયા પછી જરાવાર મંદાકીનીને નીરાંત વળી. ત્યાં સામેથી કોઈ અનેરા નાદથી નોખત ગડગડવા લાગી. રણદંદુભીને ઘોર નાદ સંભળાવા લાગ્યો. કોઈ રસીયો રણ સંગ્રામ પર ચઢ્યો હોય એવો ભાસ મંદાકીનીને થવા લાગ્યો. મંદાકીની આ સ્વપ્નમાં લીન બની ગઈ. અચાનક સામે કોઈ ઐરાવત ઉપરથી ઇન્દ્ર ઉતરતો હોય એવી રીતે કુમાર ઐરાવત પરથી ઉતર્યો. અને દેવને પણ શરમાવે એવી ડોલન ગતીએ પોતે મંદાકીનીની શય્યા તરફ આગળ વધ્યો. મંદાકીની હાસ્યથી તરબોળ થઈ ગઈ. તેનું અંતર હર્ષધેતુ થઈ ગયું. કુમાર આગળ ને આગળ આવતો ગયો. આવ્યો છેક મંદાકીનીની શય્યા પાસે. હવે મંદાકીનીથી રહેવાયું નહીં. પોતાનું પાપ જાણે પોતાને યાદ આવ્યું. અને પાપ યાદ આવતા એનું અંતર વલોવાઈ ગયું. જીગર ચીરાઈ ગયું. મનની મનોમુદ્રા બળીને ભસ્મીભૂત થઈ ગઈ. મંદાકીની ગભરાવા લાગી. કુમાર પાસે આવતાં મંદાકીની ભયભીત અવાજથી બોલી.

“ત્યાં જ રહો. કુમાર ત્યાંજ રહો. હું તમારે યોગ્ય નથી રહી. હું બ્રહ્મ થઇ છું. હું બ્રહ્મ થઇ છું. હું જીવતા જીવતા સળગી ગઇ છું. તમારી મંદાકીની નથી પણ કોઇ નર્ક-લયની ચુડેલ છું. ઓહ ! ઓહ ! જાવ કુમાર જાવ, હું શંખણી છું. કુળકલંકીની છું. કોઇના વીષયની શીકાર છું. કોઈની લાલસાનું રમકડું છું. જાવ જાવ.” આમ બોલતાં બોલતાં મંદાકીની બેબાકળી બેઠી થઇ. જાગી ગઇ. જાગીને જીવે છે તો કુમારના બદલે ગુરૂ વૈકુંઠનાથને એણે પોતાની દ્રષ્ટિ સામે બીધણું અવાજથી હસતો જોયો. મંદાકીની તો જ્ઞાન જ ભૂલી ગઇ. ગુરૂ બોલ્યો.

“મંદાકીની ! તું બ્રહ્મ નથી. નર્કની ચુડેલ નથી.”

મંદાકીની કશેા ઉત્તર ન આપી શકી. એની દ્રષ્ટિએ શાં શાં દ્રશ્યો આવ્યાં હતાં, એની એને કદપના આવતી હતી. ગુરૂએ ફરીથી કહ્યું.

“મંદાકીની આ દેવનો આશ્રમ છે. આ આશ્રમમાં નિરંતર અગ્નિકુંડ સળગ્યા કરે છે. અને એ કુંડમાં મારા લોકતોના પાપ બળીને લક્ષ્મ થાય છે. તારે ગભરાવાનું કશું કારણ નથી.”

મંદાકીની પાછી જઇને પથારીમાં પડી. અને મોઢા પર શાભ ઓઢતાં ઓઢતાં કહેવા લાગી.

“મને એકલી રહેવા દો. એકલી રહેવા દો. આપ જાવ.”

“હું ક્યાં જાઉં.”

“અમિકુંડમાં.”

“તારા રૂપનો અગ્નિકુંડ મુકીને હું ક્યાં જાઉં મંદા.” આમ બોલીને ગુરૂ આગળ આવ્યા. અને એ જ પળે મંદાકીનીએ ચુડેલનું રૂપ લીધું.

પ્રકરણ ૨૬ મું.

મંદાકીનીના આવા આવેશથી કે આવા સ્વરૂપથી વૈકુંઠનાથ દેશ પહોંચી નહિ. એ તો પોતાના પાસા પોઆર પડ્યા હોય એ રીતે વિચાર કરવા લાગ્યો. મંદાકીનીએ સ્વપ્નાવસ્થામાં જે લવારો કે બકબકારો કર્યો હતો એ ગુરૂએ આવતાં આવતાં સાંભળ્યો હતો અને એથી એ એવા અનુમાન પર આવ્યો હતો કે, “મંદાકીનીએ સ્વપ્નમાં કુમારને જોયો છે. કુમાર મને સ્વપ્નામાં મળ્યો છે. એથી જ મંદાકીની આવી માંડી ઘેલી થઈ ગઈ છે.” આવો વિચાર આવતાં ગુરૂ બોલ્યો.

“મંદાકીની ઉઝ શા માટે થાય છે ?”

મંદાકીની ન બોલી. એની દ્રષ્ટિ સમીપ ફરીથી કુમારનો ઐરાવત દેખાવા લાગ્યો. પહોંચી કુમાર એ ઐરાવત પર હતો નહિ, આવો દેખાવ જોવાથી મંદાકીની ભાનશાન વિનાની થઈ ગઈ. એ કહેવા લાગી.

“ક્યાં ગયા ? એ ક્યાં ગયા ?”

“અહીંયા જ છું. મંદાકીની હું અહીંયા છું. તેને

સ્વપ્ન સૃષ્ટિમાં દર્શન દેનાર કુમારની સાક્ષાત મૂર્તિ હું બહિ-
યા જ છું.”

આ શબ્દો સાંભળતાં મંદાકીની જડવત જેવી બની
ગઇ. એના સમજવામાં પણ ન આવ્યું કે “ગુરુ શું બોલી
રહ્યો છે.” ગુરુ સમજી ગયો કે મારા બોલવાની અસર
બરાબર થઇ છે. એથી એણે પોતાના શબ્દો ફરીથી ઉચ્ચાર-
વાનું ચાલુ રાખ્યું. ગુરુ કહેવા લાગ્યો.

“મંદાકીની, હજી તું મારું રૂપ બરાબર સમજી શકી નથી.
માંડી, સંસારના રજકણે રજકણમાં હું રમી રહ્યો છું. માણસ
માત્રની મનોમુગ્ધા હું છું. માણસના વિચારમાં મારી જ
મૂર્તિ રમે છે. મનુષ્ય જે રીતે મારું સ્મરણ કરે છે એ
રીતે હું આવીને દર્શન આપું છું. તેં આજે કુમારનું
સ્મરણ કર્યું અને હું કુમાર રૂપે તારી સ્વપ્ન સૃષ્ટિમાં
ઉપસ્થિત થયો. બોલ હજી પણ મારા ઉપર તને અવિશ્વાસ
છે ? બોલ, હજી પણ મારા પ્રભુપદ માટે તારા મનમાં
શંકાને સ્થાન છે ?”

મંદાકીની ભોળવાઇ ગઇ. ગુરુના શબ્દો ઉપર શ્રદ્ધા
આવી ગઇ. અને પોતે બોલી.

“દેવ મને ક્ષમા કરો.”

“તને ક્ષમા જ છે. તું ક્ષમાને પાત્ર જ છે. તારા
પ્રેમ પ્રત્યે મને કોઇ દિવસ ક્રોધ આવ્યો નથી. તું મને
ક્રોધનું કારણ આપે તોએ પણ મારા માટે આનન્દનું કારણ
બની જાય છે. મંદાકીની હું પ્રાણ છું તો તું પ્રકૃતી છે.
ધીરે ધીરે તારામાં એ દેવી ગુણોના શંખ ફુંકીશ કે તારું
જીવન કલ્યાણકારક થઇ જશે. તું ત્રીલોચન મેળવશે.
જગતના રજકણે રજકણમાં તું નવો સંસાર જશે.

એટલું જ નહીં તને હું એવા જ્ઞાન ચક્ષુઓ આપીશ કે તને આ લોક અને પરલોક બન્નેનું જ્ઞાન થશે.”

ગુરના શબ્દો, ગુરનો છળ, ગુરની જીભ, અસારે કાંઈ અજ્ઞાન કામ કરી રહ્યા હતા. મંદાકીની તો જાણે એક જ સમજવા લાગી હતી કે,

“મને સાચે સાચું સ્વર્ગ મળી ગયું છે. ગુર વૈકુંઠનાથ ગુર નથી. ખેડિ સંસારના સ્વામી છે. આત્માને મુક્તામણી છે. પ્રાણુનો પ્રાણુવલ્લભ છે. એ પાપી નથી જ !”

મંદાકીનીને આ શું સુજ્યું ? જે મંદાકીની વેરની જવાળામાં બળી રહી હતી. જે મંદાકીની ગુર વૈકુંઠનાથનો નાશ કરવાનો અજંપો સેવતી હતી તે અત્યારે આ કેવા મનોભાવ તરફ વળતી હતી. મંદાકીનીના મનમાં જીદ જ વિચારો આવવા લાગ્યા. એની આંખો સામે એક અલૌકિક અવની દેખાવા લાગી. જે ગુરના નાશને માટે મથી મથીને મથામણ કરી રહી હતી તે અત્યારે જીદી જ દીશામાં જવા લાગી. ગુર પણ મંદાકીનીના મોહના ભાવથી મનમાં ને મનમાં મલકાતો હતો. એ સમજતો હતો કે મેં મારો દાવ બરાબર અજમાવ્યો છે. મેં મારી જાણ બરાબર પાચરી છે. અને એ જાણમાં મંદાકીની આબાદ આવી ગઈ છે. ફસાઈ ગઈ છે. આવા વિચારોમાં વિહાર કરતો ગુર વૈકુંઠનાથ કહેવા લાગ્યો.

“મંદાકીની હવે શો વિચાર કરે છે ?”

“કશો નહીં.”

“હું અત્યારે તારી સમીપ વિલાસની વાતો કરવા નથી આવ્યો.”

“ત્યારે ?”

“હું વાત જીદી જ કરવા આવ્યો છું.”

“અને તે ?”

“તું જાણે છે.”

“શું ?”

“આપણા ધર્મ ઉપર આવરણો આવી રહ્યાં છે.”

“કાણ કહે છે ?”

“રાજધાનીમાં બનતા બનાવો.”

“રાજધાનીમાં શું બનાવો બને છે ?”

“એ તારે જાણવા છે ? એ જાણવાનો તને વિચાર છે ?”

“અવશ્ય.”

“તો સાંભળ,” આમ બોલીને ગુરૂએ પોતાની આંખ બંધ કરી અને પછી કોઈ કાળનૃત્ય કરે એ રીતે આંખને નૃત્ય કરાવતો ગુરૂ બોલ્યો.

“રાજમાં લક્ષ્મી પ્રજાતું જોર વધતું જાય છે. મહારાજા અને મહા સામંતો આપણા ધર્મના વીરોધી બન્યા છે.”

મહારાજા ? અને એ આપણા ધર્મના વિરોધી ?”

“હા.”

મંદાકીની ફરીથી વિચારમાં મસ્ત બની ગઈ. ગુરૂ બોલ્યો.

“તને વિશ્વાસ નથી આવતો ?” મંદાકીનીએ કહ્યું

“ના.”

ગુરૂ હસ્યો અને કહેવા લાગ્યો.

“તને વિશ્વાસ ન આવે. કારણ કે તને હજી દીવ્ય દ્રષ્ટી મળી નથી, જે વસ્તુ હું જોઈ રહ્યો છું; એ તને દેખાવાને યુગ યુગનો વીલંબ છે.”

મંદાકીની કશું ન બોલી. એ હતી એમ જ ઉભી રહી. ગુરૂએ મંદાકીનીનો હાથ ઝાલ્યો. શય્યા પાસે લઈ ગયા.

મંદાકીનીને શય્યા ઉપર બેસવાને આજ્ઞાલરી સંજ્ઞા કરી અને પછી પોતે પોતાની વાચા ખોલતાં બપડવા લાગ્યો.

“જે સમય જાય છે એ સમયમાં આ રાજમાં કાંઈને કાંઈ નવીન બનવાનું છે. અવશ્ય ઘોર અત્યાચારનો વાયુ વામા વીના રહેવાનો નથી.”

“હું આપને અનુમોદન આપું છું.”

“સમજ્યા વીના ?”

“હા.”

“એનું કારણ ?”

“કારણ કે મને હજી દીવ્ય દ્રષ્ટી મળી નથી. એથી આપ જે કહો એના પર વિશ્વાસ લાવી મારે વાતને સાચી માનવી જોઈએ. વળી આપ આજે વીલાસની વાતો કરવા કે ભોગવીલાસ ભોગવવા આવ્યા નથી. એટલે અમાનક જ મારાથી બેઠી જવાય છે કે આપ શા માટે આવ્યા છો ? અને આપના આવવાનો ખરો હેતુ શો છે ?”

“મારો હેતુ ધર્મની રક્ષા કરવાનો છે.”

“કેમ રીતે ?”

“નાશની નોખત વગાડીને.”

“નાશની નોખત.”

“હા.”

“નાશથી ધર્મની રક્ષા થાય ? ધર્મની રક્ષામાં નાશ નથી. અમરતા છે. આપ અમરતાનો શંખ પુકો.

“કોના માટે ?”

“સંસાર માટે.”

“સંસાર માટે તો હું અમરતાનું અમૃત વરસાવી રહ્યો છું. પણ જેનો અધીકાર અમૃત મેળવવાનો નથી, એ અમૃત મળતાં પણ નાશ પામશે.”

“આશ્ચર્ય !”

“આશ્ચર્ય શા માટે ?”

“મારી અજ્ઞાનતા માટે.”

“અવશ્ય. મદાકીની તું અજ્ઞાન છે. તારામાં જ્ઞાન નથી. જે તારામાં જ્ઞાન હોત તો તું મારી સાથે પ્રત્નોત્તરમાં ઉતરત નહી.”

“ખરું છે.”

“ત્યારે હવે ?

“હવે શું ?”

“એ જ કે તું મને સહાયતા કર.”

“હું સહાયતા કરું ?”

“હા”

“ભલે, કહો કંઈ વાતમાં આપ મારી સહાયતા માંગો છો.”

“નાશના કાર્યમાં.”

“પણ એ કાર્યનો મર્મ તો મને સમજવો ! મારે નાશ કોનો કરવાનો છે ?

“કુમારનો.”

“કુમારનો ?”

“હા, કુમારનો, અને એ તારા જ હાથે.”

“કારણ ?”

“અજ્ઞાનતા કે અધિકારમાં અટવાતી વ્યક્તીઓને કારણ પૂછવાની કશી જરૂર નથી. કારણ મારી આજ્ઞા.”

“હું આપની આજ્ઞા પાળીશ. પણ એટલું જાણવાને હું આવુર છું કે કુમારનો નાશ આપ મારી પાસે શા માટે કરાવો છો ?”

“વળી પાછી એ જ વાત. તારો હઠાગ્રહ છે તો સંભાળ.”

મંદાકીની એકાગ્રતાથી સાંભળવા લાગી.

“મહારાજા લક્ષ્મી પ્રજ્ઞના સ્હાયક નથી ?”

“પણ એથી શું ? પ્રજ્ઞના સ્હાયક, ચાહક, અને માળક રહેવું એ તો દરેક રાજાનો ધર્મ છે.”

“મારી દ્રષ્ટીમાં એ અધર્મ છે.”

“કારણ ?”

“કારણ શું બતાવું. જ્યારે પરીણામ આવે ત્યારે શું જોજો.”

“પણ કુમારનું શું ? કુમાર તો હંમેશાં તમારો આજ્ઞાપાલક છે.”

“હા, માટે જ હું એનો નાશ શોધું છું.”

“માટે જ ?”

“અવશ્ય.”

“પણ મને એનો બેદ તો ખતાવો.”

“તું જ્યારે અબેદ માર્ગમાં આવશે ત્યારે આપો-
આપ બધી વાતો સમજી જશે. હમણાં નહીં.”

“પણ જરા ઇશારાથી તો સમજાવો.”

ગુરૂ બોલ્યો. “કુમાર! કંઈ પણ ફરી જશે, કંઈ પણ
વિશ્વાસઘાત કરશે, એની મને શંકા જાય છે.”

“અને શંકા જતી હોવાથી એનો નાશ કરવો?”

“બરાબર. કારણ કે મને જ શંકા હમણાં આવ છે
એ ખરી છે. માટે પરીણામ આવે ત્યાં સુધી રાહ જોવી
એમાં ડહાપણ નથી.”

ગુરૂ આ વાત સમજી ગયો હતો કે મારો અનર્થ
પ્રકાશમાં આવતાં કુમાર મારો અને મારા મઠનો નાશ
કર્યા વીના રહેવાનો નથી. એ મારો નાશ કરે એ પહેલાં જ
હું એનો નાશ કરું એમાં જ મારું હિત સમાયું છે. એવો
વિચાર કરી ગુરૂ મંદાકીનીને ઉશ્કેરી રહ્યો હતો. મંદાકીની
પણ ગુરૂના શબ્દે શબ્દ પર હમણાં પ્રાણ પાથરવા જોટલી
તૈયાર થઈ હતી. મંદાકીની પોતાનું અપમાન, પોતાનો
થયેલો નાશ, પોતાના શીયળનું થયેલું સત્યાનાશ આ બધી
વાતો ભૂલી ગઈ હતી. અને ગુરૂની એક દાંબીક એજામાં એવી
રીતે સપડાઈ મઘ હતી કે એને અત્યારે બીજી કશી વાતનું
જ્ઞાન જ નોહવું. મંદાકીની ગુરૂને કહેવા લાગી.

“તો શું આપ મહારાજ શક્તીવર્માનો પણ નાશ કરવા માંગો છો ?”

“નહી.”

“તારે ?”

“હું અધર્મોનો નાશ કરવા માગું છું.”

“મારા પિતા શક્તીવર્મા શું અધર્મી નથી ?”

“એ અધર્મી છે તો એનો નાશ આપોઆપ આવી જશે.”

“તમારી આ વાત મારા સમજવામાં નથી આવતી.”

“મેં હજારો વાર કહ્યું કે મારી વાત તારા સમજવામાં આવવાની નથી. તારે આ વાત ગળ્યવી જ છે તો સાંભળ. મહારાજ શક્તીવર્માનો નાશ કરશે મહારાણી ઘાતે.”

“શું કહ્યું ? મહારાજનો નાશ ? અને રાણી કનક-લત ના હાથે ?”

“જરૂર”

“એ કેવી રીતે ?”

“રાણી તારા પિતાના કરતાં પોતાની જાતીને વધારે ચાહે છે. અને તેં શું આ વાત નથી સાંભળી કે લક્ષ્મી પ્રગ્નના અગ્રગણ્ય દેવદત્તનો મહારાજએ મહારાણીની સન્મુખ જ નાશ કર્યો છે. શું આ દ્રોહ રાણી ક્ષમા કરશે ? શું પોતાની જાતીનું આવું નીકંદન કાઢવાનું રાણી સહન કરી જશે ?”

મંદાકીની મનમાં તે મનમાં મુંઝાવા લાગી. ગુરૂની વાત મંદાકીનીને બરાબર લાગી. પણ દેવદત્તનો નાશ મહારાજ શક્તીવર્માના હાથે થયો છે, એ વાત માની ન શકી. એથી ખેતે પૂછવા લાગી.

“દેવદત્તનો નાશ અને મારા પિતાના હાથે ?”

“હા.”

“તમેને કાણે કહ્યું?”

“કુમારે.”

“કુમારે ?”

“હા એ મને મળવા આવ્યો હતો અને અળણતાં એના મોઢામાંથી આ વાત નીકળી ગઇ.”

“પણ દેવદત્ત રાણી કનકલતા પાસે શા માટે આવ્યા હશે ?”

“કેવળ પ્રકૃતીના સમાચાર પૂછવા, એ વાત પણ ધર્માળ મહારાજ ન સાંખી શક્યા, અને દેવદત્તની છાતીમાં કટાર ભોંકી દીધી.”

“આશ્ચર્ય”

“આશ્ચર્યની ઘટના તો હવે બનવાની છે. કુમાર પણ મહારાજનો પક્ષ કરે એ વાત બનવા જોગ છે, માટે તારે સમયસ્વચકતાથી કામ લેવાનું છે.”

મંદાકીનીના મનમાં વિચારોની પરંપરા ચાલવા લાગી. પળવાર પહેલાં ગુરના ઉપર આવેલી શ્રધ્ધા પાછી ડગમગ થઇ ગઇ. અને મંદાકીનીના વિચારોમાં વીજમતી આવીને વસી. છતાં અત્યારે તો મંદાકીનીએ સાવધપણાથી કામ લીધું. એ મહારાજના વિચારને મળતી થઇ ગઇ. એ ખોલી.

“હું મારા હાથે જ કુમારને ઠોકાણે કરી નાખીશ.”

“અસ્તુ:”

“પણ મને કુમાર મળશે ક્યાં ?”

“અહીંયા જ. કુમાર તને અહીંયા જ મળે એવી હું ગોઠવણ કરી આપીશ. અને પછી બાકીનું કામ તું પતાવી દેજે”

“જરૂર જ પતાવીશ.”

“ત્યાર હવે ?”

“હવે શું ?”

“રૂપની ભીક્ષા.”

“તમે ભીક્ષા માગવા નથી આવ્યા.”

“પણ જે મનુષ્ય ભીક્ષુક છે એની પ્રકૃતિ ભીક્ષા માગ્યા વીના રહી શકતી નથી. આમ બોલી ગુરૂ મંદાકીની હિંમત લપક્યો. મંદાકીનીના વિચારો ફરી જાગૃત થયા. એ બોલી.

“કુમારના નાશ પછી.”

“શું કહ્યું ?”

“એ જ કે મારી આજથી પ્રતીજ્ઞા છે કે, “જો કુમાર અધર્મના માર્ગ પર હશે તો એનો હું અંત લાવીશ. અને તે પછી જ હું ભોગવીલાસ ભોગવીશ,”

“પણ તારી આ પ્રતિજ્ઞાની શીક્ષા મને થાય છે.”

મંદાકીનીએ આંખ ફેરવી લીધી અને કહ્યું.

“આપ હમણાં જન્મ મને એકાંતમાં રહેવા દો.”

“મારા વીના તારી એકાંત કશા કામની નથી.” આમ બોલી ગુરૂએ મંદાકીનીને પકડી. આવેશમાં આવી આલીંગન કર્યું. પછી એ લાંથી ચાલ્યો ગયો.

મંદાકીની વિચાર કરવા લાગી, “મારી પ્રતિજ્ઞાનો પણ એને ખ્યાલ નથી. ખ્યાલ ક્યાંથી હોય ? જેને મારા શીયળનો ખ્યાલ નહોતો એને પ્રતીજ્ઞાનો ખ્યાલ આવે ક્યાંથી ? અને જે સ્ત્રી મટી પીશાયણી થઈ હોય, એના માટે વળી પ્રતિજ્ઞા કેવી ? વળી આ પ્રતિજ્ઞા પાળવા જેવી જ નહીં હોય. એટલે જ ગુરૂના હાથથી મારી આ દશા થઈ.” આમ બોલતાં બોલતાં મંદાકીની વિચાર અને વિમાસણમાં

પોતાનું જ્ઞાનજ્ઞાન જીવી ગઇ. એના મનમાં હવે જે વિચારો આવ્યા તે મહારાજ શક્તીવર્માના જે વિચારો આવ્યા.

“શું રાણી કનકલતા ! મારા પિતાનો નાશ કરશે ? પોતાના પતિનો સહાર કરશે ? નીચ.” મંદાકીની પાછી મુઠ માફક થઇ ગઇ,

અને ફરીથી જવારો કરવા લાગી.

“એ નીચ, અને હું કોણ ? શું મારા નાશનો નાશ કરવા નથી પ્રયત્ન ? હું પણ નીચ છું. નીચ સા માટે ? અધમ છું. અધમાઅધમ છું. હું તો ભયંકર પાપા-ગારમાં પુરાયેલી છું. મને કોઇને નીચ કહેવાનો અધીકાર છે શું ? આમ જોડો સમય ગયો, પાછી વળી જોલવન પર ચડી.

પણ મારે આ વાતમાં ઉંડા ઉતરવું જોઇએ. અને સત્ય શું છે તેનો ભેદ જાણવો જોઇએ. અને પછી મહારાજને બચાવવાનાં પગલાં ભરવાં જોઇએ.

પ્રકરણ ૨૭ મું.

મંદાકીનીએ સચ્ચાઇ શોધવાનો વિચાર કર્યો. પણ આ વાતમાં સચ્ચાઇ શોધવા જેવું હતું ક્યાં ! સચ્ચાઇ એ સંસારમાં સર્વોપરી પ્રકાશ છે એને શોધવાની આવશ્યકતા છે ખરી ? પ્રકાશ તો પળે પળે દૃષ્ટી સામે દેખાય છે અને આપણી આંખો તથા આત્માને બરી દે છે.

સચ્ચાઇ ન હોય ત્યાં અંધકાર ! અંધકારને પણ જોવા બધું પડતું નથી. અંધકાર પણ જીવનમાં દેખાયા બ કરે છે. “આ સાચું અને આ ખોટું” એ જીવનના અવળાસવળા પડે છે. એ દેખાયા બ કરે છે. એને જોવા જાણવા બધું પડતું નથી. માત્ર ભુલ્લી જોષએ મંદાકીનીને સત્ય વાત જાણવાની જાણસા થઇ. સૌ કોઇને આવી જાણસા થાય છે. મંદાકીનીના મનમાં પણ આ વાત બન્ની અને ફાલીપુલીને વડ વૃક્ષ સમાન થઇ. એણે મનમાં વિચાર કરવો શરૂ કર્યો.

“મારે રાજમહેલમાં જવું”—રાજમહેલમાં જવું એવી જામણા તો થઇ. પણ જવું કેવી રીતે એનો રસ્તો મંદાકીનીને મળ્યો નહીં. આજ દીવસ સુધી પોતે રાજમહેલમાં ગઇ નહોતી. રાજમહેલમાં મંદાકીનીને યાદ પણ કોઇ કરતું નહીં.

આજ દિવસ સુધી શકતી વર્મા રાજ-
ધાનીમાં ઉભા થયેલા નવા પ્રત્યક્ષે પહોંચી વળવાની
કોશિષમાં હતા. રાણી કનકલતા પણ ઝખમી થઇને પડી
હતી. કુમાર તો અપરાધી હોવાથી જન્મપર્યંત કાસામૃદમાં
રહેવાને જાણે સમર્થો હતા, પછી આવી વાતનો વિચાર
કાઇને આવે ક્યાંથી ? આવા અટપટા સંજોગોમાં મંદાકીની
સૌના મનથી ભૂલાઇ ગઇ હતી. અને મંદાકીની પણ એવા
ફાંસામાં ફસાઈ ગઇ હતી કે તેને છૂટવાને રસ્તો જ
નહોતો મળતો.

આમ અનેક બનતા બનાવોમાં સમય જવા લાગ્યો.
અને મંદાકીનીએ ગુરના છળકપટને જાણી પણ લીધા હતા.
આ છળકપટમાંથી છૂટવાને પોતે રસ્તો શોધવા લાગી. અને
એ રસ્તો શોધવામાં જે પહેલો વિચાર મંદાકીનીને આવ્યો
તે રાજમહેલમાં જવાનો. પણ રાજમહેલમાં જવું કેવી
રીતે ? જ્યાં સુધી ગુરનો વિચાર જાણવામાં ન આવે, ગુર
આજ્ઞા ન આપે ત્યાં સુધી મંદાકીનીથી શું થઇ શકે
એમ હતું ?

આવી ઘટનાનો વિચાર આવતાં મંદાકીની મુંઝવા
લાગી ? એ મુંઝવણમાં ને મુંઝવણમાં ગુરના એ વીલાસ
ભુવનમાંથી બાહરે નીકળી રાજમહેલમાં જવા, પણ તેના પગ
ઉપડતા નહી. આમ તેમ જોતાં ગભરાતાં ગભરાતાં એ આમળ
વધતી હતી. અચાનક એના કાનમાં અવાજ આવ્યો.

“મંદાકીની !”

મંદાકીની ગભરાઇ ગઇ. પાછી વળીને જોવા લાગી.
પણ એને કરોઃ માર્ગ દેખાયો નહી. મંદાકીની આમળ ચાલતાં
ચાલતાં થંભી ગઇ. એના પગને કોઇએ જાણે પૃથ્વી સાથે

ચોંટાડી દીધા. પગ ઉપડયા નહી. એનાં કાનમાં ફરીથી અવાજ સંભળાયો.

“મંદા !”

હવે મંદાકીનીને જાન થયું કે આ આવતો અવાજ ગુરૂનો છે. એથી એ આમ તેમ જોવા લાગી. પણ કશું ન દેખાયું. આ આવેલો અવાજ જોટલો ભીષણ હતો એટલો જ બયાનક હતો. એથી મંદાકીની થથરી ગઈ. તરત જ એ પાછી પેતાના સ્થાન ઉપર આવી. સ્થાન ઉપર આવતા ગુરૂનું વિકાળ રૂપ એના જોવામાં આવ્યું. ગુરૂ બોલ્યો.

“ક્યાં જાય છે ?”

“નાશના પંથે.”

“અવશ્ય તું નાશના પંથે જઈ રહી છે, પણ હું તારો નાશ થવા દેનાર નથી. કારણ કે તું અમર ધામની પ્રવાસી છે અને અમર યૌવના છે. તારા માટે નાશ સંજોગો નથી.”

“હું મારો નાશ કરવા નથી માંગતી ?”

“ત્યારે !”

“હું અધર્મનો નાશ કરવા માંગુ છું.”

“અધર્મનો ?”

“હા, આપે કહ્યું ને કુમારનો નાશ મારા હાથે જ થવો જોઈએ.”

“પણ કુમાર અધર્મ ઉપર ક્યાં છે ?”

“પછી કુમારનો નાશ આપ શા માટે ઇચ્છો છો ?”

“સમજ્યો.”

“જો આપ સમજ્યા હો તો મને માર્ગ બતાવો. મને આ અધર્મનો નાશ કરવાને જવા દ્યો. હવે મારાથી અહીંયા નથી રહી શકાતું.”

“તું ક્યાં જવા ચ્હાય છે ?”

“અધમનો નાશ કરવા.”

“સત્ય કહે છે ?”

“આપની પાસે અસત્ય વદનારી હું કાણુ ? શું આપ અંતર્યામી નથી ? શું આપ મારું અંતઃકરણ નથી જાણી શકતા ? હું ક્યાં જાઉં છું ? શું કરવા માગુ છું ? એ વાત આપણાથી અજાણી છે ?”

“નહીં !”

“તો પછી મને માર્ગ બતાવો. મને જવા દ્યો. મારું કલ્યાણ થાય એવાં પગલાં મને ભરવા દો.”

ગુરૂ વિચારમાં પડ્યો. મંદાકીનીના શબ્દોએ ગુરૂને વિચારમાં નાખ્યો. એના મનમાં વિચારની પરંપરા ચાલવા લાગી. પળવાર તો એ મૂઠ જોવા થઇ ગયો. થોડી વાર પછી એ બોલ્યો.

“વાર, તું જવા જ માગે છે ?”

“હા.”

રસ્તો બતાવું ?

“કૃપા કરીને બતાવો.”

“તો સાંભળ. તું જા; કન્નરીવિહારમાં”

“કન્નરીવિહારમાં શા માટે ?”

“એ પણુ હું તને બતાવું છું. કન્નરીવિહારમાં મહારાજની વિરૂધ્ધ પ્રચાર કરવાનું હું તારા ઉપર નાખું છું.”

“પણુ મારે તો કુમારનો નાશ કરવાનો છે.”

“ત્યાંથી તને કુમારના નાશનો માર્ગ મળી રહેશે.”

“મંદાકીની કાંઇ ન બોલી. એ તો આ પાપાચારના ધામમાંથી કેમે કરીને મુક્ત થવા માગતી હતી. એટલે ગુરૂએ

જે શબ્દો કહ્યા એના તરત જ એણે સ્વીકાર કરી લીધો. થોડી બીજી ત્રીજી વાતો થવા પછી મંદાકીનીને વિદાય મળી.

મંદાકીની મઠમાંથી બાહર નીકળી. જ્યારે મઠમાં આવી ત્યારે એ પવિત્રતાની પ્રતિમા હતી. દેવોને પણ નમન કરવા જેવી દેવી હતી. અને જ્યારે એ મઠમાંથી નીકળી ત્યારે ચંડાળણી પણ મભરાય, પિશાચણી પણ ચરચરે, આગની જ્વાળા પણ પળવારના માટે ડર ખાય એવી પાપાચારીણી થઈ મઠ હતી. મંદાકીની આવી રીતે વિપરીત સ્થિતિ પામીને મઠમાંથી બાહર નીકળી અને ચાલી કન્નરીવિહાર તરફ.

કન્નરીવિહારમાં આજે એક પ્રકારની આંધી ચઢી હતી. પોતાના સરદારના મૃત્યુની વાત જ્યાં ત્યાં ચર્ચાતી હતી. આખો કન્નરીવિહાર મહારાજ શક્તીવર્માનો નાશ કગવા આતુર હતો. આવા સ્થળે મંદાકીની આવી.

અહીંયા આવવા પહેલાં એણે પોતાનો પોશાક બદલી લીધો હતો. એણે વિચિત્ર દેખાવ કર્યો હતો. કોઈ ડાકણ હોય એવો. અને ખરી રીતે મંદાકીની હમણાં ડાકણ નહોતી તો હતી કાણ ?

મંદાકીની અત્યારે ડાકણનો જ ભાગ ભજવતી હતી. ડાકણના જ પાત્રને ન્યાય આપતી હોય એવી એની ચેષ્ટા હતી.

દેવદત્તના મૃત્યુની વાત જ્યાં ત્યાં થતી હતી. અને એના માટે શું કરવું જોઈએ, એના જ બધા માણસો પોતાની મતી પ્રમાણે માર્ગ બતાવતા હતા. છતાં કોઈનો માર્ગ સ્વીકારવામાં આવતો નહોતો. મંદાકીની અહીંયા એક દીવસ રહી પણ ગુરૂના કહેવા પ્રમાણે એને કશો માર્ગ મળ્યો નહોતો. હા, સામે એની મુંઝવણ વધી. અહીંયા તો કુમારના મૃત્યુના

બદ્ધે એણે મહારાજ શક્તીવર્માના મૃત્યુની વાત સાંભળી.
એથી મંદાકીનીના મનમાં ખીજા વિચારો આવવા લાગ્યા.

“હવે મારે રાજમહેલમાં જવું જોઈએ. રાજમહેલમાં
શું બનાવો બને છે, એની પણ જાણ લેવી જોઈએ. પછી
મહારાજને બચાવવા માટે યત્ન કરવો જોઈએ.”

આવા વિચારો ઉપર આવીને મંદાકીની મહારાજ
શક્તીવર્માની રાજધાની તરફ વળી.

રાજમહેલમાં પણ આજકાલ ન સમજી શકાય એવું
વાતાવરણ ફેલાઈ રહ્યું હતું. જ્યારે મંદાકીની આ રાજમહેલમાં
હતી ત્યારે રાજમહેલ સોલે કળાને હતો. આજે આ
રાજમહેલમાં કેવળ રમશાન જેવો જ જાસ થતો હતો. ન હતો
કોઈ સ્થળે આનંદ કે ન હતો કોઈ સ્થળે ઉલ્લાસ. મંદાકીની
રાજમહેલનો રસ્તો ઓળંગતી ઓળંગતી છેક કનકસંતાના
મહેલ સુધી આવી. અહીંયા આવતા દ્વાર ઉપર ચોકી કરતી
પરીચારીકાએ મંદાકીનીને પોતાના હાથમાંની ખુલ્લી તરવાર
બતાવીને રોકી. મંદાકીની ઉભી રહી ગઈ. પરીચારીકાએ
મંદાકીનીને ઓળખી નહોતી એટલા જ માટે એને આમ
રોકવામાં આવી હતી. પરીચારીકા બોલી.

“ક્યાં જાય છે ?”

“રાણીવાસમાં.”

“આજા નથી.”

“કારણ ?”

આજ દીવસ સુધી રાણીવાસમાં જવાનો પ્રતીશ્ન
હતો નહી. એમાં પણ ખાસ કરીને લક્ષ્મી પ્રજા માટે તો
કોઈ દીવસ કોઈને રોકવામાં આવતા નહો. મંદાકીનીએ અત્યારે

લક્ષ્મી પ્રગ્નનો પોશાક પહેરેસો હતો. અને મોઢાનો દેખાવ પણ ન ઓળખી શકાય એવો બનાવ્યો હતો. મંદાકાની ભણતી હતી કે મને આવા વેશમાં કોઈ રોકનાર નથી. પણ મહેલના દ્વાર પર આવતાં બધી વાત જ જાણે બદલાઈ ગઈ. મંદાકાનીને રોકવામાં આવી. મંદાકાની ખોલી.

“રાણી કનકલતાને મળવામાં કોઈ દોવસ આજ્ઞાની જરૂર પડતી નથી.”

“આ આજ્ઞા રાણીની નથી.”

“ત્યારે ?”

“મહારાજની છે. કાં તો મહારાજની આજ્ઞા આપને અંદર પ્રવેશ કરાવી શકે છે અથવા મહારાણી પોતે.”

“તો તું મહારાણી ઉપર એ અંકુશ નથી.”

“મહારાણી ધારે તો આપને અંદર ખેંચાવી શકે છે.”

“આ પણ એક નવી વાત. દ્વાર પર મહારાજનો અંકુશ અને મહારાણી પર નહી.”

“ના !”

“પણ આમ થવાનું કારણ ?”

“કારણ તો ખીજું તું હોય ? કારણ માત્ર એટલું જ કે મહારાણીને કોણ મળવા આવે છે, મહારાણી રાત દોવસ તું કરે છે એની દેખરેખ રાખી શકાય.”

“વારૂ, તો તું જઈ મહારાણીને મારા આવવા ના સમાચાર આપીશ ?”

“નહી.”

“ત્યારે મારે મહારાણીને મળવું છે તે?”

“એના માટે ખીન્ને માર્ગ છે.”

“શું?”

“હું સંસાસ્રયક માહિતી આપું છું.” આમ ખોલી દ્વાર પર ઉભેલી પરીચારીકાએ આજીઆમાં જે હિરની દેરી હતી તે ખેંચી, અને એનો ઘંટારવ અંદરના ભાગમાં સંભળાયો. પળવાર થઈ છતાં રોષ આવ્યું નહીં. આથી પરીચારીકા ખોલી.

“મહારાણી આપને હમણાં મળી નહીં શકે.”

“કેમ?”

“એ અંદર રોકાયેલાં છે.”

“તે કેમ જાણ્યું?”

“જો એ રોકાયેલાં ન હોત તો તરત જ બહાર આવત.”

“ત્યારે હવે મારે શું કરવું?”

“હવે તો કાલે.”

“આજે નહીં?”

“ના આજે મહારાણી સાથે તમારું મીલન થવું અશક્ય છે.”

મંદાકીની તરત જ ત્યાંથી પાછી વળી. પાછા વળતાં એણે એક એવું દ્રશ્ય જોયું કે એનાથી ત્યાંનું ત્યાં જ સ્થીર થઈ જવાયું. એ દ્રશ્યમાં ખીજું કશું હતું નહીં. કેવળ કુમાર મહારાણીના મહેલમાંથી બહાર નીકળતો હતો. કુમારને રાણીના મહેલમાંથી નીકળતાં મંદાકીનીએ જોયો અને પોતે હતી ત્યાંની ત્યાં જ ઉભી રહી. કુમાર મહેલમાંથી નીકળી ચાલ્યો.

મંદાકીની એની પાછળ પાછળ ગઈ. પણ એવી રીતે પાછળ ગઈ કે કુમારને લવલેશ શંકા ન આવી.

મંદાકીનીના મનમાં અનેક લાવો જાગ્રત થયા. કુમારને જોતાં એનું સ્ત્રી હૃદય ઉઝાળા મારવા લાગ્યું. કુમાર પોતાના માથાને મૂકુટ હતો. એ મૂકુટને જોતાં મંદાકીનીનું મસ્તક મમતા અને પૂજ્યભાવથી ઝુંકી પડવા લાગ્યું પણ એ સીવાય એ બીજારીથી કંઈ થઈ ન શક્યું. મંદાકીની કુમારને બોલાવી ન શકી. એના તરફ વધારે વાર જોઈ પણ ન શકી. છતાં એક વાત તો અવશ્ય એના મનમાં ધ્રુમરીઓ ખાવા લાગી.

“મારે કુમારને મળવું તો અવશ્ય.”

પણ મળવું કેવી રીતે ? આ એક જ મુંઝવણે મંદાકીનીને મુડદા જેવી બનાવી દીધી. છેક રાત સુધી મંદાકીની જ્યાં ત્યાં ભટકતી રહી. સાંજ પડવા પછી રાત્રીનો અંધકાર થયો અને અંધકારમાં મંદાકીનીને પોતાનો માર્ગ મળ્યો. મંદાકીની કુમારને મળવા ગઈ—મનમાં એક વાત નકકી કરીને—વાત કરવાની યુક્તી રચીને.

કુમાર પોતાના સ્થાનમાં હતો. એના મનમાં અનેક પ્રત્નોત્તર ચતા હતા. રાણીના મહેલમાં જે ઘટના ચાલતી હતી તે કેવળ મહારાજના નાશની જ હતી. રાણીને અત્યાર પહેલાં એ વાતની શંકા ગઈ હતી. મહારાજએ કુમારના સંબંધમાં ન્યાય નથી કર્યો. પણ ન્યાયની દૃષ્ટા કરી છે. આ શંકા આવ્યા પછી રાણીએ કુમારને પોતાના પક્ષમાં લીધો હતો. અને હવે જે મંત્રણા ચાલતી હતી એમાં કુમાર અગ્ર ભાગ ભજવતો હતો. આજે પણ એવો જ ભાગ ભજવીને કુમાર પોતે પોતાના સ્થાને આવ્યો હતો.

કોણ જાણે આજે શું થયું હતું કે મંદાકીની કુમારને
યાદ આવી. આજ દિવસ સુધી મંદાકીની પ્રત્યે એનું લક્ષ
પણ મયું નહતું. ધણી વખત, તે જંગલોમાં પણ મંદાકીનીને
યાદ કરી લેતો ધણી વખત મંદાકીની પોતાના શત્રુની
પુત્રી છે એ વાત યાદ આવતાં મંદાકીની પ્રત્યે અભાવ
અને ધણી વધતાં. આજે પણ મંદાકીની કુમારને યાદ
આવી અને મનમાં ને મનમાં બબડવા લાગ્યો.

“મંદાકીની શું તું પણ મારી શત્રુ છે?”

આ શબ્દોએ મંદાકીનીના હૃદય ઉપર તીરતું કામ
કયું. જ્યારે આ શબ્દો કુમાર ખેલતો હતો ત્યારે મંદાકીની
કુમારની સમીપ આવી ચુકી હતી.

કુમારના શબ્દો મંદાકીનીએ સંભળ્યા અને હવે
એ વધારે શું ખોલે છે એ જાણવા માટે મંદાકીની ત્યાં જ
ઊભી રહી ચરચરતા હૃદયથી. કુમાર આગળ બબડવા લાગ્યો,

“મંદાકીની ! મંદાકીની તું ક્યાં છે ? આજે એક
યુગથી જાણે મેં તને જોઈ નથી. મંદા, મંદા મારા હૃદયની
મંદા તું ક્યાં છે ?”

મંદાકીનીથી હવે રહેવાયું નહીં ! એ આગળ આવી
અને ખેલી.

“કુમાર ! તમને મંદાકીની મળવા માગે છે.”

કુમારે આ શબ્દો ખોલનાર તરફ ડ્રપ્ટી ફેંકી અને
પોતે કહ્યું.

“તું કોણ છે ?”

“હું મારી ઝોળખ આપું. પણ એ વાત કોઈને
કહેવાની નથી.”

“એટલે ?”

“એટલે એ જ કે તમોને મંદાકીનીનું જીવન જાણવા મળશે.”

“પણ તારો અવાજ મંદાકીની જેવો જ છે.”

“હોય જ. કારણ કે મંદાકીની મારી માની જણી જીવે છે.”

“શું કહ્યું ?”

“ખરું કહું છું.”

“તારી માની જણી જીવે !”

“હા.”

“અને મહારાજ શક્તીવર્મા તારો પિતા ?”

“નહી એ મારો પિતા થવાને યોગ્ય નથી.”

“પછી તું મંદાકીનીની જીવે થવાને યોગ્ય ક્યાંથી થઈ ?”

“એ વાત જાણવા જેવી છે. હું મંદાકીનીની સગી જીવે છું. આ કથા એક યુગ જેટલા સમય પહેલાંની છે.”

“યુગ પહેલાંની કથા છે ?”

“હા” તો શું મંદાકીની મહારાજની સગી પુત્રી નથી ?

“નહી, મંદાકીની મારી સગી જીવે છે. જુઓ મારા ચહેરામાં મંદાકીનીનું સામ્ય છે. મારો અવાજ પણ મંદાકીનીને મળતો આવે છે. આ બધા ઉપરથી મારા બોલવામાં તમોને વિશ્વાસ નથી આવતો ?”

“આનાથી વધારે બળવાન કોઈ પ્રમાણ તારી પાસે છે ?”

“શાનું ?”

“શાનું ? મંદાકીનીનું ! તું વધારે વીગતથી મને સમજાવો શકે છે કે મંદાકીની અને તમે બંને કોની બાળકીઓ છે ?”

“સમજાવું છે ?”

“જરૂર.”

“પણ સાંભળીને ઉશ્કેરાવાનું નથી...પણ”

“પણ શું ?”

“મને સહાયતા કરવાની છે.”

“જો તું મને બધો પ્રતિહાસ સાચેસાચો કહીશ તો હું તને સહાયતા કરવામાં પાછી પાની નહીં કરું.”

“વચન આપો છો ?”

મારું વચન છે.”

“તો સાંભળો.”

પ્રકરણ ૨૮ મું.

મંદાકીની બોલી, “જ્યારે હું નાની બાળકી હતી ત્યારની આ વાત છે. મારા મા બાપ, મહારાજ શક્તીવર્માની જાતીના હતા, એટલું જ નહીં પણ મારા પિતા સાથે મહારાજ શક્તીવર્માને મીત્રતા હતી. આ એ કાળની વાત છે, જ્યારે મહારાજ મહારાજ નહીં, પણ યુવરાજ હતા. કીશોર હતા.

મારા પિતા અને યુવરાજની ગાઢ મીત્રતાનું પરીણામ એ આત્મું કે, મરતી વખતે મારા પિતાએ મારી માતાનો હાથ યુવરાજના હાથમાં આપ્યો. કાળજળથી મારી માતા પણ મૃત્યુના મુખમાં ગઈ. મૃત્યુ આવતા પહેલાં મારી માતાએ અમો બંને બહેનોનો હાથ યુવરાજને સુપર્દ કર્યો. અને વચન લીધું કે અમો બંને બાળકીને તે પોતાની પુત્રીઓ પ્રમાણે ગણે, આ વાતનો યુવરાજે સ્વીકાર કર્યો. આ જ દીવસ સુધી મહારાજ મને અને મારી બહેન મંદાકીનીને પોતાની પુત્રી પ્રમાણે ગણતા આવ્યા છે, આ જ દીવસ સુધી કોઈ

નથી જાણી શક્યું કે મંદાકીની મહારાજની સગી પુત્રી છે કે મોઢાની ખોત્રેલી. આવી એક નીબાથી પોતાના વચનને વળગી રહી મહારાજ અમો બન્ને પુત્રીઓને સુખ અને વૈભવમાં રાખી અનેક પ્રકારના નાનાવીધ લાડ લડાવી રહ્યા છે એ એ મની ઉદારતાનો માત્ર એક સ્મરણ સ્થંભ છે.”

કુમાર આ વાતો સાંભળતો હતો. એ કહેવા લાગ્યો.

“મંદાકીની તો મને કહેતી હતી કે મારે બીજા જીવન જ નથી.”

“એના કહેવામાં ભૂલ હશે. અથવા આ વાત છુપાવવામાં એનો કાંઈ હેતુ હશે ?”

“મંદાકીનીનો હેતુ હોય, એ વાત માનવામાં આવે તો પણ શું થયું ? મહારાજને આ વાત છુપી રાખવાતું શું કારણ મળેલું હશે ?”

“એ તો મહારાજ જાણે.”

કુમાર વિચારમાં પડ્યો. એના મનમાં અનેક વાતો ઘોળાવા લાગી. અને પળે પળે એ મંદાકીનીના સામું જોવા લાગ્યો. સામું જોતાં જોતાં એને આ વાતનો ભેદ મળી ગયો કે મારી સાથે વાતો કરનારી મંદાકીનીની જીવન નથી, પણ મંદાકીની પોતે છે.” આથી એ બોલ્યો.

“મંદાકીની તું વાતો કરી શા માટે બનાવે છે. હું તને ઓળખી ગયો છું. તું મારી મંદાકીની છે.”

કોણ જાણે શું થયું કે આ શબ્દો સાંભળતાં મંદાકીનીની આંખમાં આંસુ આવી ગયા. કુમાર લપક્યો. મંદાકીનીને બાહુપાશમાં દબાવવા ગયો. પણ એ જ પળે એના કાનમાં કોઈનો અવાજ—જ્વની સંભળાયો. અને મંદાકીનીને પકડતાં કોઈ અજાણ્ય શક્તી પોતાને અટકાવતી હોય, એવો

ભાસ કુમારને થવા લાગ્યો, કુમારની નજર સામે ગુરૂની મૂર્તિ આવીને ઉભી રહી. એક વખત ગુરૂએ કહેલા શબ્દો એને યાદ આવ્યા. અને કુમાર જરા થથર્યો. મંદાકીની આ દ્રશ્ય જોતાં જરા વિચારમાં પડી. એ જોણી.

“કેમ કુમાર, શું વિચાર કરો છો ?”

“કશો નહીં”

“બરાબર છે.”

“શું ?”

“તમારો વિચાર.”

“મારો વિચાર ? મારો વિચાર તું જાણે છે ?”

“હા !”

“તો જોણ જોઉં છું શાનો વિચાર કરે છું.”

“એના જ કે તમોએ મને જોળખવામાં ભૂલ ખાધી છે. તમો મને બરાબર જોળખી શક્યા નથી.”

“નહીં. મંદાકીની હું તને બરાબર જોળખી શક્યો છું.”

“બરાબર ?”

“હા બરાબર !”

“ભૂલો છો કુમાર ભૂલો છો. પહેલાં તો હું મંદાકીની જ નથી. મંદાકીનીને જોળખવામાં જ તમોએ ભૂલ ખાધી છે. અને મને મંદાકીની તરીકે જોળખી હોય તો પણ તમે મને બરાબર નથી જોળખી.”

“નથી જોળખી એટલે ? મંદાકીની, હું તને ન જોળખું ? તને ન જોળખી શકું ? મારી હૃદય દેવી !”

“એક પિશાચણીને દેવી કહીતાં તમોને વિચાર નથી આવતો.”

“શું કહ્યું ?”

“એ જ કે હું હવે દેવી નથી, પિત્રાચણી છું. રમણી નથી, રાક્ષસી છું. સ્ત્રી નથી સાપણી છું—નાગણી છું.”

“તું આ શું કહે છે ?”

“ખરું કહું છું કુમાર ! હું ખરું કહું છું.”

“હું નથી માનતો. મને ગુરુએ બધી વાતો કહી છે,”
મંદાકીનીએ આ વાક્ય સાંભળ્યું અને પોતે કહેવા લાગી.

“ગુરુએ બધી વાત કહી છે ?”

“હા.”

“શું કહ્યું ? હું નર્કની પ્રત્યક્ષ મુર્તિ છું. એમ શૈશીમાં સડી રહેલી જીવાત છું એમ. હું મારા ધર્મને વેચી નાખનારી છું એમ.”

“મંદાકીની ! મંદાકીની ? તું આ શું કહે છે ? ગુરુ-
દેવે તો તને દેવી તરીકે ઓળખાવી છે. તું સ્વર્ગની અધિકારીણી છે. મહાન પદધારિણી છે, સંસારની અચળ અને અખંડ
જ્યોતિ છે.”

“કુમાર ! કુમાર ! એ શબ્દો નથી.”

“ત્યારે !”

“છેતરખીંડી છે. હું ખરું કહું છું કે ગુરુદેવ કહે છે
એવી હું નથી.”

“ત્યારે ?”

“હું છું ગુરુના હાથે શિકાર થયેલી એક નિર્મળ
હરિણી.”

દેવની આંખોના તેજમાં બળી મરેલી ગરીબ પંખીણી
પણુ નહીં. હું પંખીણી કે હરીણી નથી. હું તો છું
વ્યભીચારની એક ઝંગારા વર્સાવતી વીજળી. નર્કની ચુડેલ.

કુમાર ? કુમાર ? મેં મારા સ્ત્રી ધર્મનું બળીદાન આપ્યું છે. મારું—સર્વસ્વ છેદી નાખ્યું છે. ગુરૂના હાથે મારા પવીત્ર-પણાનો અંત આવ્યો છે.

“મંદાકાની ! મંદાકાની ! વિચારીને જોત્ર, દેવને દુપણુ આપવાં એ વાત સારી નથી. આવા આક્ષેપો કરનાર સંસારમાં દોષ કાળે સુખી થતા નથી. સંસારમાં આવા નરનારીનો ઉધાર નથી.”

“માટે હું કહું છું કે તમે મને ઝોળખી શક્યા નથી. તમે કહો છો મારો ઉધાર નથી. હું પણ કહું છું કે મારો ઉધાર નથી. બ્યભ્મિઆરીણીનો ઉધાર હોય એ વાત માની શકાય ? એ વાતનો સ્વીકાર થઈ શકે ? કુમાર તમે કહો છો તે વાત ખરી છે. તમે મને હવે બરાબર ઝોળખી. અલ્યાર સુધી નહોતી ઝોળખી. હવે ઝોળખી. બરાબર ઝોળખી. હું નકંની અધીકારી છું.”

“નહી મંદાકાની.”

“હા. કુમાર.”

“નહી.”

“હા.”

“આ હા અને નહીંના વિવાદને અહીંયા જ સમાવી દઇએ અને.....અને.....” આમ જોલી કુમાર ફરી મંદાકાનીને ભેટવા ગયો. પણ એનાથી એમ થઈ શક્યું નહીં. એ ફરી ધૂજવા લાગ્યો, મંદાકાની જોલી.

“કેમ કુમાર શું છે ?”

“મને આશા નથી.”

“શાની ?”

“તને આશીર્વાન કરવાની.”

“કોની આરા નથી ?”

“ગુરૂદેવની.”

મંદાકીની આ શબ્દો સાંભળતાં ભયંકરતાથી હસી.
હસી શકાય એટલા ભયંકર અવાજથી હસી. અને ખોલી,

“ગુરૂની આરા ? ગુરૂની આરા ?”

“હા. ગુરૂની આરા.”

“અને એ પણ તમારા માટે ? કુમાર, તમે કોણ છો ?”

“તારો પતિ.”

“ગુરૂદેવ આ વાત જાણે છે ?”

“જરૂર જાણે છે.”

“છતાં તમોને આરા કરે છે કે તું તારી પતિને
ભેટતો નહીં ; આનો અર્થ તમો શું કરો છો ?”

કુમાર વિચારમાં પડ્યો ; ખોલી ન શક્યો. મંદાકીની
કહેવા લાગી. “આવી નાની એવી વાત પણ તમારા સમજવામાં
નથી આવતી ? કુમાર વિચાર તો કરો. પોતાની ભાગ્યદેવીને
ભેટવાને પ્રત્યક્ષ પરમાત્મા પણ મના કરે ખરો ? શું આ વાતથી
એમ નકકી નથી થતું કે આ વાતમાં કાંઈ ભેદ છે ?”

“તારા શબ્દો વિચાર કરવા જેવા છે.”

“સાચા માનવા જેવા નથી ?”

“સાચા કેમ માની શકાય ?”

“શું મારા ભોલવામાં તમોને કાંઈ શંકા આવે છે ?”

“અવશ્ય.”

“આવે જ. કરજી કે મારામાં પવીત્રતા નથી. શબ્દોમાં
અર્થ રાખી શકાય એવું ચારીત્ર્યજન નથી. હું તો એક વેશ્યા
જેવી છું. પછી તમોને મારા શબ્દોમાં સમ્માન ક્યાંથી લાગે ?
વળી મારામાં એક બીજી વસ્તુ એ પણ નથી.”

“એ કંઈ વસ્તુ ?”

“દંભ. માનવીને મારી નાખનારો દંભ જો મારામાં હોય, જો મારામાં એવી દંભી બનાવટ કરવાની શક્તી હોય, જો મારામાં પ્રપંચ અને પાખંડના પાસા નાખવાની કળા હોય તો તમોને કોઈ દીવસ શંકા આવે નહીં. પણ દુઃખની વાત એ છે કે મારામાં આવું કશું નથી. ખરેખર તમોને મારા બોલવામાં સમજાઈ ન દેખાય તે વ્યાજબી છે.”

“મંદાકિની, હું તારા શબ્દો માનવાને તૈયાર નથી.”

“હું પણ એમ કહું છું કે તમો મારા શબ્દો ન માનો. પણ એટલું તો તો અવશ્ય કરજો.”

“શું ?”

“કોઈના પ્રપંચમાં ન આવતા. કોઈના દંભથી ન ભોળાવાતા. કોઈની પાપલીલાને ધર્મ અને મોક્ષ ન માનતા.

“તું આ વાતનું પ્રમાણ આપવા માગે છે.”

“તમે કંઈ વાત જોવા માગો છો ?”

“ગુરૂદેવની પાપલીલા.”

“એ જોવાની તમારામાં શક્તિ છે ? જોવા પછી સહન કરવાની, સહન ન થાય તો બદલો લેવાનું બળ તમોએ કેળવ્યું છે ?”

કુમારે આવેશમાં આવીને કહ્યું.

“બદલો. બદલો લેવાને હું હરહિમ્મેશ તૈયાર છું.”

“કુનાથી ?”

“અધર્મીઓથી.”

“અધર્મી છે કોણ ?”

“કોણ છે ?”

“તમોને કોણ દેખાય છે ?”

“તું બતાવ મંદાકીની. તું મને બતાવ કે અષર્માં કેાણુ છે.”

“મહારાજ શક્તીવર્મા.”

“શું કહે છે ?”

વિચાર કરી જીવો. જેના સામે તમે તલવાર તોળી છે. જેના સામે તમે રણમાં પડ્યા છો. વિચાર કરો. કુમાર વિચાર કરો. કન્નરીવીહારમાં અત્યાચાર કરવાનું તમોને કારણુ શું મળ્યું ?

“ગુરૂની આજ્ઞા.”

“પછી શું થયું ?”

“એણે મને મૃત્યુના મુખમાંથી હોડાવ્યો.”

“શા માટે જાણો છો ?”

“શા માટે ?”

“પોતાના વેરતું હથીયાર બનાવવા માટે. તમોએ મને મંદીરમાં જોષ્ટ હતી ને ?”

“હા.”

“છતાં તમોને શંકા ન આવી કે મારું મંદીરમાં આવવું શાથી થયું ? મને મંદીરમાં કેાણુ લાવ્યું ? શું આ વાત તમારા માટે વિચારવા જેવી નથી ?”

“મને ગુરૂજીએ કહ્યું હતું.”

“શું ?”

“મંદાકીની દેવી છે.”

“દેના હૃદયની.”

“ઓ ! તું શું જાણે છે ?”

“કુમાર હું જે કહું છું તે નીઃસંદેહ અર્થે કહું છું. તમારા હૃદયની નહીં પણ ગુરૂના હૃદયની દેવી છું. એણે

મારું હૃદયમંદીર તોડી ફેડી નાંખ્યું છે. એણે મારા દીલના દેવને ત્યાંથી દૂર કર્યા છે. હું અત્યારે હૃદય મંદીર વીનાની છું. મારું શરીર છે પણ બળતા વનમાં એક સળગતી ઝુપડી જેવું છે. મારું સર્વસ્વ ગુરૂએ નાશ કર્યું છે.”

“મંદાકીની; આ તું શું કહે છે?”

“હું જે કહું છું એનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ આપી શકું છું. ચાલો મારી સાથે.”

કુમાર તરત જ સાવધ થયો, માલ્યો ગયો મંદાકીની સાથે, ગુરૂના આશ્રમમાં. ગુરૂ મંદાકીનીને આવેશી જોઈ આવેશમાં આવી ગયો. કુમાર આ વખતે બાજુમાં ઊપાયો હતો. મંદાકીનીને જોતાં ગુરૂ કેદારનાથ બોલ્યો.

“આવો હૃદયદેવી.”

“હા પ્રભુ.”

“કહો રાજધાનીના શા સમાચાર છે.”

“સમાચાર બીજા કશા નથી, માત્ર કુમારની વાતો મને યાદ આવે છે. હું અહીંયાથી બાહર નીકળી અને કુમાર મને યાદ અવગત લાગ્યો એટલે હું બીજા કશી વાત પ્રત્યે લક્ષ આપી ન શકી. કુમારનું રટણ કરતી કરતી હું ગઈ. અને મારી એવી સ્થિતિ થઈ કે જાણે કુમાર મને મળ્યો. એની સાથે વાતો કરી. હું એનાથી છૂટી પડી. પણ એણે મારા પડછાયાનું રૂપ લીધું. અને મારો પડછાયો બની એ મારી સાથે આવ્યો. બચાવો દેવ મને એનાથી બચાવો.”

“એનાથી તું બચેલી જ છે. એ મૂર્ખને મેં મહામૂર્ખ બનાવ્યો છે. હવે એનાથી ડરવાની તારે કશી જરૂર નથી. આવ તું મારા હિયાના હીંચોળે.”

આમ બોલી ગુરૂએ મંદાકીનીનો હાથ પકડ્યો, ખેંચ્યો. પણ એ જ પળે કુમારે ક્રોધમાં આવી પોતાની કટાર કાઢી અને

જેરથી મારી ગુરની છાતીમાં. કટાર ગુરની છાતીમાંથી આરપાર થઇને રહી ગઇ. ગુર પડ્યો. તરફડવા લાગ્યો. એ જ પળે એની દ્રષ્ટી કુમારના ઉપર પડી. કુમારને જોતાં ગુરએ પોતાની છાતીમાંથી કટાર ખેંચી કાઢી, અને એ જ કટાર એણે કુમારના ઉપર ફેંકી. કુમાર પણ વીંધાઇ ગયો. મંદાકીનીથી આ દ્રવ્ય જોઇ શકાયું નહીં. એક જ કટારથી બન્નેનો અંત આવેલો. જોઇ મંદાકીની આકુળબાકુળ થઇ ગઇ અને આવેશમાં આવીને એણે કુમારની છાતીમાંથી કટાર કાઢી. એ કટાર એણે પોતે હાથમાં લીધી. અને બોલી, “પહેલાં તારે આ પાપણીને અંત લાવવો જોઇતો હતો પણ હજી કાંઇ વીલંબ થયો નથી.” આમ બોલી એ કટાર પોતાની છાતીની પાર કરી નાખી. મંદાકીની પણ ગઇ. આમ ગુરના આશ્રમમાં આ વાર્તાની ત્રણ મુખ્ય વ્યક્તિઓનો અંત આવ્યો. હવે જે બાકી રહ્યું છે તે આપણે જોઇએ.

પ્રકરણ ૨૯ મું.

મંદાકીની, કુમાર અને ગુરુ એમ ત્રણેનો એક સાથે અંત આવ્યો. મંદાકીની તો આવું મૃત્યુ માગતી જ હતી. કારણ કે એનું જીવન બ્રહ્મ થયું હતું. બ્રહ્મ થયેલા જીવનને લઈ એ જીવવા નહોતી માગતી. એના મનમાં મરવાના કોડ જનમ્યા હતા. અને મરણ પામી. પણ એકલી જ નહીં પોતાના સ્વામીને સાથે લઈ એ ગઈ. સાથે ગુરુને પણ લેતી ગઈ. ગુરુના ગોઝારા જીવનનો પણ અંત આવ્યો.

આમ ગુરુના મંચુથી રાજધાનીમાં અને ખાસ કરીને અંધશ્રદ્ધાળુઓમાં એક પ્રકારની હીલચાલ મચી ગઈ. ગુરુનું મૃત્યુ શાથી થયું? કાણે ક્યું? ગુરુને મારનાર કોણ? આવી આવી વાતો અને ચર્ચા દરેકના મુખમાં રમવા લાગી. પણ આ મૃત્યુનો ભેદ કોઈ પામી શક્યું નહીં. ગુરુનું જ્યાં મૃત્યુ થયું હતું તે સ્થળે સખ્ત પહેરો અને તપાસ માટે માણસો મૂકવામાં આવ્યા. આ માણસો મંદીર તરફથી જ હતા.

આ મૃત્યુથી લોકમાં તરેહતરેહની વાતો થવા લાગી. મનમાં આવે એવા અનુમાન થવા લાગ્યાં. અને આ અનુ-

માને એક વાતે વધારે જોર પકડ્યું. ગુરૂના ભક્તો માનવા લાગ્યા કે ગુરૂનું જ નહીં પણ આ ત્રીપુટીનું ખૂન થયું છે. અને ખૂન કરાવનાર રાજા પોતે છે. રાજા શક્તીવર્માનું આ કાર્ય છે. એના વગર કોઇનામાં એ બળ ન હતું કે ગુરૂદેવ કે કુમારનો પ્રાણ લઇ શકે. કુમાર એક વખતનો મહારાજનો અપરાધી હતો. મહારાજએ કુમારને જન્મભર કારાવાસની શીક્ષા કરી હતી. આ કારાવાસમાંથી ગુરૂએ જ કુમારને છોડાવ્યો હતો. અને આ કારણુ ગુરૂના ખૂનની શંકાને મજબુત કરતું હતું. આ શંકા દીવસે દીવસે મજબુત થતી ગઇ અને મહારાજ શક્તીવર્મા તરફ માણસોનો ઉશ્કેરાટ વધવા લાગ્યો.

મહારાજ પોતે પણ આ વાતનો બેદ પામી શક્યા નહી. કારણ કે આ વાત કેમ બની ? શાથી બની ? ત્રણે જણાના મૃત્યુ એક સાથે શાથી થયા ? એ વાત મહારાજના જાણવામાં હતી નહીં. મહારાજ તો બીજી બાજુમાં રોકાયા હતા. મહારાણી જે દાવ રમી રહી હતી એ દાવમાં પોતે એક રમનાર હતા. રાણીનો દાવ ઉઘે વાળવા સાથે મહારાજ એ વાત ખૂલ્લી કરવા માગતા હતા કે આ પ્રકરણમાં મારો જરા પણ હાથ નથી. અને આ બનતા બનાવો સાથે મને લેશ પણ લેવા દેવા નથી.

મહારાજનું ધ્યાન બીજા સ્થળે હતું. મહારાજ બીજી દીશામાં રોકાયેલા હતા. ત્યાં અમાનક આવો બનાવ બન્યો. અને લોહો ઉશ્કેરાયા. એક તરફ રાણીના કાવાદાવા, બીજી તરફ પ્રજામાં અસંતોષ અને ત્રીજી તરફ પોતાના પુત્રી જન્મીને અંત. આ બધા બનાવોએ મહારાજના હૃદયને જીદી જ મુંઝવણમાં મૂકી દીધું. મહારાજની મુંઝવણ વધી. “હવે શું

કરવું ?” એ વીમાસણુમાં મહારાજ શક્તીવર્માનો સમય જવા લાગ્યો. સમય ગયો. પણ કરી વાત સમજવામાં ન આવી.

અને ગુરના બાકી રહેલા માણસોએ જાહેરમાં બળવો કરવાનાં પગલાં લેવાં શરૂ કર્યાં. મહારાજાએ કઇ તરફ દ્રષ્ટી કરવી, કોના તરફ જવું અને આ જતી બાજુ કોમ હાથમાં લેવી એના તર્કવીતર્ક કરવા લાગ્યા.

ગુરના માણસોએ પણ પોતાની સત્તા જમાવી દીધી. અને એક મંડળની સ્થાપના કરી. આજે મંડળનું મંગળાચરણ હતું. મંદીરમાં બધા માણસોને ભેગા થવાનું કહેણ મોકલવામાં આવ્યું હતું. અને બધા માણસો મંડળમાં ભેગા થયા હતા.

મંડળના બધા માણસો ભેગા થયા પછી રાજાની સામે કેવી રીતે કામ લેવું તેની વિચારણા ચાલી. એક બોલ્યો.

“ગુરદેવના ખૂનનો બદલો કેવી રીતે લેવો ?”

“જેવી રીતે ગુરદેવને હણવામાં આવ્યા છે એ જ રીતે.”

“બરાબર છે. આપણે મહારાજાને જીવતાને જીવતા કંદ કરવા દેદ કરીને મંદીરમાં લાવવા અને જે સ્થળે ગુરદેવે પ્રાણ મૂક્યા છે તે જ સ્થળે મહારાજાનો વધ કરવો.”

“હા, એ જ બરાબર છે.”

આ વાતચીત ચાલતી હતી એમાં એક માણસ કહેવા લાગ્યો.

“પણ મહારાજા પોતે જ આ ખૂનના જવાબદાર છે એમ કેમ માની શકાય ? કેમ આ કોઇ બીજાનું કાવત્રું ન હોય ?” મંડળમાંથી બીજો માણસ બોલ્યો.

“બીજાનું કાવત્રું ?”

“હા.”

“એ કેવી રીતે ?”

“તમે જાણો છો મંદીરમાં બીજા કોઈ પણ માણસ પ્રવેશ કરી શકતો નથી. પછી મહારાજાએ જ આ ખૂન કયું છે એમ કેમ માની શકાય ?”

“એ રાજપ્રકરણની ગુંચ એકાએક ઉકલી શકે એમ નથી.”

“ગુંચ ન ઉકેલે તો મહારાજાનો અંત પણ કેમ લાવી શકાય ?”

“એમાં મુંઝવણ જેવું શું છે ? અત્યારે તમામ પ્રજા અળભળી રહી છે. આવા સમયમાં આપણે અવશ્ય સફળતા એળવીશું.”

“સફળતા કે નીષ્ફળતાનો આ પ્રશ્ન નથી.”

“ત્યારે ?”

“આ તો વિજય પરાજયનો પ્રશ્ન છે.”

“વિજય ? એક વાતનો વિચાર કર્યા વીના વિજયનો રસ્તો લેવા જડું એ હાથે કરીને પરાજયને નોતરવા જેવું છે.”

“આપણું બળ ?”

“મહારાજાની શક્તિ”

“તમે મહારાજાથી ડરો છો ?”

બીજા બોલ્યો.

“નહી.”

“ત્યારે આવી વાતો કેમ કરો છો ?”

“ન્યાય માટે.”

“મહારાજાએ આપણને ન્યાય આપ્યો છે ?”

“પહેલાં તો મહારાજા પાસે ન્યાયની માગણી કોણે કરી ? વળી મહારાજા પોતે અન્યાયી છે એમ પણ ક્યાં નકકી થયું છે ? આ તો આપણી મન કદપેલી વાતો છે. આપણા મનની

ધ્રુષ્ટા પ્રમાણે આપણે સાહસ કરવા તૈયાર થયા છીએ. એમાં મહારાજા બીજારા શું કરે...”

“તમે આવો વાતો કરીને અમારા ઉત્સાહને મંદ કરી નાખો છો.”

“એ વાત ખરી. પણ હું જાણી જોઈને આગમાં પડવાની કોઈને આજ્ઞા કે સલાહ આપી શકું એમ નથી.”

“પણ તમારી આજ્ઞા કે સલાહ માગે છે કોણ ? તમે સલાહ આપનારા થયા ક્યારથી ? તમારામાં આવી હુંપદ ! આવું અભીમાન ક્યારથી આવ્યું ?”

‘તમે મને અભીમાની ગણો છો ?’

“વગર માગ્યે સલાહ આપવી એનું નામ શું ?”

“એ શું હુંપદ છે ?”

“ના ના ભૂલ્યો ભૂલ્યો. એમાં હુંપદ નથી પણ મૂર્ખાઈ છે.”

“તો શું હું મૂર્ખ છું.”

“મૂર્ખ કહો, ખેવકુદ કહો, કે પછી નજળા મનના વાચાળ કહો. તમારી સલાહના આટલા અર્થ નીકળે છે. મૂર્ખો, દીવાનો અથવા તો વાચાળ.”

“તમે અહીંયા વ્યર્થ વીવાદ કરવા ભેગા થયા છો ?”

“નહી. તમારું વ્યર્થ હડાપણુ સાંભળવા ભેગા થયા છીએ.”

“તમાને મારું બોલવું ઠીક ન લાગતું હોય તો હું આ સ્થળ છોડી જવા તૈયાર છું.”

“જઈ શકો છો.”

“જલ્દે તમે પરિણામનો વિચાર કરજો.” આમ બોલીને વાદવિવાદ કરનારો માણસ ઉઠ્યો. આગળ માલ્યો. એને આલતો જોઈ એક કહેવા લાગ્યો.

“શું તમે અમારી બાજુ માટીમાં મેળવશો ?”

“કાણે કહ્યું?”

“તમારા શબ્દોએ.”

“મારા શબ્દોએ?”

“હા. તમે જતાં જતાં અમેને પરીણામની ધમકી આપો છો એ જ બતાવી આપે છે કે તમે અમારા વિરૂધ્ધમાં કામ કરશો.”

“હું તમારા વિરૂધ્ધમાં કામ નહીં કરું. પણ...”

“પણ મહારાજના પક્ષમાં બળશો.”

“નહીં.”

“સારે?”

“હું ન્યાયના પક્ષમાં રહીશ. ન્યાયના પક્ષમાં બળીશ.”

“તો શું હમે ન્યાય પર નથી?”

“તમેએ ન્યાયનો વિચાર જ ક્યાં કર્યો છે? તમેને ન્યાયના માટે સચન કરનાર મૂર્ખ અને દીવાનો હરે છે. પછી ન્યાયની વાત કે ન્યાય પર રહેવા જેવું રહે છે ક્યાં?”

“તમે આમ ઉશ્કેરાવ નહીં. આવો આપણે ફરીથી મંત્રણા કરીએ.”

“આ શબ્દો સાંભળનાં પેત્રો જનારો પાછો આવ્યો અને ગુરૂના મંદીરમાં ફરી વિચારણા ચાલી. એક બેઠ્યો.

“મહારાજ વીના ગુરૂદેવને મારી કાણુ શકે?”

“એ પ્રશ્ન વિચાર કરવા જેવો છે.”

“બીજા એક એ પણ વાત છે. મરણ માત્ર ગુરૂદેવનું એકનું જ થયું નથી. મરનાર ત્રણ વ્યક્તિઓ છે. મંદાકીની, કુમાર અને ગુરૂદેવ. જે મહારાજ શક્તિવર્માએ આ કાર્ય કરવાનું જ હતું તો એ ગુરૂદેવ એકલાને જ મારી નાખત. પણ અહીંયા તેમ નથી. અહીંયા તો ત્રણ માણસ જીવતી ગયા છે. ધારો કે મહારાજએ કાર્ય ક્યું છે તો એ કુમારને શા માટે મારે? કુમાર તો ઠીક પણ પોતાની જ પુત્રીને એ બેળન કરે ખરા? આથી આપણે શકામાં શું વધારો નથી થતો?”

“થાય છે.”

“તો હવે વિચાર કરો કે ગુરુનું પૂન કરનાર કોણ હોવા જોઈએ ?”

“ગુરુનું મૃત્યુ થયું છે કટારથી અને એ કટાર સાચવી રાખવામાં આવી છે. માટે આપણે પહેલાં એ જોઈએ કે ગુરુને જે કટારથી મારવામાં આવ્યા છે એ કટાર છે કોની ?”

“હા, એ બરાબર છે, એથી બરાબર તપાસ થઈ શકશે. આપણને આ મૃત્યુનો ભેદ પણ મળી શકશે અને પછી આપણે આપણું કાર્ય જરૂર જ કરી શકીશું.”

આ વાત બધાને મઝી અને ગુરુને જે કટાર વાગી હતી એ કોની કટાર હતી, ક્યાંથી આવી હતી, કોણે મારી હતી એ વાતની તપાસ કરવાને બધા તૈયાર થઈ આવ્યા. જ્યાં ગુરુ મરણ પામ્યા હતા તે સ્થળે. આ સ્થળની ભાવક-રતા જેવી ને તેવી જ હતી.

ગુરુના શિષ્યો ગુરુના મૃતદેહ પાસે આવ્યા. અને તપાસ શરૂ થઈ. પહેલાં તો આ મૃતદેહને તપાસવામાં આવ્યો. એમાંથી એક વાત પ્રગટ થઈ. ગુરુને જે કટાર વાગી હતી તેના ધા છાતીમાં ઉંડો હતો. લગભગ આખી કટાર છાતીમાં ઉંડી ઉતરી ગઈ હોય એમ દેખાતું હતું. જ્યારે કુમારની પીડમાં ધા લાગેતો હતો અને મંદાકીનીના પડખામાં.

આમ ત્રણે જુદી જુદી રીતે ધા વાગેલા હોવાથી આનુ અનુમાન કરવું એ એક પ્રકારની મુશ્કેલી જેવું હતું. એક માણસ જોઈશે.

“આ તો ચોક્કસ યુદ્ધ જેવી વાત છે.”

“એટલે”

“પહેલાં કોઇએ ગુરને દૂરથી કટાર મારી હોય એમ લાગે છે.”

“પછી ?”

“આજ કટાર ભાગતા કુમારને કોઇએ મારી હોવી નોંધાયે.”

“પણ આ મંદાકીનીના પડખામાં ધા છે એનું શું ?”

“એણે આત્મહત્યા કરી હતી.”

“પણ એને આત્મહત્યા કરવાનું કારણ ?”

“કારણ ને સમજી શકાતું હોય કે એ વાત ધ્યાનમાં જ આવતી હોય તો આપણને અત્યારે આ તપાસ કરવાનું કારણ પણ છે શું ?”

જે માણસે પ્રથમથી જ આ વાતમાં તપાસ કરવાની સૂચના કરી હતી એ બોલ્યો.

“આવો. આપણે ખીજ તપાસ કરીએ.”

“હા.”

“તે શું ?”

“પહેલું આ મંદીરમાં કોણ દાખલ થયું. ક્યાંથી દાખલ થયું. અને પછી એ દાખલ થનાર ગયું ક્યાં ?”

“હા, એ બરાબર છે. એથી આ વાતનો નીજીય કરતાં વાર લાગવાની નથી.”

આવો ઠરાવ થતાં બધા પગલાં તપાસવા લાગ્યા.

પહેલાં જે પગલાં બેચામાં આવ્યાં તે કોઇ સીના હતાં. આ પગલાં થોડેક દૂર જતાં બંધ થતાં હતાં. પાછળ કોઇ ગુરપના પગલાં હતાં. એ પણ થોડેક દૂર જતાં બંધ થતાં હતાં. ખીજા કોઇનાં પગલાં આ રસ્તા ઉપર હતાં નહીં. આ દેખાવ બેતાં એક માણસ બોલ્યો.

“એક સ્ત્રી ને એક પુરુષ સિવાય આ મંદીરમાં ખીલું કોઈ આવ્યું હોય એમ જણાતું નથી.”

“અને આવનાર સ્ત્રી-પુરુષ એ મંદાકીની અને કુમાર જ હોવા જોઈએ.”

“હા, એના સિવાય સ્ત્રી પુરુષનાં ખીજાં પગલાં નથી.”

આમ બોલીને આ વાત કરનારો માણસ પગલાં પાસે આવ્યો. ધારી ધારીને એ પગલાંને જોવા લાગ્યો. અને પછી જ એણે કુમાર અને મંદાકીનીના પગ જોયા. પછી પાછો વિચાર કરવા લાગ્યો. વિચાર કરતાં કરતાં એને એ વાત ઘરાબર નકકી લાગી કે કુમાર અને મંદાકીની એ જ અહીંયાં આવ્યાં છે. અને ગમે તે કારણે અન્યું હોય, પણ અનાવનું કારણ પણ એ જ જણાં છે. આમ વિચાર કરીને એ કહેવા લાગ્યો.

“ગમે તેમ હોય પણ આ અનાવ આ ત્રણ જણમાં બનેલો છે. કુમાર અને મંદાકીની સિવાય અહીંયાં ખીલું કોઈ આવ્યું જણાતું જ નથી મ.ટે કાંઈ પણ તકરાર થઈ હોવી જોઈએ. અને એના પરીણામે આ અનાવ બન્યો છે.”

“પણ ગુરૂદેવ સામે તકરાર કરનાર હોય કોણ ? કોની મંજૂરી છે કે ગુરૂદેવને ઉત્તર પણ આપી શકે ?”

“કાંઈ, વહેમ અને વેર.”

“ગમે તે હોય, પણ આ વાત તો છે મુંઝવણથી ભરેલી.”

“હા, ઘરાબર છે.”

આ વાતચીત થતી હતી ત્યાં એક માણસ કટારનું મ્યાન લઈને આવ્યો અને બોલ્યો.

“આ રહ્યું કટારનું મ્યાન”

મ્હાન એક માણસે હાથમાં લીધું અને એણે એ
મ્હાન ધારી ધારીને જોયું. પછી જોયો.

“આ મ્હાન તો કુમારની જ કટારનું છે. અવશ્ય
કુમારના હાથે જ આ બનાવ બન્યો છે.”

“કુમારના હાથે ?”

“હા. જુઓ કુમારે દૂરથી ગુરૂદેવને કટાર મારી
લાગે છે અને એ ભાગવા જતાં ગુરૂદેવના હાથે જ એનો
અંત આવ્યો છે. જો એ ભાગવા ન ગયો હોત તો ઘા
એની છાતીમાં હોત.”

“પણ આ મંદાકીની ?”

“એણે આપઘાત કર્યો લાગે છે.”

“નહીં આ વાતમાં હજી વધારે તપાસની જરૂર છે.”

“ઠીક છે. આપણે વધારે તપાસ કરીશું. એ સાથે
મારી એક બીજી સ્ત્રયના છે. આપણે હમણાં આપણા અવેશને
દાબી રાખવો. અને મહારાજના મહેલમાં બધાએ છુપા વેશે
પથરાઈ જવું. મહેલમાંથી કોઈ ને કોઈ વાત આપણને જરૂર
મળશે. પછી શું કરવું તે આપણે બીજી વખતે ભેગા થઈ
નક્કી કરશું.”

“હા એ જ ઠીક છે.”

આવો નીચું ચાલે બધા છુટા પડ્યા. મૃતદેહને
માનથી અગ્ની સંસ્કાર કરવામાં આવ્યો અને ગુરૂના માણસો
છુપી જામસુસી કરવા રાજના મહેલમાં આવવા જવા લાગ્યા.

પ્રકરણ ૩૦ મું.

સં. સારમાં ધર્મ શબ્દ એવો વ્યાપક અને વિશાળ છે કે જેની વ્યાખ્યા કરવી અશક્ય છે. એ સાથે ધર્મ પરની શ્રદ્ધા કોઈ એવી શક્તિ ધરાવે છે કે એના સામે થવું, એમાંથી સ્મર્યો સાર કાઢવો, શ્રદ્ધાળુ માણસને સાર મેળવવો એ મુશ્કેલી બધું થઈ પડે છે. સંસારમાં સૌથી વધારે તેજસ્વી, અને સૌથી વધારે અંધકારમય તે ધર્મ પરની શ્રદ્ધા છે.

માણસના મનમાં જે ધર્મ પર શ્રદ્ધા હોય, જે ધર્મની માન્યતા હોય, એને એની માન્યતાથી પાછો વાળવો એ વેગમાં વહેતી નદીને પાછી વાળવા સમાન અવર કાર્ય છે. ધર્મ પરની શ્રદ્ધા જે જીવે તે તમામ સત્ય અને પ્રકાશમય જ જીવે છે. એને પોતાના ધર્મમાં કશું વાંધા-ભયું કે અવગણના કરવા જેવું દેખાતું નથી જ્યારે આવા

માણસને ઉપદેશ કરવામાં આવે છે ત્યારે શ્રદ્ધાળુ માણસ આવા ઉપદેશનો સામનો કરે છે. અને પોતે જે માને છે તે જ ક્ષત્ર્યું છે એવો દુરાગ્રહ રજુ કરે છે. એટલું જ નહીં પણ ધણી વખત તો એવા બચાવ કરવામાં આવે છે કે પાપ પણ પુન્યમાં લેખાય અને ઓળખાય. એક ધર્મીના ધર્માચાર્ય ગમે તેવા કુકર્મ કરતો હોય, છતાં એના અનુયાયી એ કુકર્મ તરફ આંખ મીંચામણા કરે છે, આંખ મીંચામણા કરે એ તો ઠીક પણ જ્યારે કુકર્મને પણ પ્રભુની અકળ કળા તરીકે ઓળખાવવામાં આવે ત્યારે ? ધણા એવા ધર્મ શ્રદ્ધાળુ છે કે પોતાના ધર્માચાર્યો જે કાર્ય કરે છે. તે તમામ ઇશ્વરી લીલા માને છે. પછી એ કાર્યમાં મદીરાપાન, બબીચાર, કે ધર્મના નામે પૈસાની લુટ કાં ન હોય ? આવા કાર્યને પણ શ્રદ્ધાળુ જો ઇશ્વરી લીલા બતાવે તો એવા માણસને સમજવી કેમ શકાય ?

ધર્મ પરની શ્રદ્ધા આવું જ પરીણામ લાવે છે. અજ્ઞાન માણસો પાપમાં પણ પુણ્ય જીવે છે. પોતાના ઉપર શરંપરાથી પડેલી ધર્મની છાપ એને આગળ પાછળ જોવા દેતી નથી. અને જોને પોતાનાં કુળો માનતા આવ્યા છે, બાપદાદા જોને સ્વીકારતા આવ્યા છે એના પર વીશ્વાસ રાખી અજ્ઞાન માણસો પોતાના ધર્મગુરુ ઉપર પોતાનું જે કાંઈ હોય તે ન્યોન્હાવર કરે છે.

આમાં એવા અજ્ઞાન માણસોનો કાંઈ દોષ પણ નથી. કારણ કે એની શ્રદ્ધા એવી જ છે. મૃત્યુ પછીનો મોક્ષ અને એ મોક્ષ માટે પોતાનું સર્વસ્વ ગુરુદેવના માટે ફના કરવું. ધર્મ ઉપર કુરબાન કરી નાખવું એવી માન્યતા જ્યાં સર્જન-પણે ધર કરી ગઈ હોય ત્યાં થઈ જ શું સંકે ? આવા ભોગ

આપનારા આવી રીતે ગુરૂ દેવના ચર્ચામાં પોતાનું સર્વસ્વ-તે
ત્યાં સુધી કે એમાં પોતાના કુટુંબની સ્ત્રીઓનું પવિત્રપણું
પણુ આવી જતું હોય-આપી દેવા તૈયાર હોય, એમાં જ
પોતાનો મોક્ષ અને મૃત્યુ પછીની મુક્તિ માનતા હોય ત્યાં
ચંદ્ર શું શકે ? જ્યાં આવો ઉદાર ધર્મ હોય, જ્યાં સ્વર્ગ
અને નર્ક તૃણા પર માણસોનો આધાર હોય, આંખ બંધ
થયા પછી જ બધું જોવાનું અને મેળવવાનું હોય એવા
માણસોને સમજાવી શકવા એ સહેલી વાત નથી. આવી
વાતો હજી પણ હિંદમાં ચાલુ છે. હજી પણ ધણા સ્થળે ધર્મમાં
આવા પાખંડો ચાલ્યા કરે છે. અને એ પાખંડને ધ્રુવરી કળા
સમજનારા, ધ્રુવરની લીલાથી ભળનારા અજ્ઞાન માણસો
ઓછાં નથી.

આવા એરોપ્તેનની ગતિથી આગળ વધતા યુગમાં
જ્યારે આવી અજ્ઞાનતા અસ્તીત્વમાં છે ત્યારે હજારો વર્ષની
પહેલાંની વાત તો કરવી જ ક્યાં ? જે જમાનામાં ગુરૂનો
બોલ એટલે ધ્રુવરનો બોલ, ગુરૂની આજ્ઞા એટલે ધ્રુવરની
આજ્ઞા એવી શ્રદ્ધા હોય.

આપણી વાર્તાના મૃત્યુ પામેલા ગુરૂનો પણ આવો જ
દંભ હતો. એણે પોતાના શ્રદ્ધાળુ માણસોને આવી જ સત્તામાં
લીધા હતા અને રાજધાનીમાં રાજા શક્તીવર્માની સત્તા નહીં
પણુ ગુરૂની સત્તા ચાલતી હતી.

ગુરૂની સત્તાનું એક દ્રષ્ટાંત અત્યારે પણ રશીયાનો
રાસપુટીન આપી રહ્યો છે. રાણી ઝરીનાને પોતાના કમ-
ળમાં લઈ આખા રશીયામાં એક પ્રકારની હિલચાલ
મચાવનારો એ એક જ રાસપુટીન હતો કે જેના વાક્યમાં
મળજી શકિત હતી, આંખમાં અજ્ઞાન ચમકાર હતો, ધક્કા-

રતથી આગ લગાડવાને જે સમર્થ હતો, આગલા યુગનું તો પૂછવું શું ?

પણ છેવટે ગુરૂ ગયો. મૃત્યુના પંથે પડ્યો. પણ એના મરવાથી આ આગ ઓલવાઈ નહીં. એ આગના તણખા જ્યાં ત્યાં જઈને ભડકાનું રૂપ લેવા લાગ્યા. અંતે ગુરૂના અધ્યાણોએનું એક મંડળ સ્થપાયું અને મહારાજ શક્તીવર્માના મહેલમાં શુ થાય છે એના પર દેખરેખ રાખવા લાગ્યું.

મંડળના માણસો રાજમહેલમાં રખાઈ ગયા. વેરાઈ ગયા. રાજકાજમાં છુપી રીતે બળી ગયા.

રાણી પણ પોતાનું વેર વાળવાને અવનવા વિચારો કરવા લાગી, રાણી કનકલતાના સલાહકારો રાજ રાણી પાસે આવતા અને રાણીને નવી નવી યુક્તિઓ બતાવતા. આ યુક્તિઓ મહારાજની છુપી રહેતી નહી. કારણ રાણીના આ મંડળને ખરી સહાયતા મહારાજ શક્તીવર્માની જ હતી. મહારાજની સહાયતાથી રાણી અને એના મંડળમાં બળેલા અને બળનારા પોતાના દીવસો સુખમાં પુરા કરતા. એક વખત મહારાણીના ગુપ્ત સંકેત સ્થાનમાં લક્ષ્મી પ્રગ્નના માણસો ભેગા થયા. મહારાજનો નાશ કેવા પ્રકારે કરવો, મહારાજના નાશ માટે શી શી યુક્તિઓ કરવી એના માટે માણસો ભેગા થયા. પંચી રાણીએ પુછ્યું.

“હવે શું કરશું ?”

“મહારાજનો નાશ.”

“મહારાજનો નાશ કરવો એ વાતમાં તો પ્રશ્નને સ્થાન જ નથી. પણ એનો નાશ કરવો કેવી રીતે ?”

“આજે રાતના.”

“આજે રાતના ? આજે રાતના કેવા પ્રકારે ?”

“તમારા હાથથી.”

‘મારા હાથથી ? મારા હાથથી હું મહારાજનો નાશ કેવી રીતે કરીશ ?’

“તમે મહારાજને આજે શયનખંડમાં નોતરો. એમને તમારા આવાસમાં રાખો અને સમય મળતાં કટારથી કામ લ્યો.”

“એમ કરતાં પકડાઈ જવાનો ભય રહે છે.”

“એમાં ભય શાનો ?”

“મહારાજ એકલા એકાંતમાં આવતા નથી.”

“એકાંતમાં લાવો.”

“અને પછી ?”

“પછી ? પછીના શબ્દો શું અમારે સમજાવવા જોઈશે ? રાણી, પછીનું કામ તમે પુરું કરી નાખો.”

“નહીં, આ કામ મારા હાથે નહીં થાય !”

“કેમ ! તમે ડરો છો. તમોને તમારા પતિ વધારે પ્રિય છે નહીં ? પણ રાણી ! પતિ કરતાં તમારી જાતનો વિચાર કરો.”

“જે બાળક, અને સ્ત્રીના પ્રાણ ગયા છે એના તરફ દ્રષ્ટી દોડાવો. તે દિવસે લીધેલી પ્રતીજ્ઞા શું તમોને યાદ નથી ? એ નિર્દોષ બાળકનો ધાત હજી હવામાં પોકારો કરી રહ્યો છે.”

“શું પોકાર કરી રહ્યો છે ?”

“એ જ કે મારા ખુનનો બદલો લ્યો, બદલો લ્યો.”

“મરામત છે. પણ આ પુણ્યકાર્ય મારા હાથે કરવાનું રહેવા લ્યો.”

“પુણ્ય કાર્ય કરવામાં તમોને હરકત શું છે ?
વાંધો શું છે ?”

“વાંધો કાંઈ નથી. પણ હું એક ખીજ વાત કહેવા
માગું છું.”

“તે શું ?”

“આપણે બધા ભેગા મળીએ.”

“પછી ?”

“એવો માર્ગ કાઢીએ કે મહારાજનો નાશ કરતાં
વાર ન લાગે.”

આ વાત કોઈને રૂચી નહી. અને વીવાદ વધતાં
એક માણસ બોલ્યો.

“મારું તો એવું સુચન છે, કે આ કામ આપણા
સહાયકના હાથમાં આપો. એના જ હાથે મહારાજનું મૃત્યુ
થાય એવો માર્ગ કાઢો. કારણ કે મહારાજનો નાશ કરવાનું
મહા પુણ્ય-કામ એનાથી જ થશે. એના જ હાથે આ કાર્ય
થવું જોઈએ. કારણ કે બાળકના લોહીને હાથમાં લઈ પ્રતીસા
કરનાર એ જ માણસ હતો. માટે આપણા સહાયકને આ
કામ કરવાને તૈયાર કરો.”

વાત કેવી હતી, મહારાજને પોતાને જ આ કામ
સંપાદવાનું હતું, મહારાજનો નાશ અને તે પણ મહારાજને
હાથે જ થાય એમ આ બધા માણસોમાં સુચન થઈ રહ્યું
હતું. આ માણસોનો, આ મંડળનો ખરો સહાયક મહારાજ
શક્તીવર્મા પોતે જ હતો. શક્તીવર્માના હાથે જ શક્તીવર્માના
નાશની વાત થઈ રહી હતી. રાણીને આ વાત મળી.
એ બોલી:

“આપણે આપણા સંકેતસ્થાનમાં એને ખોલાવીએ, અને પછી મહારાજના નાશ માટે એને તૈયાર કરીએ.”

બધાને આ વાત ખમી. અને બીજી વખતે બધાએ પોતાના સંકેતસ્થાનમાં મળવાની ઝોઠવણુ કરી. આજની બધી વ્યક્તિઓ છુટી પડી. અને સંકેતથી બધાને ગુપ્તસ્થાન પર ભેગા થવાના આમંત્રણો મોકલવામાં આવ્યાં.

બીજી તરફ ગુરૂના માણસો પણ ભેગા થયા. એમનામાં પણ અનેક પ્રકારનો વિવાદ થયો. એ લોકોએ જે છુપી ખખરો મેળવી એથી એમ નીચું થયો કે આ વાતમાં મુખ્ય જવાબદાર કન્નરીવીહારની પ્રજા છે. કારણ કે મહારાણી કનકલતા ત્યાંની છે અને તેથી જ ગુરૂદેવને પોતાના ધર્મનો બચાવ કરવાની જરૂર પડી હતી. ધર્મનો બચાવ કરતાં કરતાં એ આ લોક છોડીને ગયા, માટે આપણે જઈને કન્નરીવીહારના માણસોથી બદલો લઈએ.” આ વાતનો એક માણસે વિરોધ કરતાં કહ્યું.

“કન્નરીવીહારને આમાં દોષીત ગણવા જેવું નથી.”

“કારણ ?”

“મહારાજનો નાશ કરનાર કુમાર છે.”

“હા એ વાત ખરી, પણ મહારાજની પુત્રી પણ સાથે છે એ ભૂલવાનું નથી. મહારાજની પુત્રી મંદાકીનીની શીખવણી અને સમજવટથી કુમાર દેવના સામો થયો હશે એથી જ આવું પરિણામ આવ્યું છે.”

“બરાબર છે. બરાબર છે.”

“અને બરાબર નહીં હોય, તો પણ આમ કરવાથી બરાબર પરિણામ અને સાચી વાત બહાર આવી જશે.”

“વાર, તો આપણે બધા કન્નરીવીહાર તરફ ચાલો. અને પછી બધું જોઈ લેવાશે.”

“અહીં મહારાજના નાશની વાતો, ત્યાં કન્નરીવીહાર પર ફરી પાછો અત્યાચાર.”

કન્નરીવીહાર પર રોજને રોજ નવી આફતો આવવા લાગી. રોજને રોજ લોકોમાં વધારે ને વધારે ચિંતા અને ગભરાટ ફેલાવા લાગ્યો.

આ વાતની ખજર મહારાણીને મળ્યા વગર રહી નહી. આ ખજરથી મહારાણી વધારે ક્રોધમાં આવી અને જેમ અને તેમ મહારાજનો નાશ જલ્દી કરવાના સ્વપ્નાં સેવવા લાગી.

“હવે એ સમય આગ્યો કે રાણી અને લક્ષ્મીના ગુલામ માણસો સકેતસ્થાન પર ભેગા થયા. બધા ભેગા થતાં રાણી ગર્જને બોલી.

“સરદારો ! અ.પ સૌ જાણો છો. મહારાજ કન્નરી-વીહારમાં અત્યાચાર કરાવે છે તે ?” આ વખતે શક્તિવર્માં પણ છુપા વેશમાં ત્યાં હાજર હતો. એ કહેવા લાગ્યો.

“તો પછી એના નાશનો માર્ગ શા માટે લેતા નથી ?” મહારાણીએ વળતો ઉત્તર આપતાં કહ્યું. “મહારાજના નાશ માટે તો આપણે અહીંયા બધા ભેગા થયા છીએ. પણ એનો નાશ કરવો કેવી રીતે ?”

“બર દરબારમાં, કચેરીમાં.”

“એ બનવું અશક્ય છે !”

“કેમ કાંઈ કર લાગે છે ? આપની આજ્ઞા હોય તો આ કામ હું મારા માથે લેવા તૈયાર છું.”

“નહી, આવું સાહસ કરવાની અમે અનુમતી આપી શકતા નથી, કારણ કે એમ કરવાથી વીંટબણા

વધવાનો સંભવ છે.”

“તો પછી કોઈ ખીજો રસ્તો કાઢો.”

“હા, એમ જ કરવાનું છે. પણ એમાં ઝાઝા માણસોની જરૂર નથી. એક જ માણસ એના માટે બસ છે. જો જનનથી જાય તો એક જ માણસ, એક જ મુઝે મોંઢે પોતાના માણસની આહુતી આપી દે. જેથી આ મંડળ ઉપર કશી આકૃત આવે નહીં.”

“પણ એવો માણસ તૈયાર છે કાણ ?”

“અમે બધા તૈયાર છીએ.”

“બધાનું ત્યાં કામ જ નથી, એક જ માણસ જોઈએ.”

શક્તીવર્મા વિચારમાં પડ્યો, થોડીવાર વિચાર કરીને એ ખોદ્યો, “હું કહું તેમ કરો ?”

“શું કરવાનું કહો છો ?”

“જુઓ, આપણા બધાની તલવારોનો ઢગલો કરો, એક માણસને પાટા બાંધો. પછી એ માણસને તલવારના ઢગલામાંથી એક તલવાર ઉપાડવાનું કહો. જેની તલવાર એના હાથમાં આવે એ માણસ જ મહારાજનો નાશ કરે.”

“વાહ ! વાહ ! આ યુક્તિ બરાબર છે.”

એ જ વખતે એક માણસની આંખે પાટા બાંધવામાં આવ્યા. માણસની આંખે પાટા બાંધ્યા પછી બધા સરદારોએ પોતાની તલવારનો ઢગલો કર્યો રાણીએ પણ પોતાની તલવાર આ ઢગલામાં મુકી દીધી. મહારાજ શક્તીવર્માએ પણ પોતાની તલવાર ઢગલામાં ભેળવી. આ વખતે બધા સરદારો ઉત્સાહમાં હતા અને સૌ કોઈ એમ માનતા હતા કે, “મારી તલવાર આવે તો કેવું સાફ ?”

બધાની આતુરતા વચ્ચે પેલો આંખે પાટા બાંધેલા માણસ ત્યાં આવ્યો અને તલવારના ઢગલામાં હાથ નાખી

એક તલવારની પસંદગી કરવા લાગ્યો. બધા સરદારો એ માણસની યેઝાથી આતુર આતુર થતા હતા. પેલા માણસે એક તલવાર જેવી કઠી અને બધાના સામે ધરી. આ તલવાર મહારાણી કનકલતાની હતી. મહારાણી કનકલતાની તલવાર પર પસંદગી ઉતરતાં બધા આવેશમાં આવી ગયા. એક માણસ કહેવા લાગ્યો.

“રાણી ! મહારાજાનો નાશ તમારા હાથે જ નીરમાણ્ય થયો છે. અમારા તમોને અભિનંદન છે.” આમ બોલીને એ સરદારે રાણીને અભિનંદન આપ્યાં. અને બીજા જ પળે રાણીના ગળામાં પુલની માળા પહેરાવવામાં આવી. રાણીના આનંદનો પાર ન રહ્યો. પોતાના પતિનો નાશ પોતાના હાથે જ થયો આ વિચારો પોતાના મનમાં આવતાં રાણી ગર્વથી હર્ષધિક્ષી થઇ ગઇ. મહારાજા શક્તીવર્માંએ રાણીને કહ્યું.

“મહારાણી તમારી તો આ દિવસો પરની ઇચ્છા હતી.”

“હા, અને એ ઇચ્છા પુરી થવાનો સમય હવે આવી પહોંચ્યો છે.”

“પરમાત્મા તમારી ઇચ્છા પુરી કરો.”

“અસ્તુ. આપનો ઉપકાર.”

રાણી પોતે જ પોતાના પતિનો નાશ કરવાને તૈયાર થઇ અને જે સમય જતો હતો એ સમયમાં એક નવો જ રંગ જામવાની નોખત ચાગતી હતી.

પ્રકરણ ૩૧ મુ

મુંહારાજનો નાશ કરવાની રાણી કનકલતાની ઇચ્છા હતી. એ ઇચ્છા આજે પુરી કરવાનો સમય આવી પહોંચ્યો હતો. રાણી મનમાં ને મનમાં ખુશી થતી હતી. પોતાના જ હાથે પોતાના સ્વામીનો નાશ, આ પણ એક વીચીત્ર ઘટના હતી. હીંદુસ્તાનમાં તો સ્ત્રીઓ પતિને પુજે છે. પતિને પરમેશ્વર માને છે. પતિને પરમેશ્વર માનનારી આજે પતિને હણવા તૈયાર થઈ હતી. આર્થ ભાવના, આર્થ સંસ્કૃતિ, આર્થ રમણીના હૃદયમાં ઉછળતો પતિ પ્રેમ, પતિ પ્રેમ માટે સંસારને ભુજી જનારી સ્ત્રી આજે આ શું કરવાનો વિચાર કરતી હતી ? કેવા માગમાં વિચરી રહી હતી.

ધણું હૃદય એવાં થાય છે કે એમનામાં એક પ્રકારની ધૂન હોય છે. પોતાને જે સસ વાત લાગે એમાં જ એ પોતાનું

સાર્થક સમજતાં હોય છે. રાણી પણ એક પ્રકારના ધુનવાળી હતી. મહારાજનો નાથ કરીને એ જીવવા નોહતી માગતી. મહારાજની જ ચીના પર મઠીને સતી થવાની એણે મનથી જ પ્રતીક્ષા કરી હતી. પોતાના સંસારને સળગાવી એમાં પોતે પણ સળગી જવા માગતી હતી. પરંતુ આ કાર્ય કરવામાં રાણી શું બ્યાજખી હતી ? આ કામ કરવામાં એ શું ન્યાયનું કામ કરતી હતી ? નહી, આ વાતની એને ખબર જ ક્યાં હતી ? એ તો એમ જ જાણતી હતી કે મહારાજ અન્યાયી છે. મારી જાતીના શત્રુ છે. શત્રુનો શીરચ્છેદ કરવો એમાં અન્યાય નથી. પાપીને જીવનો રાખી બીજને દુઃખમાં રીબાવવા કરતાં એનો અંત આણવો એ જ વધારે હિતકરતા છે.

રાણી આવા મનોરથોમાં મસ્ત હતી, એના મનમાં આજ્ઞથી જ આ સંસારમાં અધિકાર ફેલાઇ ગયો હતો. આજ્ઞથી જ એ પોતાના સુખી સંસારનો અંત આવ્યો હોય એમ સમજતી હતી. આજે રાતના તો એ ભયંકરમાં ભયંકર કામ કરી પોતાની જાતને પણ સાથે કાળના હાથમાં સોંપી દેવાની હતી. રાણીને સસાર સળગી ગયો હોવા છતાં એ અત્યારે આનંદમાં હતી.

ધીરે ધીરે સાંજ થઇ ગઇ. અત્યારે રાણી પોતાની સખીઓ સાથે રાજ ઉદ્યાનમાં આવી, કેવળ સંસારનો છેલ્લો આનંદ લેવા.

આજે વસંત ઋતુની વધાઇ હતી. વસંતમે વધાવવા તરૂં અને તરૂંક્ષતાઓ અજબ અટપેલીયાં કરતી હતી. વેલી વૃક્ષને વીંટળાઇ ગઇ હતી. કુમુદીનીનું હૃદય ફાટફાટ થતું હતું. કમળપત્રો જળ પર જળવીહાર કરી રહ્યા હતા. પવન પણ દરી દાશામાં ધૂમી ધૂમી અવનવા સંદેશા લાવતો

હતો. રાજની દરેક રમણીઓની સ્થિતિ ઉદ્વેગવાળી હતી. એમના પગમાં જાણે કોઈ જાદુગરની બસી છૂપાઈને વાગતી હતી. રમણીઓ આજે મંદ ઝરતી હાથણીઓ થઈ ગઈ હતી. એમની આંખો વગર આંજ્યે અણીયાળી હતી. ભંમર જાણે ઈંદ્રધનુષ પ્રમાણે ખેંચાઈ રહ્યા હતા. છાતીના ભારથી કમર લચકાતી હતી અને એ મદતી માલ જોતાં ઘેલા મનુષ્યો વધારે ઘેલાં થતાં હતાં.

રાણીએ આજે ઉત્સવ આદર્યો હતો. ઉત્સવમાં નગરની તમામ રમણીઓને નોતરી હતી. દરેક ઓધેદારની ઓ નવલા સાજ સજ મનમમતી રીતે મનમંથને મનાવવા મથી રહી હતી. આજે આ પૃથ્વિએ આકાશનું રૂપ લીધું હતું. રાજબગીચામાં હજારો તારલીયા ચમકતા હતા. વચ્ચે વચ્ચે મહારાણી કનકલતા સોળે કળાથી ખીલી રહી હતી. આનંદમાં તેરખોળ હતી. અને આ આનંદ શાનો હતો ?

પોતાના પતિના નાશનો. આજે એ પોતાના પતિનો નાશ કરનાર હતી. પતિ નાશનો આનંદ ? કેવી વિપરીત વાત. કેવી ઉલટી ઘટના, કેવી ન મનાય એવી યુક્તિ. રાણી પતિનો નાશ કરવાના કોડમાં હતી. અને એ કોડ પૂરા કરવા પહેલાં આજે તે વસંતનો આનંદ લૂંટી રહી હતી. એક દિવસને વસંતોત્સવ આપણે જોઈ ગયા છીએ. તે દિવસના ઉત્સવમાં રાણીનો પોષાક કાળો હતો. આખા ઉદ્યાનને કાળા વસ્ત્રો પહેરાવ્યા હતા. રાણીએ પોતે પણ કપાળમાં કાળો ચાંદસો કર્યો હતો અને આજે ?

આજે તો રાણી આનંદમાં હતી. આખો રાજમહેલ આનંદમાં હતો. સ્થળે સ્થળે કેસુડા રંગની છોળ ઉછળતી હતી. જ્યાં જ્યાં કેસુડા રંગના ફુલો ખીલી રહ્યા હતા. રાજમહેલને સ્થળે સ્થળે કેસુડાના ફુલો અવનવી કહાણીઓ જાણે કહેતા હતા. સ્થળે સ્થળે ફુલોની ફુલમાળા ઝુલી રહી હતી.

આજની રાતનો આનંદ મહારાણી માટે છેલ્લો જ આનંદ હતો. ઉત્સવ છેલ્લો જ ઉત્સવ હતો. છેલ્લો ઉત્સવ ઉજવવાને મહારાણી અલૌકિક ઉત્સાહથી પગલાં ભરી રહી

હતી. પાછળ સખીઓ, સહચરીઓ અને નગરનારીઓના ટોળે ટોળાં હતાં. આમ રાણીને મસ્તમાં જોઇ એક તરફથી રાગણીને અવાજ આવવા લાગ્યો. કોઇ ધીમા પણ મધુરા અવાજે ગાતું હતું.

સુકોમળ મુખ છપીથી ચાંદનીને પણ ખુશાલી છે નથી આંખો મદિરાની છલકતી જોડે ખાલી છે અરે આ આલના જેવી ગુલાબોમાં ન લાલી છે લતા ચૌવન તણી કેવી અલૌકિક પુલીફાલી છે પુલની પુલમાળા જેવી લચકે કમર તારી લચકે કમર તારી, લચકે કમર તારી—

* * * * *
પગલાં ભર હળવે ખ્યારી આશા કચરાય મારી-પુલની પુલ-
આ ગાનથી રમણીઓમાં હર્ષની હેલી જમી. ચારે તરફથી આનંદના પોકારો આવવા લાગ્યા. વાહ વાહના શબ્દોથી આખું ઉદ્ધાન ગળું ઉઠ્યું. ગાનારીનું ગાન આગળ વધ્યું.

મદલી ચાલથી તારી કમર લચકાય છે નહાલી અરે એ જોઇને મારું હૃદય વલખાય છે નહાલી નથી સમઝી શકાતું આ અરે શું થાય છે નહાલી મને ‘શયદા’ કરીને તું હવે ક્યાં જાય છે નહાલી પુલની પુલમાળા જેવી લચકે કમર તારી. લચકે કમર તારી, લચકે—

પગલાં ભર હળવે ખ્યારી આશા કચરાય મારી આ ગાન ચાલતું હતું, મસ્તી હતી, એવામાં એક સહચરી બોલી :

“રાણી આજે તો આપે હાજર કરી છે.”

“શાની ?”

“રસની, મસ્તીની, શ્રંગારની, સન્નવટની.”

ખીજ આ શબ્દો સાંભળતાં બોલી :

“ખરું કહું.”

“શું ?”

“પણ નહીં, હું નહીં બોલું.”

“ન બોલવાનું કારણ?”

“મારે બોલવું નથી.”

“પછી?”

“તમારું સૌન્દર્ય જ જોવું છે. જરા મારા સામું જોઈને જ તમે ઉભા રહો. તમારી આંખમાંથી વરસતા તારા તીરથી મને એકલીને વીંધવા દ્યો.”

ભાન ભૂલી જાય પોતે ધીરનાર જે ધીર છે

આંખડી છે એક આ એમાં હજારો તીર છે.

“આજે તો હું તીર વરસાવવાને જ આવી છું.”

“તો અમે વીંધવાને તૈયાર છીએ.”

“તું વીંધશે?”

“હું એક જ નહીં. બધો નારી વર્ગ.”

“પણ નારીના નયન તીરથી નારી તે વીંધાતી હશે?”

“હા. તું પોતે જો અરીસામાં જોશે તો તું ય વીંધાઈ જશે. માટે જાળવજે. અરીસા પાસે જતી નહિં. નહીં તો ન થવાનું થશે.”

“આ સ્થિતિ જો મહારાજા જુએ તો.”

“એ તો જીવતાને જીવતા સ્વર્ગમાં પહોંચી જાય.”

“હા. આજે હું મહારાજાને સ્વર્ગનો આનંદ કરાવાની છું.”

“મહારાજાને સ્વર્ગનો આનંદ ! આશ્ચર્ય.”

“આશ્ચર્ય શા માટે ? શું એ મારા પતિ નથી ?”

“પતિ તો છે. પણ યાદ છે એ દિવસનો ખનાવ ?”

“કયા દિવસનો.”

“મહારાજા આવ્યા હતા. અને તું અવળું મુખ કરીને ઉભી રહી હતી તે. કેમ ! યાદ નથી. ભૂલી ગઈ ?”

“એ દિવસનો બદલો હું આજ બરાબર વાળી આપીશ.”

“જરૂર વાળી આપજે.”

“અને આવતી કાલે અમેને કહેજે.”

“શું કહું ?”

“આજ જે આનંદ કરે એની કહાણી.”

“એ કહાણી તે કાંઈ કહેવાતી હશે.”

“અમને નહીં કહે તો કહેશે કોને ?”

“કાંઈ બીજી સૃષ્ટીની સખીઓને.”

“શું કહ્યું ? બીજી સૃષ્ટીની સખીઓને ?”

“હા. હું આવતી કાલે બીજી સખીઓના સહવાસમાં જઈશ.”

“અમને મૂકીને ?”

“અવશ્ય.”

“તો પછી તારો આ સ્નેહ શા કામનો ? આ આનન્દનો અર્થ શો ?”

“અર્થ તમારે કરવો હોય તે કરો, પણ આવતી કાલે હું જુદી જ દુનીયામાં જઈશ. જુદી જ સખીઓમાં વાસો કરીશ.”

“હા. હા. સમજી, સમજી.”

“તું શું સમજી ?”

“આવતી કાલે તારી સખીઓ કોણ હશે તે.”

“મારી સખીઓ કોણ હશે ?”

“પતીદેવની આંખો, પતીદેવની હુંફાળી ગાદ. એમની સુવાસીક વાણી. રસ ઝરતી ખાલીઓ. તેજ વરસાવતી દીપી-કાઓ, મધુરઝની, ચાંદની, કોયલના ટીહુ ટીહુ ટહુકાર, આ બધામાં તું હશે એ બધા સખીગણ રૂપે તારા સાથે આવશે. કેમ ખરું કે નહિ ?”

“નહિ.”

“તો પછી.”

“કાલે મારા માટે હશે સ્વર્ગ, સ્વર્ગલોક, સ્વર્ગ લોકનેહ આનન્દ. હું સ્વર્ગલોકમાં આનન્દ કરીશ. સ્વર્ગસદનમાં વાસો કરીશ.”

“અને એ સદનમાં દેવમૃતી પણ હશેને ?”

“હશે.”

“કોણ ?”

“એનું તારે શું કામ છે ?”

“વાહ ! મારે કામ નથી. મારે કામ નથી તો પછી કામ છે કોને ? શું તું તારા દેવના દર્શન અમોને નહીં કરાવે ?”

“તમે સ્વર્ગમાં આવો ત્યારે મારા દેવના દર્શન કરજો.”

“અમે તારા સાથે જ આવશું.”

“ત્યાં અવાય તેમ નથી.”

“કારણ ?”

“કારણ કે પંથ બહુ જ વસમો છે.”

“પ્રેમ અને સ્વર્ગનો પંથ નીરંતર વસમો હોય છે એ અમારા જાણવામાં છે. જાણુ બાહિર નથી.” આ વાત આલતી હતી ત્યાં પ્રતીહારીએ આવીને સમાચાર આપ્યા કે, “મહારાજ પધારે છે.”

“મહારાજ પધારે છે?” રાણીએ સામે પ્રશ્ન કરતાં કહ્યું. પ્રતીહારી બોલી, “હાજી” આવો ટુંકા ઉત્તર આપીને ચાલી ગઇ અને બીજી જ પળે મહારાજ શકતીવર્મા રાણીની પાસે આવ્યા.

મહારાજના આવવા સાથે બધી સખીઓ અને નારીજણ આગળ પાછળ થઈ ગયા. અલોપ થઇ ગયા. રહ્યા એ જ. રાણી કનકલતા અને શકતીવર્મા. રાણી આ સમયે કશું ન બોલી શકી. એ હતી ત્યાંની ત્યાં જ જેમ ઉભી હતી તેમ જ. એ જ સ્થિતિમાં ઉભી રહી. મહારાજ બોલ્યા.

“રાણી આજે મારી અંતીમ રાત્રી છે.”

રાણી ચમકી. એના હૃદયમાં એક કંપ થયો, એ બોલી ન શકી. મહારાજ બોલ્યા, “આજની અંતીમ રાત્રીએ તમારા દર્શન કરવા, તમારો ઉત્સવ જોવા હું આવ્યો છું. આવી રીતે મારું આવવું એ એક પ્રકારનો વિવેકભંગ છે. પણ એ વિવેકભંગ કરવાને કેમ હું આકુળબાકુળ થયો એ સમજાવી શકતો નથી. આપ ધારો તો મને મારા અવિવેકની શીક્ષા કરી શકો છે.” રાણીએ આંખોની કમાન ખેંચી અને જુદો જ પ્રકાર કરી બોલી. “હું શીક્ષા કરીશ આજે રાતના.”

“હું પણ એ જ છું છું. એમાં જ મારા સદ્ભાગ્ય સમજું છું.”

આજે વરસો પછી મીલનનો દહાવો મળશે. આહા ! જાણે ત્રીલોકનો આનન્દ, આજે હું ત્રીલોકનો આનન્દ લઇશ. રાણીએ બનાવટ આદરી.

“હા અને આવતી કાલે આપણે બંને સ્વર્ગ સુખ

ભોગવતા હમથું.”

“અવશ્ય” આમ ખોલીને મહારાજા જુદી વાત તરફ વળ્યા.

“મહારાણી ગઈ કાલે રાતના મને સ્વપ્ન આવ્યું હતું.”

“સ્વપ્ન ? શાનું સ્વપ્ન.”

“આપણા નવા જીવનનું. આપણી નવરાત્રીનું. જાણે આપણને નવજીવન મળ્યું છે. જાણે આપણે નવરાત્રીમાં ઘેલા બની રસની લૂંટ કરી રહ્યા છીએ. આહા ! એ સ્વપ્ન કેવું હતું ?”

“કેવું હતું ?”

જાણે અસ્પૃહ ચાંદનીમાં ગવાતા વીરહ સંગીત જેવું. કોઈ અણ સુંધાયેલી સુવાસીક પુષ્પકળી જેવું. કોઈ મધ્ય સાગરમાં વરસતી અમૃત ઝડીઓ સમું, વર્ષોના ભુખ્યાજનને મળતા અમૃત ભોજનસમું. વાહ વાહ ! શું કહું એ સ્વપ્નની કથની. રાણી એ સ્વપ્નથી માફ જીવન ધન્ય થયું છે. પણ.....પણ.....”

“પણ શું ?”

“પણ માફ એ સ્વપ્ન સુકાઈ ગયું. છીનબીન થઈ ગયું.”

“છીનબીન થઈ ગયું.”

“હા. હું એ સ્વપ્નના માટે જાન લેતો થઈ મરવા લાગ્યો.”

“દેવવાણીએ શું કહ્યું ?”

“એ જ કે એ સ્વપ્નસૃષ્ટી મહારાણી કનકલતા સજીવન કરશે. હું એ આશાથી આવ્યો છું. તમે જ મારી સ્વપ્નસૃષ્ટિની ભાગ્યવીધાતા છો. કહો મને માફ સ્વપ્ન પાછું આપશો.”

“આપીશ. આજ રાતના જ આપીશ.”

“અસ્તુ; હું પણ એ જ માગું છું.”

રાત વધતી ગઈ. આનન્દ મંદ પડી ગયો. સૌ સખીઓ સહચરીઓ પોતાને સ્થાને ગઈ. આખી રાજનગરી નીદ્રામાં ઘેરાણી. મહારાજા શકિતવમા પણ પોતાની શયામાં નીદ્રા લઈ રહ્યા હતા. જગતી’તી માત્ર રાણીના હાથની કટાર. કટારની આંખો ચમકતી હતી. એમાંથી જાણે અંગારા ઝરી રહ્યા હતા. રાણી ખૂલ્લી કટારે મહારાજાના શયનખંડમાં આવી.

પ્રકરણ ૩૨ મું

રાણીના હાથમાં કટાર હતી. હૃદયમાં મહારાજને નાશ કરવાની ભાવના હતી. જે સ્ત્રીના હૃદયમાં પતિપૂજની ભાવના હોવી જોઈએ, એ સ્ત્રી હમણાં હતારી થઈ સ્વામીના વૃક્ષસ્થળમાં કટાર ભોંકવા આવી હતી. આખો મહાલય શાંતિમાં સુતો હતો. રાણી અને રાણીની વેરની જવાળા જાગી રહી હતી. રાણીના માથા પર વીધાતા ય જાગતી હતી. રાણીના હાથે આજે ન થવાનું થવા એકું હતું.

રાણી કટાર સાથે આગળ ધસી. એ જ પળે એના હૃદયમાં એક પ્રકારનો ભય થયો. રાણીના રૂવામાં કંપ થયો. રોમાંચમાં કોઈ નવી જ વ્યાધી વધી. એ આગળ પગલાં ભરવા લાગી. પણ આગળ વધતા પગે પાછા ને પાછા પડવા લાગ્યા. રાણી ન સહી શકી કે આમ શાથી થાય છે. પણ વાર પછી એના કાનમાં ભણકારા વાગવા શરૂ થયા.

“મહારાણી આપ જ મારી સ્વપ્નસૃષ્ટિને સજીવન કરી શકશો, આપ જ મરી ગયેલી સુખની ધડી પાછી લાવી

આપશો. આપ જ મારી કુખતી નૌકાના ખેલી થશો. બોલો, કહો થશોને ?”

રાણી આ ભણુકારાથી ભાન ભૂલી ગઇ. એની શક્તિ અલોપ થઇ ગઇ. શરીરમાં જે શક્તિ હતી, એના જાણે લોપ થઇ ગઇ. પળવાર માટે એ સ્તબ્ધ જીવનવીહોણી-જીવન વીનાની થઇ ગઇ.

મહારાણી કનકલતાની દ્રષ્ટી મહારાજ શક્તિવર્માની શૈયા તરફ હતી. મહારાણી મહારાજને જોઇ રહી હતી. મહારાજનું મુખ દેખાતું નોહતું. એનું મુખ ચાદર નીચે હતું. રાણી આ દ્રશ્ય જોતાં વીસામણથી વિચાર કરવા લાગી.

“મારું મુખ જોવાને પણ એ રાજી નથી.”

આમ બોલી રાણી આગળ વધી. પળવાર પછી પાછો કાનમાં ભણુકાર આવ્યો.

“એ મારું મુખ જોવાને ક્યાંથી રાજી હોય. હું પીસામણીનો વેશ સજીને આવી છું. એ તો દેવ પુરૂષ છે. દેવ પુરૂષ શું પીસામણીનું મોહુ જોવાને રાજી હોય છે?” આમ બોલતાં બોલતાં રાણીએ પોતાના હૃદય ઉપર હાથ દીધો. પછી પોતાના હાથે જાણે પોતાના હૃદયને ચોળી નાખ્યું અને પછી આગળ વધી. પણ એના હાથ ટૂંજતા હતા. ટૂંજતા હાથમાંથી અચાનક ખંજર પડી ગયું. ખંજર પડતાં જ પાછળથી અવાજ આવ્યો.

કેમ ફેંકે હાથથી કાતીલ કહે

શું નથી વીશ્વાસ ખંજરમાં રહ્યો

રાણી થયરી. પાછું ફરીને જોયું તો એ જ અગ્નણી મુનિ રાણીના સામે અદ્વૈત્ય કરી રહી હતી. રાણી ચમકી. અને સાવધ થઇ બેખાકળી બોલી ઉઠી.

“કાણુ ! તમે !”

આવનારે આંખની ધસારત કરી. અને મહારાજની શૈયા ખતાવતાં સંજ્ઞા કરી કે, “મહારાજ જાગી જશે.” રાણીએ એની સંજ્ઞાની કશી દરકાર ન કરી. અને એ આવનાર માણસને જોવા લાગી. આવનારાએ ધસારો કર્યો. અને એ ધસારા ઉપર રાણી નાગણુ માફક ખેંચાઈ આવી. રાણીના મનમાં ન સમજી શકાય એવા જ રંગનું ગમનાગમન ચાલુ હતું.

મહારાજના શયનખંડમાંથી નીકળી રાણી અને એના સઘવાળો ખીજા ઓરડામાં આવ્યા. આવતાં સાથે પેસે માણસ ખોલ્યો.

“રાણી તમે જલરાવ છો ?”

“નહી.”

“તો પછી વાર શાની કરો છો ?”

“મારાથી એ સમજી શકાતું નથી. મારા ધ્યાનમાં પણ નથી આવતું કે આજ આમ શાથી થાય છે.”

“તમે પતિ હત્યા કરતાં કરો છો.”

“નહી.”

“નહી અને હા એનો ઉત્તર તમારા મુખ પરથી જ મળી રહે છે. રાણી હું જોઈ રહ્યો છું કે તમારા હાથમાંથી હત્યાઆર હેઠું પડી જાય છે. તમારું હૈયું વલોવાય છે. આ કામ કરતાં તમારા શરીરમાં કંપ થાય છે.”

રાણી કશે ઉત્તર આપી ન શકી. ખોલનારો ખોલવા લાગ્યો. “જો એમ જ હોય તો લાવો, તમારા હાથની કટાર મને આપી દ્યો. હું મારા હાથથી હમણાં જ મહારાજને ઠાર કરું”

૨૯૮ કાળ ખંજરી

“નહીં.”

“કેમ ?”

“એ કામ માફ છે.”

“તમારું કામ કરતાં તમે ગભરાવ છો.”

“કાણુ કહે છે ?”

“તમારી દશા, તમારી સ્થિતિ,”

“મારી સ્થિતિમાં થતા ફેરફારો માત્ર પળવારના માટે જ છે.”

“પળવારનો પસ્તાવો પરિણામને પહ્તી ન નાખે.”

“પરિણામ આવશે જ.”

“શું ?”

“મહારાજનો નાશ તમે કરી શકશો.”

રાણીના મોઢાનો ભાવ ફરીથી ફરી ગયો. પેલો મદદ-ગાર કહેવા લાગ્યો.

“જુવો તમારા ચહેરાનો દેખાવ, આ કામ કરતાં તમોને અટકાવે છે.”

રાણી ખોલી.

“મારાથી નથી સમજી શકાતું કે આજે આ આમ કેમ થાય છે.”

“હું પણ એ જ કહું છું. મહારાણી તમે ગમે તેવા છો, જતાં મહારાજના આર્ધાંગી છે. તમારા હૃદયમાં પતિ પ્રેમના અંકુરો છે. એ સાથે તમારું હૃદય હલકલોલક થયા કરે છે.”

“તમારી વાત ખરી છે. જુવો પહેલાં તો તમારા મનમાં એ આવના જનૃત થઇ છે કે મારે મહારાજને મારવા શા માટે ? કારણ કે એ મૃત્યુ છે. પોતાના જમાઇને કાળના મુખમાં ધકેલી દેતાં એને જરા પણ સંકોચ થયો નથી. વળી આજે ધર્મ ગુરૂ પણ આ સંસારમાં નથી. હા, આપણા એક સરદારને મહારાજે હણ્યો છે, પણ હું જ્યાં સુધી આ વાતનો વિચાર કરું છું ત્યાંસુધી એમાં મહારાજ નિર્દોષ છે.”

“નિર્દોષ છે ?” મહારાણીએ સામે પ્રત્યાઘાત કર્યો. અને ખોલવા લાગી.

“નહીં, મહારાજ નિર્દોષ નથી. તમે આ વાત બરાબર માનો છો ?”

“અવશ્ય.”

“શું તમારા જ્ઞાનખંડમાં આવનારને હણુયામાં મહારાજ શકિતવર્મા બ્યાજખી નોહતા ?”

રાણીની આંખ સામે એ આખું પ્રકરણ આવીને ઉભું રહ્યું. પહેલાં તો આવનારો માણસ પોતે જ રાણી પાસે પ્રેમની ચાચના કરવા આવ્યો હતો. રાણીએ એ સમય પર કુશળતાથી એના પ્રેમનો અરવીકાર કરી પતિ બકિતનો પરચો બતાવ્યો હતો. પછી લક્ષ્મીપ્રગ્નના સરદારે આવી રાણી ઉપર બળાત્કાર કરવાનું પગલું લીધું અને એ દ્રશ્ય જોતાં મહારાજએ આવી એ સરદારના પ્રાણ લીધા. આ આખું દ્રશ્ય રાણીની દ્રષ્ટિ સામે રમવા લાગ્યું. રાણી ખોલી.

“એ વખતે હું મારો બચાવ કરી શકું એમ હતી.”

“તમે બચાવ કરો એ વાત ઠીક છે. પણ મહારાજ આ દ્રશ્ય જોતાં ઉશ્કેરાય, પોતાના ધરની આબરૂને ખાઇ જનારાને વીંધી નાંખે એમાં અતિશયોકિત જેવું શું છે ?”

રાણી કરો ઉત્તર આપી ન શકી.

મહારાણી કનકલતા સાથે વાતો કરનારા મહારાજ પોતે હતા. પણ હજી સુધી રાણી એને ઓળખી શકી ન હતી. મહારાજ પણ છેલ્લે દાવ અજમાવવા માગતા હતા. એના મનમાં પણ અનેક વિચારોની પરંપરા હતી. હમણાં રાણીના વિચારો ફરતા હતા. ફરતા વિચારો ફરી એસે તો બાજી અહિંયાથી જ અટકી પડે અને જે પરિણામ લાવવાની આશામાં મહારાજ આ કાર્ય કરી રહ્યા હતા એ કાર્ય અધવચ્ચમાં જ રહે એમ હતું. આથી મહારાજએ પોતાના પાસા ફરીથી નાખ્યા. મહારાજ બોલ્યા.

“રાણી એક વાત છે !”

“શાની.”

“મહારાજના માટે તમારા મનમાં ગમે તેવા ભાવો હોય છતાં એક વાત જરૂરી છે.”

“કંઈ વાત ?”

“મહારાજ તમારી જાતીના શત્રુ છે એ તમોને અને તમારી જાતીને ખતાવી રહ્યા છે.”

“એ કેવી રીતે ?”

“આજે એ કાંઈ દાવ અજમાવે છે, કાલે કાંઈ દાવ અજમાવે છે.”

“બરાબર છે.”

“અને બરાબર તો એ છે કે મહારાજ ગમે તેવા છે, છતાં એણે રાજ ચલાવવું છે એટલે આવી રાજરમત કર્યા વિના એને ચાત્રે તેમ નથી.”

“હું એ રાજરમતનો અંત લાવવા માણું છું.”

“રાણી વાતો કરવાથી રાજરમતનો અંત આવવાનો નથી. કાં તો હિમ્મતથી આગળ વધો, અને હિમ્મત ન હોય તો, હાથમાંનું ખંજર મને આપી દ્યો, પછી જીવો, મહારાજનો અંત પળવારમાં આવે છે કે નહિ.”

મહારાજનો અંત હું મારા હાથે જ લાવીશ.”

“અને પછી ?”

“પછી ! પછી ! પછી શબ્દના પછીનો ભાગ રાણીના મોઢામાંથી બહાર ન નીકળ્યો. રાણીની આંખે અંધારા આવતાં હોય એવો દેખાવ એની નજર સામે તરવરવા લાગ્યો. રાણી બોલી, “પછી હું ગીતા પર મઠી જઈશ.”

“સતી થશે ?”

“અવશ્ય.”

“પતિની હત્યા કરી, પતિના સાથે બળી મરશો ?”

“વીના વીલંબે.”

મહારાજ શકિતવર્મા મંદ મંદ હસવા લાગ્યા. મહારાણી હસતા માણસને જોઈ બોલી.

“હું સંસારને નવો રંગ બતાવીશ.”

“એમાં શંકાને સ્થાન જ ક્યાં છે ?”

“પતિની હત્યા કરવી અને પછી સતી થવું એ કાંઈ જેવી તેવી વાત છે. એ શું સંસાર માટે નવી નવાઈ નથી.”

રાણી બોલી, “હવે વાત કરવાનો સમય નથી.”

“પતિની હાથ કરવાનો સમય છે ! કેમ બરાબરને”

“હા.” આમ બોલીને રાણી આગળ ચાલી અને એની સાથે વાતો કરનાર હૂપાવેશમાં રહેલા મહારાજ પશુ સાંધી ગયા. રાણી આગળ ચાલી. અચાનક એના કાનમાં અવાજ આવ્યો.

“રાણી !”

અવાજ આવતા રાણી ચમકી હતી સાંધી સાંધી જ બિભી રહી. અવાજ ફરીથી સંભળાયો.

“રાણી, ગમે તેમ થાય. પણ મહારાજનો તમારા હાથે અંત આવવો જ જોઈએ. કારણ કે તમે મંડળના નિયમથી બંધાયો છો. મંડળના સન્મુખ કરેલી પ્રતિજ્ઞા તમારે યાદ રાખવી જોઈએ, એ પ્રતિજ્ઞા પાળતાં પરિશ્રામ ગમે તેવું આવે એની દરકાર તમારે કરવાની નથી. તમારે તો સીદ્ધાંતને માન આપવાનું છે. જાવ, તમારું કલ્યાણ થાવ.”

રાણીએ આ શબ્દો સાંભળ્યા અને એના ઉત્સાહમાં હતો એનાથી હઝાર ધણો વધારો થયો. રાણી ઉત્સાહથી આગળ વધી. આવી મહારાજના શયનખંડમાં. હવે એણે વધારે વાર કરી નહી. મહારાજની શૈયા પાસે આવીને એણે કટાર ખેંચી. હાથ ઉંચો કર્યો. અને તરત જ એ કટાર મહારાજની છાતી પાસે આવી. પણ એ કટાર મહારાજની છાતીમાં જાય તે પહેલાં રાણીનો કટારવાળો હાથ મહારાજએ પકડી લીધો. રાણી થયરી ગઈ. મહારાજએ પોતાના મોઢા ઉપરથી ચાદર દૂર કરી. એ જ હૂપાવેશવાળો માણસ રાણીની દ્રષ્ટિ સમક્ષ દેખાયો. રાણી બોલી.

“કાણુ ! કાણુ ! તમે ! તમે !”

“હું, હું.”

“મહારાજ ક્યાં છે ?”

“મહારાજએ માથા પરથી બનાવટી પાથડી દૂર કરીને કહ્યું. મહારાણી, હું જ મહારાજ છું.”

“તમે ! તમે ! મહારાજ ?”

“હા. રાણી હવે તો તમેને ખાત્રી થઈને.” રાણી કશું ન બોલી શકી. મહારાજ કહેવા લાગ્યા.

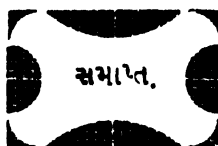
“મહારાણી હું તમેને ખાત્રી કરી આપવા માંગતો હતો કે હું તમારી જાતીનો શત્રુ નથી. હું રાજરમત કરું છું એ વાત ખરી પણ ગરીબના ઘોઢી માંસ ચુંચવા માટે નહીં. મારી રાજરમત પ્રજાના કલ્યાણ માટે હતી—છે, અને રહેશે.”

રાણીથી કશું બોલાયું નહીં. એના મનની બધી વાતો વિપરીત રીતે પોતાની સામે આવી. રાણીના મોઢામાંથી ‘ક્ષમા’ એવો શબ્દ પણ નીકળ્યો નહિ.

મહારાજ કહેવા લાગ્યો, “રાણી હું મારા ઉદાર આત્માથી તમેને ક્ષમા કરું છું. તમારા ઉગ્ર સ્વભાવે જે કાંઈ કયું છે તે ન માફ થઈ શકે એવું છે. પણ એ સાથે તમારામાં રહેલી સતી સ્ત્રીની ભાવના, પોતાના ચારીત્રને મરતા સુધી મેલું ન થવા દેવું, એના પર ડાગ ન આવવા દેવો, અને તમારી જાતી તરફનો તમારો પક્ષપાત, વખાણવા જેવો હતો. આ બધી વાતોનો વિચાર કરતાં તમેને ક્ષમા

કરવી એ જ મારા માટે વધારે લાભદાય છે. વળી તમે રાજના ગુન્હેગાર નથી. મહારાજના ગુન્હેગાર છો. રૈયતને રંજડતા નથી. મહારાજ સામે મસ્તક ઉપાડ્યું છે. અને એ પણ એક પ્રકારનો અંધકાર દૂર કરવા. ખરેખર, હવે અંધકાર દૂર થશે જ. થયો છે જ. હવે કાળ ખંજરીના ભયાનક અવાજો સંભળાશે નહિ. અને તમે તમારી જાતી અને મારી પ્રજા આનંદમાં દીવસ ગાળશો. મારે માટે આ ઓછા આનંદની વાત નથી. કહો, હવે વધારે શી ઇચ્છા છે !”

રાણી ઉત્તર આપવાના બદલે મહારાજના બાહુ-પાશમાં દબાઈ ગઈ. અને દિવસો જતાં; મહારાજનો કીર્તિ-નાદ સર્વત્ર ફેલાઈ ગયો.

: પ્રકાશક :

‘બે ઘડી મોજ’ કાર્યાલય

૧૨-૧૪, બેકહાઉસ લેન,

કોટ, સુ'ખઈ

